

prameny & studie

75

NÁRODNÍ
ZEMĚĚLSKÉ
MUZEUM

**NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM**

**prameny
& studie** **75**

NÁRODNÍ ZEMĚDĚLSKÉ MUZEUM, s. p. o.
2024

Prameny a studie / Sources and studies

Časopis vychází za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO084.
The journal is published with the support of the Czech Ministry of Agriculture, institutional support MZE-RO0824.

Periodicita: dvakrát ročně / **Frequency:** biannually

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR
Evidenční číslo: MK ČR E 18799

Vydavatel / Publisher:

Národní zemědělské muzeum / National Museum of Agriculture
Kostelní 44, 170 00 Praha 7

ISSN 0862-8483 (print)

ISSN 2788-337X (on-line)

Obsah

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

- Voldřichová Marie, Čeněk Miroslav, Melcrová Jana, Jan Altman*
Zámecká alej muzea Ohrada – historie, současnost, biota
Tree-lined avenue at the Ohrada Chateau: Its history, the present, and biota.... **9**

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

- Miloš Hořejš*
Lovecký zámeček Kinských v Žehuňské oboře v kontextu vývoje obory
a komponované krajiny Chlumecka v průběhu 18. až 20. století
Kinský's hunting lodge in the Žehuň game park in the context
of development of the game park and cultural landscape of the Chlumeck
region in the 18th to 20th century **99**

- Václav Zeman*
Václav Kratochvíl a chmelařství na Podřipsku
Václav Kratochvíl and hops growing in the Podřipsko Region **137**

- Markéta Slabová*
„Sběry páně Schwarzenbergovy obsahovaly spoustu přenádherných motýlů.“
Příspěvek ke sběratelským výpravám Adolfa Schwarzenberga a Bedřicha
Machulky do Afriky ve třicátých letech 20. století
‘The collections of Mater Schwarzenberg included huge numbers of wonderful
butterflies’: A contribution on the hunting expeditions of Adolf Schwarzenberg
and Bedřich Machulka to Africa in the 1930s **163**

MATERIÁLY A ZPRÁVY

- Ing. Zdeněk Novák*
Jindřich Nusek: Budování knížecího snu: krajinářský park ve Vlašimi
v 18. a 19. století..... **193**

- Kateřina Závodová, Michaela Zeinerová Brachtlová*
Ukryto v muzeu – V2023011, 25. 1. – 15. 8. 2024 **195**

- Redakční rada..... **201**
Autoři textů..... **203**

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Zámecká alej muzea Ohrada – historie, současnost, biota

Tree-lined avenue at the Ohrada Chateau: Its history, the present, and biota

Voldřichová Marie, Čeněk Miroslav, Melcrová Jana, Jan Altman

Abstrakt: Předkládaná případová studie je prvním textem věnovaným historii a současnosti původně barokní aleje zámku Ohrada. Alej je součástí promyšlené krajinné kompozice schwarzenberské kulturní krajiny jižních Čech. V současnosti je rovněž součástí EVL Hlubocké hráze, chránící biotop ohrožených organismů. Autoři studie zjistili doposud neznámé datum založení aleje a nastínili její vývoj v průběhu 18. až 21. století z hlediska dendrologického a provozně-architektonického (konstrukce aleje, drobné stavební prvky v aleji a její údržba), provedli geodetické zaměření alejních stromů a zmapovali jejich současný stav včetně metrických údajů. U 11 vybraných jedinců bylo stanoveno přesné stáří pomocí analýzy letokruhů. Byl rovněž proveden předběžný taxonomický průzkum vybrané části bioty – konkrétně lišejníků, mechorostů, cévnatých rostlin a plectva, z části též hub, hmyzu a savců.

Abstract: This case study is the first published text dedicated to the historical development and present state of the Baroque tree-lined avenue belonging to the Ohrada Chateau. The avenue is part of a sophisticated landscape composition of the Schwarzenberg cultural landscape in southern Bohemia. At present, it is also part of Special Area of Conservation Hlubocké hráze, whose aim is to protect endangered species. The authors have managed to find the previously unknown date of the avenue's foundation and outlined its development since the 18th century until the present from both a dendrological and architectural point of view (construction of the avenue, small structures in the avenue, and its maintenance). They have also carried out a geodetic survey of the avenue trees and described their current condition, including metric data. For 11 selected trees, they have determined their exact age by dendrochronological analysis (using tree-ring dating) and they undertook a preliminary taxonomic investigation of certain aspects of the biota within the avenue, with focus on lichens, bryophytes, vascular plants, birds, and in part also mushrooms, insects, and mammals.

Klíčová slova: alej, barokní krajina, lovecký zámek Ohrada, entomologie, botanika, Evropsky významná lokalita (EVL) Hlubocké hráze, dendrochronologie, letokruhy

Keywords: tree-lined avenue, Baroque landscape, Ohrada Chateau, entomology, botany, Special Area of Conservation (SAC) Hlubocké hráze, dendrochronology

Motto: „Kdo by si od dětství nezvykl na svět, musel by z něj ztratit rozum. Stačil by jej zničit zázrak jednoho jediného stromu.“

Christian Morgenstern (1871–1914)¹

Príspevek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0824

1 Wer die Welt nicht von Kindaufgewohntwäre, müßte über ihr den Verstand verlieren. Das Wunder eines einzigen Baumes würde genügen, ihn zu vernichten. MORGENSTERN, Christian, Stufen. Eine Entwicklung in Aphorismen und Tagebuch-Notizen, München 1922, s. 51.

Malebná alej vedoucí k Muzeu lesnictví, myslivosti a rybářství na zámku Ohrada je oblíbeným místem procházek a setkání. Zelená klenba mohutných korun stromů poskytuje příjemný stín a vybízí k odpočinku těla i mysli za zvuku ptačího zpěvu. Jen málokomu vytane na mysl, že stromořadí zde v různých podobách v poklidu roste již 300 let.

Úvod

Případová studie ohradské aleje by nemohla vzniknout bez pomoci řady odborníků, kterým bychom na tomto místě chtěli poděkovat za ochotu a vstřícnost. Prof. Ing. Miloš Pejchal, CSc., ze Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně poskytl řadu neocenitelných informací o rozšíření topolu černého a jeho použití v barokním období. Objasnit některé otázky týkající se utváření barokní krajiny Hlubocka pomohla též PhDr. Ludmila Ourodová, Ph.D., z ÚOP České Budějovice. Prof. Dr. Ing. Petr Horáček z Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity v Brně laskavě svolil k publikování snímků aleje sloupovitých dubů na zámku Sychrov.

O své vzpomínky na alej a její proměny v čase se s autory článku podělili bývalý ředitel NZM Ohrada Ing. Václav Kasal (ve funkci mezi lety 1980–2006), dále dlouholetí zaměstnanci NZM Ohrada Ing. Erika Andresková a pan Jiří Plánský a hlubocký pamětník Ing. František Skála. Informace o výsadbě dubu černomořského pomohl upřesnit PhDr. Miloslav Lapka, CSc., z AV ČR v Českých Budějovicích. Mgr. Václav Mikeš, kurátor zoologie v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, provedl průzkum druhového složení ptačího společenstva aleje, druhy rostlin včetně mechů pomohli autorům určit botanici Ing. Milan Štech, Ph.D., a RNDr. Táňa Štechová, Ph.D., z Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Determinaci lišejníků provedl lichenolog Mgr. Jaroslav Šoun, Ph.D., z Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, vybrané druhy hub určil doc. RNDr. Josef Vlasák, CSc. Údaje o výskytu netopýrů pomohla upřesnit Ing. Markéta Jariabková, vedoucí zoolog ze Zoo Hluboká. Stáří stromů stanovil na základě odběru vzorků RNDr. Jan Altman, Ph.D., a Mgr. Vít Pejcha, zaměření a zakreslení aleje provedl Ing. Miroslav Kučera z Oddělení projektového řízení, ekonomiky a organizace Jihočeského kraje.

Metodiku práce s archivními materiály autorům osvětlil Mgr. Martin Slaba, historické prameny v podobě listin a fotografií pomohla dohledat Mgr. Anna Fišerová ze Státního oblastního archivu v Třeboni, Mgr. Anna Kubíková, paní Ema Majerová, editorka časopisu *Obnovená tradice Historického spolku Schwarzenberg*, a Ing. Petr Hudičák, kurátor Muzea Fotoateliér Seidel v Českém Krumlově.

Alej – definice pojmu, stručná historie

Současný název alej pochází z francouzského slova „aller“, odvozeného z latinského ambulare – „procházet se“.² Veličkoví (2013) souhlasí s latinským původem, ovšem z výrazu allārī, allātus, afferī – přicházet, dopravit se.³ V prvotním významu jde tedy jakousi procházkovou cestu či stezku v zahradě, popřípadě krajině.⁴ LaQuintinye v roce 1690 pojem upřesňuje jako prostor značné délky, lemovaný „nějakou obrubou“ („quelque bordure“), přičemž touto „obrubou“ mohly být nejen stromy, ale například i dekorativní nádoby, sochy či ploty nebo cesta s loubím.⁵ Alej v užším významovém smyslu cesty lemované stromy se objevuje až v 18. století.⁶

Na tomto místě by vzhledem k následujícímu textu bylo vhodné definovat význam slov „alej“ a „stromořadí“. Alej je uváděna jako řada stromů po obou stranách komunikace, zatímco stromořadí může být pouze jednostranné. V českém jazyce je nicméně slovo „stromořadí“ často užíváno jako synonymum ke slovu „alej“.

Dle Fuchse je základním výtvarným principem alejí jejich symetrie, periodicitá (opakování) a homogenita (stejnorodost). Tím se aleje odlišují od přirozeně vytvořených dřevinných formací.⁷ ČSN 8 9001 definuje alej jako dvou- nebo víceřadé stromořadí podél pozemní komunikace a stromořadí je liniová výsadba stromů, zpravidla jednoho druhu, obvykle v pravidelných rozestupech. Často tvoří doprovod liniového prvku nebo stavby, např. vodoteče, komunikace, oplocení nebo hranice pozemku.

Aleje jako krajinný a architektonický prvek v původní širší definici (viz LaQuintinye výše) jsou doloženy již ze starověku. Zpočátku je tvořily spíše neživé předměty – sochy, sloupy, vázy, kašny aj. Známé jsou například egyptské aleje sfing, symbolizující moc kněžstva.⁸ V Egyptě, Mezopotámii i Persii jsou však doložena i stromořadí dřevin, která již tehdy plnila krom praktického účelu (stín, produkce ovoce) i roli významného prvku zahradní, potažmo chrámové architektury.⁹ Právě z Persie přitom patrně pochází symbol zahrady jako ráje obehnaného zdmi (ráj, persky pairidaeza, znamená „ohrazené místo“, podobně jako odvozená slova garden či česky zahrada).

2 MEYER, Margita, Historische Alleen in Schleswig-Holstein – geschützte Biotope und grüne Kulturdenkmale, Flintbek 2009, s. 109.

3 VELIČKOVÁ, Markéta – VELIČKA, Petr a kol., Aleje české a moravské krajiny, historie a současný význam, Praha 2013, s. 14.

4 MEYER, M., Historische Alleen in Schleswig-Holstein, c. d., s. 109.

5 PEJCHAL, Miloš, Použití dřevin v historickém vývoji alejí, in: Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí, Olomouc 2007, s. 114–123.

6 BORSKÝ, Jan, Barokní aleje v minulosti a za současné plurality názorů, Urbanismus a územní rozvoj, 2010, 8, 6, s. 27.

7 FUCHS, Daniel, Die Deutsche Alleenstrasse in Sachsen: Bestandsaufnahme, Handlungsempfehlungen, Perspektiven für den Nordteil der Strecke bis Moritzburg. Eberswalde, nepublikovaná diplomová práce. Eberswalde: Fachhochschule Eberswalde am Fachbereich Landschaftsnutzung und Naturschutz 2009, dostupné online: <https://www.baumfuchs.de/inhalt/_menue/literatur/_dokumente/Textteil-Diplomarbeit.pdf> [21.07.2021].

8 LEHMANN, Ingo – ROHDE, Michael, Alleen in Deutschland, Leipzig 2006, s. 52.

9 VELIČKOVÁ, M. – VELIČKA, P. a kol., Aleje české a moravské krajiny, c. d., s. 18–19.

Stromořadí chránící dlážděné pouštní cesty jsou známa i z oblasti dnešní Palestiny.¹⁰ Velké popularity se stromové aleje těšily rovněž v Římě, kde byly nedílnou součástí veřejného prostoru. Méně se jim dařilo v antickém Řecku, i zde však měla stromořadí své místo.¹¹

S příchodem středověku systematické vysazování alejí v Evropě prakticky vymizelo, k orientaci podél stezek sloužily spíše jednotlivé výrazné stromy – solitéry.¹² Renesance přináší do Evropy období relativního klidu spojené s výstavbou obydlí za hranicemi města a posunem významu šlechtických sídel. Již se nejedná o nedobytné pevnosti (s nástupem dělostřelectva se význam mohutných hradeb snižuje), ale pohodlná reprezentativní sídla s často rozsáhlými zahradami.¹³ Objevují se také první zmínky o cestě člověka do přírody pro čistou radost z její krásy, příroda již nemá význam pouze utilitární, ale také estetický.¹⁴ Rozvíjí se zahradní umění a s ním opět přichází ke slovu aleje, které se stávají nedílným prvkem zahrad.¹⁵ Ke konci renesance začínají v ojedinělé míře pronikat i do volné krajiny. Ve střední Evropě je jedním z nejstarších příkladů alej u zámku Hellbrunn v Salzburku, poprvé zachycená na malbě z roku 1618.¹⁶

Zlatým obdobím alejí je baroko. Po hrůzách třicetileté války a z ní vycházející „kocoviny z humanismu“ se lidé navrací k ideálům křesťanství.¹⁷ Barokní sloh se rychle šíří především v zemích válkou nejvíce zasažených. Baroko je postaveno na vyjádření emocí a dynamičnosti a touto charakteristikou je zasažena i zahradní a krajinářská tvorba. V ní se začínají výrazně prosazovat aleje a stromořadí, které nejprve slouží jako prostředek k členění zahrad, později jako prvek kulturní krajiny a doprovodná zeleň pohledových os barokních, tzv. francouzských zahrad.¹⁸ V tomto období aleje poprvé ve velké míře pronikají do volné krajiny a v 17.–18. století dosahují vrcholu oblíbenosti jako jeden z hlavních nosných prvků komponované barokní krajiny.¹⁹

10 Tamtéž, s. 20.

11 Tamtéž, s. 21–22.

12 Tamtéž, s. 26.

13 Tamtéž, s. 32–33.

14 Tamtéž, s. 33.

15 Tamtéž, s. 35.

16 Tamtéž, s. 41.

17 Tamtéž, s. 43.

18 STORM, Vojtěch, Krajinový fenomén silničních stromořadí, in: ESTERKA, Jakub (ed.), Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Cesty udržitelného využívání krajiny, Praha 2010, s. 7.

19 BORSKÝ, J. Barokní aleje v minulosti, c. d., s. 27.

Historický vývoj alejí v českých zemích

V prostředí středověkých Čech se stejně jako v Evropě aleje zpočátku netěšily velké oblibě. Stromy u zemských stezek byly spíše na překážku, neboť poskytovaly úkryt nekalým živlům. Císař Karel IV. (1316–1378) proto přikázal na kritických místech vzdálit stromy od silnice na sto metrů (dvě stě sáhů), aby měli vozkové přehled o dění okolo cesty a lapkové ztížené řemeslo.²⁰ První skutečné aleje byly zakládány až v období renesance.²¹ Jejich vznik souvisel se změnou životního stylu a estetického cítění panstva. Šlechta přestavovala nepohodlné tvrze a hrady na příjemné zámky, které obklopovala zahradami včetně stromořadí.²² Nejstarší z nich nechal vysázet Rudolf Habsburský v Praze na konci 16. století.²³ Jednalo se o cestu mezi Lvím dvorem Pražského hradu přes ulici Pod Kaštany k zámečku ve Stromovce,²⁴ která byla bohužel v polovině 18. století zničena francouzskými vojsky.²⁵

K velkému rozmachu alejí dochází u nás stejně jako jinde v Evropě v období baroka. Barokní aleje byly zakládány na principu symetrie, periodicity a homogenity. Tvořily je stejnověké stromy stejného druhu a se stejným typem koruny, zasazené v pravidelných odstupech. Jejich typickým rysem je příměst.²⁶ Barokní stromořadí se v příměstách táhla často mnoho kilometrů k zámkům, venkovským sídlům nebo loveckým revírům aristokracie jako výraz moci, estetického cítění, potřeby pro reprezentaci a pro orientaci v krajině.²⁷ Prostorovou koncepcí se výrazně liší od alejí zakládaných v období romantismu v 19. století, které byly často zakřivené, přirozeně splývaly s reliéfem a formovaly krajinu do měkkých křivek.²⁸ Kromě šlechty se na zakládání alejí velkou měrou podílela také církev v podobě tzv. „církevního krajinářství“ (aleje vedoucí

20 HRUŠKOVÁ, Marie – HOLEČKOVÁ, Marie – VĚTVIČKA, Václav a kol., *Aleje, krása ohroženého světa*, Praha 2012, s. 16.

21 Nejstarší známé zdokumentované aleje se ovšem objevují již v antickém Řecku a Římě – lemují cesty k antickým vilám i veřejné komunikace (např. Via Appia Antica). HENDRYCH, Jan, *Barokní krajina panství Choustníkovu hradiště hraběte Františka Antonína Šporka; výzkum, plánování a péče o krajinu*, in: KUBEŠA, Petr (ed.), *Komponovaná kulturní krajina a možnost její obnovy a zachování. Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 22. – 23. dubna 2010*, Olomouc 2010, s. 4.

22 HRUŠKOVÁ, M. – HOLEČKOVÁ, M. – VĚTVIČKA, V. a kol., *Aleje, krása ohroženého světa*, c. d., s. 19.

23 HENDRYCH, Jan – STORM, Vojtěch, *Sledování vybraných krajinářských jevů, esteticky a kulturně historicky významných a jedinečných hodnot alejí a stromořadí v krajině a při pozemních komunikacích*, in: HENDRYCH, Jan (ed), *Hodnocení a dokumentace alejí a stromořadí v krajině, metody a přístupy*, Průhonice 2008, s. 39.

24 KOLÁŘOVÁ, Alice, *Aleje – symbol a význam v krajině*, nepublikovaná bakalářská práce. Liberec: Katedra geografie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, 2012, s. 23

25 VYSLOUŽIL, Miloslav, *Historické aleje – cesty do historických zahrad*, in: *Umění a společenská činnost v historických zahradách. Sborník vydaný u příležitosti konání odborného semináře ve dnech 8. - 10. 6. 2006 v Kroměříži, Hrdějovice 2006.*

26 BORSKÝ, J., *Barokní aleje v minulosti*, c. d., s. 27.

27 *Tamtéž*, s. 28.

28 VRÁNOVÁ, Karolína, *Aleje a stromořadí v ČR*, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně, 2015, s. 10.

ke kaplím, poutním místům), které se rozvinulo v souvislosti s vlnou rekatolizace,²⁹ a selský stav.

Kromě estetické a reprezentační funkce plnily aleje i funkci orientační a ochrannou před sněhem, větrem či přímým slunečním zářením a funkci obrannou – vykácení aleje před blížícím se vojskem ztížilo jeho postup.³⁰

Aleje mohly být jednoduché dvouřadé (tedy jedna řada stromů po obou stranách komunikace), ale i víceřadé, otevřené či uzavřené. Otevřené aleje lemovaly široké cesty anebo byly tvořeny stromy s úzkou korunou, takže se jejich koruny nad komunikací nestýkaly.³¹ Umožňovaly hloubkový prostorový pohled k reprezentativní budově.³² Pokud košaté větvení dřevin vytvářelo nad cestou souvislou klenbu, jednalo se o aleje uzavřené, které působí přirozeněji a začínají se častěji uplatňovat v pozdějších tzv. krajinářských (anglických) zahradách z 2. poloviny 18. století.³³

Nejoblíbenějšími dřevinami panských a sakrálních alejí byly lípa srdčitá, dub letní, javor klen a jírovec maďal, který se těšil nejvyšší oblibě na vrcholu baroka. Selské aleje často tvořily ovocné stromy. Začátkem 19. století se stal populárním topol, pro svůj rychlý růst, impozantní vzhled a nenáročnost na kvalitu půdy.³⁴

Monumentální ukázkou reprezentativní barokní aleje je dodnes zachovaná čtyřřadá Valdštejnova lipová alej v Jičíně, založená roku 1631³⁵ Albrechtem z Valdštejna. Alej směřuje od sídla Valdštejnova panství k letohrádku v Libosadu, budovaném jako součást velkorysé barokní krajinářské kompozice. Zároveň se jedná o patrně první českou alej, která ze zahrad vystoupila do volné krajiny.³⁶

V druhé polovině 18. století dochází spolu s intenzivní výstavbou sítě císařských silnic ke státem podporované masové výsadbě alejí – roku 1752 Marie Terezie vydává nařízení o povinném sázení stromů podél všech nových silnic. Aleje a stromořadí poskytovaly stín cestujícím, ale i úkryt a v případě ovocných stromů také potravu pochodujícím vojskům. Další podobná nařízení vyšla i v 19. století, například to z roku 1894 ukládá povinnost vysazovat stromy podél cest i obcím. V roce 1832 u nás bylo evidováno 544 014 stromů lemujících komunikace, přičemž na péči o stromořadí se musela podílet vrchnost i poddaní. Poškození stromů se trestala peněžitou pokutou či pobytem ve vězení.³⁷

29 HRUŠKOVÁ, M. – HOLEČKOVÁ, M. – VĚTVIČKA, V. a kol., Aleje, krása ohroženého světa, c. d., s. 21.

30 Tamtéž, s. 33.

31 Tamtéž, s. 20.

32 BORSKÝ, J., Barokní aleje v minulosti, c. d., s. 28.

33 HRUŠKOVÁ, M. – HOLEČKOVÁ, M. – VĚTVIČKA, V. a kol., Aleje, krása ohroženého světa, c. d., s. 20.

34 STORM, V., Krajinový fenomén silničních stromořadí, c. d., s. 7.

35 HOSKOVEC, Ladislav, Valdštejnova alej v Jičíně, dostupné online: <<https://botany.cz/cs/valdstejnova-alej/>> [20. 6. 2022].

36 VYSLOUŽIL, M., Historické aleje, c. d.

37 Nařízení z roku 1894 udává pokutu 5–20 zlatých za poškození aleje, k tomu 10 zlatých za každý zničený strom. Pokud viník neměl peníze, musel náhradou za každých 5 zlatých strávit jeden den ve vězení. HRUŠKOVÁ, M. – HOLEČKOVÁ, M. – VĚTVIČKA, V. a kol., Aleje, krása ohroženého světa, c. d., s. 22.

V současné době je řada alejí neudržovaných a pomalu zanikají. Tento trend započal odchodem pracovních sil do 1. světové války a pokračoval poté, co byly v důsledku prvorepublikové pozemkové reformy zakladatelé alejí (povětšinou šlechta) zbaveni majetku. Došlo tak k zprůtrhání vlastnických vztahů a ztrátě informací o tradiční údržbě alejí. V současné době jsou rozpadající se aleje předmětem ochrany jako útočiště vzácných organismů vázaných na staré porosty dřevin, což v řadě případů vede k názorovým sporům se správou komunikací, ale i s památkovými pracovišti ohledně jejich způsobu údržby a obnovy.

Cíle práce

Prvním cílem práce bylo zjistit dosud neznámé datum založení aleje barokního loveckého zámku Ohrada a následně zdokumentovat její vývoj jako historické krajinné struktury od jejího vzniku až po současnost, a to z pohledu dendrologického a funkčního.

Vývoj aleje byl pojednán z hlediska evoluce druhového složení stromů v aleji (dendrologické hledisko) a její role jako krajinářského prvku v průběhu času (hledisko funkčnosti). V této souvislosti byly okrajově zaznamenány rovněž změny v kompozici krajiny v jejím bezprostředním okolí. Jednalo se zejména o prvky, které na těleso aleje přímo navazují a vytváří s ním jeden celek, případně mají či měly přímou souvislost se změnami primární úlohy aleje, například potlačením její reprezentativní funkce.

Druhým cílem bylo zdokumentovat současný stav aleje prostřednictvím vymezení tělesa aleje a inventarizace alejních stromů (určení počtu jedinců, jejich taxonomické příslušnosti, metrických parametrů, vitality a stáří a jejich zakreslení do systému souřadnic) a bioty na ni navázané vzhledem k zahrnutí aleje do soustavy evropsky významných lokalit (EVL). Užití různých způsobů nepřímého stanovení stáří stromů a jejich srovnání s přímým určením věku stromů analýzou vzorku letokruhů nám rovněž umožnilo porovnat přesnost těchto neinvazivních (nepřímých) metod.

Třetím cílem bylo zaznamenat všechny zásahy (asanace, údržba) týkající se provozu a péče o alej, ke kterým byli autoři schopni dohledat odpovídající dokumentaci.

Konečným cílem a účelem případové studie bylo poskytnout ucelený přehled o historii, vývoji a současném stavu krajinného prvku zámecká alej muzea Ohrada.

Rozbor dosavadního bádání, publikovaná literatura

O opatrování alejí na veřejných i soukromých pozemcích pojednává kupříkladu již v roce 1885 Antonín Večeř.³⁸ Většina monografií zaměřených na tematiku alejí na území Česka však vyšla až po roce 2000, patrně jako součást obnoveného zájmu široké veřejnosti o kulturně-historickou kontinuitu a přírodu.

Historií a současností alejí včetně problematiky jejich současného ošetřování se zabývají například populárně-naučné knihy „Aleje. Krása ohroženého světa“ (2012),³⁹ „Aleje české a moravské krajiny. Historie a současný význam“ (2013),⁴⁰ odborné monografie „Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí“ (2007),⁴¹ „Stromořadí jako fenomén krajiny“ (2008)⁴² a informační publikace „Aleje a životní prostředí“ (2017).⁴³ Současná údržba a obnova alejí je tématem odborných monografií „Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování obnovy a péče o ně“ (2010),⁴⁴ „Zachování alejí jako typického prvku české krajiny“ (2010),⁴⁵ „Aleje podél silnic a na hranicích se zemědělskou a lesní půdou“ (2011)⁴⁶ a „Aleje Moravskoslezského kraje – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně“ (2015).⁴⁷

Zajímavý je turistický průvodce „Cesty k moravským alejím“ (2015),⁴⁸ který uvádí informace ke 241 moravským alejím a stromořadím, a publikace „O alejích a lidech“ (2016)⁴⁹ s údaji o 23 alejích.

Příkladem práce zaměřené na podrobné zmapování alejí a parků na vybrané lokalitě jsou například publikace „Parky a aleje města Tachova“ (2008)⁵⁰ a „Sady, parky, aleje. Historie a současnost veřejné zeleně v Českých Budějovicích“ (2020).⁵¹ Případovou

38 VEČEŘ, Antonín, *Stromořadí při cestách veřejných i soukromých. Naučení pro hospodáře, správy silničné, sl. okresné výbory, úředníky hospodářské, lesnické i jiné zřízence na velkostaticích*, sepsal Ant. Večeř, Praha 1885.

39 HRUŠKOVÁ, M. – HOLEČKOVÁ, M. – VĚTVIČKA, V. a kol., *Aleje, krása ohroženého světa*, c. d. 40 VELÍČKOVÁ, Markéta, *Aleje české a moravské krajiny. Historie a současný význam*, Praha 2013.

41 ANONYMUS, *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí*, sborník přednášek z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 17. až 18. září 2007, Olomouc 2007.

42 ANONYMUS, *Stromořadí jako fenomén krajiny*, sborník referátů 23. října 2008, Roztoky u Křivokláta, Praha 2008.

43 ČAMBAJOVÁ, Jana a kol., *Aleje a životní prostředí*, Praha 2017.

44 ESTERKA, Jakub a kol., *Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně: cesty udržitelného využívání krajiny*, Praha 2010.

45 TÝŽ (ed.), *Zachování alejí jako typického prvku české krajiny*, Praha 2010.

46 ANONYMUS, *Aleje podél silnic a na hranicích se zemědělskou a lesní půdou*, sborník referátů ke konferenci, Praha 2011.

47 KLEMENSOVÁ, Marcela, *Aleje Moravskoslezského kraje – koncepce jejich zachování, obnovy a péče*, Praha 2015.

48 KLEMENSOVÁ, Marcela – KRČMÁŘOVÁ, Vendula, *Cesty k moravským alejím. 9 tipů na výlety a cyklovýlety pod korunami stromů, 241 nejkrásnějších alejí Moravskoslezského, Olomouckého a Zlínského kraje*, Praha 2015.

49 KLEMENSOVÁ, Marcela a kol., *O alejích a lidech*, Praha 2016.

50 MIRTLOVÁ, Marie – ŘEPA, Pavel, *Parky a aleje města Tachova*, Domažlice 2008.

51 BINDER, Milan, *Sady, parky, aleje. Historie a současnost veřejné zeleně v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2020.

studií, analogicky tomuto článku zaměřenou podrobně na jednu alej, je publikace „Alej Radkov – Dubová“ (2016).⁵²

O jihočeské schwarzenberské kulturní krajině včetně alejí jako jednom z jejích prvků dále pojednávají publikace „Zahrady a parky jižních Čech“ (2004),⁵³ „Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňska. Proměna krajiny na vybraných schwarzenberských panstvích v letech 1660–1930“ (2017)⁵⁴ a dále práce „Identifikace kulturně historických hodnot jednotky historické kulturní krajiny. Esteticky kultivovaná krajina Hlubocka“ (2019).⁵⁵

Zatímco dějiny loveckého zámku Ohrada byly opakovaně podrobně zpracovány v sérii studií a navazující monografii Jana Ivanegy,⁵⁶ zámecká alej se doposud nestala předmětem žádné samostatné studie a v Ivanegových pracích je zmiňována pouze okrajově v souvislosti se stavební historií zámku.⁵⁷ Z hlediska taxonomického složení stromů je ohradská alej v krátkosti představena i ve výše uvedené publikaci „Zahrady a parky jižních Čech“.⁵⁸

Metodologická východiska, základní prameny

Článek lze svým zaměřením charakterizovat jako multioborovou případovou studii sestávající ze dvou primárních tematických okruhů. Prvním tematickým okruhem zahrnuje obecnou historii alejí a dále historický vývoj aleje zámku Ohrada od jejího založení v 18. století až po současnost. Tento okruh má formu literární rešerše sestavené na podkladě analýzy publikovaných a nepublikovaných pramenů různé povahy. Při mapování událostí ve 20. století byla rovněž uplatněna orální historie. Metodika práce s prameny různé povahy použitá při kompilaci rešerše je podrobně popsána v kapitole Aleje, jejich historie a historický vývoj aleje zámku Ohrada.

52 SKALÍK, Tomáš, Alej Radkov – Dubová, Radkov 2016.

53 PAVLÁTOVÁ, Marie – EHRlich, Marek a kol., Zahrady a parky jižních Čech, Praha 2004.

54 OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila (ed.), Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňska. Proměna krajiny na vybraných schwarzenberských panstvích v letech 1660–1930, České Budějovice 2017.

55 SALAŠOVÁ, Alena a kol., Identifikace kulturně historických hodnot jednotky historické kulturní krajiny. Esteticky kultivovaná krajina Hlubocka, Brno 2019.

56 IVÁNEGA, Jan, Pavel Ignác Bayer, Adam František ze Schwarzenbergu a zámek Ohrada. Lovecký zámek jako součást rezidenční sítě barokního šlechtice, nepublikovaná bakalářská práce. České Budějovice: Ústav dějin umění Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2011; TÝŽ, Vrchnostenská sídla na panství Hluboká nad Vltavou za Adama Františka ze Schwarzenbergu (1703–1732), nepublikovaná rigorózní práce. České Budějovice: Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2012; TÝŽ, Ohrada. Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny, Praha 2014; TÝŽ, Lovecký zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou. Stavebně historický průzkum, České Budějovice 2015.

57 TÝŽ, Lovecký zámek Ohrada, c. d.; TÝŽ, Vrchnostenská sídla na panství Hluboká nad Vltavou za Adama Františka ze Schwarzenbergu, c. d., s. 81.

58 PAVLÁTOVÁ, M. – EHRlich, M. a kol., Zahrady a parky jižních Čech, c. d.

Druhý tematický okruh se zabývá aktuálním stavem aleje, který je pojednán z hlediska přírodovědeckého se zahrnutím oborů dendrologie, dendrometrie, dendrochronologie, taxonomie a ekologie. Při vizualizaci rozmístění stromů v aleji se uplatnily rovněž metody geodzie. Metodika je podrobně rozebrána v kapitole Zhodnocení současného stavu aleje.

Aleje, jejich historie a historický vývoj aleje zámku Ohrada

Část textu věnující se definici a historii alejí („Slovo úvodem, aneb co jsou aleje a odkud se vzaly“) a stručně zasvěcující čtenáře do problematiky alejí byla vypracována metodou literární rešerše publikovaných pramenů (viz kapitola Rozbor dosavadního bádání, publikovaná literatura). Historický vývoj aleje loveckého zámku Ohrada od 18. do 19. století byl pojednán na podkladě rešerše a rozboru soudobých i historických pramenů písemných, kartografických a obrazových. Při mapování událostí ve 20. století se uplatnila orální historie – vyprávění pamětníků. Konkrétně se jedná o kapitolu Alej loveckého zámku Ohrada ve 20. a 21. století.

Písemné prameny publikované formou tiskovin, knih či např. v případě diplomových prací zveřejněné elektronicky na webových stránkách se v omezené míře uplatnily u kapitol Alej loveckého zámku Ohrada – stručná charakteristika současného stavu a Alej loveckého zámku Ohrada – historický vývoj mezi lety 1722–2022.

Nepublikované prameny – archiválie – byly využity zejména v kapitole Alej loveckého zámku v 18. a 19. století. Jednalo se o dobovou korespondenci, zápisy z jednání, výroční zprávy aj. ze Státního oblastního archivu (SOA) v Třeboni, fond Velkostatek Hluboká a Národního zemědělského muzea, pobočka Ohrada.

O vývoji ohradské aleje se autorům bohužel podařilo dohledat jen omezený počet písemných záznamů, proto se klíčovým zdrojem informací staly prameny kartografické a obrazové. Situační plán loveckého zámku Ohrada z roku 1725 a mapové podklady pro panství Hluboká z 18.–19. století byly získány ze SOA Třeboň (oddělení Třeboň – fond Velkostatek Hluboká) včetně digitalizovaných verzí.⁵⁹ Prohledány byly též digitalizované mapy stabilních katastrů a kultur z 18.–19. století dostupné na stránkách Ústředního archivu zeměměřičství a katastru a Virtuální mapová sbírka (výstup projektu NAKI Kartografické zdroje jako kulturní dědictví).⁶⁰ Autorům se podařilo shromáždit zatím nejucelenější soubor historických map zachycující proměny loveckého zámku Ohrada a jeho okolí publikovaný v jedné práci, ačkoliv tento výčet není úplný. Publikovány byly pouze mapy, které obsahovaly relevantní informace vzhledem k zaměření studie. Pokud několik map ze stejného období zachycovalo stejný stav aleje, byla vybrána pouze jedna z nich.

59 Dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz>> [6. 7. 2023]. Série map z I.–III. vojenského mapování (1764–1880) je dostupná online: <<http://oldmaps.geolab.cz>> [6. 7. 2023] na portálu Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

60 Dostupné online: <<https://chartae-antiquae.cz>> [6. 7. 2023].

Pro obrazové reference byly využity díla malíře F. Runka z 18. století, pohlednice z 19. století a fotografický materiál z konce 19. a dále 20. století z fondů SOA Třeboň (oddělení Třeboň – fond Velkostatek Hluboká a oddělení Český Krumlov), státního zámku Jindřichův Hradec a Národního zemědělského muzea, pobočka Ohrada a Praha.

Při mapování dějin aleje ve 20. století se autoři obrátili k orální historii prostřednictvím moderovaných rozhovorů s pamětníky. Předmětem rozhovorů byly zejména změny ve složení vegetace a managementu aleje. O své vzpomínky se podělili Ing. Miroslav Čeněk, zaměstnanec muzea Ohrada od roku 1988, Jiří Plánský, zaměstnanec muzea Ohrada od roku 1971, Ing. Erika Andresková (zaměstnanec muzea Ohrada v letech 1961–1989) a hlubocký pamětník Ing. František Skála. Na webových stránkách Národního zemědělského muzea a dále v regionálních periodikách Hlubocká a Budějovicka *Hlubocký zpravodaj* a *Obnovená tradice* byly rovněž zveřejněny výzvy k zaslání historického fotografického materiálu či informací o aleji od místních obyvatel. Bohužel tato iniciativa se nesetkala s odezvou.

V neposlední řadě byla pramenem i alej samotná, respektive její stávající podoba. Pouhým okem bylo možné například zaznamenat uspořádání, vitalitu a přibližný věk stromů či základy drobných objektů a z nich doplnit hypotézy o možném historickém vývoji těchto struktur.

Zhodnocení současného stavu aleje

Textové pasáže popisující současný stav aleje vybrané části bioty v ní přítomné jsou založeny na podkladech získaných sérií terénních průzkumů aleje z let 2020–2022. Mapování ptačího společenstva se uskutečnilo v roce 2020, hlavní část terénního výzkumu, zahrnující dendrologický průzkum a zhodnocení druhového složení rostlinného a lichenologického společenstva, probíhala od dubna do listopadu roku 2021. Sérii terénních průzkumů uzavřelo vyhodnocení vitality stromů a doplnění údajů o rostlinstvu a houbách ve vegetační sezóně roku 2022.

Při sběru dat autoři uplatnili několik metodických postupů, jmenovitě přímé pozorování (vizuální, sluchové), dokumentace (specificky fotodokumentace), odběr vzorků a měření numerických parametrů. Tyto úkony probíhaly na celé ploše aleje tak, jak je vymezena na příslušné katastrální mapě pozemku (viz obr. 2).

V dubnu až listopadu roku 2021 se uskutečnila terénní inventarizace stromů, která zahrnovala taxonomické určení alejních stromů a proměření jejich numerických parametrů, tedy obvodu kmene všech jedinců a výšky u vybraných jedinců. Dále byla změřena rozteč kmenů a šířka aleje a určen spon stromů. Lokace každého stromu byla zaměřena v systému souřadnic GPS.

Obvod kmenů stromů byl změřen navijecím pásmem ve výšce 130 cm nad zemí s přesností na jeden centimetr. Z tohoto obvodu byl následně výpočtem určen průměr kmene dle vzorce $d = c / \pi$, kde d je průměr kmene, c je obvod a π konstanta 3,14. Průměr byl opět zaokrouhlen na celé číslo (přesnost jeden centimetr). Výška stromů byla změřena laserovým dálkoměrem s výškoměrem značky Laser technology INC.,

Obr. 1 Odběr vzorku dřeva pro dendrochronologickou analýzu. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

a to u stromů, které byly na základě předchozího vizuálního zhodnocení určeny jako nejvyšší v aleji a zároveň u nich bylo možné zajistit potřebný odstup a volný výhled na špici koruny, umožňující přesné zaměření. Rozestup stromů byl opět změřen navíjecím pásmem napnutým mezi kmeny ve výšce kmene 130 cm. Ke vzdálenosti mezi dvěma kmeny stromů byl následně připočten poloměr obou kmenů, a tak byla získána přibližná původní rozteč sazenic. Šířka aleje byla měřena vždy mezi dvěma protistojnými kmeny, případně kmenem a torzem či pařezem stromu v místech, kde to postavení stromů umožnilo. Na základě dvou posledně jmenovaných parametrů byl v kombinaci s vizuálním zhodnocením určen spon stromů.

Zaměření každého stromu v systému GPS souřadnic bylo provedeno s využitím navigačního systému Garmin eTrex 20x, a to přiložením GPS přístroje paralelně k „čelní“ straně kmene vzhledem k průčelí zámku (tedy k levé straně kmenů stromů po levé straně a k pravé straně kmenů stromů po pravé straně alejní cesty) ve výšce 130 cm nad zemí, zhruba ve středu průměru kmene. Přesnost GPS měření s udanou odchylkou pět metrů se v případě „malých“ objektů, jako jsou stromy, bohužel projevila jako nedostatečná. Proto bylo provedeno přesnější geodetické zaměření. Souřadnice stromů byly zaměřeny polární metodou za využití totální stanice Trimble S5 s připojením na čtyři body určené metodou GNNS přístrojem Trimble R8. Každý strom byl zaměřen dvěma body na obvodu stromu, přibližně na linii průměru. Výsledná poloha stromu je pak průměr z těchto dvou bodů. Zaměření i výpočty proběhly v souřadnicovém systému S-JTSK a za využití programu Groma 12.5. Stromy byly následně zakresleny do leteckého snímku aleje. K vizualizaci situace byl použit program ArcGIS Pro 2.7.1.

Zhodnocení fyziologické vitality alejních stromů bylo provedeno v červnu roku 2022 po plném olistění korun a předtím, než se na listech výrazněji projevil žír. Metodika hodnocení vitality byla převzata ze standardu pro hodnocení stavu stromů vydaného AOPK.⁶¹ Fyziologická vitalita byla hodnocena na stupnici od jedné do pěti, dle následujících škály:

- 1 – vitalita výborná až mírně snížená: hustě olistěná kompaktní koruna bez známek prosychání na periférii, ve vrcholové partii dlouhodobý vývoj makroblastů z vrcholového i postranních pupenů, bez sekundárních výhonů;
- 2 – vitalita zřetelně snížená: stagnace růstu, prosychání koruny v periferních partiích, ve vrcholových partiích vývoj brachyblastů z postranních pupenů, přítomnost sekundárních výhonů;
- 3 – vitalita výrazně snížená: začínající ústup koruny – defoliace až do 50 %, dynamické prosychání, často suchá vrcholová partie koruny, brachyblasty se vyvíjí z postranních i vrcholových pupenů;
- 4 – zbytková vitalita: větší část koruny odumřelá – defoliace více než 50 %;
- 5 – suchý strom.

Biomechanická vitalita (tedy stabilita, narušení kmene atd.) stromů nebyla posuzována. Veškeré získané údaje – tedy taxonomické určení stromu, jeho souřadnice, obvod a průměr kmene, výška stromu a fyziologická vitalita – byly zaneseny do tabulky v Příloze 1.

Dne 9. srpna roku 2022 proběhl odběr vzorků dřeva za účelem dendrochronologické analýzy letokruhů a výpočtu věku stromů. Odběr a následnou analýzu provedli pracovníci Botanického ústavu AV ČR v Třeboni RNDr. Jan Altman, Ph.D., a Mgr. Vít Pejcha.

K odběru byly vybrány nejsilnější stromy, u nichž byl předpoklad vyššího dosaženého věku, a tedy výsadby v 19. a na počátku 20. století za rodu Schwarzenbergů, zakladatelů zámku a aleje. Konkrétně se jednalo o jedince s obvodem kmene nejméně 200 cm a vyšším, jejichž kmen po vnějším ohledání nevykazoval žádné defekty (zjevné dutiny aj.), které by bránily odebrání kvalitního vzorku. Druhým kritériem výběru bylo pokud možno rovnoměrné rozmístění vybraných stromů v aleji. Tuto podmínku se bohužel nepodařilo splnit v případě stromořadí po levé straně aleje, kde byly stromy s větším obvodem kmene nerovnoměrně distribuovány ve středním a koncovém úseku cesty. Třetí podmínkou bylo zastoupení všech taxonů dubů (a jejich kultivarů), které jsou v aleji reprezentovány vzrostlými jedinci: dub letní (včetně kultivaru „Fastigiata“), dub cer a dub červený. Z analýzy byl vyjmut pouze dub zimní. V aleji se nachází dva stromy tohoto druhu, z nichž jeden nedosahuje obvodu kmene 200 cm a kmen druhého jedince je zcela dutý a k odběru vzorků nevhodný. Celkem bylo vybráno 11 jedinců – čtyři stromy z levé strany aleje, pět stromů z pravé strany aleje a dále dva stromy z dvouřadé obdélníkové výsadby dubů před levým křídlem zámku. Vrty byly odebrány z kmene ve výši cca 130 cm, viz obr. 1.

61 KOLAŘÍK, Jaroslav a kol., Standardy péče o přírodu a krajinu. Řada A. Arboristické standardy, hodnocení stavu stromů, s. 13, dostupné online: <https://nature.cz/documents/20121/1199516/01001_Hodnoceni+stavu+stromu.pdf/619ec8da-d933-abe5-3b77-394e13d5f3ee?t=1652775992089> [6. 7. 2023].

Odebrané vzorky byly v laboratoři vyjmuty z brček, vysušeny a následně pomocí speciálního mikrotomu⁶² byl jejich povrch připraven pro dendrochronologické analýzy. Povrch byl dále nakřídován pro zvýraznění hranic letokruhů. Na každém vývrtu byly následně změřeny šířky jednotlivých letokruhů s přesností na 0,01 mm, pomocí stanice LinTab,⁶³ skládající se z posuvného stolu, připojeného k počítači, a stereomikroskopu Olympus SZ61-TR⁶⁴ se záměrným křížem. Pomocí této sestavy byly poloautomaticky zaznamenány hranice jednotlivých letokruhů v programu TSAP-Win.⁶⁵

Výstupem měření jsou časové řady s informací o radiálním přírůstu jednotlivých stromů pro všechny změřené letokruhy. Křížové datování je standardně používaná dendrochronologická metoda, která pomáhá odhalit nesrovnalosti způsobené nevytvořenými či falešnými letokruhy, případně chyby měření. V prvním kroku bylo provedeno vizuální křížové datování a následně statistická kontrola v programu PAST 5.⁶⁶ Výstupem z křížového datování budou opravené přírůstové řady stromů. Výsledkem je absolutní datování každého letokruhu v každé sérii pro všechny jedince.

Výsledný věk byl vždy upraven podle výše popsaného „křížového datování“. Pro některé jedince nebylo možné určit věk ve vrtané výšce přímo z vývrtu, jelikož byl kmen vyhnílý či byl růst výrazně asymetrický. Pro finální zjištění věku tak byla následně vzdálenost do středu kmene doměřena a věk jednotlivých stromů byl určen pomocí moderních dendrochronologických metod s vysokou přesností odhadu počtu chybějících letokruhů u vývrtů s chybějícím středem. Vzdálenost do pozice středu byla změřena podle zakřivení letokruhů nejbližších ke středu.⁶⁷ Takto získaná vzdálenost byla vydělena průměrnou šířkou prvních pěti letokruhů, kterou lze extrapolovat.⁶⁸ Výsledky byly shrnuty do přílohy 2.

Přímá metoda určení věku stromů analýzou letokruhů je nejpřesnější, ovšem vzhledem k její časové a finanční náročnosti a jistému riziku (byť zanedbatelnému) poškození stromů ji nebylo možné provést u všech alejních stromů. Jako další možnost stanovení věku ostatních stromů se nabízely neinvazivní nepřímé metody založené na změřeném obvodu kmene, průměru kmene a křivky růstového modelu. Abychom určili, zda jsou uplatnitelné v rámci podrobného průzkumu historického vývoje aleje, provedli jsme srovnání s přímou metodou analýzy letokruhů u 11 jedinců druhu *Quercus cerris*, *Q. robur* a *Q. rubra*, jejichž stáří bylo určeno odběrem vzorků dřeva.

62 GÄRTNER, Holger – NIEVERGELT, Daniel, The core-microtome. A new tool for surface preparation on cores and time series analysis of varying cell parameters, *Dendrochronologia*, 2010, 28, 2, s. 85–92.

63 LinTab, dostupné online: <<http://www.rinntech.de/content/view/16/47/lang,english/>> [9. 9. 2022].

64 Olympus SZ61-TR, specifikace dostupná online: <<https://www.olympus-ims.com/cs/microscope/sz61/>> [9. 9. 2022].

65 Program TSAP-Win, dostupný online: <<http://www.rinntech.de/index-52147.html>> [9. 9. 2022].

66 Program PAST 5, dostupný online: <<http://www.sciem.com/>> [9. 9. 2022].

67 ROZAS, Vincence, Tree age estimates in *Fagus sylvatica* and *Quercus robur*. Testing previous and improved methods, *Plant Ecology*, 2003, 167, 2, s. 193–212.

68 ALTMAN, Jan – DOLEŽAL, Jiří – CIZEK, Lukáš, Age estimation of large trees. New method based on partial increment core tested on an example of veteran oaks, *Forest Ecology and Management*, 2016, 380, s. 82–89.

V rámci nepřímých metod stanovení stáří byly využity následující vzorce z bakalářské práce „Stanovení stáří dřevin – možné metody a přístupy“ (2017):⁶⁹

- **výpočet věku z obvodu kmene**, kde V = věk a O = obvod kmene:
 $V = O / 25,4$ nebo $V = [((O / 2) - (O / 3)) / 2]] + (o / 2)$
- **výpočet věku z průměru kmene**, kde V = věk, $\pi = 3,14$ a d = průměr kmene a RL = průměrná tloušťka letokruhu pro daný taxon:
 $V = [5 / (\pi \times RL)] \times d$
 kde RL: *Quercus cerris* – není stanoveno
Quercus robur – 3,115
Quercus rubra – 3,690
- **výpočet věku podle růstové křivky**, kde V = věk, d = průměr kmene (m) a B1, B2 a B3 = parametr pro jednotlivé taxony:
 $V = B2 \times [d / (B1 - d)]^{(1 / B3)}$
 kde B1, B2 a B3 jsou druhově specifické:

Taxon	B1	B2	B3
<i>dub cer Quercus cerris</i>	1,241802	109,9123	1,512968
<i>dub letní Quercus robur</i>	1,318856	82,00124	2,015374
<i>dub červený Quercus rubra</i>	0,877414	45,25046	1,849218

Testování nepřímých metod u stromů známého stáří odhalilo, že výpočet na základě průměru kmene je vysoce nepřesný, což se potvrdilo také v našem případě. Při výpočtu věku z průměru kmene docházelo k hrubému podcenění věku stromů o 55 až 151 let oproti stáří stanovenému analýzou letokruhů. Metoda určení věku pomocí obvodu kmene a růstového modelu je přesnější, ale i zde je udávána odchylka 10–20 let oproti skutečnému stáří stromů.⁷⁰ V případě jedinců z ohradské aleje došlo stejně jako v předchozím případě k podcenění věku stromů oproti věku zjištěnému analýzou letokruhů, a to se značnou odchylkou 3 až 81 let (průměr 40,5 let). Přesnější byl vzorec $V = [((O / 2) - (o / 3)) / 2]] + (O / 2)$ s průměrnou odchylkou 37 let, oproti vzorci $V = O / 25,4$ s průměrnou odchylkou 44 let. Nepřesnost měření založeného na obvodu kmene stromu tak byla ještě vyšší, než je udávána v literatuře. Výpočet věku založený na druhově typické růstové křivce byl s průměrnou odchylkou 42 let (4 až 94 let) zhruba na úrovni přesnosti stanovení věku z obvodu kmene, přičemž z 11 stromů byl věk u tří nadhodnocen, u devíti podhodnocen. Srovnání výsledků měření nepřímými a přímou metodou viz příloha 3.

69 JEDLIČKOVÁ, Michaela, Stanovení stáří dřevin – možné metody a přístupy, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Ústav biotechniky zeleně Zahradnické fakulty v Lednici Mendelovy univerzity v Brně 2017, s. 44–49.

70 Tamtéž, s. 59.

Vzhledem k prokázané značné míře nepřesnosti a nekonzistentnosti bylo nepřímé stanovení věku stromů autory vyhodnoceno jako nevhodný nástroj k detailnímu studiu historického vývoje aleje a nebylo ve studii dále použito.

Od dubna do listopadu roku 2021 proběhlo vyhodnocení části bioty aleje, konkrétně společenství lišejníků, mechorostů, rostlin, hmyzu, ptactva a savců. Tato společenství byla analyzována z hlediska taxonomického (výčet druhů), typu stanoviště (např. sešlapávaná stanoviště u mechorostů) a ochrannářského (běžné versus vzácné druhy). U ptáků byl výskyt doplněn poznámkou, zda se jedná o druhy v aleji hnízdící, či pouze zaletující. Do výčtu bioty byly zahrnuty i houby, ovšem ve formě krátké zprávy o výskytu zajímavých či významných (v tomto případě dřevokazných) druhů, systematický mykologický výzkum nebyl proveden.

Systematické mapování výskytu ptáků na základě přímého pozorování a hlasových projevů se uskutečnilo 22. 4. 2020 mezi osmou až devátou hodinou ranní. Pozorovatelem byl ornitolog Mgr. Václav Mikeš, kurátor zoologie v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích. Výsledný seznam ptáčích druhů byl v následujících měsících let 2020 a 2021 doplněn o několik taxonů, které nebyly během mapování zachyceny, ale jejich přítomnost v aleji je spolehlivě doložena opakovanými pozorováními kurátorů muzea. Údaje o výskytu hmyzu a savců jsou založeny na přímých pozorováních kurátorů muzea Ohrada z let 2020–2022. V případě savců byla data doplněna o informace hlavního zoologa Zoo Ohrada Mgr. Markéty Jariabkové. Jednalo se o výčet druhů netopýrů nalezených v aleji či její bezprostřední blízkosti, kteří byli následně umístěni do záchranné stanice pod správou zoologické zahrady.

Lichenologický průzkum se uskutečnil během září a října roku 2021. V září kurátoři provedli odběr vzorků lišejníků. Tyto vzorky byly následně zaslány lichenologovi Mgr. Jaroslavu Šounovi, který provedl determinaci na základě morfologických znaků. Rozbor společenství mechorostů proběhl rovněž v září roku 2021. Kurátoři muzea Ohrada odebrali vzorky mechorostů a provedli předběžnou determinaci. Vzorky následně odeslali k definitivnímu taxonomickému určení Ing. Milanu Štechovi, Ph.D., a Táně Štechové, Ph. D., z Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Ing. Milan Štech, Ph.D., v návaznosti na determinaci mechorostů alej osobně navštívil a dne 23. září 2021 provedl přímo na místě doplňující určení mechorostů a dále taxonomické zhodnocení rostlinného společenstva. Při botanické analýze se zaměřil na typické (nejvíce abundantní) druhy rostlin přítomné v aleji, nikoliv na kompletní taxonomický výčet druhů. Na jaře a v létě roku 2022 autoři článku doplnili seznam o několik druhů dřevin tvořících keřové patro v lesíku přilehlém k aleji.

Alej loveckého zámku Ohrada – stručná charakteristika současného stavu

Jedná se o barokní alej z 18. století. Nachází se mezi Munickým a Zvolenovským rybníkem v katastru obce Hluboká nad Vltavou, na pozemku v majetku Národního zemědělského muzea. Je součástí krajinářské úpravy vázané na barokní lovecký zámek Ohrada, vystavěný mezi lety 1708–1713 knížetem Adamem Františkem ze Schwarzenbergu. V roce 1842 bylo knížetem Janem Adolfem II. ze Schwarzenbergu v budově zámku zřízeno oborové muzeum zaměřené na lesnicko-mysliveckou tematiku a obecněji přírodní vědy (zoologie, botanika, entomologie, geologie), dnes známé pod názvem Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství Národního zemědělského muzea.

Alej je součástí evropsky významné lokality (EVL) Hlubočké hráze (kód lokality CZ0313099, IUCN kategorie III – Přírodní památka), vyhlášené dne 2. ledna 2014. Předmětem ochrany jsou liniové prvky starých alejí s výskytem chráněných nebo významných živočišných druhů, zejména silně ohroženého tesaříka obrovského (*Cerambyx cerdo*) a ohroženého roháče obecného (*Lucanus cervus*).⁷¹

Délka aleje je cca 385 metrů,⁷² nadmořská výška 390 m n. m.,⁷³ souřadnice 49,0416°–49,0420° s. š. a 14,426°–14,428° v. d. Alej je z jedné strany uzavřena cestou probíhající podél průčelí zámku Ohrada směrem k bráně ZOO Hluboká, z druhé strany tělesem silnice 10582.⁷⁴ Vymezení prostoru aleje a charakter terénu viz obr. 2a, 2b a 2c.

Komunikaci tvoří světlá mlatová cesta, doprovázená dvouřadým stromořadím, vše na plochém náspu mírně vyvýšeném nad okolní terén. Násep je po obou stranách lemován mělkými odvodňovacími strouhami. Jedná se o pěší zónu se zákazem vjezdu motorových vozidel. Cesta probíhá v přímé linii západovýchodním směrem (od průčelí zámku), v poslední cca šestině se při pohledu od zámku mírně stáčí doleva, k severu. Směrem od zámku se postupně rozšiřuje – příčná vzdálenost kmenů stromů přes cestu se pohybuje od cca 9 metrů před průčelím zámku až po více než 15 metrů v závěrečném úseku. Na původní, ještě větší šíři aleje v její koncové části zřetelně ukazuje řada osmi pařezů, doplněná mrtvým torzem, probíhající za současnou linií mladších stromů (viz obr. 3).

Důvod nestejnomyšlné šíře aleje není znám. Může se jednat o druhotný efekt nesystematického vysazování stromů, případně důsledek řešení již neznámého provozně-architektonického problému (cesta je nejvýrazněji rozšířena cca v úseku, který dříve probíhal přes záliv Munického rybníka a vyžadoval tedy robustnější konstrukci, na konci aleje se též mohly otáčet vozy). Třetí možností je záměrná snaha o vytvoření

71 Otevřená data AOPK ČR, dostupné online: <https://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/zchru/index.php?SHOW_ONE=1&ID=14272> [5. 6. 2022].

72 Měření vzdálenosti bylo provedeno v programu katastrálních map.

73 PAVLÁTOVÁ, M., EHRlich, M. a kol., Zahrady a parky jižních Čech, c. d., s.74.

74 V řadě pramenů bývá jako „ohradská alej“ (případně „alej u zámku Ohrada“) uváděno stromořadí kolem silnice 10582 směrem na Vondrov. Toto je však poněkud zavádějící. Obě stromořadí leží sice v těsné blízkosti, mají však odlišný původ a historii – silniční stromořadí je na mapě z roku 1725 (SOA Třeboň, Vs Hluboká, sign. 1A 6Bš 4a, fol. 99) označeno jako „Alte Alle“ (stará alej) a vznikem ohradské alejí předcházelo. Naopak alej k zámku Ohrada je uvedena jako „Neye Alle“ (nová alej).

Obr. 2 Současná podoba aleje (vyznačena oranžovou linkou) zanesená na výřezu katastrální mapy. Hlavní těleso aleje, odpovídající původnímu historickému vymezení stromořadí, je na jednom konci ohraničené cestou pro pěší probíhající před průčelím zámku, na druhém konci napojením na silnici 10582. Na levý cíp aleje navazuje úzká pěšina v délce cca 70 metrů, probíhající paralelně se silnicí 10582. Ačkoliv se vzhledově rovněž jedná o „alej“, není součástí původního stromořadí. Zdroj: Archiv NZM, fond: Ohrada, Protokol o vytyčení hranice pozemku. Vypracoval Ing. Martin Pavel.

tzv. *anamorphosis abscondita*. Tato metoda vytvářející iluzi hlubšího, impozantnějšího prostoru (v tomto případě delší aleje než ve skutečnosti) byla v zahradní architektuře 18. století oblíbená a příklady jejího užití se dochovaly i v Česku.⁷⁵

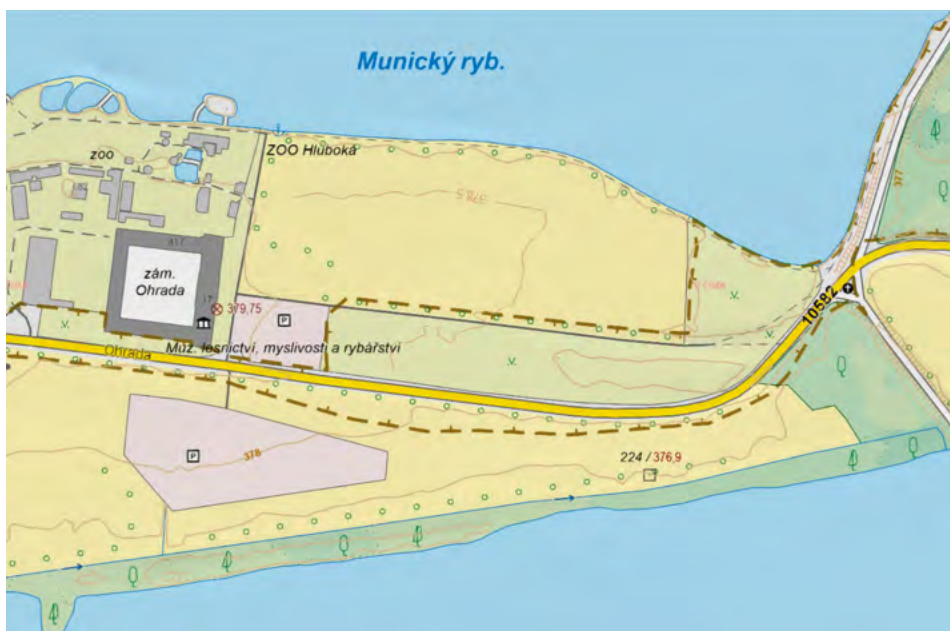
Alej je v místě, kde končí vyústěním na silniční komunikaci, uzavřena závorou. Existence závoru je spolehlivě doložena od počátku 20. století prostřednictvím zkazky o hlubockém provazníkovi Františku Skálovi (1870–1930), který se specializoval na výrobu provazů a sítí pro rybáře. Alej využíval ke své práci – nejdlejší lana stáčel z pramenů natažených od zmíněné závoru až před zámek.⁷⁶ Její původ je však patrně ještě starší. Pohlednice z konce 19. století zachytila průčelí zámku Ohrada s čelem aleje uzavřeným dnes již neexistující závorou (viz obr. 4),⁷⁷ která se vzhledem podobala té dodnes dochované na konci aleje. Lze logicky předpokládat, že závoru tvořily pár, který minimálně od konce 19. století uzavíral alej z obou stran. Uzavření aleje potvrzuje výpověď pamětnice, která uvádí, že závoru před průčelím byla na místě ještě ve čtyřicátých letech 20. století a otevírala se jen před příjezdem knížete Adolfa ze Schwarzenbergu, který jako jediný měl právo alejí projíždět. Zaměstnanci a veřejnost využívali jako příjezdovou komunikaci silničku vedoucí kolem zámku (dnes silnice 10582).⁷⁸

75 Lineární anamorfóza vytváří iluzi hlubší perspektivy a opticky tak zvětšuje prostor. V krajinářské architektuře využívá například zkrácení rozestupů mezi vzdálenějšími předměty, zúžení cesty (cesta tvaru V) atd. Více k problematice viz NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, Joseph Hardtmuth a krajinářská zahrada, Prameny a studie, 2020, 67, s. 45–100.

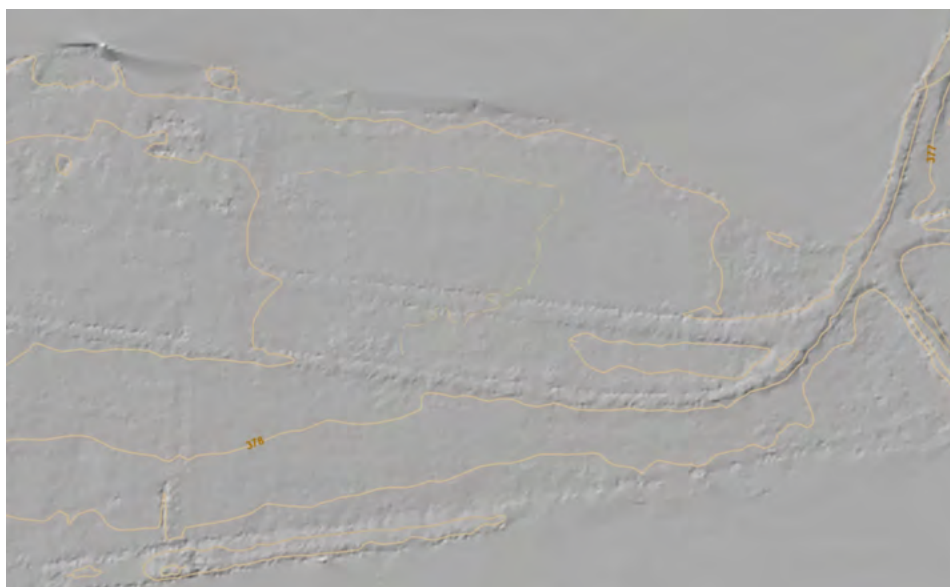
76 Ing. Erika Andresková a Ing. František Skála (provazníkův vnuk), osobní sdělení.

77 „Jagdschloss Wohrad“ ze série Böhmerwald, fotografie na kartonu, autor M. Kopecký, datace 19. století, SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, sbírka fotografií Český Krumlov 1880–2010, inv. č. 5741, signatura I–2507 A, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/530053/1>> [30. 7. 2022].

78 Irena Paťková (*1927), dcera Františka Janovského, kustoda Lesního a lovcího Muzea na zámku Ohrada v letech 1926–1945; na loveckém zámku pobývala mezi lety 1927–1945, osobní sdělení.

Obr. 2b Základní topografická mapa aleje a okolí. Zdroj: Geoportál ČÚZK, dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?p=22524>> [2. 8. 2024]. Licence Creative Commons CC BY 4.0.

Obr. 2c Ortofotomapa aleje a okolí s vloženými vrstevnicemi. Zdroj: podkladová mapa ZABAGED® – výškopis – DMR 5G. Geoportál ČÚZK, dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?p=22524>> [2. 8. 2024]. Creative Commons CC BY 4.0.

Obr. 3 Řada osmi pařezů za mladší výsadbou stromů vymezuje původní šíři aleje v její koncové části. Stejným způsobem (na vnějším svahu alejního náspu cesty) jsou vysazeny doposud živé duby na protilehlé straně cesty, zřetelně odsazené od zbývající linie stromů. Alej se zde i v současnosti výrazně rozšiřuje, pařezy však poukazují na ještě výraznější rozšíření v minulosti. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

Před průčelím zámku přiléhají k aleji dva obdélníkové prostory, po každé straně aleje jeden. Oba jsou vždy vymezené z jedné strany stromořadím aleje, ze dvou stran dvojitou linií výsadbou vzrostlých dubů letních (*Quercus robur*) a ze čtvrté strany silniční komunikací před zámek. Jsou symetrické velikostí, umístěním i způsobem výsadby stromořadí, která je uzavírají. V 19. století byla jejich plocha zatravněná. Od padesátých let je v obdélníku po jižní (pravé) straně aleje umístěno parkoviště se ztuhlým povrchem (viz obr. 24) a stromořadí, které ho původně vymezovalo, je v současnosti silně prokácené a částečně doplněné mladými duby letními. Účel tohoto krajinného prvku je autorům neznámý, na žádné z map ze 17.–19. století se neobjevuje, s výjimkou pohlednice z roku 1896 (viz obr. 20). Dle místní orální historie byly obdélníkové prostory využívány k výřadu ulovené zvěře a uličkou mezi dvěma řadami stromů projížděly kočáry.⁷⁹

⁷⁹ Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada), osobní sdělení, tuto informaci mu sdělil schwarzenberský lesní škála z Hluboké nad Vltavou.

Obr. 4 Lovecký zámek Ohrada na pohlednici z konce 19. století (cca 1880–1900). V pravém dolním rohu je zachycena závora uzavírající alej. Zdroj: SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, sbírka fotografií Český Krumlov 1880-2010, inv. č. 5741, signatura I-2507 A.

Stromy na levé (severní) straně aleje (při pohledu od zámku) sousedí s otevřenou krajinou v podobě dvou kosených luk. Cca v poslední šestině délky aleje jsou v okolí závory luka nahrazena mokřadem porostlým náletovými dřevinami, převážně vrbami (*Salix* sp.) a růží šípkovou (*Rosa canina*), dále jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*), lípou (*Tilia* sp.) a dubem letním (*Quercus robur*).⁸⁰ Na pravé (severní) straně probíhá stromořadí cca v první šestině po straně sypaného parkoviště (viz výše), dále pak při okraji remízku, který na ně přímo navazuje. Tento úzký lesík, sevřený mezi alejí a silnicí 10582 na Vondrov, tvoří především duby letní s chudým keřovým patrem, tvořeným primárně náletem zmlazujícího dubu červeného (*Quercus rubra*) a břízy (*Betula* agg.) s příměsí jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*) a ojediněle jírovce maďalu (*Aesculus hippocastanum*) a dále ostružiníkem (*Rubus* agg.), růží šípkovou (*Rosa canina*) a trnkou obecnou (*Prunus spinosa*). Rozmístění stromů nese znaky pravidelnosti (jsou vysazeny v řadách) a porost je více méně stejnověký. Může se jednat o pozůstatek vysazování stromů do brázd, který byl levnější než vysazování do jam a Schwar-

⁸⁰ JANDEČKOVÁ, Klára – NOVOTNÁ Dagmar – KULICHOVÁ, Lucia, Dendrologický průzkum Evropsky významné lokality Hlubocké hráze. Kód území: CZ0313099, České Budějovice 2011, s. 28; vlastní průzkum autorů.

Obr. 5 Celkový pohled na alej směrem k průčelí zámku, duben 2019. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2019).

zenbergové ho na Hlubocku s oblibou využívali.⁸¹ Ojedinelou výjimkou jsou zřetelně starší jedinci a torza lemujících okraj silnice. Tyto stromy jsou součástí původní silniční aleje, na mapě z roku 1725 označené jako „alte Alle“. Přesné stáří a okolnosti založení remízku autorům nejsou známy. Na mapách z 18. století není zakreslen a nevyskytuje se ani na mapách z 19. století, nicméně tyto mapy jsou méně podrobné.

Samotná alej je rovněž dubová, a zapadá tak svým charakterem do komplexu okolních hlubockých alejí a stromořadí na hrázích rybníků, které jsou rovněž tvořeny převážně duby. Z geobotanického hlediska se jedná o acidofilní doubravu *Quercetea robori-petraeae* na pseudoglejové půdě, situované ve Zlivské pánvi,⁸² stejně jako v případě výše popsaného remízku. Celkové pohledy na alej viz obr. 5, 6 a 6a.

81 „Již roku 1844 nařídil Jeho Jasnost kníže pan Jan Adolf ze Švarcenberka Špatnému, aby dle způsobu hospodářského vladaře, nebožtíka p. Ant. Wittmanna, divoké stromky zaorati dal. Tento způsob sadby, jehož se u Hluboké drahný čas používá při vysazování živých stěn, velmi dobře se daří, a od té doby se nalézá v dotčených stěnách mnoho tisíc nejkrásnějších stromů.“ PURKYNĚ, Emanuel, Lovecký zámek na Ohradách u Hluboké, Zábavy myslivecké, sv. 2, 1857, s. 23, in: ŠPATNÝ, František, Zábavy myslivecké, Praha 1860, dostupné online: <<https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:8e761ab0-c271-11dc-bca7-000d606f5dc6?page=uuid:67dde834-aa0f-4e6d-805f-e82236ba6871>> [8. 9. 2022].

82 ČERMÁK, Jan – SIMON, Jaroslav – KÁŇOVÁ, Hana – TICHÁ, Soňa, Absorptive root areas of large pedunculate oak trees differing in health status along a road in South Bohemia, Czech Republic, Urban Forestry & Urban Greening, 2013,12, s. 239.

Obr. 6 Pohled do letní aleje směrem od hlavní brány zámku Ohrada. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2021).

Obr. 6a Pohled do zimní aleje směrem k průčelí zámku Ohrada. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2021).

Obr. 7 Zakreslení polohy stromů do leteckého snímku aleje. Stromy jsou číslovány ve vzestupné posloupnosti směrem od průčelí zámku. Číslování odpovídá číslování v Příloze 1, obsahující výčet stromů, jejich taxonomické zařazení, vitalitu a rozměry. Nová sazenice dubu letního *Quercus robur*, kultivar ‚Fürst Schwarzenberg‘ je označena písmenem a. Vysazení dubu na podzim r. 2022 je zaznamenáno v podkapitole 5. 2. Alej loveckého zámku Ohrada v 20. a 21. století. Do soupisu a rozborů alejních stromů v článku však nebyl zahrnut, neboť k jeho vysazení došlo až po jejich ukončení. Stromy č. 42–44 rovněž nejsou v článku pojednány. Autoři je na základě vymezení aleje vyhodnotili jako již nespádající do tělesa vlastní aleje. Zdroj: autor Miroslav Kučera (2023).

Alej tvoří celkem 82 stromů, z toho 76 živých stromů a šest mrtvých torz. Ze 76 živých dřevin je 73 stromů vzrostlých, zbylé tři jsou výmladky či mladé stromky. Levá strana aleje čítá celkem 41 vzrostlých stromů, jeden výmladek a dvě torza, pravou stranu aleje tvoří 32 vzrostlých stromů, dva mladé stromky a čtyři torza po pravé straně komunikace. Situační mapa viz obr. 7.

Alej byla v průběhu 20. století postupně v několika vlnách dosazována, stromy jsou proto různověké, od starých doupných exemplářů až po mladé jedince staré jen okolo dvaceti let. Dominantním druhem je dub letní, včetně jeho sloupovitých kultivarů ‚Fastigiata‘ a ‚Cupressoides‘ (viz obr. 8), které jsou v zámeckých parcích a zahradách běžné (viz obr. 17). K tomuto druhu patří 53 (tedy celých 69,7 %) z celkového počtu 76 živých stromů. Doplňují je dva jedinci dubu zimního [(*Quercus petraea*) (jeden z nich kultivar ‚Cochleata‘ se lžícovitě prohnutými čepelemi listů⁸³)], dub cer [(*Quercus cerris*) (šest kusů)] a dále cizokrajné druhy dubů, jako je dub červený [(*Quercus rubra*)

83 PAVLÁTOVÁ, M. – EHRlich, M. a kol., Zahrady a parky jižních Čech, c. d., s. 75.

(11 kusů)], dub celokrajný [(*Quercus imbricaria*) (jeden mladý stromek)], původem ze Severní Ameriky, a dub černomořský [(*Quercus pontica*) (jeden mladý stromek)] z jihozápadní Asie. U jednoho jedince dubu je druhová identifikace sporná. Vzhledem k přítomnosti několika v Česku nepůvodních druhů dubů se aleji neoficiálně říkávalo „alej exotických dubů“.⁸⁴ Společnost dubům dělají dvě lípy malolisté (*Tilia cordata*) a jeden jírovec maďal (*Aesculus hippocastanum*). Vzrostlé stromy a mladé stromky doprovází výmladky dubu červeného a lípy malolisté. Součástí aleje byl donedávna i strom převislé vrby náhrobní (*Salix x sepulcralis*), uváděný ještě Pavlátovou a Ehrlichem (2004),⁸⁵ ten však již zanikl.

Výška vzrostlých stromů se pohybuje kolem 20–30 metrů, nejvyššími jedinci jsou sloupovité kultivary dubu letního ‚Fastigiata‘, s nejvyšší naměřenou výškou 30 metrů u jedince s obvodem kmene 281 cm (viz příloha 1). Koruny vzrostlých stromů se nad cestou stýkají, alej lze proto dle Fuchse (2009) charakterizovat jako uzavřenou,⁸⁶ v tomto případě částečně uzavřenou.

Porost je různověký v důsledku postupného dosazování, změřené hodnoty obvodů kmenů proto dosahují značného rozpětí. Do následujících výpočtů byly zahrnuty pouze živé stromy, nikoliv mrtvá, byť většinou stále stojící, torza. Nejmenší naměřený obvod kmene činí pět centimetrů u mladého dubu černomořského vysazeného r. 2007, nejvyšší naměřená hodnota patří dubu letnímu s obvodem kmene 345 cm. Celkově převažují vzrostlé stromy. Diagram rozmístění stromů v aleji vzhledem k naměřenému obvodu kmene viz obr. 9. Na levé straně aleje tvoří jedinci s obvodem kmene do půl metru 19,5 % z počtu stromů na této straně, s obvodem od půl do jednoho metru 25,8 %, s obvodem mezi jedním až dvěma metry 24,4 %, s obvodem od dvou do tří metrů 19,5 % a s obvodem více než tři metry 9,8 %. Na pravé straně je podíl jedinců s obvodem kmene do půl metru 26,5 %, s obvodem od půl do jednoho metru 11,8 %, s obvodem od jednoho do dvou metrů 17,7 %, s obvodem od dvou do tří metrů 41 % a s obvodem nad tři metry 2,9 % (pouze jeden strom). Celková procenta pro všechny stromy v aleji jsou následující: obvod kmene do půl metru 22,7 % z celkového počtu stromů, obvod kmene od půl do jednoho metru 20 %, obvod kmene od jednoho do dvou metrů 21,3 %, od dvou do tří metrů 29,3 % a nad tři metry 6,7 %. Průměrný obvod kmene činí na levé straně aleje 141,7 cm, na pravé straně 148,6 cm, celkově 141,2 cm. Medián na levé straně aleje činí 127 cm, na pravé 169 cm, celkově 130 cm.

Z předchozích numerických údajů lze odvodit, že nejpočetnější skupinou stromů jsou jedinci s obvodem kmene mezi dvěma až třemi metry, přičemž početněji jsou zastoupeny na pravé, jižní, straně aleje sousedící s lesíkem (14 jedinců oproti osmi na levé straně). Druhou nejpočetnější kohortou jsou mladé stromky s obvodem kmene do půl metru, vysazené patrně v posledních desetiletích 20. a prvních letech 21. století (viz podkapitola Alej loveckého zámku Ohrada v 20. a 21. století). Tyto stromy jsou na obou stranách aleje zastoupeny cca rovnoměrně (osm jedinců na levé straně aleje a devět na pravé). Zatímco v levé, severní, části jsou soustředěny spíše do předních

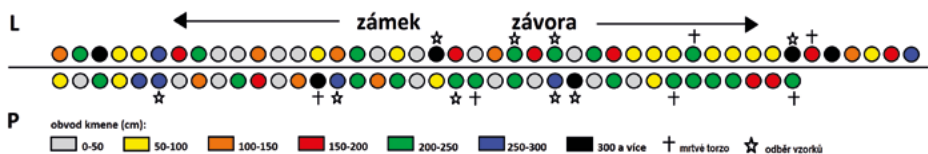
84 Ing. Miroslav Čeněk (kurátor, NZM Ohrada), osobní sdělení.

85 PAVLÁTOVÁ, M. – EHRLICH, Marek a kol., Zahrady a parky jižních Čech, c. d., s. 75.

86 FUCHS, D., Die Deutsche Alleenstrasse in Sachsen, c. d.

Obr. 8 Dub letní (*Quercus robur*) kultivar ‚Fastigiata‘ se sloupovitým růstem koruny. Tento kultivar je v zámeckých zahradách běžný, najdeme ho i v parku zámku Hluboká. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

Obr. 9 Schematický diagram ukazující distribuci stromů s různým obvodem kmenů v aleji. Zdroj: autor diagramu Marie Voldřichová (2022).

partii stromořadí, na pravé straně jsou distribuovány rovnoměrně. Zajímavý je stranově rozdílný podíl stromů s obvodem kmene půl až jeden metr – v levé části aleje tvoří téměř 26 % (11 jedinců) stromů, zatímco v pravé části pouze necelých 12 % (čtyři jedinci), podobně i stromů s obvodem kmene jeden až dva metry je více po levé straně (24,4 %, 10 jedinců) než po pravé (17,7 %, 6 jedinců), kde jasně dominují stromy s obvodem kmene dva až tři metry. To by mohlo odpovídat rozdílnému obhospodařování obou částí aleje, kdy více „nápádná“ levá strana, sousedící s loukou, byla častěji průběžně dosazována (a patrně i kácena) než pravá strana, která v podstatě splývá s remízem. Výjimkou bylo plánované dosazení stromů většího rozsahu v devadesátých letech, které zasáhlo přibližně stejně obě strany aleje. Distribuce stromů s rozdílnými obvody kmene je v aleji víceméně rovnoměrná (viz obr. 9). Nevyskytuje se zde žádný výrazně delší úsek s kumulací stromů s mohutnějším obvodem kmene (nejdelší řada stromů s obvodem kmene 200–250 cm je sekvence čtyř jedinců v poslední čtvrtině pravé strany aleje), která by se dala jednoznačně označit jako „starší“ či „původní“ jádro aleje. Tato situace ukazuje na postupné mozaikovitě obnovování aleje dosazováním nejen moderního, ale i staršího data.

Nejdelší vzdálenost kmenů stromů činí 22,25 metru, nejkratší 2,3 metru. Průměrná vzdálenost stromů po levé straně aleje je 8,2 metru (medián 7,3 m) a průměrná rozteč má hodnotu 8,7 metru (medián 7,5 metru). Po pravé straně aleje je průměrná vzdálenost kmenů 9,6 metru (medián 8,9 metru) a průměrná rozteč 10,1 metru (medián 9,1 metru). I to by odpovídalo častějšímu dosazování / hustější výsadbě v levé straně aleje. Stromy jsou vysazeny ve zhruba trojúhelníkovém sponu, toto rozmístění je ale často porušené a celkově lze hovořit spíše o nepravidelném rozmístění, patrně opět vlivem dosazování do „volných míst“ v aleji.

Stromy jsou vitální, nicméně několik jedinců je prokazatelně napadeno dřevokaznými houbami sírovcem žlutooranžovým (*Laetiporus sulphureus*) a lesklou houbou pryskyřičnatou (*Ganoderma resinaceum*).

Tabulka obsahující výčet stromů včetně taxonomického zařazení, jejich vitalitu a změřené rozměry viz příloha 1.

Alej loveckého zámku Ohrada v 18. a 19. století

Barokní alej zámku Ohrada pochází z první poloviny 18. století. Její založení přímo souvisí s výstavbou loveckého zámku Ohrada, která proběhla mezi lety 1708–1713 v režii knížete Adama Františka ze Schwarzenbergu. Je součástí pečlivě promyšleného krajinářského areálu Hlubocka. Kulturní krajina vznikala postupně úpravami starší klasicistní koncepce ve stylu romantismu, konkrétně tzv. okrasného statku „ferme orné“⁸⁷ pod taktovkou rodu Schwarzenbergů, kteří vlastnili panství Hluboká mezi lety 1661–1947. Tato kulturní krajina patří spolu s Lednicko-valtickým areálem k nejvýznamnějším ukázkám krajinářské tvorby 19. století v Česku.⁸⁸

O přesném datu založení aleje se doposud vedly spory. Mikuschowitz v roce 1852 píše neurčitě, že cesta k zámku byla zbudována nejdříve okolo roku 1720,⁸⁹ ani on tedy po cca 140 letech od založení zámku již přesný letopočet neznal.⁹⁰ Ivanega připouští možnost položení příjezdové cesty a výsadbu stromů současně se stavbou zámecké budovy (tedy již zmiňované letopočty 1708–1713).⁹¹ Dále uvádí, že alej původně tvořily lípy⁹² vysázené podél cesty na vyvýšené sypané hrázi, která je v terénu dosud patrná. Informace čerpal z knížecího listu Adama Františka ze Schwarzenbergu z 13. listopadu roku 1722, uloženého v SOA Třeboň.⁹³ Dle Ivanegovy interpretace píše kníže Adam František o nutnosti přesadit stromy – konkrétně lípy – „am neuer weg“.⁹⁴ Jako důvod je v listu uvedeno rozšíření cesty – stromy byly zasazeny příliš blízko u sebe a u cesty, takže poškozovaly vozy a odíral se o ně dobytek.⁹⁵

Autoři článku nicméně interpretují obsah listiny odlišně. Po dohledání originálního reskriptu a přeložení téměř celého textu z němčiny došli k závěru, že se v dopise nejedná o přesazení již usazených lip (něm. „umsetzen“), ale teprve o jejich vysazení (něm. „gesetzen“) v souvislosti s položením příjezdové cesty k zámku (přepis listu viz příloha 6). Dopis z r. 1722 je tak v podstatě „zakládací listinou“ aleje. Zda byly stromy vysazeny ještě do konce roku 1722, či v následujícím roce 1723, není autorům známo. Pozdější datum je ale pravděpodobnější i vzhledem k tomu, že současně se zasazením

87 SALAŠOVÁ, Alena a kol., Identifikace kulturně historických hodnot jednotky historické kulturní krajiny, c. d., s. 7; GAŽI, Martin (ed.) – BADALOVÁ, Marie, Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii, České Budějovice 2008.

88 OURODOVÁ-HRONKOVÁ, L. (ed.), Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňská, c. d., s. 62.

89 „erst gegen das Jahr 1720“.

90 SOA Třeboň, fond: Velkostatek Hluboká (dále Vs Hluboká), sign. 1A 6W1, knihy 1655–1656, Mikuschowitz, Karl, Statistische und geschichtliche Übersicht der hochfürstlich Schwarzenbergschen Herrschaft Frauenberg, Hluboká 1852, s. 593.

91 IVANEGA, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 46.

92 TÝŽ, Vrchnostenská sídla na panství Hluboká nad Vltavou, c. d., s. 81.

93 SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, sign. IA 6Wα 55, fol. 90., Reskript Adama Františka ze Schwarzenbergu, Vídeň, 13. listopadu 1722.

94 „Na nové cestě“. Srovnej označení aleje s mapou z roku 1725, viz obr. 10; IVANEGA, J., Vrchnostenská sídla na panství Hluboká nad Vltavou, c. d. s. 81.

95 Tamtéž, s. 103, jako přímý zdroj Ivanega uvádí reskript Adama Františka ze Schwarzenbergu, Vídeň, 13. listopadu 1722, SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, sign. IA 6Wα 55, fol. 90.

Obr. 10 Detail ideálního situačního plánu loveckého zámku Ohrada z roku 1725 od neznámého autora (snad schwarzenberského políra Lorenze Gablera?). Alej je zde zakreslena jako „Neye Alle und Weg ins laegerhaus“, tedy „nová alej a cesta do loveckého zámku“. K budově koňských stájí („Pferd stall“) přiléhá zahrada ve francouzském stylu, která ale nebyla zrealizována, stejně jako přeložka („ney gemachte Fahrt“) stávající silnice doprovázené starou alejí („Alte Alle“). Pod názvem „Ochsen Weyd“ tedy „volská pastvina, louka“ jsou v okolí zámku vyznačeny pastviny pro dobytek, podle kterých dostal zámek název „Ohrada“. Úsměvnou kuriozitou je v půdorysu zámeckého komplexu zakreslený „Beschaelplatz“, tedy dvorek pro připouštění (patrně psů) sousedící s psími výběhy („unterschiede Zwinger vor die Hund“) a blízké hnojiště („Misthaufen“). Zdroj: SOA Třeboň, fond Vs Hluboká nad Vltavou, sign. 1A 6BB 4a, fol. 99.

Obr. 11 Lovecký zámek Ohrada na mapě prvního vojenského mapování (1764–1768). Na mapě je zakreslena výrazná alej vzrostlých stromů (porovnej se stromy zobrazenými drobným tečkováním podél cesty na Vondrov) patrně s přirozenou korunou. Mapy byly tvořeny na základě očítých svědectví důstojníků, kteří mapování prováděli. Zdroj: Austrian state archive/Military Archive, Vienna, 1st Military Survey, Section No. 242, Laborař geoinformatiky, Univerzita J. E. Purkyně, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz>.

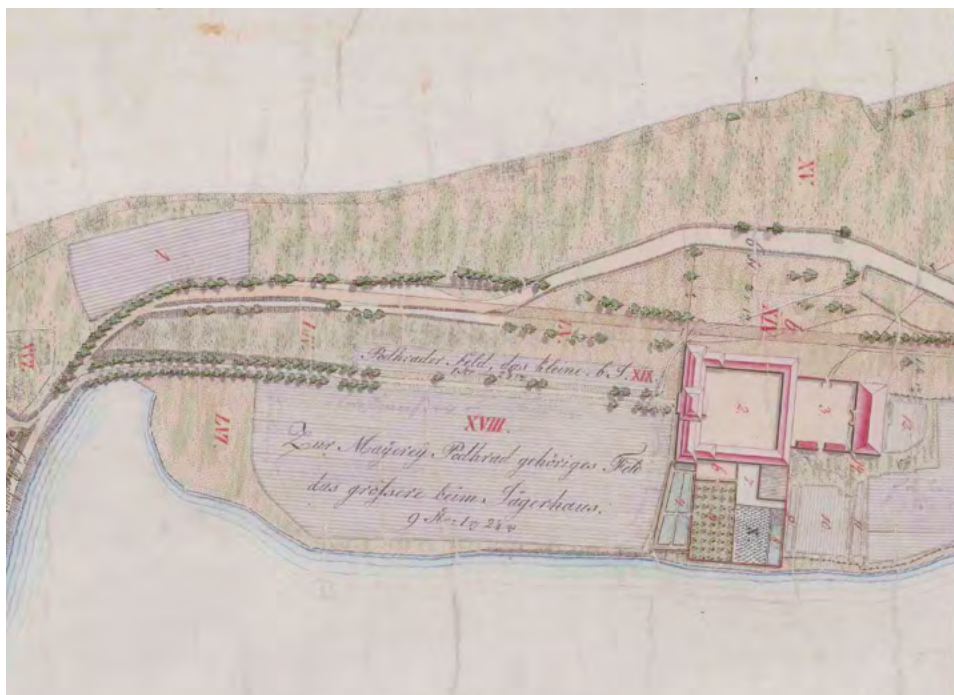
Obr. 12 Detail obrazu F. Runka „Lov divokých husí na Munickém rybníku“ z roku 1810. Pozadí dominuje budova loveckého zámku s alejí listnáčů. Zdroj: SALAŠOVÁ, Alena a kol., Identifikace kulturně historických hodnot jednotky historické kulturní krajiny. Esteticky kultivovaná krajina Hlubočka, Brno 2019, s. 78–79.

lip měla proběhnout i konstrukce cesty. Kompletní list a interpretaci jeho obsahu autory viz příloha 2.

Poprvé je alej zakreslena na plánu z roku 1725. Z části probíhá přes dnes už zaniklý výběžek Munického rybníka v centrální ose zámku, před jeho východním průčelím (viz obr. 10). Tento náčrt je ovšem značně idealizovaný, neboť zobrazuje i nikdy ne-realizovanou francouzskou zahradu přiléhající k jižní straně zámku. Jedná se tedy spíše o záznam zadavatelem plánované podoby zámku a jeho okolí než o zachycení skutečného stavu. Osově symetrická francouzská zahrada se měla skládat z osmi parterů vymezených hvězdicí osmi cest se samostatně stojící kaplí sv. Eustacha v jejím středu. Prostory kaple byly ale nakonec vsazeny přímo do budovy zámku a projekt zahrady nebyl uskutečněn.⁹⁶ Ohradská alej se tak stala jediným realizovaným prvkem z původně zamýšlených velkorysých zahradnických a krajinných úprav okolí zámku.

V 18. a částečně 19. století sloužila alej jako hlavní pohledová a komunikační osa, která spojovala lovecký zámek se starou severojižní silnicí mezi Českými Budějovicemi a Hlubokou nad Vltavou. Takto rovněž přiznala a zviditelnila funkční vazbu rezidenčního zámku na Hlubokou a loveckého zámku a stala se výraznou krajinnou dominan-

96 IVANEGA, J., Pavel Ignác Bayer, Adam František ze Schwarzenbergu a zámek Ohrada, c. d., s. 58.

Obr. 13a Detail mapy Hlubocka od F. Krause z roku 1809. Nahoře uprostřed je zachycena topolová alej s rondely v Podskálí, v pravém dolním rohu lovecký zámek Ohrada s alejí. Zdroj: SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká nad Vltavou, inv. č. 632, sign. IA B 2a, KRAUS, Franz, Přehledná mapa dvora Vondrov a k němu náležejících nemovitostí, 1809.

tu.⁹⁷ Vzhledem k tehdejší menší ploše lesů a větší rozloze rybníků vytvářela v rovinnatém kraji nepřehlédnutelný prvek upoutávající pozornost. Reprezentativní budovy loveckého zámku si tak musel povšimnout každý cestující již z dálky.⁹⁸ V současnosti je bohužel původní vizuální výjimečnost tělesa aleje silně potlačena, až téměř setřena. Příčinou je rozsáhlejší zalesnění krajiny spolu s výstavbou nové, od zámku vzdálenější, silnice na České Budějovice, ze které již přes porost není alej vidět.

Výsadba stromů a zejména vytvoření sypaného valu nesoucího alejní cestu si musely vyžádat značný rozsah pozemních prací,⁹⁹ a to především v místě, kde protínal zátoku Munického rybníka. Podrobnosti jeho konstrukce však nejsou známy. V důchodních účtech panství Hluboká je v roce 1732 zanesena položka 400 zlatých za realizaci „neuen brücke am munizer wiese“, tedy „nového mostku na munické louce“. Text ovšem neuvádí, kde se zmiňovaná konstrukce nacházela. Teoreticky ale mohlo jít o část aleje přepažující Munický rybník. Pokud by tomu tak bylo, pak by se vzhledem k pravděpodobnému vzniku alejní cesty mezi lety 1722–1723 jednalo o rekonstrukci či přestavbu daného úseku, nikoliv novostavbu. V roce 1751 je zmíněna „Weeg obig

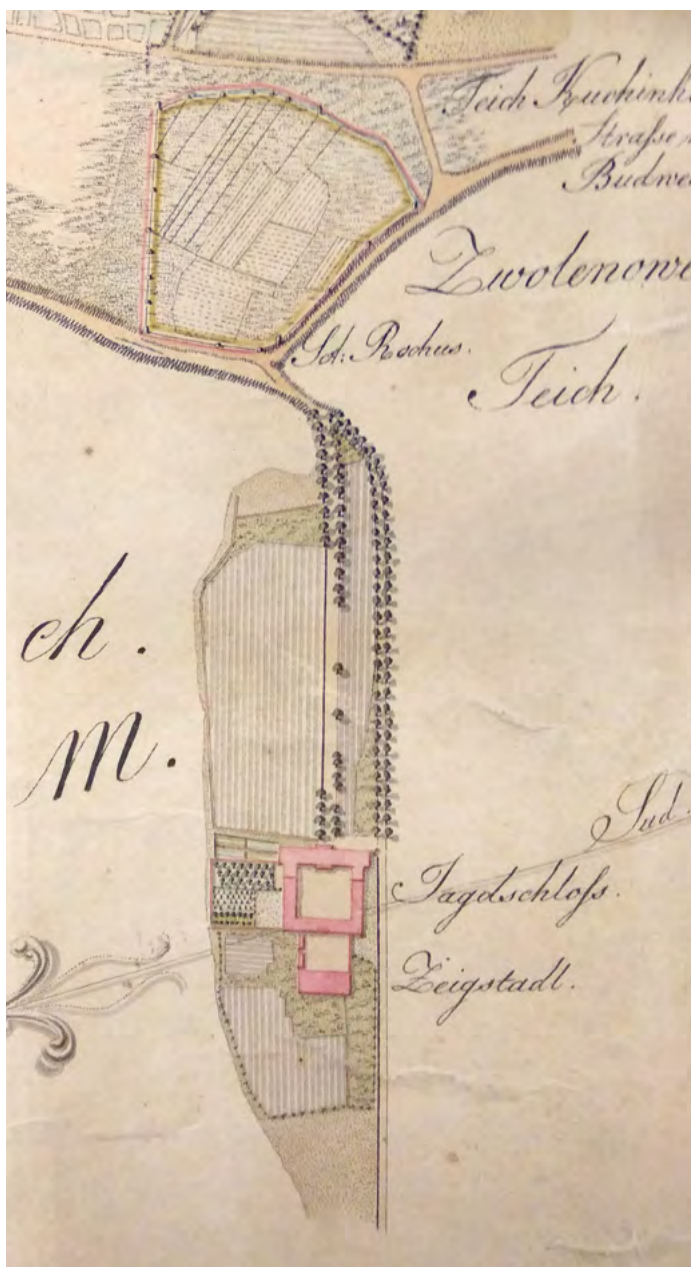
97 Tamtéž, s. 27.

98 IVANEGA, J., Ohrada, c. d., s. 54.

99 TÝŽ, Lovecký zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou, c. d., s. 59.

Obr. 13b Detail mapy Hlubocka od F. Krause z 1818. Zdroj: SOA Třeboň, fond Vs Hluboká nad Vltavou, sign. 324 IA B 1f, KRAUS, Franz, mapa.

Obr. 13c Stromy v aleji mají zakresleny výrazně kulovité koruny. Liší se od topolů s vysokou úzkou korunou i od dubů v paralelně běžící „Staré aleji“, zakreslených se zašpičatělou korunou. Stromy jsou v aleji rozmístěny nepravidelně, při levé straně cesty (z pohledu od zámku) z velké části chybí. Lze tedy předpokládat, že se jedná o zachycení skutečného stavu, ne o idealizované vyobrazení. Zdroj: SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká nad Vltavou, sign. 324 IA B 1f, KRAUS, Franz, mapa.

den Munitzer Teucht“ [cesta nad (ve smyslu překlenutí) Munickým rybníkem] v souvislosti s výdajem na položení „12 bruck holtzer“, tedy 12 „mostních dřev“ – tedy opět se patrně jednalo o (re)konstrukci cesty v nějakém smyslu protínající Munický rybník.¹⁰⁰

Násep cesty je po obou stranách dodnes lemován odvodňovací strouhou. Po levé straně aleje (při pohledu od zámku) bylo ještě na počátku 20. století přes strouhu položeno čtyři až pět mostků z plochých kamenů, přes které přejížděly koňské povozy na přilehlou louku, v té době rozdělenou na jednotlivá pole. Základy těchto schwarzenberských můstků jsou v terénu doposud patrné.¹⁰¹

V kontextu použití lip jako alejních stromů je zajímavé heslo Jagd-Haus (lovecký zámek v soudobé češtině) v monumentální 24svazkové encyklopedii německého barokního učence Johanna Heinricha Zedlera (1706–1751).¹⁰² Ten uvádí, že lovecký zámek by měl být obklopen lesy, případně rybníky a kanály a okolí by mělo být vyzdobeno lipami, kaštany a dalšími stromy v pěkných alejích.¹⁰³ Umístění zámku i osázení lipami tedy plně odpovídalo dobové konvenci. Lípy byly rovněž oblíbenou volbou barokních alejí i v obecném smyslu – šlechta ráda osazovala mohutnými stromy. Tvořily a dodnes tvoří například tzv. Valdštejnskou alej, nejstarší u nás dochované stromořadí ve volné krajině.

Z ohradských lip se bohužel do současnosti nedochovala ani jediná. Původní lípy snad zobrazuje mapa z let 1764–1768 (viz obr. 11), ukazující vzrostlé listnáče s přirozenou korunou, a také Czechmannovy geometrické mapy z let 1785, 1788 a 1790 (viz obr. 11).¹⁰⁴ Zajímavá je zejména mapa z r. 1785, zobrazující stromy v zámecké aleji jako zřetelně menší (a tedy mladší) než větší stromy ve vedlejší „Staré aleji“. Statné stromy vzhledu lípy v hustém stromořadí jsou zřetelně patrné na obraze Ferdinanda Runka „Lov divokých husí na Munickém rybníku“ z roku 1810 (viz obr. 12),¹⁰⁵ kde je vyobrazen lovecký zámek i s alejí. Na druhém Runkově obraze z roku 1815 „Orba cara Alexandra I. u Hosína“¹⁰⁶ je zámek Ohrada zachycen jen na vzdáleném pozadí, jeho

100 SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, sign. I 6R 2, Důchodní účet panství Hluboká, výdaje za 1. pololetí 1732, za 2. pololetí 1751.

101 Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada), Ing. Václav Kasal (bývalý ředitel NZM Ohrada) – osobní sdělení. J. Plánský se o původu mostků dozvěděl od schwarzenberského nadlesního Skály z Hluboké nad Vltavou. Dle V. Kasala byli koně zapřaženi do malých vozíků, aby mohli přes můstky přecházet.

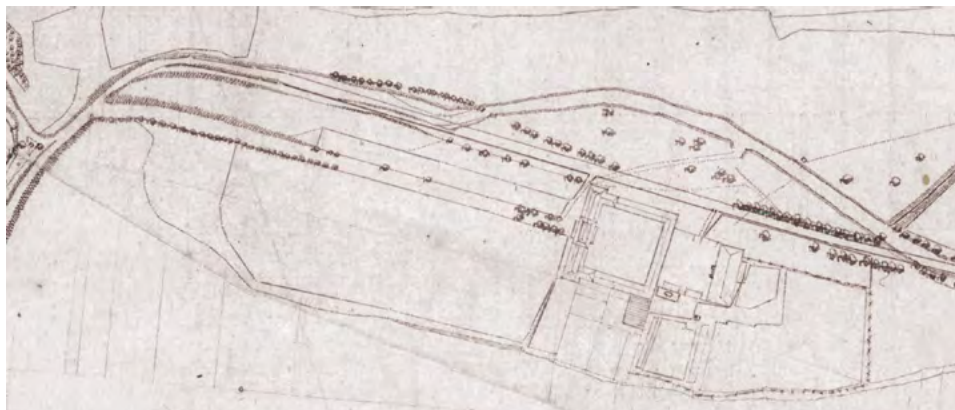
102 ZEDLER, Johann Heinrich, *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste XIV*, Leipzig–Halle 1739, s. 96, dostupné online: <<http://www.zedler-lexikon.de>> [25. 7. 2021]. Zedlerovo dílo je nejvýznamnější německou encyklopedií 18. století.

103 „Um dergleichen Jagd- und Lust- Häusern noch mehr zuembellieren, leget man auf allen Seiten von Linden- Kastanien- und anderen dergleichen Bäumen schöne Alleen, in gleichen Lustgärten mit Cascaden, Fontainen, Treilagen und andern der gleichen an.“

104 CZECHMANN, A., Geometrický plán pozemků dvora Podhrad, 1785, SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, inv. č. 57, sign. ad I.35, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/545898/1/7209/5831/23/0>> [19. 2. 2024]; TÝŽ, Geometrický plán pozemků dvora Podhrad, 1788, SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, inv. č. 55, sign. I.35, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/545896/1/7179/5096/20/0>> [19. 2. 2024]; CZECHMANN, A. – JANOWSKÝ, F., Geometrický plán pozemků dvora Podhrad, 1790, SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, inv. č. 56, sign. I.35, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/545897/1>> [19. 2. 2024].

105 Obraz se nachází ve fondu Státního hradu a zámku Český Krumlov.

106 Tamtéž.

Obr. 13d Detail Záměrné mapy dvora Vondrov a přilehlých pozemků, list 6 od V. Rohrbachera z roku 1838. Srovnej s detailem mapy F. Krause z r. 1818. Zdroj: SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, sign. Ad IA B 2A.

průčelí ale stále dominují mohutné košaté (netvarované) listnáče. V mapě F. Krause z let 1809 a 1818 (viz obr. 13a a 13c) je opět zakreslena alej stromů s kulovitou korunou (ovšem zřetelně odlišnou od korun dubů v sousední Staré aleji), přičemž značná část stromořadí již chybí a mezi roky 1809 a 1818 je také patrný úbytek stromů. Zdá se tedy, že alej již nebyla v dobrém stavu. O dvacet let mladší mapa V. Rohrbachera z roku 1838 (viz obr. 13d) dokládá pokračující zhoršování situace. Rozmístění a tvar korun zbývajících stromů odpovídá zakreslení F. Krause z roku 1809 a 1818, jedná se tedy o tytéž dřeviny. Ovšem oproti předchozímu stavu došlo k další devastaci – chybí téměř celé stromořadí na pravé straně aleje. Série map z let 1809–1835 tak dokumentuje postupný rozpad aleje až k jejímu její praktickému zániku (ve smyslu definice aleje jako dvouřadého stromořadí) někdy v první polovině třicátých let 19. století. Úpadek aleje může být odrazem upadajícího významu samotného loveckého zámku. Ten sloužil svému účelu cca jedno století, byl však uzpůsoben pro provozování různých forem hrazených lovů, oblíbených v baroku. S nástupem modernějších parforsních honů pozbyl v prvních dekádách 19. století svou funkci i status reprezentativní budovy. Nadále byl využíván zejména k ubytování schwarzenberského personálu, šlechtické hony se zde již nepořádaly a roku 1842 bylo v jeho prostorách zřízeno muzeum.

Záhadou jsou mapy z let 1826 a 1827 (obr. 14 a 14a), opět od F. Krauseho, které ukazují zcela jinou podobu aleje. Cesta k zámku je hustě osázena stromy s výrazně úzkou, sloupovitou korunou, bez jakýchkoliv proluk ve stromořadích. Tyto stromy tvoří rovněž alej kolem císařské silnice a část aleje směrem na dvůr Vondrov. Na mapách jsou přitom zakresleny i dřeviny s přirozenou, resp. kulovitou korunou. Je tedy zřejmé, že se jedná o záměrné zobrazení specifického tvaru stromů, a nikoliv o výtvarnou manýru tvůrce mapy.

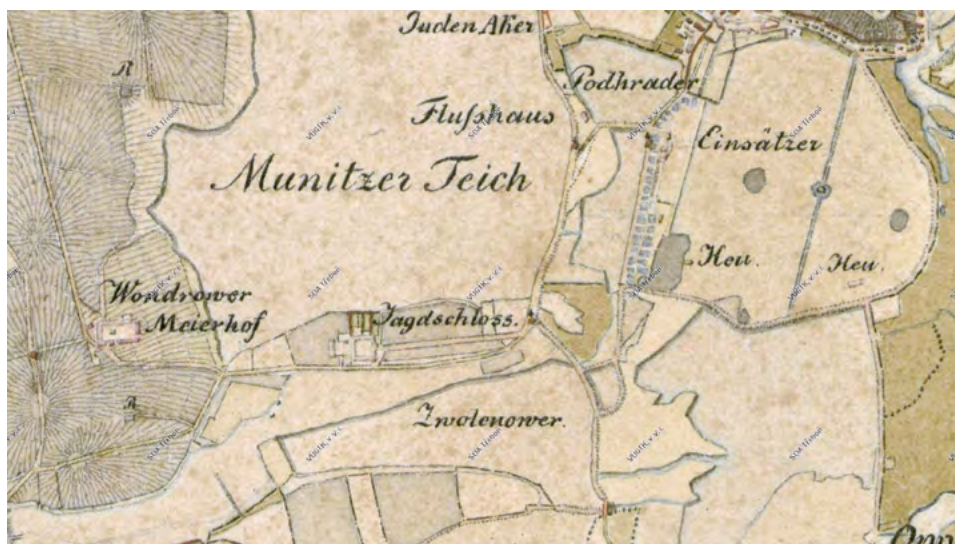
Stejnou kartografickou značkou je zakreslena dnes již neexistující monumentální alej na blízké Podskalské louce u Hluboké nad Vltavou (viz obr. 13b). Stromy z Pod-

Obr. 14 Alej zámku Ohrada na detailu mapy Hlubocka od F. Krause z roku 1826 oproti starším mapám vyhlíží zcela jinak – je hustě a pravidelně osazena stromy se sloupovitou korunou. Stromy jsou značeny stejnou kartografickou značkou jako topolové stromořadí na Podskalské louce (ve středu mapy). Zajímavý je přechod těchto sloupovitých stromů ve stromy s přirozenou korunou v druhé polovině aleje vedoucí ke dvoru Vondrov. Celkové uspořádání krajiny je stále ještě klasicistně geometrické. Zdroj: KRAUS, Franz, Přehledná mapa panství Hluboká nad Vltavou, 1826 a 1827, dostupné online: <<http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/40251>>.

Obr. 14a Detail mapy Hlubocka od F. Krause z roku 1827. Zdroj: KRAUS, Franz, Přehledná mapa panství Hluboká nad Vltavou, 1827, dostupné online: <<http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/40261>>.

Obr. 15 Detail mapy F. Krause z roku 1832. Zajímavostí je, že na této mapě není alej vedoucí k loveckému zámku Ohrada ani ke dvoru Vondrower vyznačena, přestože v ostatních částech mapy je přítomnost stromů vyjádřena tečkováním podél komunikací – viz cesty zobrazené v pravé části výřezu. Zdroj: KRAUS, Franz, Speciální mapa panství Hluboká nad Vltavou, 1832, dostupné online: <<http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/40269>>.

skalí byly určeny jako topoly,¹⁰⁷ jedná se ale o identifikaci na základě kartografických značek z map a dobových obrazů (opět F. Runk „Lov divokých husí na Munickém rybníku“), nikoliv písemných pramenů.¹⁰⁸ Topol, konkrétně sloupovitý kultivar topolu černého *Populus nigra* ‚Italica‘, (někdy je udáván název kultivaru Vlašský), byl na přelomu 18. a 19. století velmi oblíbenou a masově rozšířenou dřevinou. Popularitu si získal nenáročností na kvalitu půdy,¹⁰⁹ rychlý růst, snadné množení a impozantní vzhled. Jeho výskyt je u nás doložen z Lán a následovně z roku 1795 z Lednicko-valtického areálu (počátkem 19. století jsou zde popisována rozsáhlá stromořadí), v roce 1800 byl již v nabídkách školek.¹¹⁰ V úvahu by připadaly i tvarem podobné sloupovité kultivary dubu, nicméně jejich rozšíření u nás stále spadá až do druhé poloviny 19. století (podrobněji viz níže). Je tedy velmi nepravděpodobné, že by byly použity v inkriminovaném období 1. poloviny 19. století.

Pokud skutečně tvořily ohradskou alej ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století vysoké sloupovité topoly, pak musela v otevřené krajině působit skutečně velkolepým dojmem (viz obr. 18). Velkým problémem je ale rozpor Krausových map z let 1826–1827

107 OURODOVÁ-HRONKOVÁ, L. (ed.), Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňska, c. d., s. 57.

Tato vysoká alej sloupovitých stromů je zobrazena na pozadí obrazu Ferdinanda Runka „Lov divokých husí na Munickém rybníku“ z roku 1810.

108 Ludmila Ourodová-Hronková, osobní sdělení.

109 Toto stanovisko není jednoznačně přijímáno všemi odborníky.

110 PEJCHAL, Miloš – SÁDLO, Jiří – ŠTEFL, Lukáš, Nepůvodní dřeviny v památkách zahradního umění, Průhonice 2021.

Obr. 16 Detail pohlednice z roku 1854 „zámek Hluboká s interiéry a stavbami v okolí“ od Johanna Höfelicha podle Karla Zenkra. Veduta zobrazuje zámek Ohrada s částí aleje. Opět jsou viditelné stromy sloupovitého tvaru. Zdroj: NPÚ, SHZ Jindřichův Hradec.

s výše zmíněnou sérií map z let 1809–1838. Ty ukazují postupně zanikající alej listnáčů s přirozenou korunou. Vzhledem k nelichotivému zobrazení stromořadí bez pokusů o stylizaci působí tyto dřívější mapy věrohodněji. Naopak autenticitu map z let 1826–1827 podrývá vyobrazení pouze sloupovitých stromů ve Staré aleji až cca do poloviny délky silnice ke dvoru Vondrov. V inkriminovaných úsecích totiž do dnes rostou duby letní s přirozenou korunou odhadovaného stáří 200–400 let,¹¹¹ které tedy musely být alespoň zčásti na místě již před rokem 1826. Rovněž na vedutě zámku z roku 1854 (viz obr. 16) jsou na pozadí okolo silnice na Vondrov (tedy na místě sloupovitých stromů dle mapy) zobrazeny již vzrostlé stromy s přirozenou, košatou korunou. Za povšimnutí stojí též jistá schematičnost a menší detailnost map oproti starším mapám z let 1809 a 1818 od stejného autora. Krausovy mapy z let 1826–1827 tak nelze považovat za věrohodný zdroj informací. Je možné, že místo reálného stavu zobrazují – stejně jako mapa z roku 1725 – nerealizovaný záměr majitelů panství, v tomto případě revitalizovat odumírající alej tehdy módními topoly.

Mladé dřeviny se sloupovitou korunou jsou nicméně vyobrazeny na pozdější pohlednici z roku 1854 „zámek Hluboká s interiéry a stavbami v okolí“ (viz obr. 16), kde umělec zachytil i začátek aleje. Jedná se ale zjevně o mladé stromky, nemohou tedy pocházet již z dvacátých let 19. století. Druh stromu nelze určit, nicméně v tomto časovém období již připadá do úvahy oblíbený sloupovitý kultivar dubu „Fastigiata“

111 ČERMÁK, J. – SIMON, J. – KÁŇOVÁ, H. – TICHÁ, S., Absorptive root areas, c. d., s. 239.

Obr. 17 Zachovalá alej sloupovitých dubů na státním zámku Sychrov. Zdroj: foto Petr Horáček (2005), dostupné online: <<http://www.dendrologie.cz/>>

či štíhlejší ‚Cupressoides‘. Naopak topol už měl v polovině 19. století období největší slávy za sebou a jeho použití je méně pravděpodobné.¹¹²

Kultivar ‚Fastigiata‘ se dle současných poznatků v Česku poprvé objevil roku 1844 v Praze v Královské oboře.¹¹³ Ani v publikaci Pejchal, Sádlo a Štefl (2021), kde byly nově zpracovány další dříve neznámé prameny, nebyl dřívější výskyt v ČR dohledán. Další záznam pochází z roku 1852 na Sychrově, kde je monumentální alej sloupovitých dubů dodnes zachována (viz obr. 17); roku 1855 již tuto dřevinu nabízí Česká společnost pro zvelebování zahradnictví v Praze, ovšem na Hluboké je doložena až v roce 1880, stejně jako kultivar ‚Cupressoides‘.¹¹⁴

Stanovení stáří vybraných alejních stromů pomocí analýzy letokruhů v r. 2022 nicméně prokázalo, že nejmohutnější dub letní kultivaru ‚Fastigiata‘ s obvodem kmene 333 cm je starý 167 let, byl tedy namnožen v roce 1855 a někdy poté do aleje vysazen. Prokázali jsme tedy pravděpodobný výskyt sloupovitých kultivarů dubů na Hluboké a jejich užití v aleji výrazně dříve, než je udávané období osmdesátých let 19. století.

Na fotografii zámku Ohrada z konce 19. století jsou na začátku aleje před průčelím zachyceny dle obvodu kmene poměrně „mladé“, ale již vzrostlé, jistě alespoň několik

112 Miloš Pejchal, osobní sdělení.

113 SVOBODA, Antonín Marián, *Introdukce okrasných listnatých dřevin*, Praha 1981.

114 PEJCHAL, Miloš – SÁDLO, Jiří – ŠTEFL, Lukáš, *Nepůvodní dřeviny v památkách zahradního umění*, Průhonice 2021.

Obr. 18 Topolová alej v Nordparku, Düsseldorf. Podobný vzhled mohla mít ohradská alej v první polovině 19. století.
Zdroj: foto Rudi Winter (2018).

Obr. 19 Střelecký terč s motivem loveckého zámku Ohrada. Terč byl darem Adolfu Schwarzenbergovi k jeho 80. narozeninám 23. května 1879. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

dekád staré listnáče, patrně duby, s přirozenou korunou (viz obr. 4).¹¹⁵ Rovněž malovaný střelecký terč z roku 1879 s idealizovaným motivem Ohrady (obr. 19) a veduta zámku na pohlednici z roku 1896 (obr. 20)¹¹⁶ ukazují alej hustě osázenou vzrostlými, nikoliv však prastarými, listnáči, na pohlednici z r. 1896 navíc na začátku aleje vyčnívá z řady sloupovitá koruna, snad sloupovitého dubu či hypoteticky přežívajícího topolu¹¹⁷. Vzhledem k velikosti musely být zasazeny kolem poloviny 19. století. Duby s přirozenou korunou tehdy doplnila novinka – moderní sloupovité kultivary dubu, zachycené na pohlednici z roku 1854. Nicméně tyto kultivary zjevně nikdy netvořily celou alej. Patrně v ní byly rozmístěny s určitou pravidelností, kterou však vzhledem k úhynu stromů a dosadbám již nelze rekonstruovat. Tomuto scénáři odpovídá i věk stromů zjištěný analýzou letokruhů. Ta prokázala u nejmohutnějších stromů k roku 2022 stáří 195 let (11P, vzešel 1827), 176 let (6L, vzešel 1846) a 175 let (7P, vzešel 1847). Ve všech případech se jedná o duby letní s přirozenou korunou. Do aleje tedy musely

115 SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, sbírka fotografií Český Krumlov 1880–2010, inv. č. 5741, signatura I–2507 A, Kopecký, M., Jagdschloss Wohrad, ze série Böhmerwald, fotografie na kartonu, datace 19. století, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/530053/1>> [30. 7. 2022].

116 Museum Ohrad, kolorovaná tištěná pohlednice, datace 1896, SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, sbírka fotografií Český Krumlov, 1880–2010, inv. č. 5738.

117 *Quercus robur*, 'Fastigiata' obecně nedosahuje vyšších výšek a neroste rychleji než původní dub letní. Aby zřetelně přečníval zbytek dubů v aleji, muselo by jít o jedince staršího, dřívě vysazeného, což je vzhledem k historii kultivaru nepravděpodobné. Topol černý, 'Italica', se může za ideálních podmínek dožít až sta let, mohlo tedy jít o přežívajícího jedince topolové výsadby, ovšem topoly nejsou v aleji nezvratně potvrzené.

Obr. 20 Výřez z tištěné pohlednice z roku 1896 zobrazující zámek Ohrada a část aleje tvořené listnáči s přirozenou korunou. Zdroj: SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, sbírka fotografií Český Krumlov, 1880–2010, inv. č. 5738.

být zasazeny kolem r. 1850 (s výjimkou staršího jedince 11P, který se nachází na samotném konci aleje u závory, téměř v místě napojení aleje na silnici).

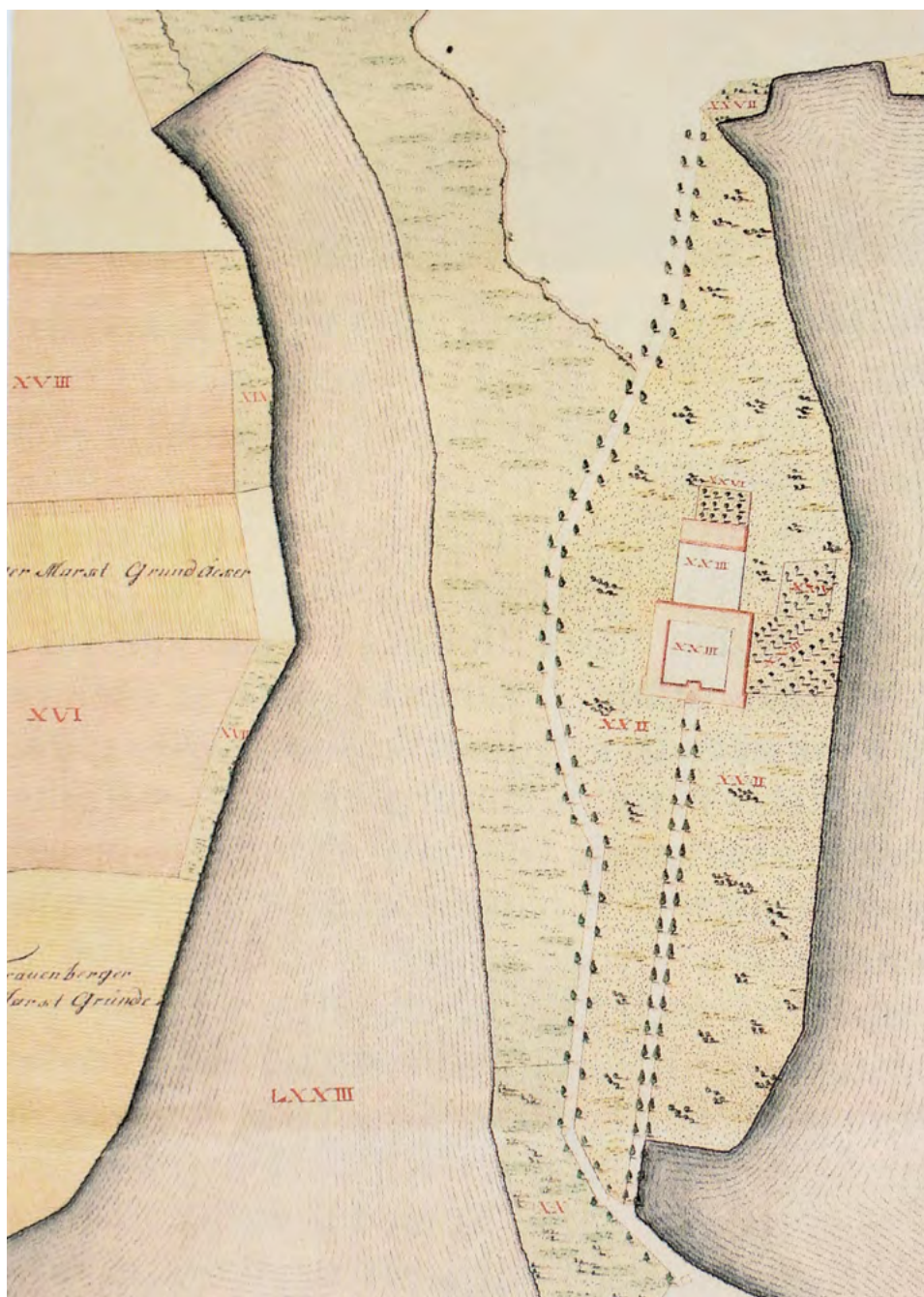
Motivací k výsadbě dubů mohla být, kromě estetických a módních důvodů, i snaha o zvýšení úživnosti loveckého revíru Hluboká produkcí žaludů, která je pro zvěř vítaným příkrmem. Jan Adolf Schwarzenberg již od roku 1668 opakovaně nabádal k vysazování a rychlému rozšiřování dubů na Hlubocku, aby černá zvěř nacházela dostatek potravy na pozemcích schwarzenberských a neodcházela k sousedům.¹¹⁸

Po studiu dostupných pramenů tak docházíme k hypotetické sukcesi alejních stromů v následující posloupnosti: lípa (1722 – třicátá léta 19. století) – topol (čtyřicátá–padesátá léta 19. století)? – dub letní (padesátá léta 19. století – současnost).

Je nutno uvést, že tuto teorii rozporuje písemné svědectví Emanuela Purkyně publikované roku 1857 v žurnálu Myslivecké zábavy. Ten uvádí, že: „Již před zámek překvapilo mne stromořadí prastarých českých a krásných amerických mladých dubů vychovaných ve stromové školce na Ohradách...“¹¹⁹ Pokud již v padesátých letech 19. století stály v aleji „prastaré české duby“ (a to v kontrastu s „mladými americkými“ duby), pak se muselo jednat již o vzrostlé, minimálně několik desítek let staré jedince zasazené na počátku 19. století či spíše ještě dříve. V té době ale dle kartografických pramenů v aleji ještě dožívaly lípy, navíc dendrochronologická datace prokázala, že dnešní nejstarší alejní duby byly zasazeny právě v období návštěvy E. Purkyně, což je

118 NOŽIČKA, Josef, Přehled vývoje našich lesů, Praha 1957, s. 128–129.

119 PURKYNĚ, E., Lovecký zámek na Ohradách u Hluboké, c. d., s. 23.

Obr. 21 Lovecký zámek Ohrada a alej na idealizované mapě „Geometrische Aufnahme der Podhrader Meierei“ z roku 1790 autorů Augustina Czechmanna a Franze Janowskyho. Zdroj: SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká nad Vltavou, inv. č. 56, sign. I.35.

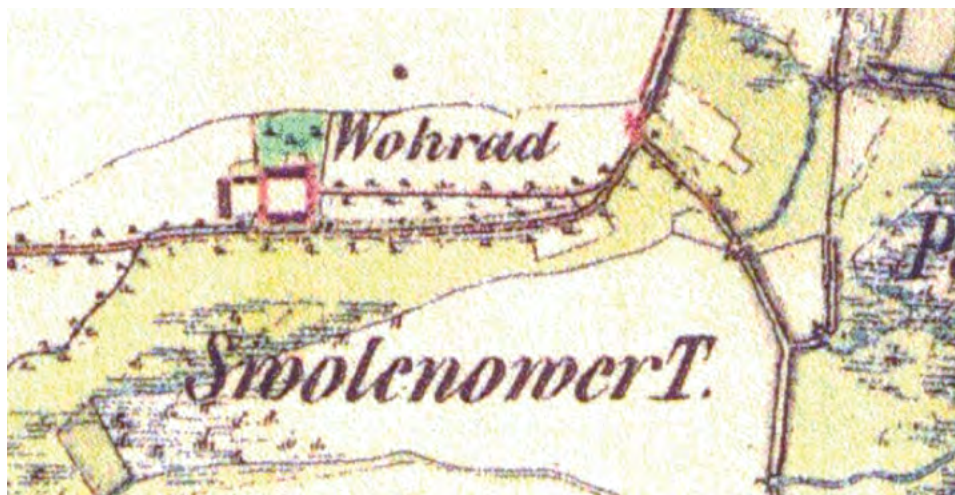

Obr. 22 Lovecký zámek a dvůr Vondrov na schematické mapě datované mezi roky 1750–1799. Zdroj: SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká nad Vltavou.

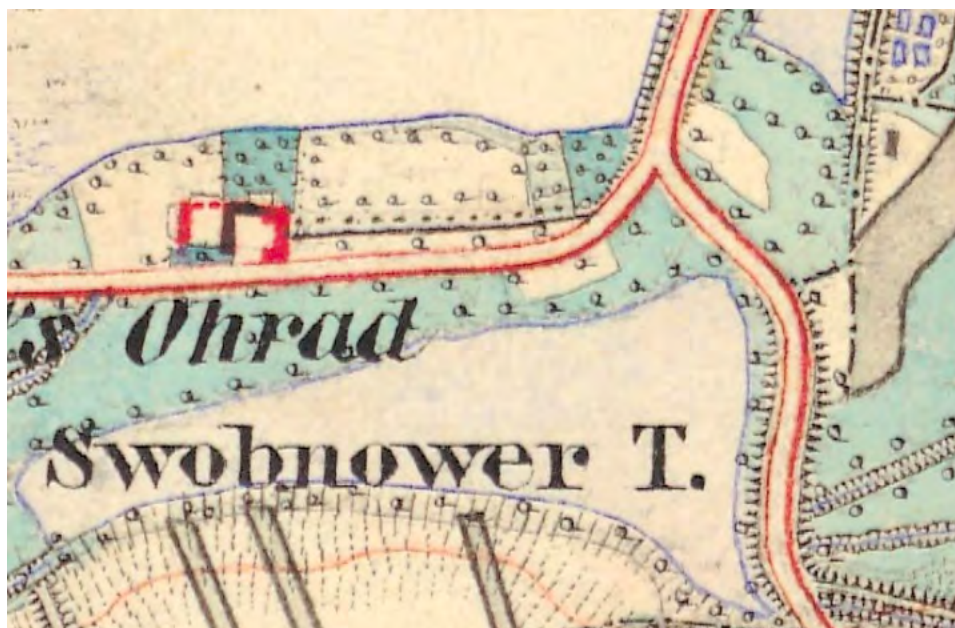
v přímém rozporu s poznámkou o „prastarých“ stromech. Je možné, že ve skutečnosti obdivoval duby ve vedlejší „Staré aleji“, nikoliv v té zámecké, ovšem tento rozpor momentálně nelze spolehlivě rozklíčovat.

Nejistá zůstává možná přítomnost topolů v aleji indikovaná mapami z let 1826–27. Pokud lípy dožily ve třicátých letech 19. století (poslední vyobrazení stromů s kulovitou korunou ve zdevastované aleji na mapě z roku 1838) a duby letní s přirozenou korunou byly vysazovány od padesátých let 19. století, pak zbývá pouhých cca 10 let, kdy mohly alej tvořit topoly (a mapa F. Krause z let 1826–27 snad na zamýšlenou revitalizaci aleje výsadbou topolů poukazuje). To je na první pohled nepravděpodobně krátký úsek (vzhledem k nákladům na výsadbu a ošetřování stromů se jejich vykácení po pouhé dekádě jeví jako neekonomické, nemluvě o zničení reprezentativní funkce aleje). Zde je však třeba vzít v úvahu zvláštnosti kultivaru topol černý, Vlašský. Jedná se o velmi rychle rostoucí strom, jehož maximální roční délkový přírůstek činí až 180 cm. Po deseti letech tedy stromy mohly být již téměř 20 metrů vysoké. Je rovněž krátkověký – v závislosti na kvalitě stanoviště se může dožít i jen 20–50 let,¹²⁰ a je tedy možné, že k vykácení aleje došlo neplánovaně v důsledku napadení stromů chorobou.

¹²⁰ V ideálních podmínkách se ovšem může dožít i více než 150 let.

Obr. 23 Lovecký zámek a dvůr Vondrov na II. vojenském mapování (Františkově).
Zdroj: dostupné online: <<http://oldmaps.geolab.cz>>.

Obr. 23a Lovecký zámek a dvůr Vondrov na III. vojenském mapování (Františko-josefském).
Zdroj: dostupné online: <<http://oldmaps.geolab.cz>>.

Samozřejmě nelze vyloučit ani přímé nahrazení lip duby letními s přirozenou korunou¹²¹ a po roce 1850 doplnění aleje sloupovitými kultivary taktéž dubu letního.

Při utváření hypotéz na základě informací získaných z vizuálních pramenů je vždy nutné přihlídnout k jejich omezené spolehlivosti. U výtvarných děl je třeba počítat s uměleckou zkratkou a „příkrášlením“ reality. Příkladem umělecké licence je zobrazení části aleje na terči z roku 1879 a pohlednici z roku 1896. Přestože zobrazení zámku na terči je chronologicky starší, stromy jsou vymalovány mohutnější a košatější než na o téměř 20 let mladší pohlednici, navíc na terči je patrně z prostorových a estetických důvodů zcela pomínut široký pruh luk/polí mezi alejí a Munickým rybníkem (jinak zanesený na všech mapách) a břeh Munického rybníka sahá takřka k aleji. V obou případech se též nabízí možné „zmenšení“ stromů, aby vynikla budova loveckého zámku.

Také míra věrnosti map z 18. a 19. století je nejistá. Dobové mapy především z 18. století byly v řadě případů zhotovovány „od oka“ a na základě informací z druhé ruky,¹²² jejich kartografická přesnost tudíž není vysoká.¹²³ V případě ohradské aleje a okolí byla nepřesnost kartografických pramenů potvrzena. Kromě výše podrobně rozebíraných map F. Krause z let 1826–1827 lze zmínit další Krausovu mapu z roku 1832 zobrazující zámek Ohrada a okolí. Na této mapě není alej vedoucí k loveckému zámku ani ke dvoru Vondrov vyznačena vůbec (obr. 15), přestože v ostatních částech mapy je přítomnost stromů vyjádřena tečkováním podél komunikací. Je přitom nepravděpodobné, že by zde stromy zcela chyběly vzhledem k tomu, že jsou zachyceny na mapě z roku 1838. Mapa z roku 1725 (viz obr. 10) zase zobrazuje plánovaný záměr, nikoliv realizaci.

V přední části aleje před průčelím zámku nechal v 19. století kustod muzea Karel Hönig (1842–1892) zbudovat „alej“ 21 barokních hraničních kamenů přivezených z různých částí schwarzenberského dominia. Patníky pocházejí ze 16.–18. století a původně vymezovaly hranice jednotlivých panství. Nejstarší z nich z roku 1538 pochází z Neuwaldegu u Vídně, druhým nejstarším je rožmberský hraniční kámen z Netolic z roku 1596.¹²⁴ O tomto souboru tvořeném 18 mezníky se zmiňuje tištěný průvodce po Hluboké z roku 1926,¹²⁵ podrobně je popsán v průvodci z roku 1934.¹²⁶ V roce 1975 kolekci doplnily další dva hraniční kameny. V roce 1993 byl odcizen jeden z nejhezčích mezníků původem z myslivny u Valu, s písmeny HW (Herrschaft Wittingau) a motivem ryby. V roce 1995 byl soubor rozšířen o sedm mezníků ze 17.–19. století, které muzeu daroval pan Josef Moravec z Vodňan. Nepůvodní polychromie na těchto meznících není záměrně obnovována a postupně mizí. V současnosti

121 V tomto případě by mapy F. Krause z let 1826–27 ukazovaly jen zamýšlenou, ale nikdy nerealizovanou výsadbu topolu černého, Vlašského.

122 Příkladem je I. vojenské mapování z let 1764–1768 a 1780–1783. Důstojníci vojenské topografické služby projížděli krajinu na koni a mapovali metodou „a la vue“, tedy „od oka“, tj. pouhým pozorováním v terénu. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=lvm> [30. 7. 2022].

123 VOKURKA, Michal, Méně nápadné formy barokní krajiny tvorby, *Prameny a studie*, 2020, 67, s. 30.

124 PAVLÁTOVÁ, M. – EHRlich, M., *Zahrady a parky jižních Čech*, c. d.

125 DUBSKÝ, Antonín (ed.), *Hluboká n. Vltavou a okolí, Hluboká nad Vltavou 1926*, s. 84.

126 JANOVSKÝ, František – MARKUS, Antonín, *Zámek Hluboká n. Vlt. a zámek Ohrada s Lesním a lovcím muzeem, České Budějovice 1934*, s.30–31.

sbírku tvoří 27 mezníků – 14 na levé a 13 na pravé straně cesty (z pohledu od zámku). Kameny jsou vsazeny mezi stromy aleje.

V prvních dekádách 19. století prošlo změnami i bezprostřední okolí aleje. Výběžek Munického rybníka v původní formě zálivu přetnutého alejí z části zanikl již před rokem 1790, respektive zmizel výběžek oddělený od tělesa rybníka náspem cesty. Toto izolované jezírko je zachyceno ještě na mapě z roku 1725 a naposledy na plánu z šedesátých let 18. století (viz obr. 10 a 11). Mapa z roku 1790 ho již nezaznamenává (viz obr. 21). K podobnému závěru došel i Ivanega (2011¹²⁷), který uvádí, že „zátoka“ vyschla již v 2. polovině 18. století. Tento fakt dokladuje silně schematizovanou vedutou zámku na mapě z období cca 1750–1799 (viz obr. 22). Vody Munického rybníka v podobě zálivu však ještě stále dosahovaly až k levé straně aleje. Dle map se mezi lety 1818 a 1826 dokonce zvětšila plocha sousedního rybníka Zvolenov a alej v úseku po styku s dnešní silnicí tvořila hranici mezi oběma rybníky, byla tedy z části opět obklopena vodami z obou stran (viz obr. 13b a 14).

Na mapách z let 1827–1852 (obr. 14a, 15 a 23) již zálivy rybníků Munický a Zvolenov chybí. Mapa III. vojenského mapování z let 1877–1880 a porostní mapa boreckého revíru z roku 1878¹²⁸ ukazuje dané partie už osázené stromy (obr. 23a) a lesní porost zde přetrval dodnes. Na mapě z r. 1878 se rovněž poprvé objevuje remízek mezi alejí a silnicí. Na těleso zálivu Munického rybníka dnes upomíná pouze podmáčená pokleslina bažinatého charakteru. Z její přítomnosti by se dalo usuzovat, že záliv patrně zanikl spíše přirozeným zanášením sedimentem, nikoliv umělými úpravami – zasypaním a vyrovnáním terénu. Náhlý zánik v mapách během jediného roku (na plánu z roku 1826 je ještě vyobrazen, následující rok již nikoliv – srovnej obr. 14 a 14a) by však svědčil spíše pro umělé vysušení.

Alej loveckého zámku Ohrada v 20. a 21. století

V padesátých letech 20. století se již celková podoba aleje a jejího okolí výrazně nelišila od současného stavu, pouze levá strana byla více prořídlá (viz obr. 24). V roce 1961 byl u příležitosti zřízení Lesnického, mysliveckého a rybářského muzea Ohrada jako součásti Čs. akademie věd¹²⁹ vysloven návrh na zřízení arboreta na ploše „ohraničené rozcestím na východ od stanice autobusu a západním směrem k rozcestí u Vondrova (mimo areál i v areálu rozšířené zoo)“, tedy včetně aleje.¹³⁰ Tento záměr ale nebyl uskutečněn.

127 IVANEGA, J., Pavel Ignác Bayer, Adam František ze Schwarzenbergu a zámek Ohrada, c. d., s. 60.

128 ROHR, A. – SATZ A., Porostní mapa boreckého revíru, 1878, SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, bez signatury, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/117649/1>> [30. 3. 2022]

129 Instituce byla zřízena 1. ledna 1961 a činností navazovala na první lesnické a myslivecké muzeum v českých zemích, zřízené roku 1842.

130 Archiv Národního zemědělského muzea (dále jen NZM), fond: Ohrada, Záměr k projektu generální rekonstrukce loveckého zámku Ohrada v Hluboké n. Vlt, str. 4. Sestavil Inž. Miroslav Landa v. z., v Hluboké nad Vltavou 28. července 1961.

Obr. 24 Ortofotomapa zachycující zámek a alej v 50. letech 20. století. Národní geoportál INSPIRE, dostupné online: <<https://geoportal.gov.cz/web/guest/map?openNode=MapList>>.

Významný zásah proběhl v únoru roku 1962, kdy byly odstřelem skáceny dle dochovaných fotografií nejméně tři „350 let staré“¹³¹ duby napadené dřevokaznou houbou sírovcem žlutooranžovým. Jeden z těchto stromů rostl přímo v zámecké aleji. Druhé dva stromy byly situovány při vnější straně parkoviště – jeden u okraje a druhý v rohu. Dle umístění byly patrně součástí původní aleje u silnice 10582 (na dobových mapách jako „Stará alej“) ve směru na Vondrov (viz obr. 25 a podrobněji příloha 7 Fotodokumentace k odstřelu dubů).

Nejpozději od šedesátých let 20. století se po obou okrajích cesty mezi alejnými stromy táhl hustý pás náletových dřevin tvořený převážně keři vrb (viz obr. 26). Tyto křoviny byly z bezpečnostních důvodů¹³² odstraněny mezi lety 1975–1978. V lesíku přilehlém k aleji krom dubů rostlo několik smrků stříbrných. Byly vysazeny v malých skupinkách patrně již za Schwarzenbergů jako nocoviště a úkryt pro bažantí zvěř. Tyto smrky byly postupně káceny, poslední z nich v devadesátých letech. Nahradily je sazenice smrku ztepilého, ty se ale neujaly a v současnosti nejsou jehličnany v lesíku přítomné.¹³³

V osmdesátých letech 20. století se uvažovalo o zřízení školky dubů na školních pozemcích v Hluboké nad Vltavou. Měly zde být pěstovány sazenice ze žaludů stromů v aleji určené k výsadbě. K realizaci však nedošlo. Nicméně ve stejné době odebíraly žaludy z alejních dubů za účelem výsadby lesní závody v Teplicích a Plzni.¹³⁴

131 Fotografie s popisem „350 let staré duby, napadené trsnatcem sírovým, po odstřelu“, autor fotografie: Jiří Andreska, Zámek Ohrada, inv. č. 102067. Archiv Národního zemědělského muzea (dále jen NZM), fond: Ohrada, NZM Praha. Pramen bohužel neuvádí, jakým způsobem byl věk stromů stanoven.

132 Po několika případech obtěžování chodkyň v aleji byl nálet eliminován kvůli zvýšení přehlednosti okolí cesty.

133 Jiřího Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada) a Ing. Miroslav Čeněk (kurátor, NZM Ohrada), osobní sdělení.

134 Ing. Václav Kasal, osobní sdělení.

Obr. 25 Odstřel 350 let starého dubu napadeného sírovcem žlutooranžovým (*Laetiporus sulphureus*, v originálním popisu fotografie jako trsnatec sírový), únor 1962. Zdroj: Archiv NZM, fond: NZM Praha, fotoarchív, inv. č. 102067, číslo negativu a 30873, foto Jiří Andreska.

V letech 1992–1993¹³⁵ provedla firma Straka sanaci a částečné dosázení aleje mladými duby letními s přirozenou korunou i sloupovitými kultivary ‚Cupressoides‘, celkově se jednalo o cca 20 jedinců. V rámci revitalizace byly rovněž zabroušeny pařezy již zaniklých stromů.¹³⁶ Tyto zásahy proběhly v rámci ochrany a obnovy dubových porostů na Hlubocku po hromadném úhynu způsobeném tracheomykózním onemocněním¹³⁷ v souběhu s dalšími nepříznivými faktory (suché počasí, holožírý pídalek).¹³⁸ Stejná firma rovněž prováděla pravidelnou sanaci podrostu v přilehlém remízku metodou mulčování. Tato údržba proběhla 2–3 x v průběhu devadesátých let, od té doby není do podrostu systematicky zasahováno.¹³⁹

Druhá záměrná výsadba stromů se odehrála v roce 2007, kdy byly zaměstnanci muzea do aleje umístěny dvě sazenice – dub černomořský a dub celokrajný. Zajímavý příběh se pojí k dubu černomořskému (viz obr. 27). Byl vysazen ve spolupráci s docentem Miloslavem Lapkou a studenty Letní školy Jihočeské univerzity, kteří pod

135 Pro rok 1993 byla pro úpravu ohradské aleje vyčleněna částka 50 000 Kč, Archiv NZM, fond: Ohrada, zápis z jednání „Komise pro sledování tracheomykózního onemocnění dubu na „Hlubocku“. Okresní úřad – referát životního prostředí České Budějovice 1993, zapsal Vladimír Molek, nestránkováno.

136 Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada) a Ing. Miroslav Čeněk (kurátor, NZM Ohrada), osobní sdělení

137 Obecný název pro choroby houbového původu, které ucpávají vodivá pletiva stromu a působí toxicky.

138 Archiv NZM, fond: Ohrada, Hromadné hynutí dubů na Hlubocku, Jihočeské státní lesy v Českých Budějovicích, Lesní závod Hluboká nad Vltavou, otevřený dopis signovaný Ing. Jaroslav Kostohryz, ředitel lesního závodu, datovaný 26. 6. 1991.

139 Ing. Miroslav Čeněk (kurátor NZM Ohrada), osobní sdělení.

Obr. 26 Pohled do aleje směrem od zámku v roce 1960. Na levé straně mezi loukou a alejí je patrný pás náletových dřevin tvořený keří vrb, který se táhl po celé délce aleje. Dle vzpomínek Jiřího Plánského a Miroslava Čeňka byly tyto křoviny odstraněny mezi lety 1975–1978. Vpravo v lesíku jsou patrné siluety smrků. Jednalo se o smrky stříbrné, vysazené v několika skupinkách patrně již Schwarzenberg jako nocoviště a úkryt pro bažantí zvěř. Tyto smrky byly postupně káceny, poslední z nich v 90. letech. Nahrazeny byly sazenicemi smrku ztepilého, ty se ale neujaly. V současnosti se jehličnany v sousedství aleje nevyskytují. Zdroj: Archiv NZM , fond: NZM Praha, fotoarchiv, inv. č. 32609, číslo negativu: a 7629, Park před zámkem Ohrada, foto J. Šťastný (1960).

kořeny stromů umístili vzkaz budoucím generacím (podrobněji viz příloha 8).¹⁴⁰ Dne 16. 8. 2022 byl v aleji vysazen dub letní „Fürst Schwarzenberg“ k jubileu 180 let od založení Muzea lesnictví, myslivosti a rybářství na zámku Ohrada. Název kultivaru je odkazem na schwarzenberskou tradici lesního a lovího muzea.¹⁴¹

Centrální mlatová cesta byla v sedmdesátých letech ve své poslední části před zámkem vyasfaltována. Původně se okraje cesty zarovnávaly podle nataženého motouzu a nežádoucí vegetace se mechanicky odstraňovala vykopáním¹⁴² (viz obr. 28), cca od devadesátých let má stezka ponechané přirozené okraje, udržované pouze sešlapáváním.¹⁴³

140 Kurz proběhl ve dnech 29. 6. – 1. 7. 2007. Prof. PhDr. Miloslav Lapka, CSc., osobní sdělení.

141 Sazenice je zakreslena do leteckého snímku aleje na obr. 7, nikoliv však v diagramu obvodu kmenů stromů na obr. 9.

142 Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada), osobní sdělení; Archiv NZM, fond: Ohrada, LANDA, Miroslav, Zpráva o činnosti pracoviště Čs. Zem. muzea ČAZ v loveckém zámku Ohrada za rok 1969, 8. 1. 1970.

143 Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada), osobní sdělení.

Obr. 27 Mladý dub černomořský (*Quercus pontica*), vysazený roku 2007. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

Obr. 28 „Zarovnávání okrajů hlavní přích. cesty, červen 69“. Do 90. let byly okraje alejové zarovnávány mechanicky. Zdroj: Archiv NZM, fond: Ohrada, Landa, Miroslav, Zpráva o činnosti pracoviště Čs. Zem. muzea ČAZ v loveckém zámku Ohrada za rok 1969, 8. 1. 1970, příloha č. 6.

Obr. 29 Porost mechorostu kostrbatce zeleného (*Rhytidiadelphus squarrosus*) v zámecké aleji. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2021).

Rostliny, lišejníky a houby v zámecké aleji muzea Ohrada

Pod stromy při okrajích cesty je dobře vyvinuté mechové patro tvořené smíšeným společenstvím nejméně 12 druhů typických pro lesní i otevřená (trávníky, paseky) stanoviště. Hojně je zastoupený ubikvist otevřených stanovišť kostrbatec zelený (*Rhytidiadelphus squarrosus*, viz obr. 29). Řada dalších mechorostů je typická pro kyselé půdy se špatně tlejícím humusem, například bělomech sivý (*Leucobryum glaucum*) a travník Schreberův (*Pleurozium schreberi*). Celkové složení společenstva mechorostů tak odpovídá chudým acidofilním doubravám.

Na několika místech nahrazují mechy lišejníky; jsou to např. dutohlávka jehlicovitá (*Cladonia coniocranaea*) a prstítá (*Cladonia digitata*) či vzácnější hávnatka (*Peltigera hymenina*). Na kmenech stromů roste celá řada epifytických lišejníků, z méně běžných můžeme jmenovat terčovku svraštělou (*Flavoparmelia caperata*), lalokovitou (*Punctelia subrudecta*) a Jeckerovu (*Punctelia jeckeri*). Na kamenných meznících se nacházejí běžné saxikolní druhy jako svícníček žlutkový (*Candelariella vitellina*), terčovník růžicovitý (*Physcia dubia*) nebo misnička zední (*Protoparmeliopsis muralis*, viz obr. 30).¹⁴⁴ Kompletní soupis všech nalezených a určených druhů lišejníků a mechorostů je uveden v příloze č. 7.

Z trav převládá na suchých místech metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*), dále zde najdeme kostravu ovčí (*Festuca ovina*), psineček obecný (*Agrostis capillaris*), lipnici roční (*Poa annua*). Z ostatních bylin zde nalezneme např. mochnu nátržník

¹⁴⁴ MALÍČEK, Jiří – PALICE, Zdeněk – KNUDSEN, Kerry – ŠOUN, Jaroslav – VONDŘÁK, Jan – NOVOTNÝ, Petr, Atlas českých lišejníků, dostupné online: <<https://dalib.cz/>> [6. 10. 2021].

Obr. 30 Saxikolní lišejník misníčka zední (*Prototermeliopsis muralis*) na jednom z historických mezníků v aleji. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

Obr. 31 Houba lesklokorka lesklá (*Ganoderma lucidum*) ze zámecké aleje v podsбірce lesnictví NZM Ohrada, inv. č. 125719a, b. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2021).

(*Potentilla erecta*), popenec obecný (*Glechoma hederacea*), rozrazil lékařský (*Veronica officinalis*), na několika místech vyrůstají keříky brusnice borůvky (*Vaccinium myrtillus*). Na vlhkých stanovištích (ve stokách podél aleje) se vyskytuje sítina rozkladitá (*Juncus effusus*), vrbina penížková (*Lysimachia nummularia*), ostřice šedavá (*Carex canescens*), ostřice třeslicovitá (*Carex brizoides*), rdesno oboživelné (*Persicaria amphibia*), kosatec žlutý (*Iris pseudacorus*) nebo pcháč bahenní (*Cirsium palustre*).

Na porosty starých dubů jsou specificky vázány některé druhy hub v aleji rostoucí. Mezi nejzajímavější patří nepříliš hojně druhy hřib medotrpký (*Boletus radicans*), typický pro hráze rybníků, a lesklokorka lesklá (*Ganoderma lucidum*, viz obr. 31).

Fauna v zámecké aleji muzea Ohrada

Alej je domovem řady druhů živočichů vázaných na biotop starých stromových porostů s dutinami a mrtvým dřevem (viz obr. 32 a 33).

Z entomologického hlediska vyniká především pestré společenství xylofágních brouků. Jmenovat můžeme především silně ohroženého tesaříka obrovského (*Cerambyx cerdo*, viz obr. 34) a ohroženého roháče obecného (*Lucanus cervus*, viz obr. 35). Výskyt těchto druhů je důvodem začlenění aleje do evropsky významné lokality Hlubocké hráze. Dalším významným hmyzím obyvatelem je téměř ohrožený páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*, viz obr. 36), který patří mezi vzácné brouky u nás i v Evropě. V bezprostředním okolí aleje byl zaznamenán výskyt roháčka kozlíka (*Dorcus parallelipedus*) a několika druhů zlatohlávků, z nichž nejvýznamnější je záchyt zlatohlávka skvostného (*Potosia aeruginosa*), jedná se totiž o první zaznamenaný výskyt druhu na jihu Čech. Pestré je i společenství tesaříků – kromě výše uvedeného tesaříka obrovského se jedná o další méně běžné druhy, jako jsou *Rhopalopus femoratus*, *Plagionotus arcuatus*, *Plagionotus detritus* a řadu dalších běžnějších taxonů. Podrobný výčet taxonů společenstva brouků je uveden na stránkách Zoo Hluboká.¹⁴⁵ Jedná se o výsledek entomologického průzkumu z let 2004–2005. Vzhledem ke statusu chráněného území probíhá v aleji pouze nejnútnější bezpečnostní ořez v souladu se zachováním biotopu (viz obr. 37). Mrtvé kmeny se nechávají stát ve formě parkosů, padlé jsou ponechány na místě, aby posloužily jako zdroj potravy a útočiště pro larvy hmyzu.

Kromě hmyzu se zde daří i pestrému společenství ptáků. Řada pozorování v čele s ornitologickým průzkumem z jara roku 2020 zde prokázala výskyt nejméně 48 druhů (výčet druhů viz příloha 5). Typickým opeřeným obyvatelem je brhlík lesní (*Sitta europaea*, viz obr. 38), nápadný pěvec s šedomodrými zády a okrovým bříškem. Ze vzácnějších druhů přítomných v aleji lze uvést například lejska šedého (*Muscicapa striata*) a bělokrkého (*Ficedula albicollis*, viz obr. 39) či žluvu hajní (*Oriolus oriolus*). Významná je i kolekce šplhaviců – v aleji se vyskytuje datel černý (*Dryocopus martius*, viz obr. 40), žluna zelená (*Picus viridis*), strakapoud velký (*Dendrocopos major*), prostřední (*Dendrocoptes medius*) i malý (*Dryobates minor*).

145 GRYZ, František – KŘIVAN, Václav, Výsledky průzkumu brouků v areálu Zoo Hluboká 2004/2005, dostupné online: <<https://zoohluboka.cz/vysledky-pruzkumu-brouku>> [6. 8. 2021].

Obr. 32 (vlevo) Staré doupné stromy poskytují útočiště pestrému společenství ptáků hnízdícím v dutinách i vzácnému hmyzu. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2021).

Obr. 33 (vpravo) Detail parkosu stojícího mrtvého kmene v aleji. Kůru odloupal strakapoud při hledání larev tesaříka kousavce hlodavého, který po dokončení vývoje opustil kmen výletovými otvory na fotce rovněž patrnými. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2021).

Ze zvláště chráněných savčích obyvatel aleje lze jmenovat řadu druhů netopýrů. Výskyt v aleji je doložen pro netopýra hvízdavého (*Pipistrellus pipistrellus*), nejmenšího (*Pipistrellus pygmaeus*) a rezavého (*Nyctalus noctula*, viz obr. 41). Habitat je vhodný i pro netopýra stromového (*Nyctalus leisleri*) a večerního (*Eptesicus serotinus*).¹⁴⁶ Pravidelně lze pozorovat hranostaje (*Mustela erminea*), který je zvláště v zimním šatu velmi elegantní. Do osmdesátých let se v aleji a jejím okolí vyskytoval rovněž králík divoký (*Oryctolagus cuniculus*).¹⁴⁷

146 Ing. Markéta Jariabková (vedoucí odd. zoologie, ZOO Hluboká), osobní sdělení.

147 Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada) a Ing. Miroslav Čeněk (kurátor, NZM Ohrada), osobní sdělení.

Obr. 34 Samec silně ohroženého tesaříka obrovského (*Cerambyx cerdo*) v aleji zámku Ohrada. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2010).

Obr. 35 Samec ohroženého roháče obecného (*Lucanus cervus*) v aleji zámku Ohrada. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2019).

Obr. 36 Páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*) v aleji zámku Ohrada. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2008).

Obr. 37 Sanitární ořez – úprava mrtvého stromu do podoby parkosu v dubnu 2019 ve spolupráci s Odborem životního prostředí, zemědělství a lesnictví Jihočeského kraje. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2019).

Obr. 38 Brhlík lesní (*Sitta europaea*) v aleji loveckého zámku Ohrada. Zdroj: foto Miroslav Čeněk, 2007.

Obr. 39 Lejsek bělokrký (*Ficedula albicollis*). Zdroj: foto hedera.baltica via VisualHunt.

Obr. 40 Datel černý (*Dryocopus martius*) v aleji zámku Ohrada. Zdroj: foto Miroslav Čeněk, 2013.

Obr. 41 Netopýr rezavý (*Nyctalus noctua*) v aleji zámku Ohrada. Zdroj: foto Miroslav Čeněk (2009).

Závěr

Dle nově interpretovaných materiálů byla barokní ohradská alej založena roku 1722 jako reprezentativní prvek promyšleně koncipované schwarzenberské barokní krajiny podtrhující společenský status jejího zřizovatele Adama Františka ze Schwarzenbergu. Její vznik byl součástí krajinných úprav souvisejících s výstavbou loveckého zámku Ohrada mezi lety 1708–1712.

Původní alej byla lipová, dle uměleckých a kartografických pramenů zde lípy rostly patrně až do třicátých let 19. století. Poté byly patrně nahrazeny duby, včetně cizokrajních amerických druhů, které uvádí Purkyně.¹⁴⁸ Otázkou zůstávají kartografické značky na mapách z let 1826–1827 zobrazující vzrostlé stromy s úzkou korunou. V úvahu připadají topoly, konkrétně kultivar topol černý ‚Vlašský‘, neboť stejnou značkou je zakreslena soudobá a dnes již neexistující topolová alej v blízkém Podskalí. Této teorii však odporuje zmiňované Purkyňovo svědectví z roku 1857 o tehdy již vzrostlých (tedy minimálně několik desítek let starých) dubech v aleji. Naopak dendrochronologická analýza stárí stromů by možnost topolů připouštěla. Kromě jedné výjimky (dubu letního na samém konci aleje) ukazuje pravděpodobné vysazování dubů do aleje od padesátých let 19. století (viz např. obr. 40), což by pro topoly ponechávalo časový interval cca 10 let. Vzhledem k rozporu kartografických, písemných a dendrochronologických údajů však nelze otázku možné existence topolové fáze aleje uspokojivě dořešit.

V současnosti je délka ohradské aleje cca 385 metrů a tvoří ji dvouřadé stromořadí čítající celkem 76 živých stromů a šest torz (42 stromů a dvě torza po levé straně a 34 stromů a čtyři torza po pravé straně). Dominantním druhem je dub letní (a jeho kultivary ‚Fastigiata‘ a ‚Cupressoides‘), který tvoří s počtem 53 jedinců 69,7 % všech živých stromů v aleji. Dalšími taxony jsou (v klesajícím pořadí četnosti) dub červený, dub cer, dub zimní, dub celokrajný, dub černomořský, lípa a jírovec maďal.

Průměrná hodnota obvodu kmene činí na levé straně aleje 141,7 cm s mediánem 127 cm, na pravé straně pak 148,6 cm s mediánem 169 cm. Celkově je průměrný obvod kmenů alejních stromů 141,2 cm a medián 130 cm. Nejvyšší naměřená hodnota obvodu kmene činí 345 cm u dubu letního, nejmenší pět centimetrů u dubu černomořského zasazeného r. 2007.

Stromy jsou tedy z hlediska obvodu kmene (a tudíž věku) značně nesourodým souborem, přičemž jejich rozmístění v aleji vzhledem k obvodu kmene vykazuje mozaikovitou distribuci. To ukazuje na nesytematické a postupné dosazování aleje minimálně od konce 19. a počátku 20. století, ještě za Schwarzenbergů. Alej patrně už v 19. století pozbyla typický vzhled stejnověkého, reprezentativního krajinného prvku. Stromy jsou vitální, nicméně několik jedinců je prokazatelně napadeno dřevokaznými houbami sírovcem žlutooranžovým (*Laetiporus sulphureus*) a lesklokorkou pryskyřičnatou (*Ganoderma resinaceum*). Výčet stromů včetně taxonomického zařazení, vitality a změřených rozměrů udává tabulka v příloze 1.

148 PURKYNĚ, E., Lovecký zámek na Ohradách u Hluboké, c. d., s. 23.

Obr. 40 Dub letní *Quercus robur* kultivar „Fastigiata“ s obvodem kmene 333 cm.
Do aleje byl vysazen v 50. letech 19. století. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

Obr. 41 Zámecká alej jako výstavní prostor v přírodě. Zdroj: foto Marie Voldřichová (2022).

V průběhu 20. století proběhlo v aleji několik zdokumentovaných asanačních zásahů. Všechny měly lokální charakter, žádný projekt neměl za cíl revitalizaci aleje jako celku. První z nich se odehrál již roku 1962, kdy byly skáceny tři mohutné duby – jeden v aleji, dva při vnější straně parkoviště. V šedesátých letech byl rovněž zlikvidován pás náletových dřevin podél alejní cesty. V letech 1992–1993 proběhlo dosazení aleje cca 20 jedinci dubu letního s přirozenou korunou i sloupovitými kultivary ‚Cupressoides‘. Vysazení jednotlivých jedinců pak proběhlo roku 2007 (dub černomořský a celokrajný) a roku 2022 (dub letní kultivar ‚Fürst Schwarzenberg‘ vysazený k 180. jubileu založení Muzea Ohrada). Těmito nesystematickými zásahy byl dále posílen od 19. století existující charakter aleje jako věkově a taxonomicky heterogenního porostu.

Změny v druhové a věkové skladbě aleje odráží její měnící se úlohu v průběhu času. V původní podobě lipové a později snad topolové aleje sloužila k reprezentativním účelům coby výrazný, již z dálky viditelný prvek promyšleně koncipované barokní krajiny. Okolo poloviny 19. století se stala výkladní skříní pěstebních úspěchů schwarzenberské školky v Hluboké nad Vltavou v podobě našich i cizokrajných dubů v aleji prezentovaných. Stále tak plnila reprezentativní úlohu, byť již v poněkud posunutém významu. Sekundární úlohou aleje v té době bylo také zvýšení úživnosti místní honitby pro zvěř prostřednictvím produkce žaludů.

V druhé polovině 19. století byl po pravé straně aleje vysazen dubový remízek, který zcela setřel podobu aleje jako význačné krajinné dominanty. Alej v této době patrně přestala plnit reprezentativní úlohu a zůstala jí primárně úloha hospodářská. Stejnému účelu sloužil též remízek, který krom úrody žaludů poskytoval kryt pernaté zvěři. Od druhé poloviny 20. století je alej místem pro trávení volného času návštěvníků Zoo Hluboká a muzea Ohrada, organicky včleněným do okolní krajiny. Stává se rovněž dějištěm kulturních aktivit. Na louce po levé straně aleje se dříve pořádaly

Obr. 42 Zámecká alej jako dějiště společenských událostí, zde svatba z léta roku 2022. Zdroj: foto Daniel Novák (2022).

Obr. 42a Zámecká alej jako dějiště společenských událostí, zde svatba z léta roku 2022. Zdroj: foto Daniel Novák (2022).

parkurové závody,¹⁴⁹ v současnosti slouží alej jako výstavní sál pod širým nebem (viz obr. 41) a prostor k lesnický a přírodovědně zaměřeným edukačním programům. Výhledově plánuje NZM Ohrada ve stromořadí a přilehlém lesíku vybudování naučné stezky, které volně navazuje na neuskutečněnou myšlenku z šedesátých let 20. století na vybudování arboreta k edukaci veřejnosti.

V roce 2014 se účel aleje dále rozšířil začleněním do EVL Hlubocké hráze. Zámecká alej je nyní součástí chráněného území, které poskytuje útočiště řadě ohrožených druhů živočichů a omezuje režim hospodaření v aleji.

Rostlinné společenstvo aleje odpovídá chudým acidofilním doubravám. Jeho nejcennější součástí jsou staré alejní stromy, na které je vázána řada unikátních druhů hub a živočichů. Z méně běžných druhů lišejníků zde můžeme najít hávnatku *Peltigera hymenina*, terčovku svařstělou (*Flavoparmelia caperata*), lalokovitou (*Punctelia subrudecta*) a Jeckerovu (*Punctelia jeckeri*). Na porosty starých dubů jsou specificky vázané méně hojné druhy hub hřib medotrpký (*Boletus radicans*) a lesklokorka lesklá (*Ganoderma lucidum*).

Doupné stromy využívá též pestré společenství xylofágních brouků a ptáků. Mezi významné druhy brouků patří silně ohrožený tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*), ohrožený roháč obecný (*Lucanus cervus*) a téměř ohrožený páchník hnědý (*Osmoderma barnabita*), kteří jsou předmětem ochrany EVL. Ze 48 druhů ptáků zachycených v aleji ptáků lze uvést například méně běžného lejska šedého (*Muscicapa striata*) a bělokrkého (*Ficedula albicollis*) či žluvu hajní (*Oriolus oriolus*). Významná je kolekce šplhavců – v aleji se vyskytuje datel černý (*Dryocopus martius*), žluna zelená (*Picus viridis*), strakapoud velký (*Dendrocopos major*), prostřední (*Dendrocoptes medius*) i malý (*Dryobates minor*). Stromové dutiny vyhledávají též zvláště chránění letouni – netopýr hvízdavý (*Pipistrellus pipistrellus*), nejmenší (*Pipistrellus pygmaeus*) a rezavý (*Nyctalus noctula*), jejichž přítomnost je v aleji doložena.

Svůj účel tak alej změnila hned čtyřikrát. Reprezentativní úlohu vystřídala úloha hospodářská, později se stala prostorem pro volnočasové aktivity sportovní, kulturní (viz obr. 42a a 42b) i vzdělávací a nakonec důležitým prvkem ochrany přírody.

V dnešní podobě se dá dle definice UNESCO označit za tzv. reliktní podtyp kulturní krajiny, tedy organicky vyvinutou krajinou vzniklou v důsledku sociálního, ekonomického, správního a náboženského řádu, která však již neplní původní účel a v důsledku toho se postupně stírá její původní podoba.¹⁵⁰ To však neznamená, že ztrácí svou relevantnost, ba právě naopak. Dodnes zůstává neoddělitelnou součástí hlubocké krajiny a samotného zámku Ohrada.

Závěrem lze říci, že studie splnila vytčené cíle. Výjimkou je sporné období od třicátých do padesátých let 19. století, pro které se autorům vzhledem k rozporům v pramenech nepodařilo s jistotou stanovit druhové složení alejních stromů. Na tento časový úsek by bylo vhodné se podrobněji zaměřit v případě navazující studie.

149 Jiří Plánský (technický pracovník, NZM Ohrada), osobní sdělení.

150 UNESCO, Cultural Landscapes, dostupné online: <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#2> [6. 8. 2022].

Prameny a literatura

Prameny

Archiv Národního zemědělského muzea (NZM)

- fond NZM Ohrada
- fond NZM Praha, fotoarchiv

Státní hrad a zámek Jindřichův Hradec

- Zámek Hluboká s interiéry a stavbami v okolí, pohlednice od Johanna Höfelicha, podle Karla Zenkra, 1856.

Státní oblastní archiv Třeboň

- fond Velkostatek Hluboká

Státní oblastní archiv Třeboň, odd. Český Krumlov

- fond sbírka fotografií Český Krumlov 1880–2010

Krajský úřad Jihočeského kraje

- JANDEČKOVÁ, Klára – NOVOTNÁ, Dagmar – KULICHOVÁ, Lucia, Dendrologický průzkum Evropsky významné lokality Hlubocké hráze. Kód území: CZ0313099, Jihočeský kraj, 2011, 78 s. + XIII obrazových příloh.

Literatura

ALTMAN, Jan – DOLEŽAL, Jiří – ČÍŽEK, Lukáš, Age estimation of large trees. New method based on partial increment core tested on an example of veteran oaks, *Forest Ecology and Management*, 2016, 380, s. 82–89.

ANONYMUS, Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí, sborník přednášek z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 17. až 18. září 2007, Olomouc: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci 2007.

ANONYMUS, Stromořadí jako fenomén krajiny, sborník referátů 23. října 2008, Roztoky u Křivokláta, Praha: Česká lesnická společnost 2008.

ANONYMUS, Aleje podél silnic a na hranicích se zemědělskou a lesní půdou, sborník referátů ke konferenci, Praha: Česká lesnická společnost 2011.

BINDER, Milan, Sady, parky, aleje. Historie a současnost veřejné zeleně v Českých Budějovicích, České Budějovice: Milan Binder 2020.

BORSKÝ, Jan, Barokní aleje v minulosti a za současné plurality názorů, *Urbanismus a územní rozvoj*, 2010, 8, č. 6, s. 27–35.

BULÍŘ, Pavel, Vegetační doprovody silnic, *Aktuality Výzkumného a šlechtitelského ústavu okrasného zahradnictví v Průhoncích*, Praha: O. P. Sempra – Vydavatelství a nakladatelství Novinář 1988.

ČAMBAJOVÁ, Jana a kol., Aleje a životní prostředí, Praha: České vysoké učení technické 2017.

ČERMÁK, Jan – SIMON, Jaroslav – KÁŇOVÁ, Hana – TICHÁ, Soňa, Absorptive root areas of large pedunculate oak trees differing in health status along a road in South Bohemia, *Czech Republic, Urban Forestry & Urban Greening*, 2013, 12, s. 238–245.

DUBSKÝ, Antonín (ed.), Hluboká n. Vltavou a okolí, Hluboká nad Vltavou: Spolek pro okrašlování a ochranu domoviny 1926.

- ESTERKA, Jakub (ed.), Zachování alejí jako typického prvku české krajiny, Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů 2010.
- ESTERKA, Jakub a kol., Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Cesty udržitelného využívání krajiny, Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů 2010.
- GAŽI, Martin (ed.) – BADALOVÁ, Marie, Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii, České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2008.
- GÄRTNER, Holger – NIEVERGELT, Daniel, The core-microtome. A new tool for surface preparation on cores and time series analysis of varying cell parameters, *Dendrochronologia*, 2010, 28, č. 2, s. 85–92.
- HENDRYCH, Jan, Barokní krajina panství Choustníkovo hradiště hraběte Františka Antonína Šporka; výzkum, plánování a péče o krajinu, in: KUBEŠA, Petr (ed.), *Komponovaná kulturní krajina a možnost její obnovy a zachování. Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 22.–23. dubna 2010*, Olomouc: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci 2010, s. 32–38.
- HRUŠKOVÁ, Marie – HOLEČKOVÁ, Marie – VĚTVIČKA, Václav a kol., *Aleje, krása ohroženého světa*, Praha: Mladá fronta 2012.
- HUDEC, Karel, *Soustava a české názvosloví ptáků světa*, Přerov: Muzeum Komenského 2003.
- IVANEGA, Jan, Pavel Ignác Bayer, Adam František ze Schwarzenbergu a zámek Ohrada. *Lovecký zámek jako součást rezidenční sítě barokního šlechtice*, nepublikovaná bakalářská práce. České Budějovice: Ústav dějin umění Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2011.
- IVANEGA, Jan, Pavel Ignác Bayer, Adam František ze Schwarzenbergu a zámek Ohrada, *Theatrum historiae*, 2011, č. 9, s. 397–418.
- IVANEGA, Jan, *Vrchnostenská sídla na panství Hluboká nad Vltavou za Adama Františka ze Schwarzenbergu (1703–1732)*, nepublikovaná rigorózní práce. České Budějovice: Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2012.
- IVANEGA, Jan, *Ohrada. Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2014.
- IVANEGA, Jan, *Lovecký zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou. Stavebně historický průzkum*, České Budějovice 2015, s. 191 + VI příloh.
- JANOVSKÝ, František – MARKUS, Antonín, *Zámek Hluboká n. Vlt. a zámek Ohrada s Lesním a lovcím museem*, České Budějovice 1934.
- KLEMENSOVÁ, Marcela, *Aleje Moravskoslezského kraje – koncepce jejich zachování, obnovy a péče*, Praha: Arnika 2015.
- KLEMENSOVÁ, Marcela – KRČMÁŘOVÁ, Vendula, *Cesty k moravským alejím. 9 tipů na výlety a cyklovýlety pod korunami stromů, 241 nejkrásnějších alejí Moravskoslezského, Olomouckého a Zlínského kraje*, Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů 2015.
- KLEMENSOVÁ, Marcela a kol., *O alejích a lidech*, Praha: Arnika 2016.
- KOLÁŘOVÁ, Alice, *Aleje – symbol a význam v krajině*, nepublikovaná bakalářská práce. Liberec: Katedra geografie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci 2012.
- LEHMANN, Ingo – ROHDE, Michael, *Alleen in Deutschland*, Leipzig: Edition Leipzig 2006.
- MEYER, Margita, *Historische Alleen in Schleswig-Holstein – geschützte Biotope und grüne Kulturdenkmale*. Landesamt für Landwirtschaft, Umwelt und ländliche Räume des Landes Schleswig-Holstein, Landesamt für Denkmalpflege, Flintbek: Institute für Baumpflege Hamburg 2009.
- MIRTLOVÁ, Marie – ŘEPA, Pavel, *Parky a aleje města Tachova, Domažlice: Nakladatelství Českého lesa* 2008.

- MORGENSTERN, Christian, *Stufen. Eine Entwicklung in Aphorismen und Tagebuch-Notizen*, München: R Piper & Co 1922.
- NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, Joseph Hardtmuth a krajinářská zahrada, *Prameny a studie*, 2020, č. 67, s. 45–100.
- NOŽIČKA, Josef, *Přehled vývoje našich lesů*, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1957.
- OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila (ed.), *Schwarzenberská krajina Hlubočka a Třeboňsko. Proměna krajiny na vybraných schwarzenberských panstvích v letech 1660–1930*, České Budějovice: Národní památkový ústav územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2017.
- PAVLÁTOVÁ, Marie – EHRlich, Marek a kol., *Zahrady a parky jižních Čech*, Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu – Nebe 2004.
- PEJCHAL, Miloš, *Použití dřevin v historickém vývoji alejí*, in: *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí*, Olomouc: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci 2007.
- PEJCHAL, Miloš – SÁDLO, Jiří – ŠTEFL, Lukáš, *Nepůvodní dřeviny v památkách zahradního umění*, Průhonice: Biologický ústav AV ČR 2021.
- ROZAS, Vicente, *Tree age estimates in *Fagus sylvatica* and *Quercus robur*. Testing previous and improved methods*, *Plant Ecology*, 2003, 167, č. 2, s. 193–212.
- SALAŠOVÁ, Alena a kol., *Identifikace kulturně historických hodnot jednotky historické kulturní krajiny. Esteticky kultivovaná krajina Hlubočka*, Brno: Mendelova univerzita v Brně 2019.
- SKALÍK, Tomáš, *Alej Radkov–Dubová*, Radkov: Zapsaný spolek Radkov 2016.
- SLAVÍK, Bohumil – HEJNÝ, Slavomil, *Květena České republiky*, sv. 1–6, Praha: Academia 1997–2000.
- SVOBODA, Antonín Marián, *Introdukce okrasných listnatých dřevin*, Praha: Academia, 1981.
- VEČEŘ, Antonín, *Stromořadí při cestách veřejných i soukromých. Naučení pro hospodáře, správy silničné, sl. okresné výbory, úředníky hospodářské, lesnické i jiné zřízení na velkostatkách*, Praha: Nákladem knihkupectví I. L. Kobra 1885.
- VELIČKOVÁ, Markéta – VELIČKA, Petr a kol., *Aleje české a moravské krajiny. Historie a současný význam*, Praha: Dokořán 2013.
- VOKURKA, Michal, *Méně nápadné formy barokní krajinotvorby*, *Prameny a studie*, 2020, č. 67 s. 23–45.
- VYSLOUŽIL, Miloslav, *Historické aleje – cesty do historických zahrad*, in: *Umění a společenská činnost v historických zahradách. Sborník vydaný u příležitosti konání odborného semináře ve dnech 8.–10. 6. 2006 v Kroměříži*, Hrdějovice: Agentura Bonus 2006.

Internetové zdroje

- ANONYMUS, Lovecký zámek a dvůr Vondrov, mapa, 1750–1799, SOA Třeboň, fond: Velkostatek Hluboká, ID4000179, dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/4000179>> [28. 8. 2021].
- ANONYMUS, Lovecký zámek Ohrada na mapě prvního vojenského mapování (1764–1768). 1st Military Survey, Section No. 242, Laboratoř geoinformatiky, Univerzita J. E. Purkyně, dostupné online: <<http://oldmaps.geolab.cz>> [20. 7. 2021].
- FUCHS, Daniel, Die Deutsche Alleenstrasse in Sachsen. Bestandsaufnahme, Handlungsempfehlungen, Perspektiven für den Nordteil der Strecke bis Moritzburg. Eberswalde, nepublikovaná diplomová práce. Eberswalde: Fachhochschule Eberswalde am Fachbereich Landschaftsnutzung und Naturschutz 2009, dostupné online: <https://www.baumfuchs.de/inhalt/_menue/literatur/_dokumente/Textteil-Diplomarbeit.pdf> [21. 7. 2021].
- GRYCZ, František – KRIVAN, Václav, Výsledky průzkumu brouků v areálu Zoo Hluboká 2004/2005, dostupné online: <<https://zoohluboka.cz/vysledky-pruzkumu-brouku>> [6. 8. 2021].
- HENDRYCH, Jan – STORM, Vojtěch, Sledování vybraných krajinařských jevů, esteticky a kulturně historicky významných a jedinečných hodnot alejí a stromořadí v krajině a při pozemních komunikacích, in: HENDRYCH, Jan (ed.), Hodnocení a dokumentace alejí a stromořadí v krajině, metody a přístupy, Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví 2008, dostupné online: <https://www.researchgate.net/profile/Jan-Hendrych/publication/259991131_Analyza_hodnoceni_aleji_a_stromoradi_v_krajine_Alleys_and_tree_avenue_analysis_assessment_in_the_landscape/links/00b4952ef640e5e16a000000/Analyza-hodnoceni-aleji-a-stromoradi-v-krajine-Alleys-and-tree-avenue-analysis-assessment-in-the-landscape.pdf> [9. 9. 2024].
- HOSKOVEC, Ladislav, Valdštejnova alej v Jičíně, dostupné online: <<https://botany.cz/cs/valdstejnova-alej/>> [20. 6. 2022].
- JEDLIČKOVÁ, Michaela, Stanovení stáří dřevin – možné metody a přístupy, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Ústav biotechniky zeleně Zahradnické fakulty v Lednici Mendelovy univerzity v Brně, 2017, dostupné online: <https://theses.cz/id/9gdlxk/zaverecna_prace.pdf?info> [20. 6. 2022].
- KOLARÍK, Jaroslav a kol., Standardy péče o přírodu a krajinu. Řada A. Arboristické standardy, hodnocení stavu stromů. Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky 2018, dostupné online: <https://nature.cz/documents/20121/1199516/01001_Hodnoceni+stavu+stromu.pdf/619ec8da-d933-abe5-3b77-394e13d5f3ee?t=1652775992089> [6. 7. 2023].
- KRAUS, Franz, Přehledná mapa panství Hluboká nad Vltavou, 1826 a 1827, měřítko 1:21600, dostupné online: <<http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/40251>> a <<http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/40261>> [30. 3. 2022].
- KRAUS, Franz, Speciální mapa panství Hluboká nad Vltavou, 1832, SOA Třeboň, dostupné online: <<http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/40269>> [30. 3. 2022].
- MALÍČEK, Jiří – PALICE, Zdeněk – KNUDSEN, Kerry – ŠOUN, Jaroslav – VONDRÁK, Jan – NOVOTNÝ, Petr, Atlas českých lišejníků, dostupné online: <<https://dalib.cz/>> [6. 10. 2021].
- ZEDLER, Johann, Heinrich, Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste, vol. XIV, Leipzig – Halle 1739, dostupné online: <<http://www.zedler-lexikon.de>> [25. 7. 2021].
- I. Vojenské mapování, II. (Františkovo) a III. vojenské mapování (Františko-josefské), Laboratoř geoinformatiky, Univerzita J. E. Purkyně, dostupné online: <<http://oldmaps.geolab.cz>> [30. 7. 2022].
- Ortofotomapa zachycující zámek a alej v 50. letech 20. století, Národní geoportál INSPIRE, dostupné online: <<https://geoportal.gov.cz/web/guest/map?openNode=MapList>> [30. 3. 2022].

- Ortofotomapa aleje a okolí s vloženými vrstevnicemi. Podkladová mapa ZABAGED* – výškopis – DMR 5G. Geoportál ČÚŽK, dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?p=22524>> [2. 8. 2024].
- Základní topografická mapa aleje a okolí. Geoportál ČÚŽK, dostupné online: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?p=22524>> [2. 8. 2024].
- Otevřená data AOPK ČR, dostupné online: <https://drusop.nature.cz/ost/chrobjety/zchru/index.php?SHOW_ONE=1&ID=14272> [5. 6. 2022].
- PAST 5 program, dostupné online: <<http://www.sciem.com/>> [9. 9. 2022].
- PURKYŇE, Emanuel, Lovecký zámek na Ohradách u Hluboké, Zábavy myslivecké, sv. 2, 1857, in: ŠPATNÝ, František, Zábavy myslivecké, Praha: Karel Bellmann 1860, dostupné online: <<https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:8e761ab0-c271-11dc-bca7-000d606f5dc6?page=uuid:67dde834-aa0f-4e6d-805f-e82236ba6871>> [8. 9. 2022].
- Stanice LinTab, laboratorní sestava pro analýzu letokruhů, specifikace dostupná online: <<https://www.rinntech.de/content/view/16/47/lang,english/>> [9. 9. 2022].
- stereomikroskop Olympus SZ61-TR, specifikace přístroje dostupné online: <<https://www.olympus-ims.com/cs/microscope/sz61/>> [9. 9. 2022].
- STORM, Vojtěch, Krajinový fenomén silničních stromořadí, in: ESTERKA, Jakub (ed.), Silniční stromořadí v české krajině – koncepce jejich zachování, obnovy a péče o ně. Cesty udržitelného využívání krajiny, Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů 2010, dostupné online: <<http://arnika.org/koncepce-stromoradi-v-ceske-krajine>> [27. 8. 2021].
- TSAP-Win, dostupné online: <<http://www.rinntech.de/index-52147.html>> [9. 9. 2022].
- UNESCO, Cultural Landscapes, dostupné online: <<http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#2>> [6. 8. 2022].
- VRÁNOVÁ, Karolína, Aleje a stromořadí v ČR, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Ústav biotechniky zeleně Zahradnické fakulty Lednice Mendelovy univerzity v Brně 2015, dostupné online: <https://theses.cz/id/4cuv7x/?zoomy_is=0> [6. 8. 2022].

Příloha 1: Počty a taxony stromů v aleji NZM Ohrada spolu s obvody kmenů

Soupis stromů v zámecké aleji. Levá a pravá strana aleje je vztažena k pohledu od průčelí zámku Ohrada. Na každé straně aleje byla inventarizace stromů prováděna směrem od průčelí zámku až do místa, kde se alej napojuje na silnici 10582 směrem na Vondrov, tedy na ploše odpovídající původnímu historickému vymezení aleje. Stromy mají přidělena pořadová čísla ve vzestupné řadě, kdy stromy s nejnižším číslem rostou na počátku aleje před průčelím zámku, stromy s nejvyšším číslem na konci aleje. U každého jedince stromu je uveden druh, lokace jedince v systému souřadnic GPS (dle systému World geodetic system WGS 84) a geodetickým referenčním systémem závazným pro Česko S-JTSK, dále numerické parametry (obvod a průměr kmene, případně výška stromu), vitalita a poznámka komentující význačné znaky jedince (poškození atd.), jsou-li přítomny.

Obvod kmene byl měřen ve výšce 130 cm měkkým svinovacím pásmem, z obvodu byl následně vypočítán průměr. Výška stromu byla změřena laserovým dálkoměrem s výškoměrem. Všechny numerické údaje jsou uvedeny s přesností na jeden centimetr. Nejmožnější stromy, s obvodem kmene větším než tři metry, jsou vyznačeny žlutou barvou.

Vitalita stromů byla ohodnocena na stupnici od jedné do pěti:

1 – vitalita výborná až mírně snížená, 2 – vitalita zřetelně snížená, 3 – vitalita výrazně snížená, 4 – zbytková vitalita, 5 – suchý strom.

České a latinské názvosloví rostlinných taxonů včetně stromů bylo převzato z monografie Květena České republiky, 1.–6. svazek (1997–2003).¹⁵¹

levá strana aleje – celkem 44 stromů, z toho jeden keřovitý výmladek a dvě mrtvá torza

Pořadí	druh stromu	o (cm)/d (cm)/v (m)	vitalita	poznámka
1	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.358 S-JTSK: X-1158245,86364, -758475,949049	130/41/–	2	
2	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.360 S-JTSK: X-1158245,729437, -758560,213753	236/75/–	1	
3	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ‚Fastigiata‘ GPS: N49° 02.499 E014° 25.370 S-JTSK: X-1158247,30, -758551,67	301/96/–	2	kmen dutý
4	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ‚Fastigiata‘ GPS: N49° 02.498 E014° 25.375 S-JTSK: X-1158247,98, Y-758546,26	74/24/–	1	
5	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.386 S-JTSK: X-1158249,73, Y-758531,23	60/19/–	1	
Vysvětlivky: o – obvod kmene, d – průměr kmene, v – výška stromu				

151 SLAVÍK, Bohumil – HEJNÝ, Slavomil, Květena České republiky, sv. 1–6, Praha 1997–2003.

Pořadí	druh stromu	o (cm)/d (cm)/v (m)	vitalita	poznámka
6	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ‚Fastigiata‘ GPS: N49° 02.499 E014° 25.390 S-JTSK: X-1158251,17, Y-758520,22	281/89/30	1	
7	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ‚Fastigiata‘ GPS: N49° 02.500 E014° 25.410 S-JTSK: X-1158253,60, Y-758500,78	197/63/28,8	1	
8	dub cer <i>Quercus cerris</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.421 S-JTSK: X-1158254,63, Y-758490,16	250/80/–	1	
9	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.424 S-JTSK: X-1158255,25, Y-758485,73	5/2/–	1	Mladý stromek, celková výška 150 cm
10	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.426 S-JTSK: X-1158255,56, Y-758482,50	38/12/–	1	
11	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.440 S-JTSK: X-1158257,90, Y-758464,79	150/48/–	1	
12	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.446 S-JTSK: X-1158258,65, Y-758458,61	27/9/–	1	
13	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.449 S-JTSK: X-1158259,11, Y-758455,39	26/8/–	4	silně proschlý, hynoucí
14	dub cer <i>Quercus cerris</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.455 S-JTSK: X-1158259,17, Y-758448,13	83/26/–	1	
15	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.459 S-JTSK: X-1158260,88, Y-758442,12	137/44/–	1	
16	dub cer <i>Quercus cerris</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.465 S-JTSK: X-1158261,52, Y-758433,04	233/74/–	1	
17	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.476 S-JTSK: X-1158263,04, Y-758421,81	37/12/–	1	
18	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.481 S-JTSK: X-1158263,98, Y-758413,82	78/25/–	1	
19	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.488 S-JTSK: X-1158264,81, Y-758406,44	47/15/–	1	
20	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ‚Fastigiata‘ GPS: N49° 02.500 E014° 25.495 S-JTSK: X-1158266,02, Y-758394,16	333/106/26,4	1	obvod měřen ve výšce 120 cm, pod náběhy větví
21	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.502 S-JTSK: X-1158266,85, Y-758386,95	155/49/21,2	1	

Vysvětlivky: o – obvod kmene, d – průměr kmene, v – výška stromu

Pořadí	druh stromu	o (cm)/d (cm)/v (m)	vitalita	poznámka
22	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.511 S-JTSK: X-1158268,29, Y-758377,61	31/10/–	1	
23	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.525 S-JTSK: X-1158270,42, Y-758358,46	127/40/–	1	
24	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.531 S-JTSK: X-1158271,19, Y-758351,54	203/65/–	1	
25	dub zimní <i>Quercus petraea</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.539 S-JTSK: X-1158272,40, Y-758342,11	192/61/–	1	
26	dub cer <i>Quercus cerris</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.549 S-JTSK: X-1158274,14, Y-758328,93	200/64/–	1	
27	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.503 E014° 25.557 S-JTSK: X-1158275,39, Y-758322,27	–	1	keřovitý výmladek
28	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ‚Fastigiata‘ GPS: N49° 02.503 E014° 25.563 S-JTSK: X-1158275,77, Y-758315,63	209/67/–	2	
29	dub zimní <i>Quercus petraea</i> ‚Cochleata‘ GPS: N49° 02.499 E014° 25.564 S-JTSK: X-1158277,20, Y-758308,00	192/61/–	3	změřen jen obvod zachovalé části kmene – kmen dutý, cca z 1/3 chybí, původní obvod cca 270 cm
30	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.498 E014° 25.570 S-JTSK: X-1158277,63, Y-758300,45	70/22/–	1	
31	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.576 S-JTSK: X-1158278,26, Y-758296,49	24/8/–	1	
32	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.584 S-JTSK: X-1158278,67, Y-758291,35	60/19/–	2	
33	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.592 S-JTSK: X-1158276,87, Y-758279,30	244/78/–	5	mrtvé torzo, vybočené z linie
34	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.504 E014° 25.600 S-JTSK: X-1158280,77, Y-758271,38	86/27/–	1	
35	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.503 E014° 25.612 S-JTSK: X-1158282,29, Y-758257,24	66/21/–	4	silně proschlý, hynoucí
36	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.619 S-JTSK: X-1158283,05, Y-758248,75	97/31/–	1	sekundární výhony
37	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.503 E014° 25.627 S-JTSK: X-1158283,77, Y-758240,21	89/28/–	2	

Vysvětlivky: o – obvod kmene, d – průměr kmene, v – výška stromu

Pořadí	druh stromu	o (cm)/d (cm)/v (m)	vitalita	poznámka
38	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.506 E014° 25.643 S-JTSK: X-1158279,84, Y-758217,40	345/110/26,7	1	
39	dub sp. GPS: N49° 02.505 E014° 25.645 S-JTSK: X-1158282,39, Y-758210,19	165/53/–	5	mrtvé torzo kmene bez větví
40	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.504 E014° 25.652 S-JTSK: X-1158280,43, Y-758207,01	324/103/23,7	1	
41	lípa malolistá <i>Tilia cordata</i> GPS: N49° 02.504 E014° 25.653 S-JTSK: X-1158281,42, Y-758199,98	112/36/–	1	
42	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.505 E014° 25.662 S-JTSK: X-1158277,75, Y-758196,30	56/18/–	2	
43	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.509 E014° 25.665 S-JTSK: X-1158277,09, Y-758190,63	162/52/–	2	
44	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.509 E014° 25.668 S-JTSK: X-1158276,80, Y-758187,16	286/90/–	1	

pravá strana aleje – celkem 38 stromů, z toho dva mladé stromky a čtyři mrtvá torza

1	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ,Cupressoides' GPS: N49° 02.496 E014° 25.357 S-JTSK: X 1158255,264127, Y 758567,142738	68/22/–	1	
2	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ,Cupressoides' GPS: N49° 02.498 E014° 25.362 S-JTSK: X 1158256,00015, Y 758561,11189	49/16/–	1	rozměr ve výšce 104 cm nad zemí, pod náběhem větví
3	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.370 S-JTSK: X1158257,420928, Y758550,429084	211/67/–	1	
4	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.391 S-JTSK: X1158260,58684, Y758525,081409	82/26/–	1	
5	jírovec maďal <i>Aesculus hippocastanum</i> GPS: N49° 02.498 E014° 25.396 S-JTSK: X1158261,203102, Y758518,228209	270/86/–	1	
6	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.415 S-JTSK: X1158263,758964, Y758498,274042	273/87/–	1	
7	dub celokrajný <i>Quercus imbricaria</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.425 S-JTSK: X1158265,17963, Y758485,728548	5/2/–	1	mladý stromek, celková výška cca 185 cm
8	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.498 E014° 25.430 S-JTSK: X1158265,839352, Y758479,874732	106/34/–	1	

Vysvětlivky: o – obvod kmene, d – průměr kmene, v – výška stromu

Pořadí	druh stromu	o (cm)/d (cm)/v (m)	vitalita	poznámka
9	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.496 E014° 25.434 S-JTSK: X1158266,919119, Y758471,507027	48/15/—	1	
10	dub cer <i>Quercus cerris</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.444 S-JTSK: X1158268,20836, Y758461,570393	215/68/—	1	
11	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.496 E014° 25.455 S-JTSK: X1158269,362227, Y758449,53336	155/49/—	1	
12	dub černomořský <i>Quercus pontica</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.465 S-JTSK: X1158270,739538, Y758438,238549	9/3/—	1	mladý stromek, výška cca 210 cm
13	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> 'Fastigiata' GPS: N49° 02.497 E014° 25.472 S-JTSK: X1158272,094941, Y758427,545283	130/41/—	1	
14	dub <i>Quercus</i> sp. GPS: N49° 02.496 E014° 25.479 S-JTSK: X1158274,506784, Y758418,97997	cca 410/131/—	5	dutý padlý parkos
15	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.485 S-JTSK: X1158274,258888, Y758411,731564	270/86/—	2	
16	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.499 S-JTSK: X1158276,055646, Y758397,641538	203/65/—	2	
17	lípa malolistá <i>Tilia cordata</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.505 S-JTSK: X1158277,174735, Y758386,964115	112/36/—	1	
18	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.515 S-JTSK: X1158278,449519, Y758376,533927	212/68/—	1	
19	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.532 S-JTSK: X1158280,643483, Y758356,898265	28/9/—	1	
20	dub cer <i>Quercus cerris</i> GPS: N49° 02.498 E014° 25.549 S-JTSK: X1158284,585921, Y758335,727519	92/29/—	1	
21	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.558 S-JTSK: X1158284,40287, Y758324,999166	217/70/—	1	
22	dub sp. GPS: N49° 02.498 E014° 25.564 S-JTSK: X1158284,944094, Y758315,867552	cca 206/66/—	5	mrtvé torzo, chybí kůra a část kmene
23	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.570 S-JTSK: X1158286,214185, Y758311,000814	36/12/—	1	

Vysvětlivky: o – obvod kmene, d – průměr kmene, v – výška stromu

Pořadí	druh stromu	o (cm)/d (cm)/v (m)	vitalita	poznámka
24	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.499 E014° 25.576 S-JTSK: X1158287,544181, Y758303,389565	204/65/–	2	
25	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.497 E014° 25.583 S-JTSK: X1158289,449633, Y758293,418557	17/5/–	1	
26	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.589 S-JTSK: X1158290,719568, Y758287,028526	270/86/–	1	
27	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.595 S-JTSK: X1158291,449633, Y758281,088526	317/101/–	1	
28	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.498 E014° 25.596 S-JTSK: X1158290,065944, Y758275,114789	20/32/–	1	
29	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.501 E014° 25.605 S-JTSK: X1158290,573983, Y758267,592291	208/66/–	1	
30	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.610 S-JTSK: X1158290,829279, Y758260,517536	18/6/–	1	
31	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.500 E014° 25.613 S-JTSK: X1158291,686847, Y758253,979817	71/23/–	1	
32	dub sp. GPS: N49° 02.498 E014° 25.617 S-JTSK: X1158293,979349, Y758252,449692	224/71/–	5	mrtvé torzo
33	dub cer/letní? GPS: N49° 02.501 E014° 25.624 S-JTSK: X1158294,837375, Y758244,344193	245/78/–	2	
34	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.632 S-JTSK: X1158295,993815, Y758234,800515	210/67/–	2	
35	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.502 E014° 25.636 S-JTSK: X1158293,207338, Y758227,369259	221/70/–	2	
36	dub červený <i>Quercus rubra</i> GPS: N49° 02.504 E014° 25.641 S-JTSK: X1158292,820175, Y758217,635729	183/58/–	1	
37	dub letní <i>Quercus robur</i> GPS: N49° 02.503 E014° 25.649 S-JTSK: X1158292,092181, Y758212,097472	190/61/–	2	
38	dub sp. GPS: N49° 02.504 E014° 25.662 S-JTSK: X1158290,416364, Y758198,317566	235/75/–	5	mrtvé torzo

Vysvětlivky: o – obvod kmene, d – průměr kmene, v – výška stromu

Příloha 2: Analýza věku stromů metodou rozboru letokruhů

vzorek	pořadí stromu	druh stromu	o/r kmene (cm)	počet letokruhů na vývrstu	dopočítané stáří (rok vzklíčení/množení ¹⁵²)
1	obdélník	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.506 E014° 25.402	364/116	137	160 let (1862)
2	obdélník	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.520 E014° 25.396	257/82	129	160 let (1862)
levá strana aleje					
3L	20	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ,Fastigiata' N49° 02.500 E014° 25.495	333/106	161	167 let (1855)
4L	24	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.501 E014° 25.531	203/65	75	88 let (1934)
5L	26	dub cer <i>Quercus cerris</i> N49° 02.501 E014° 25.549	200/64	143	148 let (1874)
6L	38	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.506 E014° 25.643	345/110	158	176 let (1846)
pravá strana aleje					
7P	27	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.500 E014° 25.595	317/101	158	175 let (1847)
8P	26	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.501 E014° 25.589	270/86	151	159 let (1863)
9P	21	dub červený <i>Quercus rubra</i> N49° 02.497 E014° 25.558	217/69	106	113 let (1909)
10P	15	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.497 E014° 25.485	270/86	135	142 let (1880)
11P	6	dub letní <i>Quercus robur</i> N49° 02.497 E014° 25.415	273/87	170	195 let (1827)
o – obvod kmene, d – průměr kmene					

152 Kultivar dubu letního ,Fastigiata' byl s největší pravděpodobností množen roubováním.

Příloha 3: Srovnání věku stromů stanoveného na základě nepřímých a přímých metod

První číslo v příslušných sloupcích udává věk stromu stanovený na základě výpočtu dle příslušné metody. V závorce je uveden rozdíl věku stanoveného danou metodou a věku určeného analýzou letokruhů z odebraných vzorků dřeva.

Nepřímé metody stanovení věku:

průměr kmene: výpočet věku z průměru kmene

obvod kmene 1: výpočet věku z obvodu kmene podle vzorce 1:

$$V = O / 25,4$$

obvod kmene 2: výpočet věku z obvodu kmene podle vzorce 2:

$$V = [((O / 2) - (o / 3)) / 2] + (O / 2)$$

růstová křivka: výpočet věku z růstové křivky

přímá metoda stanovení věku:

analýza letokruhů

vzorek	taxon	průměr kmene	obvod kmene 1	obvod kmene 2	růstová křivka	analýza letokruhů
1	dub letní <i>Quercus robur</i>	59 (101)	143 (17)	151 (9)	254 (94)	160
2	dub letní <i>Quercus robur</i>	42 (118)	101 (59)	108 (52)	107 (53)	160
3L	dub letní sloupovitý <i>Quercus robur</i> ,Fastigiata'	54 (113)	131 (36)	139 (28)	205 (38)	167
4L	dub letní <i>Quercus robur</i>	33 (55)	80 (8)	85 (3)	82 (6)	88
5L	dub cer <i>Quercus cerris</i>	–	78 (70)	84 (64)	110 (38)	148
6L	dub letní <i>Quercus robur</i>	56 (120)	136 (40)	144 (32)	180 (4)	176
7P	dub letní <i>Quercus robur</i>	52 (123)	125 (50)	133 (42)	148 (27)	175
8P	dub letní <i>Quercus robur</i>	44 (115)	106 (53)	113 (46)	115 (44)	159
9P	dub červený <i>Quercus rubra</i>	30 (83)	85 (28)	91 (22)	59 (54)	113
10P	dub letní <i>Quercus robur</i>	44 (98)	106 (36)	113 (29)	115 (27)	142
11P	dub letní <i>Quercus robur</i>	44 (151)	108(87)	114 (81)	115 (80)	195

Příloha 4: Druhy lišejníků a mechorostů zjištěných v aleji NZM Ohrada

Český název lišejníků a jejich typické stanoviště bylo převzato z Atlasu českých lišejníků.¹⁵³

Lišejníky

název druhu	pozn.
dutohlávka jehlicovitá <i>Cladonia coniocraea</i>	roste na zemi (terikolní)
dutohlávka prstovitá <i>Cladonia digitata</i>	roste na zemi (terikolní)
dutohlávka rozsochatá <i>Cladonia furcata</i>	roste na zemi (terikolní)
dutohlávka pohárkatá <i>Cladonia pyxidata</i>	roste na zemi (terikolní)
terčovka svařštělá <i>Flavoparmelia caperata</i>	na kůře stromu (epifytický)
strupka lasturnatá <i>Hypocenomyces calaris</i>	na kůře stromu (epifytický)
prachouleček rezavý <i>Chaenotheca ferruginea</i>	na kůře stromu (epifytický)
misnička vybledající <i>Lecanora expallens</i>	na kůře stromu (epifytický)
šálečka zelenavá <i>Lecidella elaeochroma</i>	na kůře stromu (epifytický)
terčovka brázditá <i>Parmelia sulcata</i>	na kůře stromu (epifytický)
hávnatka <i>Peltigera hymenina</i>	roste na zemi (terikolní)
terčovník kruhovitý <i>Phaeophyscia orbicularis</i>	na kůře stromu (epifytický)
měchýřkovka stříbřitá <i>Phlyctis argena</i>	na kůře stromu (epifytický)
terčovník odstávavý <i>Physcia adscendens</i>	na kůře stromu (epifytický)
terčovník našedlý <i>Physconia grisea</i>	na kůře stromu (epifytický)
terčovka Jeckerova <i>Punctelia jeckeri</i>	na kůře stromu (epifytický)
terčovka lalokovitá <i>Punctelia subrudecta</i>	na kůře stromu (epifytický)
terčník zední <i>Xanthoria parietina</i>	na kůře stromu (epifytický)
svícníček žlutkový <i>Candelariella vitellina</i>	na kamenném mezníku (saxikolní)
terčovník růžicovitý <i>Physcia dubia</i>	na kamenném mezníku (saxikolní)
misnička zední <i>Protoparmeliopsis muralis</i>	na kamenném mezníku (saxikolní)
<i>Rhizocarpon</i> sp.	na kamenném mezníku (saxikolní)
<i>Lecanora</i> sp.	na kamenném mezníku (saxikolní)
<i>Aspicilia</i> sp.	na kamenném mezníku (saxikolní)

Mechorosty

název druhu	pozn.
kostrbatec zelený <i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	ubikvist
dvouhrotec chvostnatý <i>Dicranum scoparium</i>	kyselý substrát
ploník ztenčený <i>Polytrichum formosum</i>	kyselý substrát
rokyt cypřišový <i>Hypnum cupressiforme</i>	
travníkSchreberův <i>Pleurozium schreberi</i>	kyselý substrát
bělo mech sivý <i>Leucobryum glaucum</i> , indikátor kyselých půd	kyselý substrát

153 MALÍČEK, Jiří – PALICE, Zdeněk – KNUDSEN, Kerry – ŠOUN, Jaroslav – VONDRÁK, Jan – NOVOTNÝ, Petr, Atlas českých lišejníků, dostupné online: <<https://dalib.cz/>> [6. 10. 2021].

název druhu	pozn.
dvouhroteček různotvárný <i>Dicranella heteromalla</i>	
měřík příbuzný <i>Plagiomnium affine</i> , vlhkomilný	vlhkomilný
drábík stromkový <i>Climacium dendroides</i> , vlhkomilný	vlhkomilný
bezláska vlnkatá <i>Atrichum undulatum</i>	
baňatka <i>Brachythecium</i> sp.	

Příloha 5: Druhy ptáků s prokázaným výskytem v aleji NZM Ohrada

Systematické mapování výskytu ptáků na základě přímého pozorování a hlasových projevů proběhlo 22. 4. 2020 mezi osmou až devátou hodinou ranní. Pozorovatelem byl ornitolog Mgr. Václav Mikeš, kurátor zoologie v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích. Ptačí druhy zjištěné v rámci průzkumu jsou označeny křížkem „X“.

Ptáci, kteří byli mezi lety 2019–2020 v aleji opakovaně pozorováni kurátory muzea, avšak nebyli zjištěni během mapování, jsou označeni písmenem „K“. Druhy zaznamenané Markétou Jariabkovou, hlavním zoologem Zoo Hluboká, jsou označeny písmenem „Z“.

České a latinské názvy taxonů ptáků byly převzaty ze Soustavy a českého názvosloví ptáků světa (2003).¹⁵⁴

Celkem byl prokázán výskyt 48 druhů ptáků zaznamenaných v tabulce níže:

	název druhu	pozn.
X	čáp bílý <i>Ciconia ciconia</i>	hnízdí na budově zámku Ohrada, v aleji a okolí hledá potravu
Z	čáp černý <i>Ciconia nigra</i>	přelet, v aleji nehnízdí
X	brhlík lesní <i>Sitta europaea</i>	velmi početný
X	budníček menší <i>Phylloscopus collybita</i>	
X	drozd brávník <i>Turdus viscivorus</i>	
Z	dudek chocholatý <i>Upupa epops</i>	přelet, v aleji nehnízdí
X	červenka obecná <i>Erithacus rubecula</i>	
X	datel černý <i>Dryocopus martius</i>	
X	dlask tlustozobý <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	
X	drozd kvíčala <i>Turdus pilaris</i>	
X	holub domácí <i>Columba livia f. domestica</i>	hnízdí na budově zámku Ohrada, v aleji a okolí hledá potravu
X	holub hřivnáč <i>Columba palumbus</i>	
X	hrdlička zahradní <i>Streptopelia decaocto</i>	
K	husa velká <i>Anser anser</i>	v aleji hledá potravu, nehnízdí zde
X	jiříčka obecná <i>Delichon urbicum</i>	hnízdí na budově zámku Ohrada, v aleji a okolí hledá potravu
X	lejsek bělokrký <i>Ficedula albicollis</i>	
X	lejsek šedý <i>Muscicapa striata</i>	
X	kachna divoká <i>Anas platyrhynchos</i>	

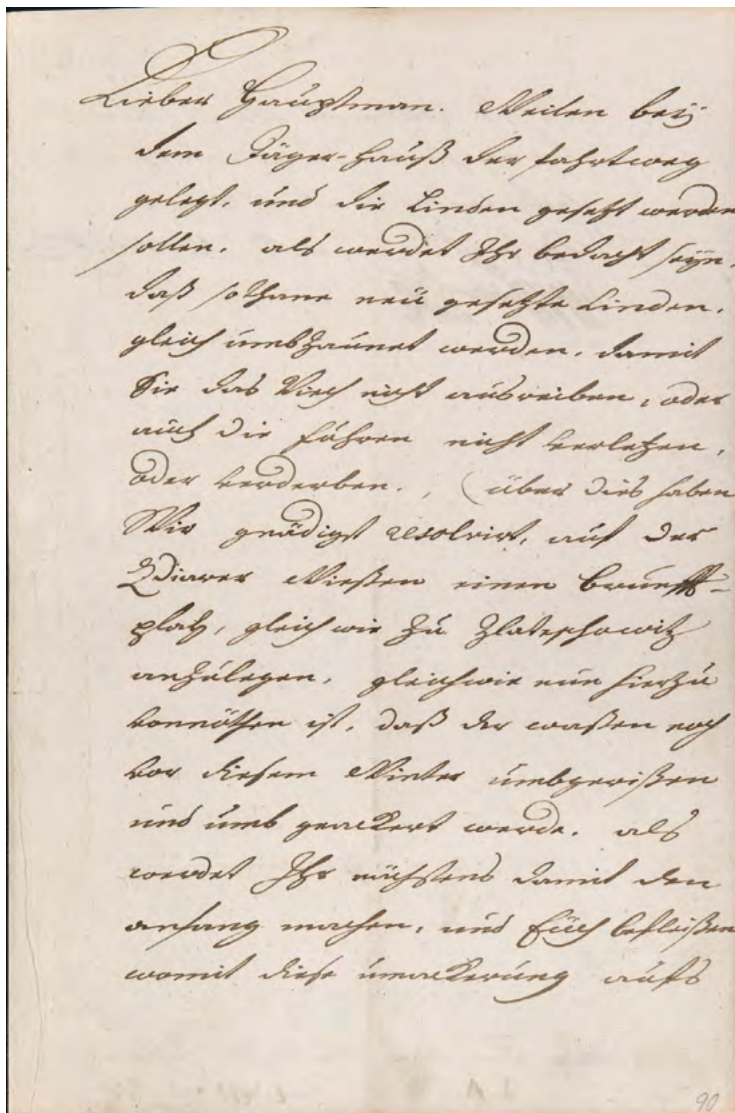
154 HUDEC, Karel, Soustava a české názvosloví ptáků světa, Přerov 2003.

	název druhu	pozn.
X	konipas bílý <i>Motacilla alba</i>	
X	kos černý <i>Turdus merula</i>	
X	kukačka obecná <i>Cuculus canorus</i>	
K	mlynařík dlouhoočasný <i>Aegithalos caudatus</i>	přelet v zimním období, v aleji nehnízdí
Z	orel mořský <i>Haliaeetus albicilla</i>	přelet, v aleji nehnízdí
X	pěnice černohlavá <i>Sylvia atricapilla</i>	
X	pěnice pokřovní <i>Currucula curruca</i>	
X	pěnkava obecná <i>Fringilla coelebs</i>	
X	poštolka obecná <i>Falco tinnunculus</i>	hnízdí na budově zámku Ohrada, v aleji a okolí loví
X	racek chechtavý <i>Chroicocephalus ridibundus</i>	přelet, v aleji nehnízdí
X	rehek domácí <i>Phoenicurus ochruros</i>	
X	rehek zahradní <i>Phoenicurus phoenicurus</i>	
X	sojka obecná <i>Garrulus glandarius</i>	
X	straka obecná <i>Pica pica</i>	
X	strakapoud prostřední <i>Dendrocopos medius</i>	
X	sýkora babka <i>Poecile palustris</i>	
X	sýkora koňadra <i>Parus major</i>	
X	sýkora modřínka <i>Cyanistes caeruleus</i>	
X	stehlík obecný <i>Carduelis carduelis</i>	
K	strakapoud malý <i>Dryobates minor</i>	
X	šoupálek dlouhoprstý <i>Certhia familiaris</i>	
X	šoupálek krátkoprstý <i>Certhia brachydactyla</i>	
X	špaček obecný <i>Sturnus vulgaris</i>	
X	vlašťovka obecná <i>Hirundo rustica</i>	hnízdí na budově zámku Ohrada, v aleji a okolí hledá potravu
X	vrabec domácí <i>Passer domesticus</i>	hnízdí na budovách zámku Ohrada a Zoo Hluboká, v aleji hledá potravu
X	vrabec polní <i>Passer montanus</i>	hnízdí na budovách zámku Ohrada a Zoo Hluboká, v aleji hledá potravu
X	vrána obecná <i>Corvus corone</i>	
K	zvonek zelený <i>Chloris chloris</i>	
X	zvonohlík zahradní <i>Serinus serinus</i>	
X	žluna zelená <i>Picus viridis</i>	
X	žluva hajní <i>Oriolus oriolus</i>	

Příloha 6: Knížecí list Adama Františka ze Schwarzenbergu

Sken kompletního reskriptu, v němž kníže žádá o vysazení a oplocení lip na nové příjezdové cestě k zámku. Publikováno se svolením SOA Třeboň. Archiválie se nachází v SOA Třeboň, fond: Vs Hluboká, sign. IA 6Wa 55, fol. 90.

Pod fotokopii korespondence je uveden transkript a překlad listu do českého jazyka provedený autory článku Ing. Janou Melcrouvou a Ing. Miroslavem Čeňkem a zrevidovaný Mgr. Annou Kubíkovou a profesorem Václavem Bokem.

Handwritten letter in cursive script on aged paper. The text is written in German and discusses the request for the removal and fencing of linden trees on a new access road to the castle. The letter is signed 'Ad. Fr. von Schwarzenberg'.

90

bedingte vollbracht werden. Damit
Ihr vorhin den elckhofen Liny
daso besser krülen können.
© Adam Franz zu Schwarzenberg
13. November 1722

Clarusberg In allen angelegten Linyen
sind neuen bewirtschaftet.

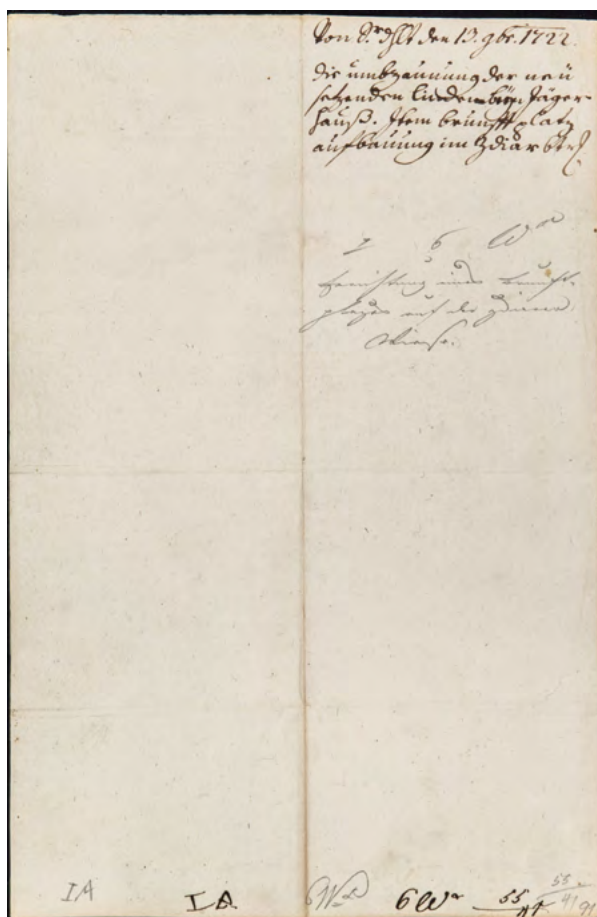
Transkript:

Lieber Hauptmann.

Weilen bey dem Jäger-Hauß der Fahrtweg gelegt und die Linden gesetzt werden sollen, als werdet Ihr bedacht seyn, daß sothane neu gesezte Linden gleich umbzaunet werden, damit sie das Viech nicht ausreiben, oder auch die Fuhren nicht verletzen, oder verderben. Über dies haben Wir gnädigst resolvirt, auf der Zdiarer Wießen einen Brunfftplatz, gleich wie zu Zlateschowitz anzulegen, gleich wie nun hierzu vonnöthen ist, daß der Waßen noch vor diesem Winter umbgerißen und umbgeackert werde, als werdet Ihr nächstens damit den Anfang machen und Euch befleißigen, womit diese umackerung aufs baldigste vollbracht werde, damit der Waßen den Winter hindurch desto besser faulen könne.

Wienn der 13.te November 1722

Adam Franz zu Schwarzenberg

Překlad:

Milý hejtmane.

Protože u myslivny¹⁵⁵ má být založena příjezdová cesta a má být osázena lipami, mějte na paměti, aby nově zasazené lípy byly ihned oplocené, aby je neodíral dobytek nebo je také nepoškozovaly a neničily povozy.

Nadto jsme milostivě rozhodli, aby na žďárských loukách bylo založeno říjiště, stejně jako u Zlatěšovic. Nyní je k tomu hned zapotřebí, aby trávník byl ještě před touto zimou vyznačen a zorán. Až s tím začnete, přičiňte se, aby to zorání bylo vykonáno co nejdříve, aby trávník mohl přes zimu tím lépe shnit.

Vídeň, 13. listopadu 1722

Adam František ze Schwarzenbergu

¹⁵⁵ Jäger-Hauß, tedy myslivna, bylo původní označení loveckého zámku.

Příloha 7: Vybraná část fotodokumentace k odstřelu dubů

Odstřel dubů napadených sírovcem žlutooranžovým v únoru roku 1962.

Zdroj: foto Jiří Andreska, Archiv NZM, fond: NZM Praha.

Příloha 8: Fotodokumentace k vysazení dubu černomořského v rámci kurzu Letní škola Jihočeské univerzity (29. 6. – 1. 7. 2007) a výběr ze vzkazů studentů, které byly ve schráně uloženy ke kořenům sazenice

Veškeré uveřejněné materiály jsou v osobním vlastnictví Miloslava Lapky, Csc. (AV ČR České Budějovice).

- Jako dech ať se ztratí slova... a jen skutečnost bude promlouvat do nekonečného bytí.
- Ať harmonie a rovnováha provází krajinu, ať člověk znovu objeví sounáležitost s přírodou.
- Mám ráda tato místa. Snad tu zůstanou i pro vás tak, jak je znám já, na věky zachována.
- Buď naším bezpečným domem dětství.
- Krajino drž se, buď silná jako dub!

Sázení dubu, zcela vpravo pracovník muzea Ing. Miroslav Čeněk, kurátor Podsbírky rybářství.
Zdroj: foto Miroslav Lapka.

Společná fotografie účastníků sázení. Zdroj: foto Miroslav Čeněk.

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Lovecký zámeček Kinských v Žehuňské oboře v kontextu vývoje obory a komponované krajiny Chlumecka v průběhu 18. až 20. století

Kinský's hunting lodge in the Žehuň game park in the context of development of the game park and cultural landscape of the Chlumeck region in the 18th to 20th century

Miloš Hořejš

Abstrakt: Zámek Chlumeck nad Cidlinou je veřejnosti dobře znám i díky své nezapomenutelné podobě, která mu dala i druhý název Karlova Koruna. Méně známým faktem je, že impozantní sídlo bylo původně budováno jako lovecké zázemí a teprve později u něj převládla obytná funkce. Kinským tak postupně nahradil původní sídlo umístěné ve městě samotném.

Lovecký zámek Karlova Koruna vděčí za svůj vznik v letech 1717–1713 Františku Ferdinandu I. Kinskému (1678–1741). V přibližně stejné době vzniká i první zázemí pro loveckou společnost v Žehuňské (také nazývané Kněžičské) oboře. Tato obora vznikla v již v roce 1562 iniciativou královského místodržícího Ferdinanda II. Tyrolského a byla původně určena pro chov klisen a hříbat. Kinští Žehuňskou oboru v první polovině 18. století programově navázali na již existující zámek Karlova Koruna, se kterým je propojena alejemi a přímě vedenými cestami v průsecích. Ve druhé polovině 18. století byly Žehuňská obora a zámek Karlova Koruna doplněny loveckým zámečkem ve Vlkově. Společně tak tyto tři zámky vytváří jakousi trojici různě pojatých loveckých staveb. Postupným vývojem od baroka pro romantický vernakulismus a za držení jednoho šlechtického rodu, jimiž byli Kinští, se areál v Žehuňské oboře proměňuje a plní vedle základní lovecké funkce i funkci stálého obydlí. Studie si klade za cíl přiblížit okolnosti vzniku, stavební vývoj, způsoby využití při kulturních aktivitách i další záměry jednotlivých majitelů rodu Kinských s Žehuňskou oborou a v ní ležícími sídly, a to na základě archivních zdrojů, sekundární literatury stavebně historického průzkumu či na základě vlastních zjištění.

Abstract: The chateau in Chlumeck nad Cidlinou is well-known to the public among other things thanks to its unmistakable form, which earned it an alternative name: Karlova Koruna, meaning 'Charles's Crown'. Less generally known is the fact that this imposing residence was originally built as a refuge for hunters, a hunting lodge, and was only later adapted for residential purposes. The Kinský family then gradually moved there from their earlier residence, which was placed in the town proper.

The hunting lodge was built in 1717–1713 by František Ferdinand, the first Count Kinsky of Vchynice and Tetov (1678–1741). At around the same time, there was also established the first hunt-related compound in the Žehuň game park (known also as Kněžická game park). This game park was established already in 1562 by the initiative of the Ferdinand II of Tyrol, the Governor of Bohemia, and it was originally intended for the breeding and raising of mares and colts. In the first half of the 18th century, the Kinskýs had linked the game park with their chateau Karlova Koruna by several tree-lined alleys and straight roads leading through the forest. In the second half of the 18th century, the game park and the chateau were supplemented by a hunting lodge in Vlkov. These three residences thus jointly form a trio of differently conceived buildings related to hunting. The compound in the game park gradually evolved from the Baroque style all the way to Romantic vernacularism, whereby this process was clearly aided by the fact that it remained in the hands of one aristocratic family, the Counts Kinský. Over time, its function had also shifted from providing facilities to hunters to a permanent residence. The aim of this study is to describe the circumstances of the origin of the Žehuň game park and its buildings, their development, manners of use related to cultural activities, and further plans of the various owners from the Kinský family based on archival sources, secondary literature related to research into the history of construction, but also own research.

Klíčová slova: Chlumeč nad Cidlinou, Žehuňská obora, rod Kinských, hony, lovecký zámček

Keywords: Chlumeč nad Cidlinou, Žehuň game park, Kinsky family, hunting, hunting lodge

Příspěvek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0824.

V souladu s dobovým životním stylem urozených vrstev od 17. století dále nemohl ani na jednom panství chybět lovecký zámček či chata, která měla zajistit pohodlí účastníků honů.¹ Lovecké objekty šlechty tak v hojném počtu vznikaly na šlechtických panstvích od Irska až po Rumunsko, a to prakticky až do vypuknutí druhé světové války.

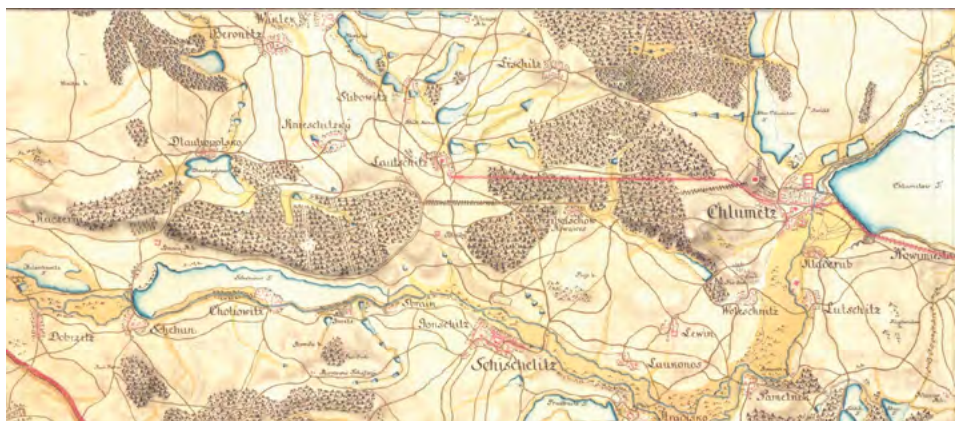
Podmínkou bylo, aby se takový objekt nacházel v dojezdové vzdálenosti od rezidenčního zámku.² Podoby loveckých staveb odpovídaly nejen době vzniku a prosazovaným stavebním slohům, ale i zámožnosti majitele. Jejich vzezření i velikost byly adekvátní movitosti majitele, intenzitě využití a charakteru dané lokality. Mohlo jít o izolované budovy z kamene či dřeva, případně o rozsáhlejší komplexy skládané z několika objektů do architektonicky utvářeného celku – dispozičně často vycházejícího z umístění do ohniska hvězdovitých lesních průseků.

V českém prostředí je tento architektonický typus zastoupen dochovanými valdštejnskými lokalitami Valdštejnsko (1733) a Lichtenwald (Fláje, 1761/1767).

V přibližně stejné době vzniká i první zázemí pro loveckou společnost v Žehuňské (také nazývané Kněžičské) oboře. Navazuje na již existující, původně rovněž lovecký zámek Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou, se kterým je propojen alejemi a přímě vedenými cestami v průsecích. Ve druhé polovině 18. století jsou Žehuňská obora a zámek Karlova Koruna doplněny loveckým zámčkem ve Vlčkově. Společně tak tvoří jakousi trojici různě pojatých loveckých staveb. Je zajímavé, že tyto stavby byly do krajiny vloženy s jasným záměrem a můžeme tak mluvit o záměrně formované a komponované krajině. Postupným vývojem od baroka pro romantický vernakularismus a za držení jednoho šlechtického rodu, jimiž byli Kinští, se areál v Žehuňské oboře mění a plní vedle základní lovecké funkce i funkci stálého obydlí. Studie si klade za cíl přiblížit vznik, stavební vývoj a záměry jednotlivých majitelů z rodu Kinských s oboru a v ní ležícími sídly.

1 Viz kupř. dvojice černínských rezidenčních a loveckých objektů Kosmonosy/Humprecht; Jindřichův Hradec / Jemčina; Krásný Dvůr / Petrohrad nebo schwarzenberský Český Krumlov / Červený Dvůr; Hluboká / Ohrada.

2 KRUMMHOLZ, Martin, České lovecké chaty Buquoyů a Schwarzenbergů, *Prameny a studie*, č. 59 (2021), s. 10.

Obr. 1 Chlumec nad Cidlinou a Žehujská obora na mapě Prvního vojenského mapování. Zdroj: I. vojenské mapování – josefské, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=1vm> [11. 6. 2024].

Problematice loveckých sídel se v nedávné době detailně věnoval Jan Ivanega ve své publikaci *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, která vyšla v Národním zemědělském muzeu v roce 2014.³ Objekt zámku Ohrada si pro svůj architektonický význam monografii každopádně zasloužil. Typologicky je to objekt svým způsobem ojedinělý, nemající pro svoji rozlohu u nás analogii. V květnu roku 2014 se uskutečnil multioborový workshop *Buquoyský Žofín. Aristokratická lovecká sídla v 19. století*, jehož pořadatelem byl Ústav dějin umění AV ČR v rámci projektu NAKI Obnova buquoyské kulturní krajiny. Workshop se konal symbolicky v Lesovně Žofín, v objektu, který je jediným pozůstatkem kdysi výstavného komplexu buquoyského loveckého zámku Žofín. Dva z příspěvků proslovených na zmíněném workshopu se v roce 2016 se podařilo přenést do tištěné podoby v roce 2016 v 59. čísle časopisu *Prameny a studie*. Toto číslo bylo doplněno tematicky odpovídajícím příspěvkem a vzniklo tak monotematické číslo nazvané *Aristokratická lovecká sídla*.⁴

³ IVANEGA, Jan, *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha 2014.

⁴ *Prameny a studie*, 2016, 59. Publikovány zde byly články: KRUMMHOLZ, Martin, *České lovecké chaty Buquoyů a Schwarzenbergů*, s. 9–24; HOŘEJŠ, Miloš, *Lovecké zámky a chaty mělnické větve Lobkowiczů*, s. 25–42; TÝŽ, *Lovecké sídlo rodiny Kinských Na Tokáni*, s. 43–68; MAKAJ, Tomáš, *Lovecký zámek Tři Trubky v Brdech*, s. 69–88; NOVÁK, Pavel, *Lovecké objekty šlechty na Kutnohorsku*, s. 89–108; ZÁŠKODOVÁ, Jana, *Kulturní krajina ovlivněná lesním hospodářstvím a s ním spojenou stavební činností rodiny Podstatzky-Lichtenstein*, s. 109–124; HUPKO, Daniel, *Poľovníctvo na veľkostatkoch Smolenice a Chtelnica*, s. 125–145; KLÍMA, Ladislav, *Poľovnícky zámoček Súľová*, s. 149–159.

Obr. 2 Chlumec nad Cidlinou a Žehuňská obora na mapě Druhého vojenského mapování. Zdroj: Il. vojenské mapování – Františkovo, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=2vm> [13. 9. 2024].

V souvislosti s loveckými sídly šlechty nelze nezmínit starší práce schwarzenberského lesníka Jana Evangelisty Chadta-Ševětinského⁵ nebo syntézu Wernera Rösenera⁶ či studii Heiko Lasse,⁷ podávající komplexní pohled na typologii loveckých zámků.

Z našich autorů je možné uvést knihu *Tisíc let myslivosti* od Jiřího Andresky a Eriky Andreskové. I přes starší datum vydání je její informační přínos vysoký a dodnes lze vycházet z její základní typologie loveckých sídel. Stejně tak lze základní informace k honům a jejich podobám v průběhu staletí nalézt v práci Jana Francka *Lovecká vášeň v proměnách staletí*.⁸ Jedná se sice o popularizační práci, ale i přes slabiny z toho vyplývající je v některých částech využitelná.

S loveckými zámky úzce souvisí i obory, které byly častou součástí loveckých areálů v okolí těchto sídel. Nejnověji české i světové obornictví zmapoval ve své publikaci, opírající se problematikou především o hmotné prameny, kartografické prameny a sekundární literaturu, David Tuma.⁹ K historii obornictví v našich zemích a dějinám loveckých sídel šlechty přispěly i v nedávné době publikované články Jany Jakubské a Dany Grabcové *Zapomenutá obora v Lomnici nad Popelkou v kontextu vývoje rohanského obornictví z roku 2020*¹⁰ či článek Jana Koumara *Myslivost a lov na statcích Collaltů v Československu (1918–1945)*, který vyšel stejně jako předchozí

5 CHADT-ŠEVĚTISNKÝ, Jan Evangelista, *Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Louny 1909.

6 RÖSENER, Werner, *Die Geschichte der Jagd. Kultur, Gesellschaft und Jagdwesen im Wandel der Zeit*, Zürich 2004.

7 LASS, Heiko, *Jagd- und Lustschlösser Kunst und Kultur zweier landesherrlicher Bauaufgaben. Dargestellt an thüringischen Bauten des 17. und 18. Jahrhunderts*, Petersberg 2006.

8 FRANCEK, Jindřich, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008.

9 TUMA, David, *Zlatý věk obor. Z historie obornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Plzeň 2018. Jejím vydání předcházelo zpracování tematicky shodné disertační práce, srov. TÝŽ, *Archeologie novověkých obor*, nepublikovaná disertační práce. Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 2012; TÝŽ, *Lovecká zařízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Zdíby 2020.

10 JAKUBSKÁ, Jana – GRABCOVÁ, Dana, *Zapomenutá obora v Lomnici nad Popelkou v kontextu vývoje rohanského obornictví*, *Prameny a studie*, č. 76 (2020), s. 101–154

Obr. 3 Chlumec nad Cidlinou a Žehuňská obora na mapě Třetího vojenského mapování III. vojenského mapování z let 1869 až 1885 ale stavba hájovny není zachycena. Zdroj: III. vojenské mapování – Františko-josefské dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?lang=cs&map_root=3vm&map_region=25> [13. 9. 2024].

studie v časopise *Prameny a studie* o rok později.¹¹ Oba články se věnují jak oborám, tak i loveckým sídlům v nich ležícím a podávají komplexní informaci o fungování obor jak po stránce myslivosti, tak i v rámci života šlechtických rodin. K problematice honů a myslivosti bylo v nedávné minulosti zadáno a obhájeno několik podnětných studentských prací¹² a existuje tak naděje, že i do budoucna mohou vznikat přínosné práce k dosud nezpracovaným lokalitám a aspektům loveckých sídel.

Kolektivní monografie *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*¹³ se zaměřuje na působení těch, kteří měli potenciál a možnost krajinu kultivovat, využívat a přetvářet – majitelů panství. Nechybí zde zmínky o chlumecké barokní krajině a o vztahu zámku Karlova Koruna k Žehuňské oboře.¹⁴ Vybudování velkých domén dovolilo počínaje druhou polovinou 17. století šlechtě v Čechách a na Moravě uvažovat o svých statcích nejen z hlediska mocensko-politického a hospodářského, ale umožnilo nahlížet na ně také jako na předmět péče

11 KOUMAR, Jan, Myslivost a lov na statcích Collaltů v Československu (1918–1945), *Prameny a studie*, č. 69 (2021), s 81–94.

12 NOBICHT, Jakub, *Lov a myslivost na panství Brtnice za vlády Antonína Rombalda Collalta v letech 1725-1740*, nepublikovaná diplomová práce. Pardubice: Katedra historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice 2009; TÝŽ, *Lov a myslivost na panství Brtnice za vlády Antonína Rombalda. Collalta v letech 1725-1740*, in: *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc 2008, s. 163–191; SEDLÁČKOVÁ, Hana, *K životnímu stylu východočeské šlechty v 19. století. Parforní hony a jízdy o závod*, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Historický ústav Filozofické fakulty MU 2011.

13 CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol., *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*, Praha 2020.

14 Blíže ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, *Obora jako most mezi volnou krajinou a zahradou*, in: *Tamtéž*, s. 255–265; STEINOVÁ, Šárka, *Zahrada období baroka a její interpretace na konci 19. a počátkem 20. století*, in: *Tamtéž*, s. 267–281.

dobrého hospodáře a prostředek sebe prezentace. Tyto funkce plnilo na prvním místě panství samotné: jeho rozloha a výnosy z hospodaření, budovy a jejich areály; ve druhé rovině pak každodenní péče o krajinu svěřeného panství jako celku. Tyto málo razantní zásahy do krajiny mohou stát v očích některých badatelů mimo oblast krajinotvorby. V našem pojetí se jedná o různou míru intenzity aktivního vytváření kulturní krajiny.

Povaha pramenné základny k problematice loveckého areálu v Žehuňské oboře je i přes rozsáhlost fondu velkostatku Chlumeck nad Cidlinou a rodinného archivu Kinských (Chlumeck nad Cidlinou) poměrně torzovitá a musí být doplňována dobovou sekundární literaturou, dostupnými historickými mapovými podklady, jimiž jsou I. vojenské mapování – tzv. josefské – z let 1764–1768 a 1780–1783, II. vojenské mapování – tzv. Františkovo – z let 1836–1852 a III. vojenské mapování – Františko-josefské – z let 1877–1880, dále indikačními skicami stabilního katastru z roku 1841. Mapy nám dnes dávají představu o tehdejší podobě krajiny a sídel. Snímky, které jsou dnes díky digitalizaci snadno dostupné, umožňují nahlédnout do vývoje krajiny i celkového kompozičního uspořádání.

Starý zámek v Chlumci na Cidlinou

Zámek Chlumeck nad Cidlinou je veřejnosti dobře znám i díky své nezaměnitelné podobě, která mu dala i druhý název Karlova Koruna. Méně známým faktem je, že impozantní sídlo bylo původně budováno jako lovecké zázemí a teprve později u něj převážila obytná funkce. Kinským tak postupně nahradil původní sídlo umístěné ve městě samotném.

Lovecký zámek Karlova Koruna vděčí za svůj vznik v letech 1721–1723 Františku Ferdinandu I. Kinskému (1678–1741). Svou polohou na vyvýšeném místě nad městem se zcela změnila dosavadní urbanistické vztahy. Po výstavbě nového zámku již hlavním těžištěm Chlumce nebylo vlastní město s věží kostela a starého vodního zámku, ale nadřazené reprezentační sídlo, které k sobě město i celé okolí přitahovalo sítí tří radiálních osových alejí, jež výrazně rozčlenily chlumeckou krajinu.

Nejstarším sídlem v Chlumci na Cidlinou, jehož původ sahá až do 13. století, byl tzv. starý zámek, jehož pozůstatky se dodnes zachovaly jen v malém torzu. Chlumecká tvrz byla za husitských válek roku 1424 dobyta husity vedenými Bočkem z Poděbrad, ale přebudována na hrad byla jistě až po roce 1488, kdy se statku ujali páni z Landštejna. Vojtěch z Pernštejna (1490–1534) nechal po roce 1521 hrad přestavět na opevněnou renesanční čtyřkřídlovou stavbu na čtvercovém půdoryse s věží. Zajímavější však bylo u nového hradu jeho vnější opevnění již raně renesančního typu s velkými zemními rondely. Podobných přestaveb v pevnosti se dočkaly i další hrady pánů z Pernštejna v Pardubicích či na Kunětické hoře, které nechal přestavět již Vojtěchův otec Vilém (1435–1521).

Počátkem 16. století byl hrad obehnán příkopy naplněnými vodou. Majitelé zde nesídlili a budova sloužila především správě panství. V majetku Perštejnů byl Chlumeck do roku 1547, kdy jej Jan z Pernštejna směnil s císařem Ferdinandem I. za statky, které byly po nezdařeném pokusu o protihabsburské povstání roku 1547 odňaty městům Hradci Králové, Chrudimi, Jaroměři a Táboru. Roku 1554 byl hrad ve velmi zane-

Obr. 4 Starý zámek v Chlumci nad Cidlinou. Zdroj: Chlumeck nad Cidlinou 1640 Matthäus Merian Zdroj: dostupné online: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chlumeck_nad_Cidlinou_1640_Matth%C3%A4us_Merian.jpg> [13. 9. 2024].

dbaném stavu a jeho opravou byl pověřen Giovanni Battista Aostalli de Sala spolu s Hansem Tiroleem a Bonifácem Wolmutem. V roce 1577 se poprvé chlumecké panství objevuje v zástavě šlechtického rodu Kinských, tehdy ještě Vchynských, konkrétně Jana z Vchynic (1536–1590).

Rok 1611 znamenal pro budoucnost panství Chlumeck mezník. Stále se střídající vlastníky nahrazuje Václav Kinský (1572–1626), který panství Chlumeck nad Cidlinou držel zástavně a následně jako alodní majetek.¹⁵ Panství a celá krajina Chlumecka byla od té doby až na malou cézuru v nepřetržitém držení tohoto rodu, a to až do roku 1948.

Zámek se v letech třicetileté války alespoň zpočátku osvědčil jako pevnost, když se zde Václav Kinský ubránil před vzbouřenými sedláky.¹⁶ Posléze však zámek nevydržel nápor profesionálních vojáků a byl obsazen Sasy, ale i Švédové. Objekt hradu prošel v roce 1671 barokní obnovou, kdy došlo i ke vztyčení výrazných barokních štítů, známých i z pozdějších vyobrazení.

¹⁵ Král Matyáš daroval roku 1611 dosavadnímu zástavnímu držiteli chlumeckého panství Václavovi z Vchynic a Tetova dvě velká komorní panství Chlumeck a Kolín z vděčnosti za obranu Prahy proti pasovským vojskům a za podporu při získání české koruny.

¹⁶ K chlumeckým poddaným se totiž choval natolik tvrdě, že podnítil jejich vzpouru. Za stavovského povstání byl vězněn a po bitvě na Bílé hoře naopak vyznamenán zvítězivším Ferdinandem Habsburským a Chlumeck mu byl vrácen už po třetí. Kinský z Vchynic a Tetova, dostupné online: <<https://www.historickaslechta.cz/prehled-rodu/kinsky-z-vchynic-a-tetova/>> [13. 9. 2024]; Srov. VALENTA, Aleš, Dějiny rodu Kinských, České Budějovice 2004, s. 57.

V roce 1699 převzal chlumecké panství Václav Norbert Kinský (1642–1719), který vedle Chlumce vlastnil též Českou Kamenici, Hostinné, Nové Zámky u Hostinného, Drahobuz a Radešín a postupně zakoupil i panství Rychmburk, Rosice u Chrasti, Chocně, Nové Hrady, Rataje nad Sázavou, Sloup, Koloděje, Chroustovice a Prčice.¹⁷ Byl to Václav Norbert Kinský, který z chlumeckého panství vytvořil fideikomis a za jehož synů se rod rozdělil do dvou hlavních větví, knížecí a hraběcí.¹⁸

Ani po výstavbě Karlovy Koruny nebyl zámek v Chlumci zanedbáván, až do svého zničení požárem roku 1745 sloužil k bydlení hostů či úředníků. Po požáru byl sice obnoven, ale asi jen provizorně. Nadále byl využíván spíše jako skladiště, podle Johanna Gottfrieda Sommera tu byly vinné sklepy, ale i kuchyňská zahrada, skleníky, a dokonce fíkovna.¹⁹

V roce 1925 získalo na základě pozemkové reformy starý hrad spolu s některými dalšími nemovitostmi patřícími Kinským ve městě do majetku město Chlumeck nad Cidlinou. Ještě v roce 1956 zamýšlelo umístit na starý hrad muzeum selských bouří. Hrad byl prozkoumán, zaměřen, byly zabezpečeny jeho střešní krytiny a provedeno provizorní odvodnění. Následně v roce 1957 vypracoval architekt Karel Kotas projekt rekonstrukce. K realizaci projektu muzea ale nikdy nedošlo. Definitivní demolice zbytků starého hradu byla provedena v Akci Z v roce 1964.²⁰

Nový zámek – Karlova Koruna

Ambicí tohoto článku není zhodnocení stavebně-historické a uměleckohistorické hodnoty zámku Karlova Koruna, nicméně v krátkosti shrňme známá fakta. Zámek byl postaven v letech 1721–1723 za Františka Ferdinanda Kinského (1668–1741), který stejně jako jeho předkové a bratři zastával řadu významných funkcí v zemi i u vídeňského dvora. Mohl se honosit hodností c. k. komořího, tajného rady, nejvyššího lovčího a nejvyššího hofmistra. Po otci dědil majorát Chlumeck nad Cidlinou a rakouský velkostatek Matzen.

Výběr stavitelů odpovídal poslání a důležitosti stavby i společenskému postavení stavebníka. Plány nového zámku, v pramenech uvedeného jako „Jägerhaus“, tedy lovecký zámeček, vypracoval Jan Blažej Santini-Aichl a stavbu v letech 1721–1723 vedl další ze známých stavitelů vrcholného baroka František Maxmilián Kaňka.²¹

Vybudování nového sídla na severozápadním návrší nad městem bylo výrazem vysokého společenského a hospodářského postavení Kinských. Zámek nebyl nikdy určen k účelům vrchnostenské správy nad rozsáhlým chlumeckým panstvím, ale od počátku měl sloužit šlechtické reprezentaci svých majitelů.²²

17 KOŘÁN, Ivo, Chlumecká Loreta – dílo Kaňkovo. Sb. Hradecký kraj, Hradec Králové 1958, s. 236.

18 Velkostatek Chlumeck nad Cidlinou (1502)1545–1949, inventář, díl I., Zámorsk 1992, s. XVI–XVII.

19 SOMMER, Johann Gottfried, Das Königreich Böhmen. Dritter Band, Bidschower Kreis, Prag 1835, S. 38.

20 Podrobná historie muzea, dostupné online: <<https://ic.chlumeck.cz/podrobna-historie-muzea/d-1620>> [13. 9. 2024].

21 Srov. VLČEK, Pavel, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 2001, s. 297.

22 ŠIMEK, Tomáš a kol., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl VI., Východní Čechy, Praha 1989, s. 150.

Obr. 5 Zámek Karlova koruna v Chlumci nad Cidlinou. Zdroj: archiv autora.

Své jméno získal až poté, kdy v něm v září roku 1723 po tři dny na honu pobýval císař Karel IV.²³ Je totiž údajně odvozen od koruny, do níž je vetknuta trojice křídel. Tento základní architektonický rozvrh nepochybně pochází od Jana Blažeje Santiniho-Aichla, avšak vyšel zřejmě z nápadu Johanna Bernarda Fischera z Erlachu, jehož některé kresby zahradních pavilonů jsou Karlově Koruně skutečně blízké.²⁴ Vedle zámku Karlova Koruna vystavěl František Ferdinand Kinský i jízďárnu a za svůj vznik mu v nedalekém lese vděčil i lovecký zámeček Obora.

Nutno dodat, že výstavba nákladného zámku a zastávání postu nejvyšších kancléřů příslušníky rodu v krátké době za sebou přivedly chlumecké panství a Kinské ve druhém desetiletí 18. století do napjaté finanční situace. Nicméně rozlehlé panství, které do konce roku 1848 čítalo 56 vesnic, 22 hospodářských dvorů a 10 revírů, dokázalo dluhy zahladit.²⁵

23 Karel VI. se měl účastnit honů v Chlumci u Františka Ferdinanda Kinského opakovaně. KINSKÝ, Zdenko Radslav, *Hodina vzpomínek. Kus historie parforsních honů a dostihů v Čechách*, Chlumec nad Cidlinou 1947, s. 13.

24 Základní myšlenkou dvoupatrové stavby je prolínání centrálního oválu s třemi nakoso připojenými křídly na čtvercovém půdorysu a schodištěm, umístěným v jednom z klínů mezi křídly. Středový ovál je připojenými křídly převýšen o jedno patro. Stavba je považována za jeden z největších skvostů vrcholně barokní architektury v českých zemích. VLČEK, P., *Ilustrovaná encyklopedie*, c. d., s. 298.

25 SCHALLER, Josef František Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Laubgüter, Edelsitze, Klösster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschreiben werden. Sechzehnter und letzter Theil*, Bidschower Kreis, Prag 1790, S. 19–20.

I po roce 1848 patřil velkostatek Chlumeck nad Cidlinou s výměrou přes 14 500 hektarů půdy, a především pro svou polohu v Polabí s množstvím lesů a rybníků, k nejvýnosnějším zemědělským podnikům v Čechách.²⁶

V roce 1921 měl chlumecký velkostatek 14 675 ha. V první pozemkové reformě bylo rozparcelováno 4 800 ha a zbytek spolu se zámek byl ponechán Kinským. Ještě v 1. 1927–1928 za Zdenka Radslava Kinského byla provedena vnější úprava zámku v historizujícím slohu. V době okupace byla na zámek a velkostatek nacisty uvalena vnučená správa. Zámek navíc 10. prosince 1943 při rozmrazování vodovodního potrubí do základů vyhořel. Po zestátnění majetku Kinských po únoru 1948 bylo podle návrhů architektů J. Buška a V. Kvasničky postupně započato s opravou zámku, která byla dokončena v roce 1969.

Cesta k loveckému zámku

Úzké sepětí s přírodou je ústředním bodem, o němž se často hovoří v souvislosti se šlechtickým hodnotovým žebříčkem. Útěk do romantizované, ničím nerušené přírodní idylly byl často spojen s rozsáhlými loveckými požitky a také s někdy až mysticky přehnanou „izolací“ od městského života a všech útrap, které s ním údajně souvisely. Kinští nepředstavovali ve šlechtické společnosti výjimku a lovecký areál v okolí Chlumce nad Cidlinou nebyl jedinou lokalitou využívanou rodem k festivitám typu honů. Lovecká sídla knížecí větve rodiny Kinských již byla blíže zpracována,²⁷ zástupci chlumecké hraběcí linie disponovali i dalšími dvěma zajímavými loveckými sídly. Pro komplexní představu o zakladatelských aktivitách v oblasti loveckých sídel si představme východočeská lovecká sídla, za jejichž založením stál Filip Kinský (1742–1827). Filip byl vnukem zakladatele zámku Karlova Koruna a prvního loveckého zámku Obora Františka Ferdinanda Kinského (1678–1741) a mladším bratrem Františka Ferdinanda II. (1738–1806), který se svou ženou Kristinou, roz. Lichtenštejnovou (1741–1819) stál za vybudování nového loveckého sídla Neugebau v Žehuňské oboře. Filip Kinský si mezi lety 1770–1775 nechal v oboře na svém rychmburském panství vystavět pozdně barokní lovecký zámeček, ležící poblíž obce Svratouch na Chrudimsku.

První stavební aktivity v lokalitě spadají do počátku 18. století. Tehdy zde majitelka rychmburského panství Františka Rosalie Beatrix Berková z Dubé (†1718) vybudovala kapli sv. Jiljí. Při kapli začal v roce 1776 tehdejší majitel rychmburského panství Filip Kinský budovat rokokový lovecký zámek. Stavba trvala déle než deset let a zakladatel zde pobýval poprvé až v roce 1787. V této době byla také kolem zámku zřízena obora. Stavebník, který měl značný zájem o historii, pojmenoval nově postavený zámek podle známého nedalekého hradu Kahlenstein, jemuž se lidově říkalo Karlštejn. Stejně jméno dostala i vesnička, která vznikla současně se stavbou zámku v jeho sousedství a poprvé se připomíná v r. 1789.²⁸

26 KUBA, Jiří, Velkostatek Chlumeck nad Cidlinou (1502)1545–1949, inventář, díl I., Zámrsk 1992, s. XXXV.

27 HOŘEJŠ, M., Lovecké sídlo rodiny Kinských Na Tokáni, c. d., s. 43–68.

28 Srov. NOVOTNÁ, Dana, Čachnov a Karlštejn. Obraz kolonizace česko-moravského pomezí, Plzeň 2021, s. 18.

Obr. 6 Lovecký areál v Žehuňské oboře na indikační skice stabilního katastru z roku 1841. Zdroj: NA, fond: Indikační skici stabilního katastru, sign. 3203-1 Kněžičky.

Lovecké zámky byly obvykle méně honosné než hlavní rezidence a často mívaly obdélníkovou dispozici s křídly, která uzavírají čestný dvůr a byla využívána jako stáje, psince, sklad loveckého náčiní i pro ubytování služebnictva.²⁹ Zámky stávaly spíše na okraji lesního porostu a byly s ním propojeny kompozičním elementem husí nohy, kdy se z hlavní osy jako centrálního prvku dále paprskovitě rozbíhaly cesty směrem do obory. Příkladem takového řešení je podle Markéty Šantrůčkové právě lovecký zámek Karlštejn u Svatky, který má dispozici písmene U s čestným dvorem uzavřeným ozdobnou mříží, od něhož se rozbíhají osy do lesů bývalé obory.³⁰

Dispozice jednopatrového trojkřídlého zámeckého pavilonu novostavby se přizpůsobila původně samostatné stojící starší kapli sv. Jiljí, pocházející z doby před rokem 1708, protože v tomto roce již byla vysvěcena.³¹ Protějšek kaple vytvořila, v přísně symetricky pojaté stavbě, stejně utvářená hmota vystupujícího objektu kuchyně. Symetricky na hlavní osu zámku jsou položeny dvě křídla hospodářských budov na půdorysu L. Spolu se zámeckým pavilonem svírají čestný dvůr.

29 ŠANTRŮČKOVÁ, M., *Obora jako most*, c. d., s. 265.

30 Tamtéž.

31 Kapli nechala vystavět a v roce 1708 vysvětit Františka Rosalie Beatrix Berková z Dubé, provdaná za Viléma Leopolda Kinského (†1709). ŠÍMEK, T. a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl VI., c. d., s. 192–193.

Obr. 7 (vlevo) Bludská brána Žehuňské obory na fotografii z 30. let 20. století. Zdroj: SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Chlumec nad Cidlinou.

Obr. 8 (vpravo) Kněžičská brána Žehuňské obory. Zdroj: foto Miloš Hořejš (2021).

Na nedalekém chroustovickém panství, které Filip Kinský držel do roku 1779 spolu se svým bratrem Františkem Ferdinandem, kdy jeho díl vyplatil a stal se jediným vlastníkem, si nechal krátce po dostavbě Karlštejna roku před rokem 1780 vystavět tentokrát v rokokovém stylu další, hmotově menší lovecký zámeček Theresienlust či Theresia Schloss. Pojmenován byl na počest Filipovy ovdovělé sestry Terezie, prodvané kněžny Poniatowské (1736–1806), která na nedalekém zámku často pobývala. Později bylo jeho jméno zkráceno na Neulust.

Zámeček byl obklopen francouzským parkem, jehož existenci (jako i existenci letohrádku Neulust) dokládá mapa prvního vojenského mapování z let 1780–1783, kde je topograficky správně červenou barvou vyznačen obvod parku se stavbou uprostřed s popisem „Theresia Schloss“.³² Dalším dokladem, že k jeho výstavbě došlo dříve, než je často uváděný rok 1790, je zmínka, kterou o letohrádku učinil Jaroslav Schaller ve své topografii k chrudimskému kraji z roku 1790. V popisu staveb na chroustovickém panství uvádí Neulust jako větší samostatnou stavbu obklopenou několika menšími stavbami.³³

32 I. vojenské mapování – josefské, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=lvvm> [11. 6. 2024]; ŘEHÁČEK, Jan, Zřícenina loveckého zámečku Neulust u Uherska a navazující „kolostezky“, dostupné online: <http://www.kraj.kppardubicka.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Zricenina_loveckeho_zamecku_Neulust_u_Uherska_a_navazujici_%84kolostezky%93> [11. 6. 2024].

33 SCHALLER, Josef František Jaroslav, Topographie des Königreichs Böhmen darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Laubgüter, Edelsitze, Klösster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschreiben werden. Elfter Theil, Chrudimer Kreis, Prag 1790, S. 174–180.

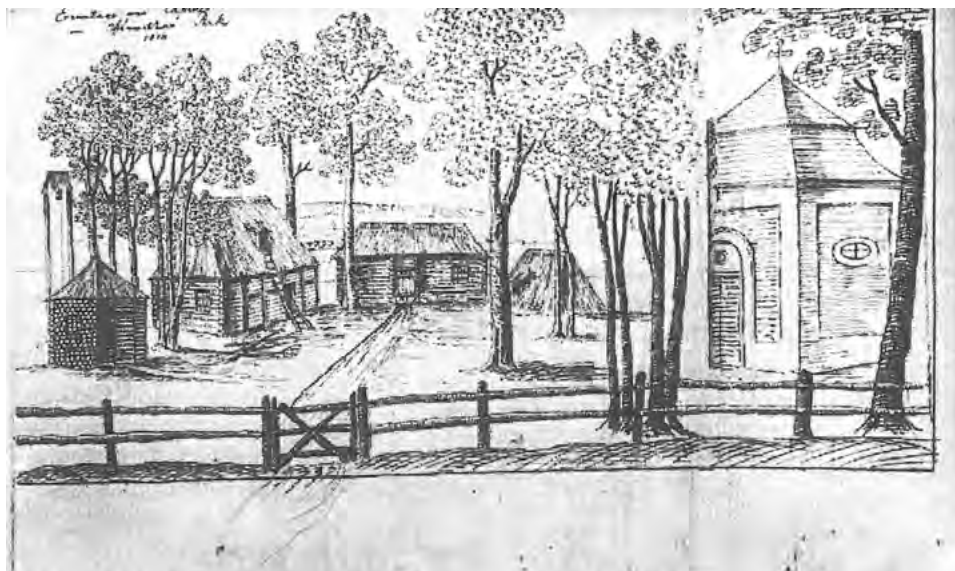
Obr. 9 Brána obory Karlov u Žďáru nad Sázavou. Zdroj: foto Miloš Hořejš (2023).

Objekt zámečku měl pravidelný polygonální půdorys se stanovou mansardově odstupňovanou střechou s šindelovou krytinou a čtveřicí křídel. V přízemí a patře středové budovy se nacházel sál. Ve třech bočních křídlech byly dva pokoje pro hosty a byly identicky členěny na menší vstupní místnost a větší obytnou místnost. Ve čtvrtém křídle se nacházela kuchyně. Pod jihovýchodním průčelím stavbě dominovala podkovovitá přístavba jednoramenného schodiště. Pozornost návštěvníků jistě upoutal velký sál v patře letohrádku s více než šest metrů vysokým klenutým stropem s výmalbou, která napodobovala oblohu s poletujícím ptactvem. Výmalby bočních stěn připomínaly stromy a tropické krajiny. Místnosti měl dominovat osmidílný stůl z tvrdého dřeva.³⁴

V roce 1823 se novým majitelem panství Chroustovice stal Karel Alexander Thurn-Taxis, za něhož zámek nebyl využíván a chátral. V polovině 19. století byla zbořena boční křídla, roku 1906 i středová budova a křídlo s kuchyní. Do současnosti se ze stavby dochovaly jen zbytky zdí a sklepy.³⁵

34 ŘEHÁČEK, J., Zřícenina loveckého zámečku Neulust u Uherska, c. d.

35 Tamtéž

Obr. 10 Kresba vesničky v Žehuňské oboře z roku 1910. Zdroj: KUČA, Karel, Chlumecko, Novybydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní, díl 2, Hradec Králové 1995, s. 290.

Zrod Žehuňské obory

Žehuňská obora nedaleko Kněžiček vznikla v již v roce 1562 iniciativou královského místodržícího Ferdinanda II. Tyrolského a byla původně určena pro chov klisen a hříbat přemístěných do těchto míst ze Sadské. Spolu s pražskou oborou Hvězda je ji tak možné považovat za vůbec nejstarší v Čechách.

Jako obora pro chov jelení a dančí zvěře se poprvé zmiňuje v roce 1611 za Václava Kinského (1572–1626), který měl chlumecké panství nejprve propůjčeno do zástavy, později ho získává dědičně. V období třicetileté války obora zpustla, obnovit ji nechal až v roce 1719 Václav Norbert Oktavián Kinský (1642–1719), který ji dal znovu oplotit a zavedl zde chov vysoké a černé zvěře. Zakladatel loveckého sídla v oboře byl hrabě Leopold Ferdinand Kinský (1713–1760).

Reprezentativní charakter však obora získala až za jeho syna Františka Ferdinanda II. Kinského (1738–1806), který panství spravoval od šedesátých let 18. století, a byl tak i nechtěným aktérem selského povstání potlačeného u Chlumce nad Cidlinou v roce 1775. Stejně jako jeho děd stejného jména byl rovněž velkým příznivcem myslivosti a parforsních honů. Ne nadarmo zastával i post nejvyššího císařského lovcího.³⁶

František Ferdinand II. byl také jedním z několika šlechticů v Čechách, kteří chovali bílé jeleny, dovezené koncem 18. století z Persie. Ti se ovšem v Žehuňské oboře neudrželi dlouho, již v roce 1830 byli převezeni do Žehušic, kde jejich stádo můžeme

³⁶ V 17. a 18. století úřad nejvyššího královského lovcího zastávali hned čtyři členové rodu Kinských. KHUNA, Karel, Dějiny a kulturní obraz města Chlumce nad Cidlinou, díl I., Chlumeck nad Cidlinou 1932, s. 63.

vidět dodnes. Podíl na vzniku obory ale nemůžeme upřít ani jeho manželce Kristině z Lichtenštejna. Byla to právě ona, kdo iniciovala vedle výstavby jízdního uchlumec-kého zámku i stavbu loveckého zámku Obora-Neugebau v Žehuňské oboře.

Pohledem na výsek z prvního vojenského mapování z let 1764–1768, které postihují období, kdy Žehuňskou oboru využíval a doplňoval František Ferdinand II. Kinský, zjišťujeme, že na centrálním místě obory se nachází kruhová nezalesněná plocha. Jedná se o tzv. Colloredovo kolečko, osmiboký prostor lemovaný habry a sloužící jako shromaždiště v době konání parforsních honů, který vznikl kolem roku 1743 sadovnickou úpravou uprostřed obory. Dodnes zde v kruhu rostou staré habry, které byly kdysi přistřihávány tzv. francouzským způsobem – pollardingem.³⁷

Ve vnitřku kruhu se na mapě nacházejí čtyři malé stavby, jedna uprostřed a tři symetricky rozmístěné po obvodu. Od tohoto kruhu se rozbíhají na čtyři světové strany cesty lemované jírovcovými alejemi.

Pravidelné uspořádání sítě cest a průseků mělo jak praktický, tak estetický a kompoziční význam. Z praktického hlediska průseky sloužily ke kontrole pohybu zvěře. V rovných a přehledných úsecích mohla být zvěř také snadno naháněna a štvána. Z kompozičního hlediska rovné úseky cest a průseků členily masu porostu a dávaly jí pravidelnost a řád.³⁸

10. června 1743, tedy ve stejný rok, kdy se datuje založení Colloredova kolečka, navštívila v Chlumci Leopolda Kinského Marie Terezie. Nezbytnou součástí návštěvy byl i hon uspořádaný pro císařovnu a její doprovod,³⁹ a tak se nabízí otázka, zda zde nedošlo ke zbudování tohoto loveckého zázemí právě pro účely císařovny návštěvy.⁴⁰

Nebyla to poslední takto vznešená návštěva z panovnické rodiny, v roce 1744 a 1747 přijal v pozvání na hony v Chlumci princ Karel Lotrinský a v letech 1748 a 1750 se honů na panství účastnil i manžel Marie Terezie a císař František Štěpán Lotrinský.⁴¹

V inventářích mobiliáře z 15. července 1784 a 1. ledna 1786 se hovoří bez dalších podrobností o letohrádku – Lusthaus – a můžeme předpokládat, že se jedná o stavbu či stavby v Colloredově kolečku.⁴²

37 TUMA, D., Lovecká zařízení v Čechách, c. d., s. 78; KINSKÝ, Z. R., Hodina vzpomínek, c. d., s. 13.

38 Průseky rovněž umožňovaly vizuální kontakt mezi jednotlivými dominantami, které často propojovaly. Srov. ŠANTRŮČKOVÁ, M., Obora jako most, c. d., s. 255–265;

39 KHUNA, K., Dějiny a kulturní obraz města Chlumce nad Cidlinou, c. d., s. 57.

40 Pramenný materiál nám k tomu zatím odpověď nedává.

41 Tamtéž, s. 58.

42 Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Hradec Králové, fond: Rodinný archiv Kinských, Chlumeck nad Cidlinou (dále jen RA Kinských), Inventáře mobiliáře z 15. července 1784 a 1. ledna 1786, nezpracováno. Za informaci děkuji PhDr. Michalu Skopalovi.

Obr. 11 Severní průčelí loveckého zámečku v Žehuňské oboře. Zdroj: foto Miloš Hořejš (2014).

Na mapě druhého vojenského mapování z let 1836–1852 se v Colloredově kolečku stále nachází centrálně položená lovecká stavba a poblíž kruhového výseku v severozápadním směru jsou patrné nesymetricky rozložené stavby. Ty jsou zachyceny i na neumělé kresbě z roku 1810 označené jako „Eremitage und Capelle im Chlumetzer Park“.⁴³

Jedná se patrně o vesničku, což byla skupina zpravidla různorodých miniaturních objektů v rustikálním stylu, které byly od poslední čtvrtiny 18. století budované na okrajích zámeckých parků. Do střední Evropy se rozšířily z Francie, a tudíž se pro ně vžilo dobové označení hameau (v angličtině hamlet). Slučovaly v sobě rousseaovské ideály obdivu k prostému životu a dobovou anglofilii.⁴⁴

K výstavbě podobně pojatých staveb bylo přikročeno mezi lety 1779 až 1780 i v buquoyském parku u Nových Hradů.⁴⁵ Podobnou českou paralelou byl komplex staveb vybudovaný uprostřed Radvančického lesa, nazývaného Sidoniin, u Zbraslavic, který byl enklávou novodvorského panství Chotků. Jan Rudolf Chotek zde nechal v letech 1792–1796 vybudovat vedle dalších romantických staveb i vesničku.⁴⁶

43 NPÚ, Sběrka plánů, stavebněhistorických průzkumů a restaurátorských zpráv, Žehuňská obora; POCHÉ, Emanuel (ed.), Umělecké památky Čech 1, A–J, Praha 1977, s. 505–506; TÝŽ (ed.), Umělecké památky Čech 4, T–Ž, Praha 1982, s. 488; BENDA, Michal, Karlova Koruna, in: NaCestu. Po Čechách, Moravě a Slezsku i blížším příhraničí, 2021, 5, 6, s. 26–28.

44 KRUMMHOLZ, Martin, Buquoyské Nové Hradky. Počátky krajinných parků v Čechách, Praha 2012, s. 55–63

45 Tamtéž, s. 55.

46 NOVÁK, Pavel a kol., Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků, Praha 2017, s. 47.

Obr. 12 Jižní průčelí loveckého zámku v Žehuňské oboře. Zdroj: foto Miloš Hořejš (2014).

Na dochované kresbě vesničky v Žehuňské oboře vidíme zvoničku a zmenšená selská roubená a hrázděná stavení s doškovou střechou a snad i pustevnu. V Nových Hradech se vesnička (Dörfel) označovala přívlastkem holandská, ale i tam, stejně jako v Žehuňské oboře, domky své inspirační zdroje čerpaly spíše z místní lidové architektury.⁴⁷

Vesnička měla v oborách a parcích zpříjemňovat procházky panstva a sloužila i k jeho obcerstvení, případně k četbě. Lidové stavby sloužily k výuce mladých šlechticů, kteří si zde mohli osvojit péči o hospodářské zvířectvo.⁴⁸

Vybudování vesničky souvisí pravděpodobně s vyšší rezidenční funkcí Žehuňské obory, již areálu přisoudila Kristina z Lichtenštejna, a vybudováním prvního, pravděpodobně barokního loveckého zámku označovaného i jako Obora. Na mapě druhého vojenského mapování se nachází jihovýchodním směrem od Colloredova kolečka na hraně svahu skupina staveb označená jako Neugebau.⁴⁹

47 V Nových Hradech jsou zmiňovány v době vzniku vesničky domek lovců se studnou, biliárový salon, obydlí děvečky, hraběncin domek se zvonící a saleta. Kolem poloviny 19. vesničku tvořilo osm zděných, roubených a částečně hrázděných budov, krytých šindelovými a slaměnými střechami. KRUMMHOLZ, M., Buquoyské Nové Hradý, c. d., s. 55.

48 V Nových Hradech sloužili některé z objektů vesničky i trvalému obývání. Z pěti obyvatelných objektů užíval čtyři k bydlení vysloužilý buquoyský personál: ovčáci, lovčí, kočí, pomocní zahradníci, mlací, nádeníci a inscenovaly se zde selské či pastorální oslavy provázela hudba, slavnostní iluminace a ohňostroje. Během dvoudenní schwarzenbersko-lobkovické knížecí návštěvy na přelomu července a srpna 1794 zde byla inscenována venkovská svatba. KRUMMHOLZ, M., Buquoyské Nové Hradý, c. d., s. 63.

49 Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=2vm> [13. 9. 2024].

Podle mapy stabilního katastru z roku 1841 můžeme usuzovat, že podobně jako v jiných oborách této doby byl Žehuňské oboře vymezen téměř přesný osmiboký prostor, v jehož centru stála jakási drobná kruhová stavba. Při severozápadní hraně tohoto prostoru stál nevelký zděný lovcí dům (Jägerhaus) a po obvodu planiny byla nepravidelně radiálně rozmístěna trojice nevelkých objektů, pravděpodobně dřevěných loveckých chat.⁵⁰ Pojetí loveckého sídla připomíná dodnes v torzu zachovaný lovecký areál Valdštejnsko, založený roku 1725 Františkem Arnoštem z Vajdštejna, stojící poblíž Bělé pod Bezdězem.⁵¹ Z moravských lokalit se dochoval areál empírového loveckého záměčku Aleje mezi Brtnicí a Stonařovem se čtyřmi hájovkami. Z areálu vybudovaného v letech 1815–1817 knížetem Eduardem III. Collaltem se do dnešní doby dochovaly tři, ze čtvrté zůstaly jen základy a dvojice otevřených polygonálních altánů.⁵² Velmi podobnou dispozicí s rozbíhajícími se alejemi měl dnes již neexistující záměček Karlswald (Karlův les) u Pávova.⁵³

V severozápadním směru od osmibokého prostoru Žehuňské obory vidíme i skupinu čtyř staveb, z nichž jedna je zděná. Jedná se pravděpodobně o již zmíněnou vesničku. Jižní cesta od Colloredova kolečka vedla dle mapy druhého vojenského mapování i dle mapy stabilního katastru směrem ke stavením na hraně svahu, kde je již vyznačena stavba označená v případě první mapy jako Neugebau. Uspořádání zděných staveb neodpovídá současnému stavu loveckého areálu a prošlo v následující době výraznou přestavbou. Co víme, je, že k roku 1848 se v Žehuňské oboře nacházely vedle letohrádku i lesovna a tři hájovny.⁵⁴

O stavební podobě obory v této době mnoho nevíme, ale o mimořádném vztahu Kristiny z Lichtenštejna k tomuto místu bezpochyby svědčí, že byla roku 1819 pohřbena právě tam – v lesní kapli sv. Ferdinanda. Kaple byla cestou po kraji svahu

50 KUČA, Karel, Chlumecko, Novybydžovsko. Historie a architektonické památky Pocerliní, díl 2, Hradec Králové 1995 s. 290.

51 Lokalita si zachovala ráz kruhové mýtiny s osmy průseky: Bezdězský (Hraběcí), Svatojánský, Bělský, Černínský, Březínský, Valovický (Březovický), Bezdědický a Dokský (Pankrácký). Po obvodu kruhového areálu tzv. ermitáže stálo spolu s kaplí Panny Marie pět loveckých pavilonů věnovaných významným šlechtickým rodům, které tu bývaly při honech hosty Valdštejnů. Kaple a tři pavilony byly zbořeny r. 1904. Zachoval se pouze pavilon zvaný auersperský, dnešní budova lesovny a pavilon čp. 81, zčásti ubouraný a dnes přestavěný na hospodářskou budovu. NPU, Památkový katalog, dostupné online: <<https://pamatkovykatalog.cz/lesovna-se-sochami-granatniku-2301026>> [3. 8. 2024]; Lovecký areál Valdštynsko u Bělé pod Bezdězem, dostupné online: <<https://www.svetmyslivosti.cz/monitor-tisku/2457-lovecky-areal-valdstynsko-u-bele-pod-bezdezem-pravo-vikend>> [3. 8. 2024].

52 SAMEK, Bohumil, Umělecké památky Moravy a Slezska 1, díl A–M, Praha 1994, s. 262; KOUMAR, J., Myslivost a lov na statcích Collaltů, c. d.

53 Záměček ležel asi osm kilometrů severně od Jihlavy. Je zajímavé, že podobně jako zámek Karlova Koruna své pojmenování Karlswald neboli Karlův les získal na památku návštěvy císaře Karla VI.: „V září roku 1723 cestoval Karel VI. na korunovaci do Prahy a cestou navštívil také Jihlavu. Při zpáteční cestě do Vídně zde byl rovněž vítán s velikou slávou. Při této příležitosti se zúčastnil honu v oboře hraběte Pachty, což byla jedna z jeho oblíbených aktivit. Jak udává ve svém článku profesor J. Kämmerling, císaři se tato zábava velmi líbila, a tak oboře s letohrádkem na památku propůjčil své jméno a od té doby se jí říká Karlswald.“ TVARŮŽKOVÁ, Petra, Letohrádek Karlův záměček, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2008, s. 9.

54 Blíže viz Tamtéž; KUBA, J., Velkostatek Chlumeck nad Cidlinou, c. d., s. XXXI.

Obr. 13 Radnice v Novém Bydžově vystavěná dle plánů Josefa Míči. Zdroj: Novobydžovská radnice, dostupné online: <<https://cs.wikipedia.org>>.

propojena se stavbami Neugebau.⁵⁵ Kapli, při níž bývala poustevna, již v Žehuňské oboře nenajdeme. Nebyla památkově chráněna a z důvodu špatného stavebního stavu přistoupili majitelé pozemků a stavby z rodiny Kinských dal Borgo v roce 2009 k jejímu odstranění.

Přesněji naopak víme, jaký způsobem probíhaly v Žehuňské oboře hony. Počátkem 18. století se totiž začal i na našem území prosazovat francouzský způsob honu na jelena.

Tento způsob lovu vznikl ve Francii na dvoře krále Ludvíka XIV. Cílem lovu byl pouze jediný, předem vybraný kus zvěře. Parforsní hony byly finančně velice nákladné, bylo k nim potřeba mnoho vyučených lidí, jako byli psovodi a pikéři, kteří se starali o stav zvěře a dobrou smečku psů.⁵⁶ Přesto se staly módní záležitostí a rozšířily se i do střední Evropy.

Když Marie Terezie navštívila svého vrchního lovcího Leopolda Kinského v Chlumci roku 1743, honilo se v Žehuňské oboře právě tímto způsobem „par force“, a to na poměrně malém prostoru Colloredova kolečka.⁵⁷

55 Kapličky mohly být využity ke mši pod širým nebem za zdar lovu. Srov. ŠANTRŮČKOVÁ, M., *Obora jako most*, c. d., s. 265.

56 Z dob Karla VI. víme, že vedle smečky zakladatele řádu sv. Huberta F. A. Šporka, kterou choval v Lysé nad Labem, udržovali svou smečku i Valdštejnové v Mnichově Hradišti a Černínové v Petrohradě. Tamtéž, s. 12.

57 KINSKÝ, Z. R., *Hodina vzpomínek*. c. d., s. 13.

Všechny cesty vedou do Obory

Hlavní vstup do Obory z východní strany, od Chlumce nad Cidlinou, dodnes střeží monumentální pískovcová Bludská brána. Se zámkem byla tato brána kdysi propojena alejemi a lesními průseky.⁵⁸ Dnes již cestu ani aleje v krajině nenajdeme, ale nacházela se jižně od dnešní silnice Poděbrady – Chlumec nad Cidlinou. Brána vystavěná roku 1774 je tvořená dvojicí vodorovně přepásaných pylonů se středním rizalitem. Završení pylonů zdobí rozdělený alianční znak Františka Ferdinanda II. a jeho choti Kristiny kněžny z Lichtenštejna a plastiky ležícího jelena a laně. Dataci této vrány nám usnadňuje letopočet 1774, vytesaný na vnitřní straně levého z pylonů.⁵⁹

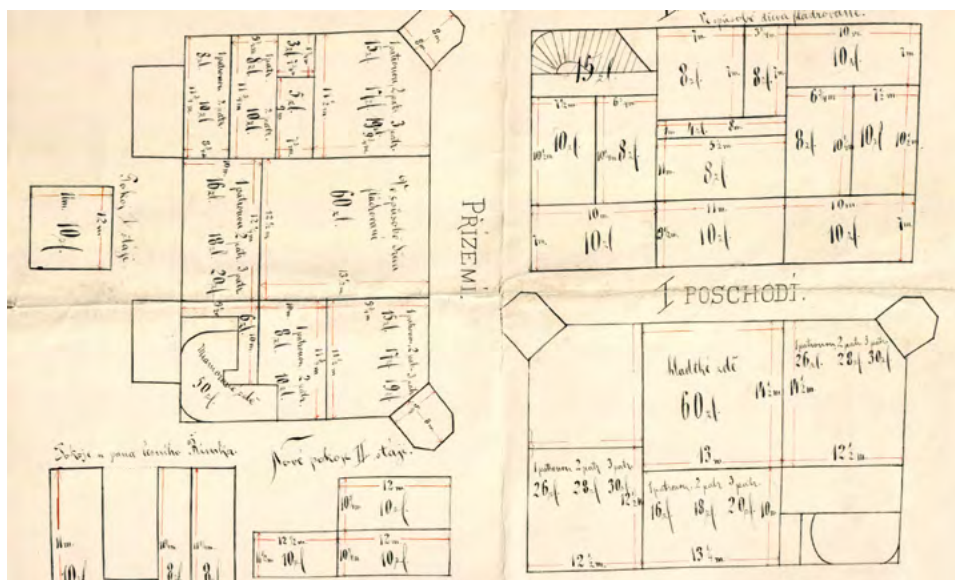
Od Bludské brány vede dlouhá, přímá hlavní alej na centrální planinu obory, která má poněkud nepravidelný obvod a v jejím středu, na průsečíku ostatních hlavních alejí, směřujících přibližně ke všem světovým stranám. Severovýchodním směrem od centrální planiny vede cesta ke Kněžičské bráně (někdy také označované jako Hubertova) z přelomu 18. a 19. století.⁶⁰ Rovněž tato brána je tvořena dvěma pylony obdobné kompozice, jsou však menší a nikoli kamenné, ale omítané. Završují je alegorické plastiky. Na levém pylonu sedí socha římského vojáka v přilbě, s kuší, trubkou a psem, s rukama zkříženýma na prsou, na pravém spočívá plastika jelena, za dob reálného socialismu zbaveného paroží, dnes opět s parožím. Bránu na západní straně doplňoval i strážní domek, dnes již neexistující.

Jistou zajímavostí je, že prakticky identicky vyvedenou bránu do obory s dvojicí vodorovně přepásaných pylonů se středním rizalitem, završených plastikami ležícího jelena a římského vojáka nalezneme i u vjezdu do obory Karlov na pozemcích velkostatku Žďár nad Sázavou. Zámek a velkostatek je jako dědictví ženy Zdenka Radslava Kinského Eleonory, rozené Clam-Gallasové, od roku 1921 rovněž v držení chlumecké větve rodiny Kinských. Obora vznikla již v polovině 19. století. K výstavbě či k úpravě brány došlo ale až za Kinských, o čemž svědčí i erby rodiny Kinských na obou pylonech. Jedná se tedy o repliku Kněžičské brány, vzniklou někdy ve dvacátých či třicátých letech 20. století.

58 Markéta Šantrůčková uvádí, že aleje mohly lemovat i průseky v oboře a umocňovat tak jejich kompoziční působení, tak propojovat oboru s jejím okolím. ŠANTRŮČKOVÁ, M., Obora jako most, c. d., s. 262.

59 KUČA, K., Chlumecko, Novybydžovsko, c. d., s. 289.

60 Hubertova brána, dostupné online: <<https://pamatkovykatalog.cz/hubertova-brana-11038606>> [3. 8. 2024].

Obr. 14 Orientační půdorysný plán záměčku v Žehuňské oboře, zhotovený pro účely maliřských prací v roce 1895. Zdroj: SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Chlumeč nad Cidlinou.

Zámeček Obora – Neugebau

Jižní, nejkratší alej vede z centrální planiny do areálu loveckého zámku nad Žehuňským rybníkem. Tento areál, nazývaný na mapách jako „Neugebau“, tedy Nové stavení, prodělal za dobu své existence řadu přestaveb. Nejstarší plán dokumentující stav máme k dispozici až z roku 1841, z indikační skici stabilního katastru, kdy zde stálo celkem šest zděných, pravděpodobně barokních objektů. Pro stavbu celého areálu bylo vybráno příhodné místo. Lovecký zámek stál v duchu romantických tradic na hraně srázu nad Žehuňským rybníkem, poskytujícím daleký výhled až k Labi a k Železným horám.

Doba okolo poloviny 19. století byla stále prodchnutá romantismem a poznáváním dosud neznámých krajin. To se projevilo i ve volbě odpočinkových či loveckých lokalit šlechty. Místo pravidelně geometricky uspořádaných obor byly preferovány často rustikálně vyhlížející stavby, v některých případech ukryté i hluboko v lesích, jakými byl Žofín Buquoyů, Tři Trubky Colloredo-Mannsfeldů, Tyrolský dům orlických Schwarzenbergů, boubínská lovecká chata Na Kubáni hlubockých Schwarzenbergů.⁶¹

Architektonické prostředky, které byly pro lesní stavby používány, s sebou nesly sentimentální vztah k lesům a přírodě vůbec. Kolem poloviny 19. století představu malebné stavby cituplně zasazené do lesní samoty ztělesňovala anglická cottage. Již nedlouho nato je i stavební forma myšlenka poznamenána snahou o nalezení lokální

61 Jako vzor pro buquoyoské švýcarské chaty uvádí Krummholz Grohmannův Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten. KRUMMHOLZ, M., České lovecké chaty Buquoyů a Schwarzenbergů, c. d., s. 89.

Obr. 15 Fotografie z roku 1922 zachycují Karla a Bedřicha Schwarzenbergovi při výuce jízdy na koni s jejich nevlastním otcem Zdenko Radslavem Kinským před objektem fořtovny. Zdroj: SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Chlumeč nad Cidlinou.

identity, která proměňuje univerzální představu malebnosti. Protože domácí tradice nenabízela nic patřičně působivého, novým vzorem pro lesovny a lovecké zámky se stal „alpský“ či „švýcarský“ styl. Štít s paroží je nadále rozlišovacím znamením těchto staveb, nebývá však už z cihel, ale ze dřeva. Na okraje štítů a střech jsou přivěšeny dřevorezby a dominantním prvkem fasád se stávají ve stejném materiálu ornamentované verandy a balkony. Je to obraz jako vystřižený z německých romantických krajinomaleb, ve skutečnosti však spíše z četných tištěných katalogů, architektonických vzorníků a alb.⁶² Podle Martina Krummholze se po formální stránce stal jejich příkladem bernský chalet se širokým štítem, přesahující plochou sedlovou střechou, kolem patra obíhající galerií, bohatou ornamentální řezbou, nápisy a malováním.⁶³

Stáří objektu Neugebau nelze při současném stavu poznání určit, ale je nesporné, že volba polohy a základy stavby vděčí za svůj vznik Kristině z Lichtenštejna.

Podle Markéty Šantrůčkové byly lovecké záměčky budovány zejména v oborách, které nebyly v bezprostředním zázemí rezidenčního zámku majitele,⁶⁴ což bezpochyby naplňuje i lovecký zámček v Žehuňské oboře. Dnešní podoba zámku pochází pravděpodobně až z druhé poloviny 19. století, kdy byl přestavěn v novorenesančním,

62 HOŘEJŠ, M., Lovecké sídlo rodiny Kinských Na Tokáni, c. d., s. 43–68

63 KRUMMHOLZ, M., Buquoyové Nové Hradky, c. d., s. 87.

64 ŠANTRŮČKOVÁ, M., Obora jako most, c. d., s. 265.

respektive švýcarském „horském“ stylu.⁶⁵ Dokladem této hypotézy je informace v inventáři mobiliáře z 20. ledna 1898, kde se píše o obytné stavbě v Žehuňské oboře jako o vile. V témže inventáři je poprvé zmínka o „Nové budově“ (Neues Gebäude). V rozpočtu malířské práce Františka Doležala z roku 1895 se mluví o hlavní patrové budově a budovách vedlejších. V rozpočtu stavitele Antonína Vyletala z 2. dubna 1902 je řeč o rekonstrukci „nové vily“ v Oboře (Reconstruction der neuen Villa im Thiergarten). A konečně v přehledu nutných prací z 10. dubna 1907 je řeč o vilách v Oboře.⁶⁶

Architekt zámečku

V souvislosti s přestavbou se objevuje jméno místního architekta Josefa Míči (1826–1907), který působil ve službách rodiny Kinských.⁶⁷ Označení místní je opravdu trefné, protože Míča se narodil v Kněžičkách poblíž Žehuňské obory. Pro jeho tvorbu byl charakteristický pseudogotický styl a ve službách Kinských za ním stojí několik návrhů pro areál zámku Karlova Koruna. Zejména se jednalo o realizovaný návrh na stavební úpravy zámecké oranžerie (zřejmě 1856). Předpokládá se, že autorem oranžerie mohl být Kinskými často využívaný architekt Heinrich Koch (1781–1861).⁶⁸ Josef Míča doplnil jeho realizaci o okenní a dveřní otvory s bohatými kružbami a dal tak původně klasicistní oranžerii podobu antikizujícího romantického empíru. Míčovi se přisuzuje i stavební úprava průčelí zámecké knihovny v jižním křídle tzv. Tereziánského traktu zámku. Autorství plánů této přestavby není ale zřejmé. Míčovi je prokazatelně přiznána přeměna zámeckého parku na krajinářský park v anglickém stylu z šedesátých let 19. století, kdy byl zároveň park směrem k městu významně rozšířen. Míča je autorem i tří pseudogotických bran do parku, Chlumecké, Převýšovské a Vlkovské. V parku Karlovy Koruny vytvořil i návrh pseudogotické výklenkové kapličky při

65 Někdy je označován jako nádražní, pro časté použití toho stylu při výstavě drážních staveb na území českých zemí. KUČA, K., Chlumecko a Novobydžovsko, c. d., s. 410.

66 SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Inventáře mobiliáře z 20. 1. 1898, nezpracováno; tamtéž, Rozpočet malířských prací z 2. 4. 1902; tamtéž, Přehled nutných prací v Oboře z 10. 4. 1907. Za informaci děkuji PhDr. Michalu Skopalovi.

67 Josef Míča, dostupné online: <https://ipac.svkkk.cz/ar1-kl/cs/detail-kl_us_auth-0232546-Mica-Josef-zemr-1907/> [13. 9. 2024]; Žehuňská obora, dostupné online: <<https://www.cestyapamatky.cz/kolinsko/zehunska-obora/lovecky-zamek-neugebau>> [13. 9. 2024]; VLČEK, Pavel, Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 423.

68 Podle Kochových plánů byla Kinskými v letech 1827–1831 vystavěna vila na Smíchově – Letohrádek Kinských v Praze, v letech 1829–1835 zámek v Kostelci nad Orlicí, v letech 1836–1841 byla vystavěna empírová hrobní kaple a rodinná hrobka Kinských v Budenicích. Pro zámek v Budenicích vypracoval v roce 1840 také plány na přestavbu zámku v duchu romantické pseudogotiky, nikdy však neuskutečněné. Po požáru zámku v Chocni, ke kterému došlo v roce 1829, byl v letech 1849–1850 zámek přestavěn dle plánů, které Heinrich Koch vypracoval spolu Friedrichem Augustem Stachem. Přestavěno bylo východní křídlo, kde byla vystavěna pseudogotická zámecká kaple Nanebevzetí Panny Marie, která dotváří vstupní prostor do zámku. Patrně oprávněně se mu přičítá architektonické řešení klasicistní přístavby k paláci Goltz-Kinských v Týnské uličce na Starém Městě pražském, kterou v letech 1836–1839 provedl Johann Andreas Kranner. V roce 1843 také zanesl do plánu změny v paláci Daun-Kinských ve Vídni pro hraběnku Vileminu Kinskou. Srov. VLČEK, P., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, c. d., s. 434–435

Obr. 16 Bedřich Schwarzenberg s trojsprežím před severním průčelím loveckého zámku v Žehuňské oboře.
Zdroj: SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Chlumeck nad Cidlinou.

Chlumecké bráně a domek služebnictva při nové císařské silnici – dům se středním rizalitem a nízkým trojúhelníkovým štítem s obloučkovými vlysy (Pražská čp. 10).

Na Chlumecku dále navrhl několik sakrálních staveb, patronátních kostelů Kinských, přičemž se zaměřoval především na přestavby typických bezvěžových vesnických kostelů, jako je kostel svatého Jana Křtitele ve Vlčkově nad Lesy (1857), kostel Narození Panny Marie v Chořovicích (1860), kostel svatého Petra a Pavla v Babicích (1873–1874) či kostel svatého Filipa a Jakuba v Mlékosrbech (1882).

Míča navrhoval i městské stavby, vypracoval plány bývalé Hillerovy strojírny v Chlumci nad Cidlinou, přestavby a rozšíření obecní školy v Chlumci nad Cidlinou či projekt radnice v Novém Bydžově. Ta bývá označována za jeho nejvýznamnější realizaci.⁶⁹

Po jistou dobu působil jako architekt u šlechtické rodiny Thun-Hohensteinů, a je tak i autorem přestavby Thunovského paláce v Praze na Malé Straně.⁷⁰

69 Projekt nové radnice byl zadán nejprve architektu J. Laušmanovi, ale jeho návrh se městské radě nelíbil. Proto byl požádán o nový návrh chlumecký hraběcí architekt Josef Míča. I jeho návrh, zejména radniční věž, sklídl od městské rady připomínky. Přesto se však začalo v roce 1862 s demolicí původní radnice a jednoho ze sousedních domů, čímž se prostor pro výstavbu nové radnice zvětšil. Mezitím architekt Míča původní návrh dle připomínek upravil, a tak byla v roce 1863 zahájena výstavba nové radnice, která byla slavnostně otevřena v roce 1865. Srov. PROKOP, Jaroslav, Radnice v Novém Bydžově, Nový Bydžov 2015.

70 Srov. KUČA, K., Chlumecko a Novobydžovsko, c. d.; VLČEK, P., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, c. d., s. 423.

Stavební podoba zámečku

Zámek je založen na patrovém obdélném půdorysu se středními štítovými rizality na jižní a severní straně. Ve středním rizalitu v průčelí směřovaném do krajiny je umístěna patrová dřevěná lodžie. Vstupní průčelí je obráceno do obory a je tvořeno sloupovým portikem s terasou s mohutným dvouramenným schodištěm po bocích, zabírajícím celou délku průčelní osy. Obě ramena schodiště jsou zalomena v bočních mezaních a lemována zděným pilířovým zábradlím s vazami a ornamentálním proráženým dekorem. Ústřední osu na zábradlí zdůrazňuje dřevěný reliéfní erb rodu Kinských.⁷¹

Přízemní okna mají v kontrastu se žlutě podbarvenými omítkami bílé šambránové rámy. Okna v patře v šesti osách jsou opatřena rovnými frontony. Terasa je přístupná z hlavního sálu v patře střední části budovy. Směrem k rybníku je objekt v rozích opatřen dvěma polygonální patrovými rizality (v půdorysu nepravidelného šestiúhelníku) s mělkými poloobloukovými nikami ve zděném přízemí a dřevěném patrem, otevřeným velkými obdélnými okny. Zděné části rizalitů jsou lemovány lizénovými rámy a v dřevěném patře proráží obdélná okna v šambránových rámech se štukovými výplněmi suprafenster s rovnými frontony.⁷²

Půdní polopatro je bedněné, stejně jako všechny čtyři štíty, které navíc člení ozdobné obrazce na způsob hrázdění a jsou opatřeny jemnou dřevorezbou.⁷³ Dřevěné štíty jsou proráženy trojdílnými okny. Přecházející část střechy ve štítech nesou vyřezávané trámy krovů a zdobí složité ornamentálně vyřezávané vrcholové pološtítky. Podstřeší obvodu budovy obíhá vyřezáváním zdobený ochoz. Fasáda byla minimálně ze strany k oboře doplněna jelením parožím. Objekt zakrývá nízká sedlová střecha. Nad střechou se původně zvedala otevřená zvonička na dvou sloupcích, krytá krátkou sedlovou stříškou. Ta se do dnešních dnů nedochovala.

V ose vstupu do zámečku se nacházely v podobném stylu vystavěné, symetricky rozložené objekty, z nichž jeden sloužil jako fořtovna (čp. 66.). I její podoba je přisuzována architektu Míčovi. Od zámečku fořtovnu dělil vysoký litinový plot s bránou. Podle dobových fotografií měla i fořtovna dřevěný lomený štít, dřevěnou lodžii na krakorcích. Podstřeší po obvodu obíhal vyřezávaný zdobený ochoz. Fasáda byla doplněna jelením parožím. Pod novější omítkou si objekt fořtovny zachoval původní, snad již barokní hmotu se středním štítovým rizalitem a barokními šambránami oken.⁷⁴

Areál zámečku doplňovala i na jeho západním okraji stojící hájovna (čp. 51), přízemní stavba, která je pravděpodobně barokního původu a je přestavěna neorenesančně koncem 19. století.⁷⁵

71 KOŠTÁL, Vratislav – KOŠTÁLOVÁ, Renata, Historická sídla Středočeského kraje. Díl 3. Kolínsko a Kutnohorský, Brno 2013, s. 285; KUČA, K., Chlumecko a Novobydžovsko, c. d., s. 410.

72 Srov. KOŠTÁL, V. – KOŠTÁLOVÁ, R., Historická sídla Středočeského kraje. Díl 3., c. d., s. 285.

73 KUČA, K., Chlumecko a Novobydžovsko, c. d., s. 410.

74 KOŠTÁL, V. – KOŠTÁLOVÁ, R., Historická sídla Středočeského kraje. Díl 3., c. d., s. 285; KUČA, K., Chlumecko a Novobydžovsko, c. d., s. 410.

75 Na mapě z III. vojenského mapování z let 1869 až 1885 ale stavba hájovny není zachycena, III. vojenské mapování - Františko-josefské dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?lang=cs&map_root=3vm&map_region=25> [13. 9. 2024].

Obr. 17 Lovecký zámek Vlkov, Zdroj: Vlkov nad Lesy, dostupné online: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Vlkov_nad_Lesy_\(z%C3%A1mek\)#/media/Soubor:Loveck%C3%BD_z%C3%A1me%C4%8Dek_Vlkov_nad_Lesy_02.JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Vlkov_nad_Lesy_(z%C3%A1mek)#/media/Soubor:Loveck%C3%BD_z%C3%A1me%C4%8Dek_Vlkov_nad_Lesy_02.JPG)>

Východně od zámekku se donedávna nacházela i barokní kaple sv. Ferdinanda, při níž bývala poustevna.

Obora za Oktaviána Kinského

Věhlasu se dostalo Žehuňské oboře, jakož i celému chlumeckému panství za Oktaviána Kinského (1813–1896). Byl synem zmíněného Leopolda Josefa a Terezie, roz. svobodné paní Festetics von Tolna von Puteani (1787–1863).⁷⁶

Po konci napoleonských válek se ve střední Evropě ještě umocnil rostoucí zájem o Anglii a o vymoženosti a záliby tamější společnosti. Činorodý chlumecký hrabě vedle svých úřadů vrchního zemského hofmistra, císařského komořího a tajného rady vynikal i svou vášní pro parforsní dostihové hony neboli štvance. To dalo mimo jiné podnět k tomu, aby mladý Oktavián Kinský jako první v českých zemích importoval

76 RICHTER, Karel, *Sága rodu Kinských*, Chlumeck nad Cidlinou 2008, s. 28.

z Anglie smečku dvaatřiceti honících psů a plnokrevné koně.⁷⁷ Na podzim roku 1836 Oktavián Kinský zavedl v českých zemích honbu na jelena koňmo anglickým způsobem. S koňmi honil „par force“ na Chlumecku, většinou směrem ke Kladrubům a k Týnci nad Labem.⁷⁸

Hrabě si na parforsní hony oblékal předepsaný anglický červený úbor (černá žokejská čapka, červený frak, přiléhavé bílé jezdecké kalhoty), kterými budil v okolí velkou pozornost.⁷⁹

Nové pojetí honby po anglickému způsobu se řídilo zásadou, že vše, co stojí v cestě jako překážka, musí být zdoláno, což zejména zpočátku vedlo k četným pádům jezdců i koní. Na rozdíl od francouzských parforsních honů nekončil hon po anglickém způsobu smrtí jelena či laně.

Jako znalec a milovník koní stál hrabě počátkem třicátých let za vybudováním hřebčína pro tzv. chlumeckého plaváka u zámku Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou. Tyto koně našli plně uplatnění právě na parforsních honech a nahrazovali tak drahé koně z anglických a irských hřebčínů.⁸⁰ Po roce 1832 zavedl Oktavián Kinský nový chovatelský řád. Do té doby byli koně chováni polodivokým způsobem, a to přímo v Oboře.⁸¹ Chov se ale vymkl kontrole, neboť koně pobíhali volně mezi divokou zvěří, byli polodivocí a rozmnožovali se bez kontroly a výběru.⁸² Koncem 19. a na začátku 20. století pak došlo v Žehuňské oboře k obnově chovu dančí a jelení zvěře.

Novinka chlumeckých parforsních honů rychlým anglickými způsobem se těšila se takovému úspěchu, že se již v roce 1840 se rozhodl velitel v Pardubicích dislokovaného 9. pluku husarů kníže František Lichtenštejn opatřit si vlastní smečku a založil k pořádání štvanic parforsní společnost. Pro její členy dal vystavět na Zeleném předměstí i šlechtické kasino (Ressource). K spoluzakladatelům společnosti patřil také kníže Vincenc Auersperg, majitel slatiňanského panství, jakož i hrabě Eduard Clam-Gallas, velitel 8. kyrysnického pluku v Poděbradech.

Právě na Pardubicku byl vhodný terén pro pořádání honů ve volné přírodě, staletá tradice v chovu koní a dostatečný počet dobrých jezdců z řad důstojníků vojenské posádky. Tyto faktory způsobily, že se podzimní hony ujaly a že se Pardubice staly proslulým honebním společenským a sportovním centrem.⁸³

77 Smečky anglických honebních psů se lišily od psů dosud využívaných při parforsních honech francouzským způsobem. Při těchto štvanicích se uplatnila především plemena bigl, anglický foxhound či ohař, neboť měla požadované vlastnosti (výborný exteriér, výdrž, poslušnost, dokonalý čich). FRANCEK, J., Lovecká vášeň v proměnách staletí, c. d., s. 128. Srov. SVOBODA, Miloš, Parforsní hony, Pardubice 2006; KINSKÝ, Z. R., Hodina vzpomínek, c. d., s. 32.

78 Tamtéž, s. 10.

79 Rudolf Kinský vzpomínal, že „když si hrabě Oktavián Kinský pořídil vlastní smečku v Chlumci nad Cidlinou, nechal po kraji rozhlásit, že mu císařem kvůli nějakým proviněním u dvora bylo uloženo jako trest během podzimu a za každého počasí vícekrát v týdnu jezdit po kraji v červeném kabátu“. KINSKÝ, Rudolf Ferdinand, Pardubitzer Parforcejagden, II. díl, Wien 1927, s. 6.

80 KINSKÝ, Z. R., Hodina vzpomínek, c. d., s. 32

81 Takoveto chovy „na divoko“ byly běžné zejména v 16. a 17. století.

82 Žehuňská obora, c. d.

83 FRANCEK, J., Lovecká vášeň v proměnách staletí, c. d., s. 128.

První hon uspořádala parforsní společnost 15. září 1841 za účasti příslušníků českých, rakouských, ale i anglických šlechtických rodů. Štvanice získaly takovou oblibu, že se opakovaly až do Vánoc. V této době se uskutečnily rovněž překážkové dostihy, které pokračovaly i v následujících letech.⁸⁴ Počátky Velké pardubické s dostihovým parforsním honem byly úzce provázány.⁸⁵

Oktavián Kinský později rozpustil svou chlumeckou smečku a účastnil se honů organizovaných na Pardubicku. Na Zeleném předměstí v Pardubicích pro tyto účely koupil pro ubytování své, svých hostů i ustájení koní poměrně prostornou budovu v Hlavní ulici. Tato budova stojí dodnes vedle nynější Pasáže, byla však později přestavěna na poštu.⁸⁶

Parforsní hony po anglickém způsobu se tak vyhýbaly Žehuňské oboře, nicméně jeleni odsud byli používáni při těchto honech nadále.⁸⁷

Božena Němcová o honech hraběte Oktaviána

Kromě parforsních honů se v okolí Chlumce nad Cidlinou pořádaly i hony, kterým se říkalo střílení. Zvláště poté, co se parforsní hony přesunuly do Pardubic, se v Chlumci pořádaly hony se psy na zajíce. Lovecké akce byly opravdu velkolepé, někdy se na kruhovém honu sešlo až 400 účastníků. Záznam o nich v době svého pobytu v Chlumci zanechala i Božena Němcová: *„Baráčníci a ještě chudší lid venkovský smí chodit do panských lesů na stlaní a suché dříví, za to však musí při panských honech dělati honce, či jak se v chlumeckém kraji říká chodit na lásku, jelikož se zde pořádají veliké a časté hony, neboť hrabě Kinský jest náruživý milovník koní, psů, honů a žen. O honech svolají, především myslivci honce, a to z některé vesnice 30, z jiné 40, takže někdy na lásku shromáždí 300–400 honců, kterým se udá místo a hodinu honu. Myslivci, když je na honu více šlechticů, nemají pušek, jen lovecké nože, a jen tehdy, když se loví na vysokou zvěř, nebo je sám hrabě na lovu, mají i oni pušky. Honci mají hole. Když je leč zatažena, začnou honci křikem halo, halo a holemi vyplašovati zvěř ze zákeří, zástromí a houštin. Zastřelenou zvěř honci sbírají a na hřbetech zavěšenou nosí za lovci. Každý šlechtic má s sebou 6–8 pušek, nejvíce dvojek, které mu za ním stojící myslivec ustavičně nabízí a jednu po druhé podává. Někteří prý jsou tak výborní střelci, že znají stříletí jednou rukou a zvěře nechybí. Když je leč zavřena, ptá se jeden druhého mnoho-li kusů zastřelil, což jeden z myslivců zapisuje. Potom složí honci zastřelenou zvěř, a když ji myslivci spočítají, naloží se na vůz na chvůj a odveze se do zámku. Někdy se prodá část na místě, a když se lov podařil, rozdá se část mezi myslivce a honce. Leč započnou zatahovati obyčejně o 11. hodině dopolední. Zastřelí se při velkých honech 1500–2000 zajíců. Se zámečkem v Žehuňské oboře se z této doby pojí i jedna veselá historka.*

84 Tamtéž, s. 128.

85 RICHTER, K., Sága rodu Kinských, c. d., s. 28.

86 KINSKÝ, Z. R., Hodina vzpomínek, c. d., s. 15.

87 Za mastrování knížete Fürstenberga byli později využíváni i jeleni z Lánské obory, ale i z obor slatiňanské a heřmanoměstecké. Tamtéž, s. 32–33.

Oktavián Kinský jednou prý hostům na záměčku v Oboře do cukrovinek přimíchal silné projímadlo a pak navrhl procházku pěšky po lesní cestě. Následně se bavil pohledem na dámy i páni odbíhající o překot do houštin a zápasící se sponami a knoflíky svých elegantních úborů.“⁸⁸

Lovecký záměček ve Vlkově nad Lesy

Další lovecký záměček, který vznikl iniciativou Kinských v krajině Chlumecka, se nachází ve Vlkově nad Lesy, obci zhruba 8 km severozápadně od Chlumce nad Cidlinou. Již samo jméno obce doslova evokuje vztah k myslivosti a i záměček spíše než cokoli jiného připomíná hájovnu. Vlkov nad Lesy se zámky v Chlumci nad Cidlinou a záměčkem v Žehuňské oboře svírá téměř rovnoramenný trojúhelník. Lovecký záměček si na okraji Vlkova nad Lesy ve druhé polovině 18. století nechal vystavět František Ferdinand II. Kinský, ale většího využití se lovecké stavbě dostalo za jeho syna Josefa Leopolda Kinského (1764–1831), který zde, i poté co zdědil zámek v Chlumci, často pobýval. Svědčí o tom i fakt, že se mu zde narodil i jeho syn Oktavián Kinský. Oblíbeným občasným sídlem zůstal Vlkov i za hraběte Oktaviána.

Roku 1895 lovecké sídlo i s celým chlumeckým panstvím získal hrabě Zdeněk Radslav Kinský, jenž nechal zámek ve Vlkově nad Lesy proměnit v myslivnu.⁸⁹

Objekt tohoto loveckého zámku je přízemní až jednopatrová jednokřídlá budova na obdélném půdorysu. Na centrální, převážně zděnou část je nastaveno podkrovní obytné patro s šesti osami oken, kryté stejně jako celý objekt výraznou mansardovou střechou. Fasáda přízemí je rytmicky dělena okenními osami. Směrem do nádvoří je objekt záměčku doplněn dlouhou průčelní frontou, tu oživuje téměř po celé její délce přízemí dřevěný krytý ochoz, podepíraný dřevěnými trámcí.

Lovecké sídlo obklopuje malý park s několika hospodářskými budovami a altánem, na něž navazuje rozlehlá obora. Park je vymezen plaňkovým plotem, sousedství záměčku obohacuje zděná piliřová brána a poloobloukový portál vstupní branky pro pěší do nádvoří.⁹⁰

88 RICHTER, K., Sága rodu Kinských, c. d., s. 82.

89 Rodu Kinských zámek náležel až do roku 1948, kdy jim byl znárodněn. Později jej získávají Východočeské státní lesy, lesní závod v Chlumci nad Cidlinou. Koncem 70. let objekt převzal Okresní podnik služeb Nymburk, který jej dále využíval pro rekreační účely. Po roce 1990 byl zámek vrácen v restituci Piovi Kinskému Dal Borgo. V roce 1999 jej získali manželé Ševčíkovi, kteří jej v průběhu roku 2000 vzorně opravili. KOŠTÁL, Vratislav – KOŠTÁLOVÁ, Renata, Historická sídla Středočeského kraje. Díl 1. Mělnicko, Mladoboleslavsko a Nymbursko, Brno 2012, s. 299.

90 Tamtéž.

Zámeček Obora jako dlouhodobé bydlení

K bydlení byl lovecký zámeček v Žehuňské oboře používán již v první polovině 19. století, kdy zde měla pobývat matka Oktaviána Kinského Terezie Kinská, rozená von Tolna von Puteani, která se později přestěhovala na nově získaný zámek v Barchově, pořízený jejím synem.⁹¹

Díky dochovanému plánu malířských prací z roku 1906 víme, že byl zámeček v Oboře adaptován pro bydlení.⁹² V přehledu nutných prací na objektech v Žehuňské oboře z 10. dubna 1907 je řeč o dvou vilách, z nichž v nové vile se v přízemí nalézal salon mladých hrabat, hrací pokoj, hostinské pokoje a „spací pokoj“ Zdenka Radslava. V prvním patře se nacházel salon hraběnky, pokoj mladého hraběte (Františka Xavera?) a ložnice hraběte. Ve staré vile⁹³ se měla v přízemí nacházet jídelna, kuřácký pokoj a salon hraběte, v patře pak salon hraběnky, pokoje komtes Norbertiny (Nory), Hany, Therese (Sity) a paní Corsini (guvernantky?).⁹⁴

Georgina Kinská, roz. Festetics von Tolna, (1856–1934), manželka tehdejšího držitele velkostatku Chlumec nad Cidlinou Zdenko Kinského (1844–1932), zde dle vzpomínek Zdenko Radslava Kinského (1896–1975) pobývala během léta roku 1919 a 1920 a na podzim se stěhovala do Chlumce nad Cidlinou.⁹⁵

Ještě než v roce 1935 převzal dědictví po svém bratru Františku Xaverovi (1878–1935) bydlel zde i Zdenko Radslav Kinský. Ve svých vzpomínkách uvádí, že po svatbě, kterou měl 7. června 1921 v Praze s Eleonorou, roz. Clam-Gallasovou (1887–1967), je „Bürger odvezl do Obory, kterou mi rodiče přidělili jako bydliště. Lesmistr Honke a všichni lesníci nás přivítali hudbou na nádvoří, následovaly obvyklé proslovy a květiny.“⁹⁶

Téměř patnáct let rodina Zdenko Radslava Kinského pobývala střídavě na Orlíku, v Clam-Gallasově paláci v Praze a právě v zámečku Obora poblíž Chlumce nad Cidlinou.

91 RICHTER, K., Sága rodu Kinských, c. d., s. 28.

92 SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Účet za malířské práce Josef Kyncnera z 29. března 1906, nezpracováno. Za informaci děkuji PhDr. Michalu Skopalovi.

93 Domnívám se, že starou vilou je označován objekt protilehlý fořtovně.

94 SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, Přehled nutných prací v Oboře z 10. 4. 1907, nezpracováno. Za informaci děkuji PhDr. Michalu Skopalovi.

95 KINSKÝ, Zdenko Radslav, Zu Pferd und zu Fuss. 70 Jahre aus den Erinnerungen, Wien 1974, s. 92. I přes nákladnou přestavbu zámku Karlova Koruna v letech 1908–1911, kdy bylo zavedeno ústřední topení a moderní koupelny se sprchami, se od smrti Oktaviána Kinského roku 1895 na Karlově Koruně již nebydlelo. Zdeněk Kinský i jeho syn František Xaver užívali k tomuto účelu tzv. Tereziánský trakt v sousedství zámecké budovy. Na majetku chlumeckých Kinských vázla v roce 1922, kdy jej Fr. Xaver přebíral, hypotéka ve výši přes 2 mil. korun, což reprezentovalo zhruba desetinu souhrnné hodnoty všech nemovitostí. VALENTA, A., Dějiny rodu Kinských, c. d., s. 196.

96 KINSKÝ, Z. R., Zu Pferd und zu Fuss, c. d., s. 93.

O užívání zámečku manželským párem k bydlení svědčí i to, že se zde 14. 6. 1928 narodil jejich třetí potomek a druhý syn Zdenka Radslava Kinského a jeho manželky Eleonory Radslav (1928–2008).⁹⁷

Dokladem toho, že zámek sloužil i jiným než loveckým potřebám, svědčí i trojice dochovaných fotografií z rodinného archivu Kinských. První momentka z roku 1922 zachycuje Karla a Bedřicha Schwarzenbergovi, jak je jejich nevlastní otec Zdenko Radslav Kinský učí jízdě na koni. Další dvě momentky synů, tentokrát s trojspřežím, patří pravděpodobně do let 1933–1935. Tehdy je doložena aktivita Zdenko Radslava Kinského v rámci selské jízdy. Řadu let totiž působil jako viceprezident Zemědělské jednoty a v Žehuňské oboře pořádal v uvedených letech známé selské jízdy, přehlídky selských krojů a manifestace sebevědomí svobodného rolnického stavu. Na těchto oslavách se setkávali velkostatkáři se sedláky a zástupci agrární strany.⁹⁸

Obora v diplomatických službách

Nového poslaní se dostalo Žehuňské oboře ve třicátých letech 20. století a jeho aktérem byl na Oboře žijící Zdenko Radslav Kinský. V roce 1919 přijal pozici atašé ve společenském oddělení zahraničního úřadu, který byl podřízen přímo ministerskému předsedovi Karlu Kramářovi.

Ve starší literatuře k tématu diplomatických jednání československých vládních představitelů mezi srpnem a zářím roku 1938 se objevují tvrzení, že na ni nebyla československá strana dostatečně připravena a umožnila proněmecké šlechtě „uzurpovat si“ britské emisary jen pro sebe.⁹⁹ To ovšem vyvrací skutečnost, že svou první návštěvu vykonali členové mise na sídle „šlechtice loajálního pražské vlády“.¹⁰⁰ Zdenko Radslav Kinský ve svých memoárech uvádí: „*Poněvadž jsem byl v neustálém kontaktu s prezidentem Benešem, jeho manželkou a ministerským předsedou Milanem Hodžou, byl jsem jimi požádán, abych k sobě pozval lorda Runcimana a jeho misi.*“¹⁰¹

Nebylo to ostatně poprvé, kdy českoslovenští představitelé využili jeho neoficiálních diplomatických služeb. Zdenko Radslav Kinský byl, dá se říci jako diplomat amatér, využíván Edvardem Benešem k několika delikátním diplomatickým úkolům, mezi nimiž figurovalo i jednání s poslancem britské Konzervativní strany Duncanem San-

97 Ve svahu pod zámečkem směrem k Žehuňskému rybníku se nachází betonový bazén určený k plavání. Prvek, který se začal na zámčích objevovat od počátku 20. století. Zdáli se je jedná o stavbu z doby před rokem 1945, nelze při současném stavu poznání s jistotou říci. Blíže viz LOUTOCKÁ, Vlasta – CZAKOWSKI, Petr, *Obnova bazénů z meziválečného období*, Brno 2016.

98 SOA Hradec Králové, fond: RA Kinských, fotografie, nezpracováno. Za informaci děkuji PhDr. Michalu Skopalovi.

99 Srov. GLASSHEIM, Eagle, *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha 2012, s. 195.

100 ŠEBKOVÁ, Jarmila, *Česká šlechta a Runcimanova mise, 1938*, viz.

101 KINSKÝ, Z. R., *Zu Pferd und zu Fuss*, c. d., s. 141.

dysem (1908–1987) v roce 1934.¹⁰² Jednání měla probíhat v Chlumci nad Cidlinou a v ne-dalekém zámečku Obora a týkala se francouzsko-sovětského návrhu obranného paktu.¹⁰³

Když v srpnu roku 1938 přicestoval do Československa z důvodu mapování neklidné národnostní situaci lord Walter Runciman (1870–1949), byl to opět Zdenko Radslav Kinský, který se ujal funkce hostitele. Byla to tedy to pražská vláda, která jako první sáhla k praktice využití aristokratických rodů a požádala sobě loajální šlechtice o intervenci u lorda Runcimana.

Návštěva lorda Runcimana v rodovém sídle Kinských ve Žďáře nad Sázavou byla smluvena téměř na poslední chvíli. Pouhé dva dny před příjezdem Britů do Prahy se Zdenko Radslav Kinský sešel s anglickým velvyslancem v Československu Basilem Newtonem, aby projednali chystané setkání. Manželé Runcimanovi a Petoovi vyrazili z Prahy v sobotu 6. srpna kolem páté hodiny odpolední, zatímco zbylá část britského štábu zůstala v Praze.

Lord Runciman byl tak ve žhavém létě 6.–7. srpna 1938 přijat rodinou Kinských na zámku ve Žďáru. Hostitel jim v sedm hodin večer jel naproti se svými dvěma aerodynamickými vozy Tatra 77 v rodových barvách. Po krátké procházce lesem kolem místního rybníku Velké Dářko pokračovali na zámek.¹⁰⁴ Zde se v tu dobu nacházela již Alexandra, rozená Festetics von Tolna, neteř Zdenko Radslava Kinského, a druhého dne dorazil i její manžel Erwin Hohenlohe-Schillingsfürst. Zmíněný pár pocházel z Vídně a jejich směřování bylo silně antinacistické. Erwin Hohenlohe si stěžoval na německé zásahy v Rakousku a velmi litoval protižidovských opatření, které jej přinutily propustit řadu jeho zaměstnanců.

V neděli absolvovala společnost projížďku po okolí, během níž navštívila poutní kostel na Zelené hoře. V poledne se u oběda setkali s řadou sprátených šlechticů pro-českého smýšlení. Kromě manželů Kinských a čtyř anglických hostů byli přítomni manželé Hohenlohe, František Schwarzenberg, syn z prvního manželství hraběnky Kinské, hrabě Deym a Leopold a Cecilia Sternbergovi z Častolovic a Zásmuk. Společnost jim dělali i dva bratři Alfons a František Antonín Kinští z Kostelce nad Orlicí, Jindřich Dobrženský z Chotěboře a František Schönborn.

102 Duncan Sandys byl synem poslance a poprvé byl sám zvolen do parlamentu za konzervativce v roce 1935. Stal se blízkým spojencem svého tchána Winstona Churchilla a předním zastáncem vojenské připravenosti. Během druhé světové války se Sandys stal odborníkem na protiletadlovou válku; jako předseda válečného vládního výboru pro obranu proti bleskovému bombardování jižní Anglie německými bombami (1943–45) zahájil úspěšnou politiku trvalého bombardování německých raketových základen. V listopadu 1944 jej tehdejší premiér Churchill jmenoval ministrem práce. Ve volbách v roce 1945 však Sandys přišel o poslanecký mandát. Duncan Sandys British politician and statesman, dostupné online: <https://www.britannica.com/biography/Duncan-Edwin-Sandys> [13. 9. 2024].

103 Srov. VALENTA, A., Dějiny rodu Kinských, c. d., s. 196; JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita – HAZDRA, Zdeněk, Ve znamení tří deklarácí. Šlechta v letech nacistického ohrožení československého státu, Praha 2014, s. 96.

104 SOA Zámorsk, fond: Rodinný archiv Kinských-Chlumec nad Cidlinou, IId-Koresp. s úředníky velko-statku a jiných statků/Zdenko Radslav Kinský, Měsíční zprávy o stavu hospodářství a dění na velko-statku Chlumec nad Cidlinou: zpráva za měsíc srpen 1938, nezpracováno; ŠEBKOVÁ, J., Česká šlechta a Runcimanova mise, c. d., s. 42.

Není jasné, z jakého důvodu si Kinský sezval na zámek tak velkou společnost. Alphons Clary-Aldringen, další z hostitelů Runcimanovy mise, ale na straně sudetských Němců, nepochyboval o tom, že cílem Kinského muselo být záměrné ovlivnění Runcimana.¹⁰⁵

V pondělí ráno Runcimanovi Ždár opustili, ale jelikož se cestou zpět do Prahy chtěli podívat na Karlovu korunu a na koně v Chlumci, cestoval Zdenko Radslav spolu s nimi. Zde si můžeme vypomoci vzpomínkami Runcimanovy ženy Hildy: „V pondělí brzy ráno jsme opět vyjeli a hrabě Kinský přijel naším autem, protože si přál, abychom jeli kolem jeho zámku v Chlumci nad Cidlinou. [...] Chtěl nám ukázat pokoje, které, jak doufal, využijeme [...] Každou noc nám Praha připadala příliš horká. Opravdu rozkošná imitace! Zámek byl postaven pro korunovaci Karla VI. v Praze, protože rodina usoudila, že kobky starého hradu příliš zapáchají. Byl postaven za šest měsíců, 1 400 dělníků pracovalo ve dne v noci. Impozantní baroko, obrovský centrální sál a nad ním centrální salón, ale opravdu obrovský, obývací pokoje se otevírají ze sálu, ložnice z vyšších místností. Tyto ložnice mají koupelny atd. vše kompletní. Žádné koberce, v zimě však musí být velmi chladno, ale krásná leštěná široká prkna a velmi vzácný koberec. Lustr v kulatém pokoji je nádherný! A je tu spousta obrazů předků a mnoho obrazů koní [...] Tolik skotačících a cválajících ořů jsem ještě nikdy neviděla!“¹⁰⁶

Nebylo to poslední setkání Zdenko Radslava Kinského s Runcimanem a jeho doprovodem. Máme doloženo, že za svého dlouhého pobytu v Československu, když se v hotelu Alcron nedalo kvůli vedru dýchat, zajížděli přenocovat do Chlumce nad Cidlinou.¹⁰⁷

Využití lovecké chaty Na Tokáni pro uvítání Runcimana a jeho doprovodu Ulrichem Kinským (1893–1938)¹⁰⁸ navozuje myšlenku, zda nemohlo být podobným způsobem využito i loveckého záměčku v Žehuňské oboře. Pokud se Runciman rád nechal lákat k lovu zvěře, tak se nedaleko od Chlumce ležící záměček Obora doslova nabízel. Nemáme pro to ale žádný doklad. Zdenko Radslav Kinský je sice autorem velmi zajímavých vzpomínek Zu Pferd und zu Fuss, nicméně zápisy jsou vedeny velmi telegraficky. Hilda Runcimanová ve svých vzpomínkách uvádí, že i když byli Zdenko Radslavem Kinským znovu pozváni, do Chlumce se již nevypravili.¹⁰⁹

Jednání během Runcimanovy mise nakonec k úspěchu nevedla a Československo se stalo nadvakrát obětí nacistické rozpínavosti. I vzhledem k silnému angažmá Zdenko Radslava Kinského v rámci třech šlechtických deklarací na podporu českého národa z let 1938–1939 byla na jeho majetky nacisty uvalena vnucená správa, což znamenalo, že na zámky a do Žehuňské obory přišlo nové „panstvo“. O tom, jak se

105 Tamtéž; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond: Rodinný archiv Clary-Aldringen, k. č. 584, inv. č. 898, Deníkový záznam Alphonse Clary-Aldringena z 9. srpna 1938.

106 SHUKMAN, Ann, 44 Days in Prague. The Runciman Mission & the Race to Save the Europe, London 2024, s. 43. „Návštěva Chlumce v pondělí byla spěšná, ale Runcimanovi si narychlo prohlédli stáje („které byly nádherné“) a byl jim předveden Necklan, krásný smetanový hřebec, který byl chloubou hřebčína. Pak už se zase spěchalo zpět do Prahy.“ Tamtéž, s. 44.

107 Srov. HOŘEJŠ, Miloš, Runcimanova mise a česká šlechta, in: Bellica – speciál. Československo 1938, 2018, s. 21–29.

108 Blíže viz TÝŽ, Lovecké sídlo rodiny Kinských Na Tokáni, c. d., s. 43–68.

109 SHUKMAN, A., 44 Days in Prague, c. d., s. 47.

dokázalo o Oboru starat, svědčí i zdecimovaný stav zvěře po skončení války. Mezi lety 1943–1945 bylo v honebním okrsku Obora postříleno 153 kusů vysoké, 900 zajíců, 550 bažantů a 100 párů koroptví.¹¹⁰

Závěr

Žehuňská obora Kinských a v ní ležící lovecké zázemí patří společně s oborou Hvězda v Praze k nejstarším oborám v českých zemích. Byla založena již v roce 1562 a původně měla sloužit k chovu koní. Během třicetileté války obora zpuštěla a obnovena byla až v roce 1719 hrabětem Václavem Norbertem Oktaviánem Kinským za účelem chovu jelenů a divokých prasat. Na přelomu 19. a 20. století došlo k obnově chovu dančí zvěře, a to na úkor zvěře jelení.

Tato obora tedy patří k nejdéle kontinuálně fungujícím loveckým areálům u nás i ve střední Evropě. Díky kontinuitě, která je navíc podtržena i dlouhodobým vlastnictvím jedním šlechtickým rodem, se nám dostává významný zdroj informací v dlouhé časové řadě.

Úprava okolí zámku Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou je bezpochyby zajímavou krajinnou kompozicí. Na ústřední objekt kompozice – zámek – navazovala v parku soustava tří alejí vyběhávajících v osách křídel objektu do okolní krajiny, podtrhující zároveň unikátní půdorys stavby situované na mírném návrší. Alej směřující západním směrem k Bludovské bráně Žehuňské obory má své vyústění na plošině – tzv. Colloredově kolečku. Odtud křížově vybíhající průseky míří v severním směru ke Kněžičské bráně a v jižním k zámečku na Neugebau.

Žehuňská obora je nám dokladem kontinuálního a širokého spektra využívání. Byla využívána od chovu koní přes lovnou zvěř po střelecké i parforsní hony po francouzském způsobu. I když obora nebyla přímo zapojena, tak krajina Chlumecka byla využívána i k parforsním honům po anglickém způsobu.

V článku předložené informace poskytují rámcovou představu o stavebním vývoji a proměnách funkce Žehuňské obory a v ní stojících loveckých budov. Přesnou podobu staveb v oboře z počátku 18. století neznáme. Máme jen torzovité informace, ale můžeme je doplnit analogickými situacemi v jiných loveckých areálech. Lze tak konstatovat, že se v oboře vyskytovaly vedle centrální kruhové stavby a symetricky po obvodu rozmístěných dřevěných loveckých chat i vesnička s kaplí. Podoba samotného loveckého zámečku, umístěného již v polovině 18. století na hraně svahu, je známa méně, protože je zastřena novějšími přestavbami do novorenesanční podoby ve švýcarském „horském“ stylu z druhé poloviny 19. století. Pro ověření, které stavby

110 SOA Zámorsk, fond: Velkostatek Chlumeck n. Cidlinou, k. č. 634, inv. č. 6506, Korespondence týkající se náprav křivd způsobených okupanty 1945–1947; Tamtéž, k. č. 658, inv. č. 6605, Válečné škody a ztráty v lesním hospodářství, reparační požadavky 1945. V roce 1948 byla obora zestátněna. V tomtéž roce zde bylo zřízeno lesnické učiliště, zaniklo v roce 1998 z důvodu nedostatku studentů. Do roku 1993, kdy byla obora Kinským vrácena, ji obhospodařoval stát.

Mapa 1 Mapa loveckých sídel Kinských a jejich propojení v krajině Chlumecka. Na základě I. vojenského mapování připravila Kateřina Závadová (2024).

- Legenda:**
1. Centrální prostor Žehuňské obory – tzv. Colloredovo kolečko
 2. Lovecký zámček Neugebau
 3. Zámek Karlova koruna
 4. Starý zámek v Chlumci nad Cidlinou
 5. Lovecký zámček Vlkov nad Lesy

pocházejí ještě z první poloviny 18. století, by bylo třeba provést důsledný stavebně-historický průzkum.

Vedle funkce chovatelské a honební plnila obora a v ní se nacházející objekty i funkce společenskou i obytnou. Zvláště posledně zmíněné využití obory se vymyká dosud známým případům dostupným na našem území. Zámček v Žehuňské oboře sloužil jako trvalé sídlo buď starších příslušníků rodu, nebo čekatele na nástupnictví.¹¹¹

Studie zasadila fungování loveckého sídla do celkového rámce fungování zámec-kých sídel Kinských na chlumeckém panství a na základě podniknutého výzkumu můžeme hovořit o okolí Chlumce nad Cidlinou jako o unikátně dochované lovecké krajině, která byla od třicátých let 19. století směrem na východ k Pardubicím dále formována pro účely parforsních honů.

¹¹¹ Podobnou roli plnil u Thurn-Taxisů zámek Mcely ve vztahu k hlavnímu sídlu na zámku v Loučni.

Prameny a literatura

Prameny

SOA Hradec Králové

- fond Rodinný archiv Kinských, Chlumeck nad Cidlinou
- fond Velkostatek Chlumeck nad Cidlinou

Národní památkový ústav

- Sbírka plánů

SOA Litoměřice, pobočka Děčín

- fond Rodinný archiv Clary-Aldringen

Literatura

BENDA, Michal, Karlova Koruna, NaCestu. Po Čechách, Moravě a Slezsku i blízkém příhraničí, 2021, 5, č. 6, s. 26–28.

FRANCEK, Jindřich, Lovecká vášeň v proměnách staletí, Praha: Havran, 2008.

GLASSHEIM, Eagle, Urození nacionalisté. Česká šlechta a národní otázka v 1. pol. 20. století, Praha: Garamond 2012.

HOŘEJŠ, Miloš, Lovecké zámky a chaty mělnické větve Lobkowiczů, *Prameny a studie*, č. 59 (2016), s. 25–42.

HOŘEJŠ, Miloš, Lovecké sídlo rodiny Kinských Na Tokáni, *Prameny a studie*, č. 59 (2016), s. 43–68.

HOŘEJŠ, Miloš, Runcimanova mise a česká šlechta, *Historia Bellica Speciál Československo 1938*, 2018, č. 4, s. 21–29.

HUPKO, Daniel, Polovníctvo na veľkostatkoch Smolenice a Chtelnica, *Prameny a studie*, č. 59 (2016), s. 125–145.

CHADT-ŠEVĚTISNKÝ, Jan Evangelista, Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Louny 1909.

CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol., Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech, Praha: NPÚ 2020.

JAKUBSKÁ, Jana – GRABCOVÁ, Dana, Zapomenutá obora v Lomnici nad Popelkou v kontextu vývoje rohanského obornictví, *Prameny a studie*, 2020, č. 67 s. 101–154.

JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita – HAZDRA, Zdeněk, Ve znamení tří deklarácí. Šlechta v letech nacistického ohrožení československého státu, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2014.

KHUN, Karel, Dějiny a kulturní obraz města Chlumce nad Cidlinou, díl I., Chlumeck nad Cidlinou 1932.

KINSKY, Rudolf Ferdinand, Pardubitzer Parforcejagden, II. Band, Wien 1927.

KINSKÝ, Zdenko Radslav, Hodina vzpomínek. Kus historie parforsních honů a dostihů v Čechách, Chlumeck nad Cidlinou: Vítězslav Klemens 1947.

KLÍMA, Ladislav, Poľovnícky zámoček Súľová, *Prameny a studie*, 2016, č. 59, s. 149–159.

KOŠTÁL, Vratislav – KOŠTÁLOVÁ, Renata, Historická sídla Středočeského kraje. Díl 1. Mělnicko, Mladoboleslavsko, Nymbursko, Brno: Barrister & Principal 2012.

KOŠTÁL, Vratislav – KOŠTÁLOVÁ, Renata, Historická sídla Středočeského kraje. Díl 3. Kolínsko a Kutnohorsk, Brno: Barrister & Principal 2013.

KOUMAR, Jan, Myslivost a lov na statcích Collaltů v Československu (1918–1945), *Prameny a studie*, 2021, č. 69, s. 81–94.

- KRUMMHOLZ, Martin, České lovecké chaty Buquoyů a Schwarzenbergů, *Prameny a studie*, 2016, č. 59, s. 9–24.
- KUBA, Jiří, Velkostatek Chlumeck nad Cidlinou (1502)1545–1949, inventář, díl I., Zámbrsk 1992.
- KUČA, Karel, Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní, díl 1, Hradec Králové: Balustráda 1995.
- KUČA, Karel, Chlumecko, Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní, díl 2, Hradec Králové: Balustráda 1995.
- LASS, Heiko, Jagd- und Lustschlösser Kunst und Kultur zweier landesherrlicher Bauaufgaben. Dargestellt an thüringischen Bauten des 17. und 18. Jahrhunderts, Petersberg: Michael Imhof Verlag 2006.
- LOUTOCKÁ, Vlasta – CZAKOWSKI, Petr, Obnova bazénů z meziválečného období, Brno: NPÚ 2016.
- MAKAJ, Tomáš, Lovecký zámek Tři Trubky v Brdech, *Prameny a studie*, 2016, č. 59, s. 69–88.
- NOBICHT, Jakub, Lov a myslivost na panství Brtnice za vlády Antonína Rombalda Collalta v letech 1725–1740, in: Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2008, s. 163–191
- NOVÁK, Pavel, Lovecké objekty šlechty na Kutnohorsku, *Prameny a studie*, č. 59 (2016), s. 89–108.
- NOVÁK, Pavel a kol., Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků, Praha: Národní zemědělské muzeum 2017.
- NOVOTNÁ, Dana, Čachnov a Karlštejn. Obraz kolonizace česko-moravského pomezí, Plzeň: Petr Mikota 2021.
- POCHE, Emanuel (ed.), Umělecké památky Čech 1, A–J, Praha 1977.
- POCHE, Emanuel (ed.), Umělecké památky Čech 4, T–Ž, Praha 1982.
- PROKOP, Jaroslav, Radnice v Novém Bydžově, Nový Bydžov: Město Nový Bydžov 2015.
- RICHTER, Karel, Sága rodu Kinských, Chlumeck nad Cidlinou: s. n. 2008.
- RÖSENER, Werner, Die Geschichte der Jagd. Kultur, Gesellschaft und Jagdwesen im Wandel der Zeit, Zürich: Artemis & Winkler 2004.
- SAMEK, Bohumil, Umělecké památky Moravy a Slezska 1, díl A–M, Praha 1994.
- SHUKMAN, Ann, 44 Days in Prague. The Runciman Mission & the Race to Save the Europe, London: Hurst Publishers 2024, s. 43.
- SCHALLER, Josef, František, Jaroslav, Topographie des Königreichs Böhmen darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Laubgüter, Edelsitze, Klösster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschreiben werden. Elfter Theil, Chrudimer Kreis, Prag 1790. SCHALLER, Josef František, Jaroslav, Topographie des Königreichs Böhmen darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Laubgüter, Edelsitze, Klösster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschreiben werden. Sechzehnter und letzter Theil, Bidschower Kreis, Prag 1790.
- SVOBODA, Miloš, Parforsní hony, Pardubice 2006.
- ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, Obora jako most mezi volnou krajinou a zahradou, in: CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol., Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech, Praha: NPÚ 2020, s. 255–265.
- ŠIMEK, Tomáš a kol., Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl VI., Východní Čechy, Praha: Svoboda 1989.
- TUMA, David, Zlatý věk obor. Z historie obornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Plzeň: NPÚ 2018.
- TUMA, David, Lovecká zařízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Zdíby: Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický 2020.

- TVARUŽKOVÁ, Petra, Letohrádek Karlův zámeček, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2008.
- STEINOVÁ, Šárka, Zahrada období baroka a její interpretace na konci 19. a počátkem 20. století, in: CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol., Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech, Praha: NPÚ 2020, s. 267–281.
- VALENTA, Aleš, Dějiny rodu Kinských, České Budějovice: Veduta 2004.
- VLČEK, Pavel, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha: Libri 2001.
- VLČEK, Pavel, Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha: Academia, 2004.
- ZÁŠKODOVÁ, Jana, Kulturní krajina ovlivněná lesním hospodářstvím a s ním spojenou stavební činností rodiny Podstatzky-Lichtenstein, Prameny a studie, 2016, č. 59, s. 109–124.

Internetové zdroje

- I. vojenské mapování – josefské, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=lvn> [11. 6. 2024].
- Josef Míča, dostupné online: <https://ipac.svkkl.cz/arl-kl/cs/detail-kl_us_auth-0232546-Mica-Josef-zemr-1907/> [13. 9. 2024].
- Lovecký areál Valdštynsko u Bělé pod Bezdězem, dostupné online: <<https://www.svetmyslivosti.cz/monitor-tisku/2457-lovecky-areal-valdstynsko-u-bele-pod-bezdezem-pravo-vikend>> [3. 8. 2024].
- Neulust, dostupné online: <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Neulust>> [13. 9. 2024].
- NOBICHT, Jakub, Lov a myslivost na pánství Brtnice za vlády Antonína Rombalda Collalta v letech 1725–1740, nepublikovaná diplomová práce. Pardubice: Katedra historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice 2009, dostupné online: <https://theses.cz/id/r7go2n/?zoomy_is=1> [13. 9. 2024].
- NPÚ, Památkový katalog, Lesovna se sochami granátníků, dostupné online: <<https://pamatkovy-katalog.cz/lesovna-se-sochami-granatniku-2301026>> [3. 8. 2024].
- ŘEHÁČEK, Jan, Zřícenina loveckého zámečku Neulust u Uherska a navazující „kolostezky“, dostupné online: <http://www.kraj.kppardubicka.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Zriceni-na-loveckeho-zamecku-Neulust-u-Uherska-a-navazujici_%84kolostezky%93> [11. 6. 2024].
- SEDLÁČKOVÁ, Hana, K životnímu stylu východočeské šlechty v 19. století. Parforsní hony a jízdy o závod, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2011, dostupné online: <https://is.muni.cz/th/htdbw/K_zivotnimu stylu_vychodoceske_slechty_19_stoleti_Parforsni_hony_a_jizdy_o_zavod.pdf> [13. 9. 2024].
- ŠEBKOVÁ, Jarmila, Česká šlechta a Runcimanova mise, 1938, nepublikovaná bakalářská práce. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 2020, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/123429>> [13. 9. 2024].
- TUMA, David, Archeologie novověkých obor, nepublikovaná disertační práce. Plzeň: Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 2012, dostupné online: <<https://maia.zcu.cz/items/38a44a13-201e-4b1a-92e5-964461f4b7c2>> [20. 9. 2024].
- Žehuňská obora, dostupné online: <<https://www.cestyapamatky.cz/kolinsko/zehunska-obora/lovecky-zamek-neugebau>> [13. 9. 2024].

Václav Kratochvíl a chmelařství na Podřipsku

Václav Kratochvíl and hops growing in the Podřipsko Region

Václav Zeman

Abstrakt: Studie nejprve přibližuje osobnost významného rolníka i politika Václava Kratochvíla z Lounek na Podřipsku. Následně v kontextu Kratochvílova hospodaření zkoumá především jeho inovativní postupy a přístupy k pěstování chmele. Václav Kratochvíl byl otevřen novinkám na poli zemědělské výroby, prověřoval je v praxi a zároveň o výsledcích informoval na stránkách hospodářského i regionálního tisku. Dobová literatura prezentovala Kratochvíla jako velmi zdatného hospodáře i pěstitele chmele, přičemž studie usiluje na základě roztroušených zmínek v literatuře, periodickém tisku i archívních pramenech o verifikaci těchto tvrzení.

Abstract: This study starts by introducing the personality of Václav Kratochvíl, an important farmer and politician from the village of Lounky in the Podřipsko Region. In the context of his farming activities, it then focuses on his innovative approaches to hops growing. Václav Kratochvíl was interested in and receptive to novelties in agricultural production, he tested them in practice and presented his results on the pages of economic and regional newspapers. Contemporary literature presented Kratochvíl as a highly able manager and hops grower. The aim of this contribution is to verify these claims based on various mentions scattered in literature, journals, newspapers, and archival sources.

Klíčová slova: chmelařství, zemědělství, okresní samospráva, severní Čechy

Keywords: hops growing, agriculture, regional government, northern Bohemia

Václav Kratochvíl, rolník v Lounkách. Pod tímto označením byl nejen na Podřipsku ve druhé polovině 19. století znám buditel, politik, zemědělec a také pěstitel chmele Václav Kratochvíl – výrazná osobnost politického, společenského i hospodářského života konstitučních Čech pobachovské éry. „Slavný tento muž, jenž vše založil nebo založiti pomáhal, cokoli na Roudnicku znamená pokrok na poli zemědělského vzdělávání, hospodářského průmyslu a rolnického úvěru, a jenž jakožto dlouholetý starosta okresní osvědčil se býti spolehlivým a ochotným rádcem všeho rolnictva a jakožto poslanec zemský ozdobou českého sněmu.“¹

Dobová charakteristika naznačuje široký záběr Kratochvílových aktivit. Následující studie si klade za cíl nejprve představit Václava Kratochvíla jako všestranného politicky angažovaného občana, především ale jako hospodáře a rolníka. Hlavní důraz však bude kladen na Kratochvílovu úlohu v dobovém chmelařství a zhodnocení jeho významu v tomto zemědělském oboru ve druhé polovině 19. století.

1 Památník Jednoty „Řípu“ v Roudnici nad Labem 1872–1897, Roudnice nad Labem 1897, s. 17.

Obr. 1 Portrét Václava Kratochvíla, Zdroj: SOA v Litoměřicích, Sběrka map, plánů, grafiky, kreseb a fotografií.

Biografický medailon

Václav Kratochvíl² se narodil 24. června 1820 v Mlčechvostech na mělnickém panství do evangelické rodiny sedláka a šenkýře Václava Kratochvíla³ a Kateřiny, rozené Srbové. Na relativně významné postavení rodiny poukazuje skutečnost, že jednou z kmoter byla Juliana Ivány, dcera evangelického duchovního z Ledčic. Sám Kratochvíl byl reformovaného vyznání.⁴ Dne 29. listopadu 1839 oddal krabčický pastor Anton Fleischer devatenáctiletého Václava Kratochvíla s o dva roky starší Marií Weilovou, dcerou sedláka z Lounek. Tímto sňatkem se Kratochvíl přiženil do Lounek, kde na čp. 11 s výměrou 40 korců polí začal hospodařit.⁵ Záhy se ukázal podnikavým rol-

-
- 2 Prací, které by reflektovaly život a činnost Václava Kratochvíla, není kupodivu mnoho. Politické činnosti v širším kontextu Podřipska se v disertační práci věnovala MILOTOVÁ, Nina, *Kulturní dějiny Podřipska 1860–1914 v kontextu českého národního hnutí*, nepublikovaná disertační práce. Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2015. Stručněji srov. TÁŽ, *Kulturně-politické aktivity českého národního hnutí na Podřipsku v letech 1860–1914*, *Moderní dějiny* 2011, 19, 1, s. 1–46; nejnověji monograficky TÁŽ, *V krajině skřivanů. Říp a Podřipsko ve světle formování moderního českého národa 1860–1914*, Praha 2022. K veřejné aktivitě zřejmě nejpodrobněji MACEK, Jaroslav, *Říp a jeho pokrokové tradice*, Litoměřice 1968. Osobně zaměřená je pak beletrie Kratochvílova prasynovce, srov. KRATOCHVÍL, Miloš V., *Čechy krásné, Čechy mé. O dvou podřipských rodech*, Ústí nad Labem 1984. Vedle toho je třeba připočítat řadu medailonů v soudobém tisku či encyklopedická hesla.
 - 3 Do Mlčechvost se Václav Kratochvíl st. přestěhoval v roce 1812 z Břízy u Velvar, kde byl jeho otec sedlákem a obchodníkem chmelem. KRATOCHVÍL, M. V., *Čechy krásné, c. d.*, s. 17.
 - 4 Státní oblastní archiv v Praze, sbírka: Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj, evangelická fara Ledčice, kniha 2, f. 87–88.
 - 5 Již na konci 18. století patřil grunt čp. 11 mezi větší statky v Lounkách. V roce 1819 čítala vesnice 62 domů. JANOUŠEK, Emanuel, *Z dějin podřipské vesnice na sklonku feudalismu*, *Sborník Severočeského muzea – Historia*, 1964, 4, s. 20 a 28.

níkem, který zaváděl mnohé novinky do zemědělské výroby. Již v roce 1847, tedy ve svých 27 letech, podal žádost o vykoupení z roboty, nicméně běh událostí následujícího roku vyřešil tuto otázku celoplošně.

V padesátých letech Václav Kratochvíl rozšířil hospodářství, když roku 1854 koupil statek v Chodounech. Nové majetky však bylo třeba zvelebit, aby se hospodářství stalo rentabilním. U podkrajského (tj. okresního) úřadu na Mělníce Kratochvíl vymohl, aby byl do vsi vyslán inženýr, který měl vydat stanovisko k podmáčeným pozemkům. S dalšími spoluvlastníky se pak dohodl na společném odvodnění. To bylo realizováno v letech 1854 a 1855, přičemž se již na úrodách v následujících letech měla projevit jeho účinnost.⁶ Pozornost i nadále věnoval louneckému statku, v roce 1856 nechal v Lounkách vystavět nový dům,⁷ do něhož se nastěhoval k 1. září 1858. Starý objekt čp. 11 Kratochvíl prodal jako domek bez polí, nové stavení pak obdrželo číslo popisné 63.⁸

Kromě vlastní hospodářské realizace působil Václav Kratochvíl na poli veřejném či politickém. Již v mládí četl cizojazyčnou, zejména německou a francouzskou literaturu, ostatně v dospělosti vyjížděl za studijními či obchodními cestami do zahraničí.⁹ V polovině 19. století mezi známými šířil hospodářské, ale i politické zahraniční spisy. V roce 1848 se účastnil svatodušních bouří v Praze, byl zvolen členem deputace s peticí z Roudnicka Národnímu výboru. Aktivním zůstal i za Bachova neoabsolutismu, a to zejména formou podpory účastníků revoluce. Byl nadšeným vlastencem, který se ve své době stal jedním z nejdůležitějších politických předáků na Podřipsku.¹⁰

Ve druhé polovině 19. století patřila na podřipském venkově výrazná role místním sedlákům, v jejichž čele stál právě Václav Kratochvíl.¹¹ Podřipsko bylo v této době baštou Národní strany svobodomyšlné (tzv. mladočechů),¹² v níž Kratochvíl aktivně působil.¹³ V roce 1850 byl zvolen obecním zastupitelem, roku 1862 se pak uvádí jako představený obce Lounky.¹⁴ Angažoval se v národních záležitostech, najdeme jej v čele delegace z Roudnicka při odhalení pomníku Karla Hynka Máchy v Litoměřicích v roce 1861.¹⁵ Stejněho roku byl zvolen poslancem zemského sněmu za venkovské obce roudnického a mělnického okresu.¹⁶

6 Hospodářský list. Ilustrovaný list věnovaný rolnictví, hosp. průmyslu, národnímu hospodářství a samosprávě, 1882, 8, 9, s. 65–66.

7 Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích (dále jen SOKA Litoměřice), fond: Okresní úřad Roudnice nad Labem (dále jen OÚ Roudnice), k. č. 43, inv. č. 445, žádost o stavební povolení a stavební plán, 1856.

8 Tamtéž, dopis z 27. 12. 1858 a vyznění z 20. 4. 1860. Dům čp. 63 je opatřen pamětní deskou Václavu Kratochvílovi. V areálu čp. 63 ve druhé polovině 20. století působil JZD Polabský chmelař, jak ještě dnes dokládá nápis na jedné z vedlejších budov.

9 KRATOCHVÍL, M. V., Čechy krásné, c. d., s. 21.

10 Hospodářský list, 1882, 8, 9.

11 MILOTOVÁ, N., Kulturní dějiny, c. d., s. 97.

12 Podřipan, 1875, 6, 19.

13 V polovině 70. let se objevuje ve sboru důvěrníků této strany. Říp, 1875, 6, 6.

14 SOKA Litoměřice, fond: OÚ Roudnice, k. č. 56, inv. č. 461, dopis z 4. 5. 1862.

15 MILOTOVÁ, N., Kulturní dějiny, c. d., s. 101.

16 Humoristické listy, 1881, 23, 18, s. 138; MACEK, J., Říp, c. d., s. 13.

Václav Kratochvíl zanechal výraznou stopu také v odborném školství.¹⁷ Od roku 1862 chystal založení hospodářské školy pro roudnický a velvarský okres. Roku 1863 byl zvolen předsedou prozatímního výboru, který vznik školy zajišťoval.¹⁸ Vyučování na hospodářské škole v Hracholuskách u Roudnice jako dvoutrídni školy bylo zahájeno dne 20. října 1864.¹⁹ Škola disponovala učebními pomůckami v podobě školního statku, lesnické a štěpařské školky, zelinářské, květinové a botanické zahrady, vinice, pokusného pole či včelínu. Jistě není bez zajímavosti, že v nové školní budově byla jedna z učeben vyzdobena mimo jiné půdorysy, nárysy i řezy Kratochvílova statku v Lounkách se všemi hospodářskými budovami, které měly sloužit jako didaktická pomůcka.²⁰

Škola se zejména v počátcích nesetkávala s úspěchy, zaznívala kritika úrovně hospodaření na pronajatém statku. Tu musel na valné hromadě roudnického hospodářského odboru mírnit a vyvracet právě Václav Kratochvíl, který zastával funkci předsedy školního výboru, jenž školu v Hracholuskách zřizoval.²¹ Při desetiletém výročí školy nabádal Kratochvíl v proslovu žáky, aby své znalosti zužitkovali v praxi a nenechali se odradit prvními nezdary. Z jeho slov zaznívala zkušenost dlouholetého hospodáře.²²

V Roudnici nad Labem stál Kratochvíl u počátků Okresní záložny hospodářské. Na zemském sněmu vznikla roku 1863 osmičlenná komise, jejímž členem byl též poslanec Kratochvíl, aby legislativně zajistila přeměnu kontribučních sýpek a obilních peněžních fondů na úvěrové ústavy pro zemědělce.²³ Kromě těchto legislativních úprav měl Kratochvíl zásluhu i na jejich rychlé aplikaci na Podřipsku, když na místě čtyř kontribučních fondů (Horní Beřkovice, Vetlá,²⁴ Roudnice, Doksany) byly založeny čtyři záložny, v květnu 1865 sloučené v novou Rolnickou záložnu v Roudnici jako jediný ústav svého druhu na okrese a jako vůbec první záložna v Čechách. Jejím předsedou byl následně zvolen právě Kratochvíl.²⁵

V roce 1865 se pak Kratochvíl stal historicky prvním roudnickým okresním starostou,²⁶ tedy představitelem nově ustavené okresní samosprávy.²⁷ Až do vládního zákazu pořádal jako poslanec schůze s občany.²⁸

17 Nelze opomenout ani Kratochvílovu iniciativu v otázce zrušení školního na obecních a středních školách v Čechách. Srov. Podřipan, 1875, 6, 8.

18 Státní oblastní archiv v Litoměřicích (dále jen SOA v Litoměřicích), fond: Velkostatek Roudnice nad Labem (dále jen Vs Roudnice), k. č. 611, inv. č. 1225, plán zřízení roudnické školy a stanovy z 26. 7. 1863. Srov. též Říp, 1875, 5, 16. Uváděn také jako předseda školy.

19 Hospodářské noviny, 1867, 18, 25, s. 197.

20 Podřipan, 1871, 2, 18.

21 Srov. Hospodářské noviny, 1867, 18, s. 197.

22 Podřipan, 1874, 5, 15.

23 K tomu kupř. i Podřipan, 1874, 5, 2. Kontribuční sýpky, zakládáné od dob Marie Terezie, po polovině 19. století přestaly plnit svoji primární funkci jako zásobárny osiva. Zemský sněm dne 9. července 1863 schválil zákon o jejich zrušení, dne 6. srpna 1864 pak vyšel zákon o vytvoření nových peněžních ústavů, založen.

24 Kratochvíl byl zvolen začátkem roku 1864 předsedou vetelské sýpky. NOŽIČKA, Josef, Naše první okresní záložna hospodářská, Roudnice nad Labem 1940, s. 11.

25 K tomu podrobněji zejm. Tamtéž, s. 9–18.

26 S výjimkou šesti let, kdy jako deklarant nebyl v úřadu potvrzen. Humoristické listy, 1881, 23, 18, s. 138.

27 MACEK, J., Říp, c. d., s. 20.

28 Říp, 1871, 2, 15. Srov. též MACEK, J., Říp, c. d., s. 75–76.

V Lanškůňech dne 4 května 1868

V Kratochvíl
předseda

Obr. 2 Autograf Václava Kratochvíla. Zdroj: SOkA Litoměřice, OÚ Roudnice

Špatná hospodářská situace rolníků na Podřipsku také v důsledku exekučních řízení stála za návrhem založení spořitelny při okresní záložně. A tak již roku 1866 vznikla spořitelna, jež na rozdíl od záložny mohla přijímat vklady. Tyto finanční prostředky následně záložna využívala pro poskytování úvěrů.²⁹ Za Kratochvílova předsednictví, v němž setrval až do své smrti,³⁰ záložna prosperovala natolik, že již roku 1869 se její roční obrat blížil milionu zlatých. Z peněz utržených z prodeje roudnické sýpky knížeti Lobkowiczovi byly koupeny jiné budovy, věnované následně hospodářské škole. Ostatně záložna školu v Hracholuskách značně podporovala, a to 14 tisíci zlatými do roku 1868.³¹

Jedním z vrcholů českého veřejného a kulturního života druhé poloviny 19. století byla stavba Národního divadla v Praze. Nejvýraznější Kratochvílova politická aktivita je spojena právě se základním kamenem Národního divadla a poutí na Říp v roce 1868. V letech 1868 až 1871 se zejména z iniciativy mladočechů konaly tzv. tábory lidu³² jako protestní shromáždění k prosazení českých státoprávních požadavků. Prvním z těchto shromáždění byl dne 10. května 1868 tábor na Řípu,³³ uspořádaný u příležitosti vyzvednutí prvního základního kamene k Národnímu divadlu. Dualismus ustanovený v habsburské monarchii a vydání prosincové ústavy v roce 1867, které popřely české historické právo, aktivovaly český politický tábor k řadě manifestací. Do politických podniků byly vtaženy širší vrstvy obyvatel, politicky z opozičního hnutí přelomu šedesátých a sedmdesátých let těžili zejména mladočeši. K protihabsburským náladám přispěly i snahy o větší daňové zatížení obyvatelstva, což vyvolalo nevoli zejména na neúrodou postiženém Podřipsku. Nesouhlas s výše zmíněným vývojem dostal průchod právě na řípském táboru lidu v roce 1868. Manifestace se zúčastnilo asi dvacet tisíc lidí, projevy drželi delegáti z Prahy i řad místních předáků.

29 NOŽIČKA, J., Naše první okresní záložna, c. d., s. 19–23.

30 Volen do čela opětovně. Srov. kupř. Říp, 1871, 2, 7.

31 NOŽIČKA, J., Naše první okresní záložna, c. d., zejm. s. 25–29.

32 S termínem odkazujícím na husitská shromáždění přišel mladý historik Jaroslav Goll.

33 Poutě na Říp se konaly častěji, politická manifestace se zde uskutečnila i 30. dubna 1848. KRATOCHVÍL, M. V., Čechy krásné, c. d., s. 21. K poutím ve druhé polovině 19. století srov. zejm. MILOTOVÁ, Nina, Vzhůru na Říp! Různé podoby putování na posvátnou horu Čech ve 2. polovině 19. století, Východočeský sborník historický, 2013, 23, s. 277–306.

Hlavní úloha na řípské manifestaci připadla tehdejšímu starostovi roudnického okresního zastupitelstva Václavu Kratochvílovi, který shromáždění předsedal. Přečtena byla rezoluce, jejímiž autory byli Václav Kratochvíl, starosta velvarského okresního zastupitelstva Václav Janda a tajemník roudnického okresního zastupitelstva Ervín Špindler. Tato rezoluce s českými státoprávními požadavky, zejména na samostatnost Českého království a všeobecné hlasovací právo, byla shromážděním přijata a schválena a právě ona ve svém důsledku znamenala pro Kratochvíla největší střetnutí s rakouskou výkonnou a soudní mocí. Řípský tábor se spojil s vyzvednutím základního kamene k chystané stavbě Národního divadla, k jehož položení došlo 16. května, přičemž jeden z projevů – a to ten nejradikálnější – pronesl při této příležitosti opět Václav Kratochvíl jako zástupce českých venkovských obcí.³⁴

Kratochvíl byl v dubnovém procesu roku 1869 společně s V. Jandou odsouzen za zločin rušení veřejného pokoje k těžkému žaláři na šest měsíců, současně se dočkal úřední suspendace z úřadu okresního starosty.³⁵ Jeho odsouzení, zatčení i uvěznění vyvolalo nesouhlasné reakce, v roce 1869 byl opakovaně zvolen okresním starostou.³⁶ Výjimečný postoj ke Kratochvílovi lze však zaznamenat i ze strany německého etnika severních Čech. Severočeské německé obce podaly petici za prominutí trestu šestiměsíčního žaláře Václavu Kratochvílovi,³⁷ který měl zásluhy „o upevnění stálé shody mezi oběma národnostmi českého severu“. Jeho dílem též mělo být, že „se v řečených [tj. pohraničních smíšených] okresích nenalézají ani nejmenší stopy nějaké nenávisti mezi národnostmi“.³⁸ Nástup výkonu trestu byl Kratochvílovi pro špatný zdravotní stav odložen,³⁹ posléze mu byl na základě amnestie zbytek trestu prominut.⁴⁰ Jeho propuštění se stalo příležitostí k manifestaci. Okna mnoha domů byla ozářena a osazena bustami Žižky, Husa či Komenského. Sešlo se mnoho lidu, takže „příjezd jeho [tj. Kratochvílův] podobal se vítězoslávě“. Konal se průvod, proslovy, zpívány byly písně jako Hej Slované či Kde domov můj.⁴¹

Kratochvíl byl přispěvatelem do mnohých periodik, sám založil a vlastnil mladočeské noviny Říp, které vycházely dvakrát měsíčně v Roudnici od roku 1870 jako „Politický list pro severní okresy Čech“.⁴² Udržoval ale i kulturní styky, známé jsou

34 Srov. zejm. PURŠ, Jaroslav, Tábor v českých zemích 1868–1871. Příspěvek k problematice národního hnutí, Československý časopis historický, 1958, 6, 2, s. 240–242; též ČORNEJ, Petr, Lipanské ozvěny, Praha 1995, s. 49nn. Se zaměřením na Podřípsko pak MACEK, J., Říp, c. d., či MILOTOVÁ, N., Kulturní dějiny, c. d., s. 105nn.; TÁŽ, V krajině, c. d., s. 145–151.

35 Kratochvíl byl na jaře 1868 zvolen opětovně okresním starostou, avšak k výkonu funkce mu chybělo císařské schválení, nadále proto úřadovalo staré zastupitelstvo. Zpráva okresního výboru o veškeré činnosti okresního zastupitelstva v Roudnici nad Labem za první třiletí 1865–1868, Roudnice nad Labem, 1868 (uloženo kupř. v SOA v Litoměřicích, fond: Vs Roudnice, k. č. 611, inv. č. 1225).

36 Tamtéž.

37 „má [...] Kratochvíl [...] urván býti své rodině, jejímž štěstím jest, své obci, jejíž pýchou jest, svému okresu, jehož hlavou býval a vůbec veřejnému působení, pro kteréž žádných nelitoval obětí.“ Říp, 1870, 1, 2.

38 Tamtéž.

39 MACEK, J., Říp, c. d., s. 72–73.

40 Říp, 1871, 2, 4.

41 Tamtéž.

42 ROUBÍK, František, Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895, Praha 1936, s. 202, č. 1806.

přátelské vztahy mezi rodinou Kratochvílů a spisovatelem Janem Nerudou či Jaroslavem Vrchlickým.⁴³

Začátkem sedmdesátých let byl Kratochvíl velmi váženou osobou. Tak kupř. při červencovém výletu dělnického spolku Budislav lodí do Lounek roku 1871 se průvod zastavil před Kratochvílovým domem, aby majiteli bylo provoláno „Sláva!“ za zpěvu národních písní. Ostatně Kratochvíl se účastnil následně zábavy v místním hostinci a na spolek pamatoval částkou 10 zl., věnovanou ve prospěch spolkové knihovny.⁴⁴ S ohledem na svůj význam obdržel Václav Kratochvíl čestná občanství.⁴⁵ V roce 1871 byl v doplňovacích volbách opět zvolen do okresního zastupitelstva.⁴⁶

V roce 1871 se Václav Kratochvíl zasadil o založení akciové sladovny, v jejímž čele opět stanul,⁴⁷ následně pak o založení akciového lihovaru⁴⁸ a společného cukrovaru.⁴⁹ Byl zvolen předsedou správní rady cukrovaru a spočinulo na něm zahájení výstavby a provozu. Cukrovar měl být zbudován roudnickým stavitelem Václavem Kuželovským ještě v průběhu roku 1871, aby mohla být 15. října zahájena kampaň.⁵⁰ Právě na výstavbě sladovny cukrovaru lze názorně demonstrovat Kratochvílovy snahy o inovace a moderní technologie. Ve sladovně měl být vybudován hvozď dle nové Ječmenovy soustavy, tedy úplné novinky českého vynálezce žijícího v USA, jejíž plány se objevily v Čechách teprve v předchozím roce. Konstatováno sice bylo, že „soustava Ječmenova na první pohled tolik poskytovala výhod naproti obyčejným hvozďům, že bylo svědomitě jednajícímu výboru nemožno nevšimnouti si vynálezu toho“,⁵¹ nicméně se vyčkávalo na první českou realizaci tohoto hvozdu v Nepomuku. Tam se sice úplně neosvědčil, zdokonalený hvozď měl být postaven v Prostějově, na tamní zkušenosti se mělo počkat. Lze zde spatřovat jak zájem o soudobé nejnovější technologie, tak ale i obezřetnost při jejich implementaci do nově zřizovaných provozů.⁵²

Václav Kratochvíl byl členem a podporovatelem Jednoty Říp, která vznikla sloučením tří kulturních spolků na začátku sedmdesátých let. Na paměť úmrtí syna Václava darovala roku 1873 Kratochvílova rodina citeru a notový materiál.⁵³ Kratochvílovo

43 Srov. zejm. KRATOCHVÍL, M. V., *Čechy krásné*, c. d., *passim*. Kratochvíl zaslal Nerudovi telegram k životnímu jubileu (MILOTOVÁ, N., *Kulturní dějiny*, c. d., s. 190), Neruda naopak věnoval Václavu Kratochvílovi oslavný článek v *Humoristických listech* (*Humoristické listy*, 1881, 23, 18, s. 138).

44 SOKA Litoměřice, fond: Dělnická vzdělávací jednota Budislav, Roudnice nad Labem, inv. č. 1 (kronika č. 177), dějiny a pamětní kniha dělnické a vzdělávací jednoty „Budislav“ v Roudnici nad Labem; srov. též Podřípan, 1871, 2, 13.

45 Kupř. *Spomyšle* v roce 1883.

46 MACEK, J., *Říp*, c. d., s. 75. Často na přelomu 60. a 70. let nezískali opětovně zvolení staronoví odbojní okresní starostové císařské povolení k výkonu funkce. Srov. případ oblíbeného starosty Jiřího Lobkowicze na Mělníce. HLAVÁČKA, Milan, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006, s. 39.

47 *Říp*, 1870, 1, 4.

48 Srov. kupř. *Říp*, 1875, 6, 5.

49 Zahajoval ustanovující schůzi jako prozatímní předseda. *Říp*, 1871, 2, 5.

50 Strojní vybavení měly dodat firmy Daněk a spol. či Kallaus, Havelka a spol. *Říp*, 1871, 2, 7.

51 *Říp*, 1870, 1, 4.

52 Tamtéž.

53 *Památník Jednoty*, c. d., s. 22. Reflektuje i MACEK, J., *Říp*, c. d., s. 61.

jméno se ale také kupříkladu objevilo na seznamu dárců na zřízení českého gymnázia v Turčianském Svätém Martině.⁵⁴

Sbírky na Národní divadlo i po vykonání řípské pouti zůstaly na Podřipsku velkým národním tématem. Noviny Říp přinesly návrh na tříletou národní daň, aby sbírky na divadlo získaly trvalejší charakter. Hned v únoru roku 1874 se návrh setkal na Roudnicku s ohlasem, a to ve vsích Bříza, Krabčice a Lounky. V posledně jmenované lokalitě totiž obecní zastupitelstvo rozhodlo odvést každý rok tuto národní daň z obecní pokladny.⁵⁵

Další manifestace na Řípu, jejímž pořadatelem za Lounky byl opět Václav Kratochvíl, se uskutečnila v roce 1875 na památku mistra Jana Husa. Tomu odpovídalo její antiklerikální zaměření i důraz na boj za svobodu.⁵⁶

Volbu do okresního zastupitelstva v roce 1879 provázely opět komplikace. Ačkoliv Kratochvíl ve volbě uspěl, vládní volební komisař připomínal Kratochvílovo minulé nepotvrzení vyššími orgány a požadoval opakování volby. Tomuto požadavku ale okresní zastupitelstvo nevyhovělo⁵⁷ a volba nakonec získala císařské potvrzení, takže od roku 1879 Václav Kratochvíl opět vykonával úřad starosty roudnického okresního zastupitelstva.⁵⁸ Také v osmdesátých letech zůstal Kratochvíl aktivním, kupříkladu v roce 1883 se účastnil druhé kostnické pouti a jménem Jednoty Říp položil věnec na Husův kámen.⁵⁹

Na jaře roku 1893 Václav Kratochvíl onemocněl a 4. srpna 1893 ve věku 73 let zemřel.⁶⁰ Jeho hrob v Krabčicích byl zajímavě pojednán. Koncem šedesátých let se totiž počítalo s tím, že kromě Řípu bude jako jeden ze základních kamenů k Národnímu divadlu použit i monument ze Žižkova Kalicha jako symbol husitské tradice i jednoty země, neboť Kalich ležel již v německojazyčné příhraniční oblasti. Pro odpor litoměřického okresního úřadu se tak nestalo a zmíněný kámen byl převezen na Kratochvílův statek do Lounek. Po smrti Václava Kratochvíla byl použit jako náhrobek na místo jeho posledního spočinutí.⁶¹

54 Říp, 1875, 6, 3.

55 Podřipan, 1874, 5, 3.

56 Říp, 1875, 6, 13.

57 Říp, 1879, 10, 12.

58 Podřipan, 1879, 10, 17.

59 Památník Jednoty, c. d., s. 31.

60 NOŽIČKA, J., Naše první okresní záložna, c. d., s. 39–40.

61 MACEK, J., Říp, c. d., s. 49; KRATOCHVÍL, M. V., Čechy krásné, c. d., s. 71. Též ANDĚL, Rudolf a kol., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. díl. Severní Čechy, Praha 1984, s. 189. Naposledy srov. LEHKÝ, Ivan – SÝKORA, Milan (eds.), Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky, Most 2016, s. 57.

Kratochvíl jako hospodář a inovátor

Již současníky byl Václav Kratochvíl nahlížen jako pokrokový hospodář, který se inspiroval hospodářstvím v zahraničí (zejm. Anglie, Francie). Zkušenosti získané praxí i studiem zprostředkoval dalším rolníkům, a to zejména na hospodářských schůzích, často též i v periodickém tisku. Byl též obchodníkem, zejména chmelem a kostní hnojnou moučkou.⁶² Václav Kratochvíl vlastnil dvě hospodářství. První v Lounkách vyženil roku 1839, v roce 1854 přikoupil statek v sousedních Chodounech, tedy vsích na pravém břehu Labe, vzdálených asi 7 km severně od Roudnice. Jejich celková rozloha činila 407 měřic (tj. 78,14 ha), z toho 219 měřic (42,05 ha) role, 36 měřic (6,91 ha) chmelnice, dvě měřice (0,38 ha) zahrady a 150 měřic (28,8 ha) lesů. Louky zcela chyběly.⁶³ Pozemky obou statků spolu téměř sousedily a byly osívány v jednom celku. Jelikož ale byla pole členěna do 70 dílů, ukázalo se nemožným zavádět zde pravidelné, zejména střídavé, hospodaření.⁶⁴

Kratochvílovo hospodaření bylo hodnoceno spíše jako více nákladné, nikoli úsporné, a to především pro jeho obchodní zaměření. Majitel se nerozpokoval do hospodářství investovat, aby vložené peníze následně zhodnotil. V polním hospodářství bylo nejvíce rozšířeno chmelařství, právě zřejmě s ohledem na zisk. Dále se Kratochvíl věnoval pěstování píce, a to i z důvodu absence luk v hospodářství. Více pěstoval pšenici, oves a luštěniny, méně pak žito a oves. Rozšířenější bylo pěstování brambor, zejména raných odrůd. S řepkou v posledních letech byly problémy, neboť třikrát za sebou vymrzla. Z pícnin se jednalo hlavně o vojtěšku pískovou i obyčejnou,⁶⁵ červený jetel s ligurusem a směsku (jarní žito a ruská vikev). Ze zeleniny pěstoval Kratochvíl především okurky, zelí či mrkev. Pozemky úhorem Kratochvíl ležet nenechával.⁶⁶ Výnosy hospodaření lze u jednotlivých plodin uvést v měřicích na jednu míru: řepka 6–10 měřic (tj. 369–615 l), pšenice 8–10 (492–615 l), žito 4–8 (246–492 l), oves 6–10 (369–615 l), kulovatin (tj. luštěnin) 3–6 (186–371 l), brambor 30–90 (1845–5534 l).⁶⁷ Ani ovocnářství nezůstávalo u Kratochvíla zanedbáno, ovocné stromy byly vysazovány zejména podél polí a cest. Kratochvíl hospodařil i v lesích, které byly převážně borové.⁶⁸

62 UHLÍŘ, Jan B., Popis vzorného hospodářství jednoho českého rolníka v okrese Roudnickém, in: KOMERS, Antonín Emanuel (red.), Pokrok v rolnictví. Ročník pro vlastenské hospodáře 4, Praha 1868, s. 161–162.

63 Absence luk v katastru Lounek byla obecným problémem vsi, což byl také důvod pro větší pěstování pícnin. JANOŮŠEK, E., Z dějin, c. d., s. 38. Ostatně na přelomu 60. a 70. letech se setkáváme s heslem: „Mnoho píce, mnoho hnoje, mnoho peněz“. Srov. SOA v Litoměřicích, fond: Vs Roudnice, k. č. 611, inv. č. 1225, tisk z valné hromady hospodářského spolku.

64 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 162–163.

65 S pěstováním vojtěšky začal údajně jako jeden z prvních. Mimo jiné KRATOCHVÍL, M. V., Čechy krásné, c. d., s. 38.

66 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 163–164. K pěstovaným plodinám v Lounkách srov. JANOŮŠEK, E., Z dějin, c. d., s. 38.

67 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 168–169.

68 Tamtéž, s. 169.

Na svém hospodářství Kratochvíl koncem šedesátých let choval z tažných zvířat k polnímu hospodářství pouze koně, a to vždy nejméně dva potahy, dle potřeby pak ještě o jednoho či dva koně více. Na jeden potah připadalo 100 měr pole. Z hovězího dobytka vydržoval patnáct krav, jednoho býka a jedenáct kusů mladšího dobytka, a sice algavského plemena, jež nakupoval v Libverdě u Děčína. Jednalo se o dobytek zušlechtěný promyšlenou plemenitbou, který poskytoval přebytek mléka, následně prodávaného.⁶⁹ Algavské plemeno se již od padesátých let prosazovalo v českém dobytkařství, v Sasku v této době již jednoznačně dominovalo.⁷⁰ Do roku 1876 choval Kratochvíl pouze tento ušlechtilý dobytek, později přešel na žír.⁷¹ Hlavním krmivem byly „otruby v nápoji, květ sladovnický spařený, tak tluč z vikve⁷² a ovsa a dobré seno vojtěškové“.⁷³ Dále Kratochvíl choval dvě prasnice a 8 až 10 vepřů (běhounů), a sice poločistokrevníků anglického plemene, mimo to ještě drůbež a včely.⁷⁴

Koncem šedesátých let se obytná i hospodářská stavení připomínají v dobrém stavu, charakterizována nejčastěji jako zděná z roku 1862.⁷⁵ Již v roce 1856, tedy dva roky po akvizici chodounského hospodářství, nechal Kratochvíl v Lounkách postavit novou usedlost. V březnu podal žádost o stavební povolení na dům v odlišné poloze od předchozího. Měl sloučit obytnou i hospodářskou funkci. Dům na půdorysu L totiž v přízemní části obsahoval hospodářské zázemí, a to kravín, maštal a hospodářské zázemí, zejména k přípravě krmiva.⁷⁶ V šedesátých letech byly chlévy pro dobytek popisovány jako klenuté, vprostřed po obou stranách žlaby, takže dobytek stál ve dvou řadách hlavami k sobě.⁷⁷

Ve druhém – patrovém – křídle byly situovány obytné prostory. V přízemí se jednalo o klenutou kuchyň, spíž, dva kvelby a dále dvojici plochostropých pokojů. V patře byly projektovány dvě komory, velký pokoj na půdorysu dvou přízemních a sýpka. Obytným křídlem prostupovalo dvojramenné schodiště. Podkroví bylo odvětráváno okny ve fasádě i tzv. volskými okny ve střeše. Lze předpokládat využití tohoto prostoru pro sušení chmele či uskladnění plodin. Novostavbu projektoval stavební mistr P. Nademlejnský z Hoštky ve stylu pozdního venkovského klasicismu. V areálu dvora se nacházely ještě starší stavby, jako byla stodola a mlátička kruhového půdorysu.⁷⁸

69 Tamtéž, s. 166.

70 Hospodářské noviny, 1855, 6, s. 181.

71 Hospodářský list, 1882, 8, 9.

72 Pěstování vikve bylo v Lounkách typické, její semena sloužila jako krmivo pro koně. JANOŠEK, E., Z dějin, c. d., s. 38.

73 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 166.

74 Tamtéž, s. 166–167.

75 Tamtéž, s. 163.

76 SOKA Litoměřice, fond: OÚ Roudnice, k. č. 43, inv. č. 445, žádost o stavební povolení a stavební plán, 1856. V 60. letech se uvádí řezárna s kruhadlem na řepu a dvě řezačky na píci. UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 166.

77 Tamtéž.

78 SOKA Litoměřice, fond: OÚ Roudnice, k. č. 43, inv. č. 445, žádost o stavební povolení a stavební plán, 1856.

Především však Kratochvíl patřil k propagátorům umělých hnojiv. Již od roku 1852 vyráběl moučku z kostí, a to pro vlastní potřebu i k prodeji. Kostí nejprve vařil v parním kotli⁸¹ po dobu 24 hodin při tlaku 1,75 atmosféry, aby byly zbaveny tuku, a následně po dobu dvou týdnů rozprostřené na vzduchu sušil. Za pomoci dvou ručních mlýnků nejprve nahrubo a poté najemno namlel, přičemž každý mlýnek vyžadoval obsluhu tří osob. Denní produkce jemné kostní moučky dosahovala 16 centů, přičemž cent moučky prodával Kratochvíl za 4 zl. 50 kr., kosti nakupoval za 2 zl. 70 kr. Moučkou Kratochvíl přihnojoval nejen chmelnice, ale též pole, zejména ozim. Moučka se smíchala se stejným dílem popela, hromada se pak pokropila močůvkou a přikryla hlínou. Po čtyřech týdnech se zahnilá směs rozházela po poli před setím a zavláčela se. S tímto hnojivem pak majitel dosahoval vyšších zemědělských výnosů. Obecně Kratochvíl hnojl v pravidelném tříletém intervalu, a to nejen chlévským hnojem, ale přihnojoval kostní moučkou.⁸²

Pro výrobu kostní moučky zřídil výše zmíněné stoupy, v nichž kostní drť vyráběl. Vlastní hospodářství se mu podařilo zvelebit právě díky hnojení, takže se uvádělo, „cestuješ-li touto dědinou [tj. Lounky] polmi a chmelnicemi, hned podle stavu osení a úrody poznáš, co p. Kratochvílovi patří, neb práce polím věnovaná sama se odměňuje a ukazuje prstem takřka na svého hospodáře“.⁸³ Také zde sloužil Kratochvíl jako inspirace, Josef Dumek v *Hospodářských novinách* nabádal ke zřizování takových stup jak jednotlivci, tak společnými silami k užítku více rolníků.⁸⁴ Václav Kratochvíl vlastní umělá hnojiva prezentoval na hospodářských výstavách.⁸⁵

Kratochvíl hledal nové způsoby také v hnojení, o jeho experimentování v této oblasti svědčí i následující fakt. Asi loket (tj. cca 78 cm) hluboko pod ornici na jednom ze svých polí objevil jílovatý slín,⁸⁶ který použil na hnojení, přičemž vojtěška písková dosáhla mnohem výraznějších výnosů. Písečná půda se zlepšila natolik, že zde plánoval i osetí pšenicí.⁸⁷ Kromě chlévské mrvy hnojl výpalky z lihovaru a cukrovaru, a to ve značné výši (kupoval za více než 500 zl. ročně⁸⁸).⁸⁹

Velkou zásluhu měl Kratochvíl na melioraci močálů v Lounkách a Chodounech,⁹⁰ přičemž na vysušených pozemcích byly zřízeny zejména chmelnice. Také scelování pozemků pod Kratochvílovým vedením hodnotili současníci velmi kladně.⁹¹ Kratochvílova pokrokovost se projevovala i ve využívání tzv. uměleckých strojů, a to již

81 V roce 1855 pořídil parní stroj na sušení kostí a stupník k tvorbě kostní moučky. Po jeho otestování záhy inzeroval vlastní kostní moučku. *Hospodářské noviny* 1857, 8, s. 36.

82 UHLÍŘ, J. B., *Popis*, c. d., s. 163–164, 167–168. *Hospodářské noviny*, 1866, 17, s. 214.

83 *Hospodářské noviny*, 1873, 24, 5, s. 265.

84 Tamtéž.

85 Říp, 1872, 3, 19.

86 K užívání slínu srov. kupř. KUTNAR, F., *Problematika hnojiv*, c. d., s. 229.

87 UHLÍŘ, J. B., *Popis*, c. d., s. 168.

88 Jiná zpráva uvádí, že za výpalky a draslo (hnojiva, která užíval ke zkvalitnění chmelnic) zaplatil jen převozníkovi 800 zl. Srov. Říp, 1875, 6, 5.

89 *Hospodářský list*, 1882, 8, 9.

90 Odvodňovací kanál v Lounkách byl za přispění obce Chodouny vybudován v roce 1852. Srov. JANOUŠEK, E., *Z dějin*, c. d., s. 39.

91 UHLÍŘ, J. B., *Popis*, c. d., s. 161.

v polovině padesátých let. Jednalo se zejména o mlátičky či řezací stroj (vlastnil Valentův). Kromě toho disponoval již výše zmíněným zařízením k výrobě kostní moučky.⁹² Kratochvíl též pečoval o stav orné půdy, zejména pak o její prohloubení. Z náradí používal české ruchadlo, hohenheimský a zugmaierský pluh a dva podříváky, z hospodářských strojů pak secí stroj na řepku, dvě mlátičky, z nichž jedna byla ruční, druhá na žentour, s ním byl spojen čistící stroj na obilí a šrotovník. Do budoucna uvažoval Kratochvíl o další obohacení hospodářství novým strojem, a sice Garettoým řádkovým secím strojem.⁹³

Fenomémem druhé poloviny 19. století bylo výstavnictví,⁹⁴ které se nemohlo vyhnout ani hospodářsky významnému Podřípsku. Na roudnické hospodářsko-průmyslové výstavě v roce 1872 se Kratochvíl stal členem hodnotící komise pro hovězí dobytek.⁹⁵ Ostatně právě v této kategorii následně Kratochvíl získal první cenu za algavskou jalovici a jalovičku.⁹⁶

Byly již zmíněny Kratochvílovy zahraniční cesty, ze studijních důvodů navštívil Francii, Belgii, Anglii i Německo.⁹⁷ S ohledem na tyto zkušenosti doporučoval rolníkům takové studijní cesty, a to jak po českých zemích, tak do ciziny. V Čechách koncem padesátých let radil navštívit hospodářské školy v Rabíně a v Libverdě u Děčína, kde se navzdory německojazyčné výuce lze s učiteli domluvit i česky. Snad i tyto školy mu byly inspirací, když uváděl v život obdobný ústav v Hracholuskách počátkem šedesátých let.⁹⁸

Václav Kratochvíl se jako hospodář musel utkat s řadou problémů, které zemědělství druhé poloviny 19. století přinášelo. Jednou z pohrom byla sněž na pšenici. Na stručné zprávě lze demonstrovat, jakým způsobem Kratochvíl postupoval a jak šířil osvětu. Na základě dlouholetého pozorování a zkoušení dospěl k názoru, že snětivost má příčinu pouze v povětrnosti či počasí. Sám totiž se snětivou pšenicí experimentoval a zkoušel výsledky setí takto napadených semen. Napadené obilí doporučoval vyčistit na parní mlátičce, avšak neúčinnějším se ukázalo její praní ve vodě. O této problematice pak Kratochvíl diskutoval a přednášel na valné hromadě roudnického hospodářského spolku v roce 1871, kde své zkušenosti z pozorování i vlastního výzkumu prezentoval.⁹⁹

Českým rolníkům pokrokový Kratochvíl vytykal značnou konzervativnost a lpění na tradicích: „Většina českých rolníků drží vše za nemožné, čehož u svých rodičů nespatriili.“ Sám propagoval nové plodiny, užívání strojů či nových způsobů hnojení. Proto se ptá: „Či snad by toliko český rolník měl trvati pořád při starém zvyku a o ničem nepřemejšleti i o nic nového se nepokoušeti?“ Také české zemědělství by si mělo brát

92 Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 36.

93 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 168.

94 Pro mladší období srov. zejm. syntézu OKURKA, Tomáš, „Vynikající hospodářský a národní čin.“ Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891–1914. Aktéři a jejich motivace, Ústí nad Labem – Praha 2016.

95 Říp, 1872, 3, 18.

96 Podřípan, 1872, 3, 18.

97 Ottův slovník naučný (dále jen OSN), díl 15, Praha, 1900, s. 92.

98 Hospodářské noviny, 1859, 10, s. 148.

99 Podřípan, 1871, 2, 19.

pozitivní příklad z českého průmyslu a obchodu, který vzrostl nebývalou měrou. Kratochvíl věřil, že nové způsoby v hospodaření jsou způsoby lepšími a přinesou užitek a výdělek.¹⁰⁰

Kladl proto důraz na osvětovou činnost. Vlastní zkušenosti se snažil zprostředkovat rolníkům, nejčastěji podobou přednášek či novinových článků. Doporučoval četbu Hospodářských novin, kam sám také přispíval. Občasnou poznámkou se snažil redakci upozornit na doplnění obsahové stránky.¹⁰¹ Tak kupříkladu roku 1855 byl na stránkách Kodymových Hospodářských novin propagován a popisován Fichtnerův secí stroj. Kratochvíl jej následně zakoupil a vyzkoušel, načež se se čtenáři stejných novin podělil o zkušenosti s tímto strojem. Výhodu spatřoval v úspoře osiva při stejné hustotě vzrostlého obilí jako při setí z ruky, neboť při strojním setí vzejde většina semen pro dokonalé zasetí do půdy ve stejnoměrné hloubce. Stroj byl ale dle Kratochvíla využitelný pouze v rovinném terénu. Obecný problém se stroji, a to i v tomto případě, spatřoval Kratochvíl v jejich lehké konstrukci s krátkou životností.¹⁰² Řešením se ukázalo jejich zdokonalení místními řemeslníky dle hospodářových pokynů.¹⁰³

Také v oblasti plodin a semen Václav Kratochvíl experimentoval. Když se mu do ruky spolu s německým časopisem dostal seznam semen v tuzemsku nerozšířených, objednal v Erfurtu několik položek na vyzkoušení a následně o nich opětovně referoval v Kodymových Hospodářských novinách. Úspěchy slavil zejména s pískovou vojtěškou, kterou využil jako pastvu pro dobytek či potravu včelám. Její význam spatřoval zejména v těch oblastech, kde se nedařilo jiným pícninám.¹⁰⁴

Kratochvíl neváhal v zemědělství zkoušet nové přístupy, když kupř. nově pořízené pole s písčítým podkladem ryl hlouběji, čímž docílil velké úrody i plodin, které na stejném místě jeho předchůdce odmítal pěstovat. Obecně Kratochvíl prosazoval zásady hluboké orby, která ovšem ve stejné době měla mnoho kritiků.¹⁰⁵

Společně s předsedou roudnického hospodářského spolku a ředitelem hospodářské školy v Hracholuskách Vilémem Teklým usiloval o zalesnění Řípu z důvodu změny klimatických poměrů v okolí, a tedy příznivého vlivu na hospodářství.¹⁰⁶

Chmel na Polepských Blatech

Oblast na pravém břehu Labe, přibližně v rozsahu mezi Roudnicí a Litoměřicemi se nazývala Polepská a Roudnicko-polepská Blata. K druhému jmenovanému území příslušely čtyři vsi, a sice Černěves, Chodouny, Lounky a Vetlá, tedy lokality, na nichž provozoval chmelařství i Václav Kratochvíl. Někdejší bažinatá rovina, nazývaná též

100 Srov. Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 58.

101 Hospodářské noviny, 1859, 10, s. 148.

102 Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 35–37.

103 Kratochvíl si tento stroj nechal opravit a zdokonalit od p. Valenty z Debrže. Tamtéž, s. 37.

104 Tamtéž, s. 57–58. Dle jiného názoru se ale jednalo o vojtěšku chmelovou. Tamtéž, s. 68.

105 Tamtéž, s. 57–58.

106 Podřipan, 1875, 6, 8.

Královská louka, sloužila kdysi jako společná pastvina pro okolní obce. Za císaře Josefa II. byla společná pastvina v roce 1786 zrušena a území o ploše 196 ha rozděleno mezi tři velkostatky a poddané čtrnácti blatských vesnic. Tento akt souvisel s obecnou snahou o přeměnu méně produktivní pastviny na louky či ornou půdu.¹⁰⁷

Většinu půdy (87 %) získali poddaní, kteří celé území zkultivovali, provedli zde melioraci, vyhloubili příkopy a strouhy k odvodnění a dříve neplodnou zemi proměnili v pole a zejména chmelnice. Na ty v polovině 19. století připadala třetina orné půdy. Podřípsko a Litoměřicko patřily k tradičním doménám chmelařství pro vhodné klimatické i ekonomické podmínky. Zejména doba po třicetileté válce přála rozšíření chmelařství na Polepských Blatech, avšak intenzivního rozmachu došlo právě až po roce 1786.¹⁰⁸

V roce 1843 vlastnili poddaní na Blatech 190,25 (53,27 ha) z celkových 217,5 strychů (60,9 ha) chmelnic, velkostatkům Encovany a Zahořany pak připadalo 27,5 (7,7 ha), respektive 23,5 strychů (6,58 ha). Chmel se stal rentabilní plodinou, k poptávce přispívaly zejména příznivé ceny a tato situace vedla k rozšiřování chmelnic. Příznivé podmínky zajistily pěstování kvalitního chmele na Blatech, kde se chmelařství stalo významným zemědělským odvětvím i zdrojem příjmů místních obyvatel.¹⁰⁹

Václav Kratochvíl a chmelařství

Již současníci Václava Kratochvíla si byli vědomi jeho význačného postavení ve chmelařství, neboť bylo konstatováno, že „v oboru tomto [tj. chmelařství] platí p. Kratochvíl za pravého mistra v celém okolí“.¹¹⁰ Dokonce Ottův slovník naučný reflektoval počátkem 20. století Kratochvílův význam ve chmelařství, když uvedl, že Václav Kratochvíl zakládal znamenité chmelnice či prováděl meliorace k zavlažování chmelnic.¹¹¹ Na pěstování a zpracování chmele zacíлил Kratochvíl své hospodářství, neboť záhy pochopil, jak významnou a vděčnou plodinou je chmel, a to právě v oblasti Polepských Blat.¹¹² Kratochvíl chmel nejen pěstoval, ale též vykupoval, aby s ním následně obchodoval.¹¹³

Lounecký Václav Kratochvíl byl již minimálně třetí generací pěstitelů a obchodníků chmelem v rodině Kratochvílů. Jeho otec přišel v roce 1812 do Mlčechvost, kde postupně zbudoval rozsáhlé hospodářství, jehož součástí bylo i místo pro skladování

107 KŘIVKA Josef, Vývoj chmelařství na polepských Blatech, Litoměřice 1969, s. 17–19. Srov. též UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 164; MOHL Antonín, Chmelařství, díl I., Praha 1906. Podle zjištění Emanuela Janouška došlo k prodeji pozemků poddaným z obecního až v roce 1847, tedy více než po padesáti letech jejich užívání. Srov. JANOUŠEK, E., Z dějin, c. d., s. 36. Obecně k problematice ČERNÝ, Václav, Dělení pastvin v českých zemích v l. 1768–1848, Časopis pro dějiny venkova, 1924, 11, 3–4, s. 210–227; 1925, 12, 1, s. 40–48; 2, s. 104–111; 3, s. 173–189.

108 KŘIVKA, J., Vývoj chmelařství, c. d., s. 20–24.

109 Tamtéž, s. 25.

110 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 164.

111 OSN 15, s. 92.

112 Hospodářský list, 1882, 8, 9.

113 Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 187.

chmele. Vyhořelý statek v roce 1841 znovu vystavěl.¹¹⁴ To už ale jeho syn žil na statku v Lounkách, kde v roce 1840 začal s pěstováním chmele,¹¹⁵ a sice s 80 kopami. Chmelnice soustavně rozšiřoval, takže koncem šedesátých let hospodařil na 36 měřicích (tj. 69 ha), tedy asi 458 kopách. Kratochvíl držel a obhospodařoval chmelnice v poloze tzv. Královské louky, tedy již výše zmíněné někdejší pastvině, pro niž se ve druhé polovině 19. století užívalo označení Blata.¹¹⁶ V Kratochvílově době zažívalo chmelařství v Čechách konjunkturu, neboť se – navzdory neúrodným letům či pohromám – jednalo o velmi výnosný zemědělský obor. Menší úroda zvyšovala výkupní ceny, čímž se zvýšila rentabilita této zemědělské komodity. Také tato okolnost vedla k rozmachu zakládání nových chmelnic.¹¹⁷

Co se druhů týče, pěstoval Kratochvíl pouze tzv. červeňák, tedy červený chmel úštěcký,¹¹⁸ jehož kvalita se měla blížit, či snad dokonce rovnat žateckému chmelu. Chmelnice zakládal dle úštěckého způsobu, tedy do hřebenu ve čtverci o délce strany pět stop (tj. 1,55 m), takže vzdálenost mezi řádky i sazenicemi byla pět stop.¹¹⁹ Každá rostlina tak zaujímal 25 čtverečních stop, takže na jednu míru pole připadalo 12,67 sazenic. Plochy mezi rostlinami byly využívány pro pěstování dalších plodin, zpravidla brukví.¹²⁰

114 Miloš V. Kratochvíl přináší následující popis: „Uvnitř dvora byla pak přistavěna k jedné ze stodol průjezdných na humna vzosná kolna na šesti sloupech, dvou cihlových a čtyřech kulatých z pís-kovce; tato kolna měla nahoře skladovací prostor, který byl vyhrazen toliko chmelu; hromadil se tam již usušený, aby byl připraven k odvozu. Za tím účelem byly v podlaze vyříznuity dva kruhové otvory, které se otvíraly dřevěnými poklapy. Na okraje takto vzniklých propadel se připevňovaly dlouhé žoky, do kterých se shrnovaly chmelové šišky; zároveň s nimi se spustili do žoku dva šlapači, kteří si pak ve vodopádu šišek zase vydupávali cestu vzhůru až k podlaze kolny. Tady se skladoval sušený chmel nejen z mlčechvostských chmelnic, ale i okolí, a sem si pro něj přijížděli nákupci, především ze Saska. Saští kupci byli vesměs „luteráni“, a tak měli v pokojích, kde v prvním patře přespávali, na nočních stolcích vždy připravenou vedle svícnu německou luteránskou bibli.“ KRATOCHVÍL, M. V., *Čechy krásné*, c. d., s. 17–18.

115 Nejdůležitějšími prameny pro poznání chmelařství louneckého Václava Kratochvíla je popis ředitele hracholuské školy Jana B. Uhlíře z konce 60. let (UHLÍŘ, J. B., *Popis*, c. d., s. 160–169), Kratochvílův článek O pěstování chmele otištěný v Kodymových Hospodářských novinách roku 1857 (*Hospodářské noviny*, 1857, 8, s. 185–187), stejně jako některé další drobné novinové články či záznamy z diskusí na půdě hospodářských spolků (srov. kupř. *Hospodářské noviny*, 1867, 18, s. 196–198). K úloze hospodářského periodického tisku srov. zejména LOM, František, *Vývoj a význam zemědělského tisku v procesu zavádění racionální zemědělské výroby v českých zemích do roku 1914*, *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1985, 25, s. 7–33. K Hospodářským novinám Filipa Stanislava Kodyma POKORNÁ, Magdaléna, *Kodymovy Hospodářské noviny. Publikacní možnosti a limity v polovině 19. století*, in: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (eds.), *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 44–74; nejnověji pak KIRYU, Yuko, *Kodym's Newspaper and the Creation of a Rural Public Sphere in Bohemia*, *Český časopis historický*, 2017, 115, 2, s. 407–439.

116 UHLÍŘ, J. B., *Popis*, c. d., s. 164. Srov. též KŘIVKA, J., *Vývoj chmelařství*, c. d., s. 17.

117 K tomu srov. kupř. KŘIVKA, Josef, *Hospodaření rolníka Jana Piherta z Domoušic v letech 1839–1876*, *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*, 1965, zejm. s. 146–158. Obecně též LŮŽEK, Bořivoj, *České chmelařství v 19. století*, Praha 1971.

118 Tento druh se obecně na Císařských Blatech pěstoval. *Hospodářské noviny*, 1857, 8, s. 185.

119 Jednalo se především o praktické hledisko, neboť při povazování se neztrácí čas přendáváním žebříku a je možné obvázat dvě tyče stojící proti sobě. Tamtéž.

120 Tamtéž.

Před vysazením chmele bylo nutné pole hluboko zorat, vyhloubeny byly jámy 18 palců (47 cm) hluboké, 12 palců (31 cm) široké a 24 palců (62 cm) dlouhé,¹²¹ které byly vyplněny kompostem. Pěstitelé chmele se v této době pomalu odkláněli od zhotovování důlků a jejich zahnojování na zimu, neboť na jaře se v nich mohlo vylíhnout mnoho škodlivého hmyzu. Stejný názor zastával i Kratochvíl.¹²² Při vysazování chmele se dříve do důlku kladly dvě sazenice, aby alespoň jedna z nich vzešla. Avšak Kratochvíl ve shodě s pokrokovými rolníky sázel pouze jednu, neboť v případě, že rostly obě, došlo brzy k zaneřádění chmelnice.¹²³

Chmel byl sice vysazován zpravidla v dubnu, avšak v případě nepřízné počasí doporučoval Kratochvíl s výsadbou vyčkat, a to klidně až do konce května. Rozhodující totiž byla dle Kratochvílova názoru vždy příroda. Ostatně Kratochvíl hovořil z vlastní zkušenosti, neboť jednoho roku koncem června Labe zaplavilo nově vysazenou chmelnici, takže sazenice zcela vyhnily. Přestože už bylo velmi pozdě, vysadil Kratochvíl sazenice v polovině července, přičemž chmel rostl neobvykle rychle, rostliny byly pevné a úroda z této chmelnice dopadla dobře.¹²⁴ Kratochvíl nedoporučoval přehazování země¹²⁵ při zakládání chmelnice, jelikož se jednalo o velmi drahou práci. Na místo toho se přimlouval za užití pořádných pluhů a podrýváků, zejména však doporučoval věnovat pozornost vyhloubení důlků a jejich následnému vyhnojení.¹²⁶

V Kratochvílových časech se využívalo tyčových chmelnic. Pokusy s vedením chmele po drátech (tzv. drátkování) teprve začínaly, a ačkoli je Kratochvíl registroval, držel se pěstování na tyčích, a to nepochybně i kvůli jejich nízké pořizovací ceně. V půdě horší kvality se užívaly tyče dlouhé tři sáhy (cca 5,7 m), v lepší pak čtyři až pět sáhů a dvě stopy dlouhé (7,6–10,1 m). Výsadbu Kratochvíl prováděl jednu stopu (0,31 m) od tyče, doporučoval řídké sázení, neboť chmel potřebuje pohyb vzduchu a slunce. Oproti dřívějšímu vysazování 30–36 kop chmele na jeden korec (tj. 0,29 ha), doporučoval koncem padesátých let obvyklých 20 až 22 kop. Úspora se projeví v odvedené práci a zároveň lze očekávat vyšší výnosy.¹²⁷

Kratochvíl neshledával vhodným přikopávat k novému chmelu zeminu, nýbrž novou chmelnici kopal na rovno. To znamenalo, že se chmelnice několikrát zkopala nebo zryla a něco zeminy se přihrnulo do tzv. pahrbku k tyči. V opačném případě, při tzv. hřebenité kultuře, totiž rostlina k výživě využívala zejména svrchní vrstvu zeminy

121 Tj. 47 x 31 x 62 cm. Takto UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 164. Kratochvíl v roce 1857 uvádí velmi podobné rozměry, a sice 20 palců hloubka x 10–12 palců šířka x 2 stopy délka (tj. 52 x 26–31 x 62 cm). *Hospodářské noviny*, 1857, 8, s. 185.

122 Tamtéž. K dobovému pěstování chmele srov. kupř. TEMPÍR, Zdeněk, Výzkum historického vývoje techniky pěstování chmele, *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1963, s. 143–169.

123 Tohoto postupu se držel i následně, jak dosvědčuje jeho diskusní příspěvek z roku 1867. *Hospodářské noviny*, 1867, 18, s. 198.

124 *Hospodářské noviny* 1857, 8, s. 185–186.

125 Přehazování bylo součástí rigolování (šachtování), kdy se půda ručně ryla a jednotlivé vrstvy se převrstvovaly tak, že nejspodnější se ocitla na vrchu. Na Úštěcku to v té době bylo do hloubky 50–90 cm. TOMEŠ, Jan, *Chmel, jeho význam, vypěstování a ošetřování*, Praha 1891, s. 75–84.

126 *Hospodářské noviny*, 1867, 18, s. 198.

127 *Hospodářské noviny*, 1857, 8, s. 186.

horními kořínky a vespod zůstávala taková rostlina slabá. Na jaře se pak muselo uřezat vše, co bylo na úrovni přikopané hlíny, takže sazenice rostla jen slabými kořínky.¹²⁸

Také při pěstování chmele věnoval Kratochvíl značnou pozornost hnojení.¹²⁹ Hnojil každoročně, a to kompostem ke keřům i mezi řádky. Na jaře při prořezání se dávala plná přehrsle moučky z kostí, k níž se přimíchával díl popela a dobré hlíny. Na jednu míru chmelnice připadly tři centy moučky. Chmelnice při potoku se zavlažovaly (při květu a při tvorbě hlávek), chmelnice vzdálenější od vodního zdroje byly za velkého sucha zalévány vodou dopravovanou v sudech. Právě hnojení a zavlažování bylo příčinou nejbujnějšího vzrůstu a nejbohatší sklizně. A to i v těch případech, kdy byly chmelnice založeny na špatné půdě.¹³⁰

Kratochvíl ale doporučoval v době jarního řezu chmele nehnojit hnojem, nýbrž jen hnojůvkou, a to asi půl konve ke každé rostlině. Na zimu či na jaře pak hnojit kompostem polévaným hnojůvkou mezi řádky. Při druhém hnojení pak opět použít hnůj. Právě častému hnojení přičítal Kratochvíl úspěchy ve výnosech, a to zejména v neúrodných letech, kdy dobře obhospodařované chmelnice obstály a při vyšších cenách produktu výrazně vydělaly.¹³¹ Ke hnojení chmele užíval Kratochvíl také lihovarnické odpadky, tedy výpalky a draslo.¹³² Zpočátku rolníci o toto hnojivo neměli zájem. Jeho obliba ale postupně stoupala, takže akciový lihovar zvažoval v polovině sedmdesátých let zřízení skladu umělých hnojiv v Roudnici.¹³³

Úroda chmele bývala ohrožována drobnými škůdci. Na způsob jejich likvidace panovaly různé názory, Kratochvíl aplikoval a doporučoval uštítování napadených listů třikrát do týdne, nikoli však častěji, aby rostlinu neoslabil. V boji se škůdci hledal často inspiraci i poučení u jiných pěstitelů, kupříkladu právě u těch, jejichž chmel vykupoval. Zjišťoval, jak obstáli a jakou měli úrodu.¹³⁴ Nejen škůdci, ale také nepřízeň počasí ohrožovala úrodu. V červnu 1860 poničilo chmelnice krupobití, avšak seřezaný chmel ještě poměrně plodil a při vysokých cenách produktu vynesl slušný zisk. To vedlo Kratochvíla k rozšiřování chmelnic.¹³⁵

Pokud se podařilo vypěstovat a sklidit chmel, bylo nutné jej kvalitně zpracovat. Právě správné sušení sklizeného chmele bylo důležitým úkonem, neboť nesměl na půdě zčervenat, protože poté se prodával výrazně laciněji. Pokud pěstitel nedisponoval místem pro sušení chmele, doporučoval Václav Kratochvíl k sušení zhotovit lísky z proutí, z něhož

128 Tamtéž, s. 186–187. Antonín Mohl na otázku, zda je lépe pěstovat chmel na rovno, či v hřebenech, odpovídá: „Mokrem trpící chmelnice musí se přikopávat do hřebenů, chmelnice, které nejsou mokré, mají se nechat na rovno jako vinice, neboť vláha pak příliš do hloubky se táhne.“ ZÁZVORKA, Václav, Rozvoj techniky pěstování chmele u nás od nejstarších dob po současnost, 1975, nevydaný rukopis.

129 Přihnojovat chmel pokládá za nezbytné zejména v horských oblastech také kupř. profesor hospodářské školy v Libverdě Karel Lamb. O vlastní zkušenosti informoval v článku Zakládáme nové chmelnice! Srov. Posel z Prahy, 1860, s. 19–23.

130 Chmelnice byly zakládány často na vykoupených loukách. UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 165.

131 Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 186–187.

132 O značném množství svědčí i suma 800 zl. vydaných za dovoz převozníkovi. Říp, 1875, 6, 5.

133 Tamtéž.

134 Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 187.

135 Hospodářský list, 1882, 8, 9.

se jinak pletly košíky. Daly se pořídít s malými náklady a měly dobrý účinek, jelikož je bylo možno použít na půdě či za pěkného počasí venku na dvoře, ve stínu.¹³⁶

V důsledku velkých sklizní na tak velkých chmelnicích zabíralo sušení chmele mnoho místa a času. Kratochvíl se inspiroval v roce 1862 při cestě Evropou na londýnskou výstavu, a to především ve vytápěných sušárnách. Řešením se ukázala výstavba jednoduché sušárny dle anglického vzoru potažené plátnem. Chmel se zde sušil ihned po očesání při teplotě 30–36 °C v množství čtyř až šesti centů po dobu 12 hodin. Kratochvíl doma zbudoval dvě sušárny, které postupně zdokonalil. Tyto sušárny byly považovány ve své době za první¹³⁷ a jediné (ještě v roce 1882) v Čechách. Kratochvíl tímto způsobem zvýšil výrobu chmele až na 100 metrických centů. Výnosy chmele Kratochvílova hospodaření se při úplné sklizni počítaly na 6–6,5 centu (tj. 336–364 kg) na jednu míru (tj. 0,192 ha) pole, při méně vydatné sklizni pak na 3–4 centy (168–224 kg).¹³⁸

Vypěstovaným chmelem obesílal Kratochvíl tuzemské hospodářské výstavy, ale i výstavy v Paříži či Londýně, kde se mu též dostalo ocenění.¹³⁹ Za pěstování chmele získal cenu na světové výstavě v Paříži (1867), stříbrné medaile v Praze (1880) a ve Slaném.¹⁴⁰ Také na hospodářsko-průmyslové výstavě v Roudnici roku 1872 obdržel Kratochvíl pochvalu za velmi jemný chmel. Oceněna byla mimo jiné i hospodářská škola v Hracholuskách, a sice za silný vzrůst chmele.¹⁴¹

Kratochvíl působil v roudnickém okresním odboru hospodářské jednoty litoměřického kraje, u jehož počátků pravděpodobně také stál.¹⁴² Tento hospodářský odbor pořádal valné hromady, jejichž součástí byla jednání o aktuálních hospodářských otázkách.¹⁴³ Z témat se na pořad dostávalo také chmelařství, ať již se jednalo o úskalí spojená s vysazováním nových chmelnic a jejich prořezáváním,¹⁴⁴ o podporu pěstování chmele.¹⁴⁵ Zkoumaly se příčiny poškození některých chmelnic, čemu věnovat péči při sklizni a sušení chmele,¹⁴⁶ zazněla témata jako pěstování a ošetřování chmele,¹⁴⁷ opětovně rozšiřování chmelnic v okrese¹⁴⁸ či otázka, jaké druhy chmele v oblasti pěstovat.¹⁴⁹ Na valnou hromadu konanou v srpnu 1866 v Loukách navazovala exkurze do hospodářství a prohlídka chmelnic.¹⁵⁰

136 Hospodářské noviny, 1857, 8, s. 187.

137 Také Ferdinandu Strádalovi v roce 1875 není známa v Čechách jiná sušárna nežli Kratochvílova.

STRÁDAL, Ferdinand, Podřípský chmelař. Krátký nástin o pěstování chmele, Roudnice 1875, s. 34.

138 UHLÍŘ, J. B., Popis, c. d., s. 165, 169; Hospodářský list, 1882, 8, 9.

139 OSN 15, s. 92.

140 Hospodářský list, 1882, 8, 9.

141 Podřípan, 1872, 3, 18.

142 SOA v Litoměřicích, fond: Vs Roudnice, k. č. 611, inv. č. 1225, koncept dopisu z 8. 6. 1868.

143 SOA v Litoměřicích, fond: Vs Roudnice, k. č. 611, inv. č. 1225.

144 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 23. 4. 1867.

145 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 12. 10. 1865.

146 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 30. 8. 1866.

147 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 13. 3. 1866.

148 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 3. 9. 1865.

149 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 27. 12. 1865.

150 Tamtéž, pozvánka na valnou hromadu 30. 8. 1866.

V hospodářské škole v Hracholuskách, kterou Kratochvíl spoluzakládal, se věnovala značná pozornost pěstování chmele. Již výroční zpráva za rok 1867/1868 konstatovala, že zdejší „hlavní těžiště hospodářství leží ve chmelařství“.¹⁵¹ Cílem bylo dosáhnout výborné jakosti a velkého výnosu. Uváděl se celkový počet 265 kop rostlin, tedy 15 900 keřů. Nejvíce se pěstoval poloraný červeňák (tzv. červený rožňák), kterému se v okolí velmi dařilo a právě na Podřipsku získal proslulost. Z dalších odrůd byl pěstován dubský zeleňák či polský chmel, a to především ze studijních důvodů, neboť měly nestejnou dobu zrání, potřebovaly kratší tyče a byly vhodné jako názorné příklady pro žáky. Škola podnikala i exkurze na chmelnice v okolí Blat či Lounek. Opět se připomínalo, že právě zde „především pan Václav Kratochvíl nejen svými výtečnými chmelnicemi, než i ostatním dobře zřízeným hospodářstvím vyniká“.¹⁵² Pětidenní exkurze byla podniknuta také do Žatce.¹⁵³ Roku 1875 přivítal exkurzi z hospodářské školy na Blatech v okolí Chodoun právě Václav Kratochvíl, který žáky provedl po vyhlášených chmelnicích.¹⁵⁴

Školní statek se kromě jiných hospodářských odvětví zaměřil právě na pěstování chmele. Velká chmelnice byla na školním statku hospodářské školy v Hracholuskách založena v roce 1873.¹⁵⁵ Roku 1878 bylo na školním statku (zejména na pozemcích a zařízeních pronajatých od knížete Mořice Lobkovice) vysázeno 250 kop, dalších šest kop pak přiděleno v průběhu tohoto roku. Školní chmelnice tak koncem sedmdesátých let zabíraly čtyři hektary.¹⁵⁶ O významu, jemuž se chmelařství na škole v Hracholuskách těšilo, svědčí i skutečnost, že již v roce 1875 vydal správce školního statku Ferdinand Strádal příručku k pěstování a zpracování chmele.¹⁵⁷

Kratochvíl zjevně hospodářské školství trvale podporoval, a to nejen v Hracholuskách. Roku 1869 totiž daroval hospodářské škole v Chrudimi kopu dobrého červeňáku k založení malé chmelnice.¹⁵⁸

Vzhledem k rozšíření pěstování chmele v oblasti přinášely místní noviny pravidelné zprávy o stavu chmele v průběhu roku. Tak roudnický Podřipan i Říp¹⁵⁹ informovaly o stavu chmele přímo v Lounkách a v cizině, přičemž se snažily odhadnout úspěšnost sklizně.¹⁶⁰ Zprávy podával „český chmelař polabský v zdejším okrese“ a týkaly se hlavně růstu chmele v průběhu sezóny, kupř. informací o pustošivém napadení chmelnic hmyzem¹⁶¹ či následcích nepřízně počasí.¹⁶² Podřipan dokonce vy-

151 Hospodářské noviny, 1869, 27, s. 303.

152 Tamtéž, s. 304.

153 Tamtéž, s. 303–304.

154 Podřipan, 1875, 6, 14.

155 Říp, 1874, 5, 16.

156 Říp, 1878, 9, 15.

157 STRÁDAL, F., Podřipský chmelař, c. d.

158 Hospodářské noviny, 1869, 20 (1), s. 119.

159 Zprávy obou periodik se natolik prolínají a doplňují, že se někdy zdá, jako by se jednalo o jedno periodikum. Roku 1885 nakonec došlo k jejich sloučení. KRATOCHVÍL, M. V., Čechy krásné, c. d., s. 89.

160 Říp, 1871, 2, 15.

161 Podřipan, 1871, 2, 14.

162 Říp, 1871, 2, 15.

slyšel přání čtenářů a od srpna 1871 přinášel zprávu o chmelu v každém čísle v rubrice Podřipský hospodář.¹⁶³

Závěr

Václav Kratochvíl, příslušník evangelického rodu mlčechvostských Kratochvílů, se v roce 1839 přiznal na statek do Lounek, aby zde začal samostatně hospodařit. Své majetky nadále rozmnožoval a hospodářství kultivoval (melioracemi, zvyšováním kvality půdy, výstavbou nových budov). V zemědělské a živočišné výrobě vyhledával inovace, zaváděl mnohé novinky, experimentoval. Inspirací mu byly zahraniční i tuzemské cesty, četba zemědělské literatury, poučení u sousedů i vlastní pokusy. O nově nabyté zkušenosti se dělil s jinými hospodáři, ať formou diskusí či příspěvků v tisku. Byl propagátorem hnojení i zavádění strojů do výroby. Záhy se stal osobností známou na celém Podřipsku, ale i v národních kruzích v Praze.¹⁶⁴ Nacházíme jej ve společnosti pokrokových hospodářů, jakými byli Antonín Emanuel Komers, Jan B. Uhlíř či Karel Lambl.¹⁶⁵

Ve veřejné sféře se neangažoval pouze jako hospodář, známý sedlák či rolník z Lounek, ale také jako politik. Z pozice roudnického okresního starosty se zasazoval o šíření národních idejí i požadavků. Právě samospráva v českojazyčných oblastech Čech, na Podřipsku ovládaná později právě nastupující mladočeskou generací, byla v šedesátých a sedmdesátých letech iniciátorem národního hnutí.¹⁶⁶ K nejvýznamnějším Kratochvílovým aktivitám náleží spoluorganizace prvního řípského tábora lidu v roce 1868, jež pro něj nakonec skončila vězením, a účast na následné slavnosti položení základního kamene k Národnímu divadlu. Ani poté ale nepolevil v aktivitě a byl opakovaně volen starostou okresního zastupitelstva v Roudnici. Založení hospodářské školy v Hracholuskách či okresní hospodářské záložny a spořitelny v Roudnici svým dosahem opět přesáhly význam jednotlivce.

Významných úspěchů dosáhl Václav Kratochvíl ve chmelařství. V pěstování a zpracování chmele, jako i obchodu s touto plodinou, navázal na rodinnou tradici. Výrazně rozšířil chmelnice ve vlastní držbě (během dvaceti let z 80 kop na 458), avšak vysokých výnosů na svých příkladných a vzorových chmelnicích dosahoval péčí jim věnovanou. Zejména se tedy jednalo o kultivaci pozemků a racionální užívání hnojení, především zaváděním umělých hnojiv do výroby. Produkoval kostní moučku, experimentoval s novými možnostmi. Ve zpracování chmele patřil k prvním českým chmelařům, kteří sušili chmel v sušárnách s nuceným vytápěním.¹⁶⁷

163 Podřipan 1871, 2, 15.

164 Jan Neruda začátkem 80. let psal: „Po Čechách je as málo jmen, která by byla tak všeobecně známa a všude ctěna, jako jméno Kratochvíla, rolníka z Lounek.“ *Humoristické listy*, 1881, 23, 18, s. 138.

165 K těmto osobnostem srov. alespoň MICHÁLEK, Mořic (red.), *Zemědělství buditelé. Sbirka životopisů mužů o zemědělství zasloužilých*, Praha 1937.

166 MILOTOVÁ, N., *Kulturní dějiny*, c. d., s. 97; srov. též obecně HLAVAČKA, M., *Zlatý věk*, c. d.

167 Tak STRÁDÁL, F., *Podřipský chmelař*, c. d., s. 34. Kratochvíla naopak neuvádí TOMEŠ J., *Chmel*, c. d., s. 214–217.

Také v oboru chmelařství publikoval populárně naučné příspěvky, jeho chmelnice se stávaly cílem hospodářských exkurzí. Zdůraznit je třeba i jeho úlohu v hospodářském školství, a to také právě na poli chmelařství. Ačkoli k bližšímu a objektivnímu zhodnocení výnosů ve chmelařství, kvalitě suroviny či obratu v obchodu chybí prameny, obraz poskládaný z dílčích zdrojů ukazuje Václava Kratochvíla jako jednoho z nejvýznamnějších pěstitelů této plodiny na Podřipsku. Kratochvíl byl nesmírně aktivní a všestrannou osobností a úspěšným hospodářem, který v pěstování chmele vykazoval dlouhodobé pěstitelské úspěchy. Nadto se zcela v intencích své doby nesusoustředil pouze na produkování zisku z hospodářství, ale prostředky i síly věnoval veřejné činnosti osobním nasazením pro českou národní věc.

Prameny a literatura

Prameny

Státní oblastní archiv v Litoměřicích

- fond Velkostatek Roudnice nad Labem
- Sběrka map, plánů, grafiky, kreseb a fotografií

Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích

- fond Dělnická vzdělávací jednota Budislav, Roudnice nad Labem
- fond Okresní úřad Roudnice nad Labem

Státní oblastní archiv v Praze

- Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj

Periodický tisk

Hospodářské noviny 1855, 1857, 1859, 1867, 1869.

Hospodářský list. Ilustrovaný list věnovaný rolnictví, hosp. průmyslu, národnímu hospodářství a samosprávě 1882.

Humoristické listy 1881.

Podřipan 1871, 1872, 1874, 1875, 1879.

Posel z Prahy 1860.

Říp 1870, 1871, 1872, 1874, 1875, 1878, 1879.

Literatura

ANDĚL, Rudolf a kol., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. díl. Severní Čechy, Praha: Svoboda 1984.

ČERNÝ, Václav, Dělení pastvin v českých zemích v l. 1768–1848, Časopis pro dějiny venkova, 1924, 11, 3–4, s. 210–227; 1925, 12, 1, s. 40–48; 2, s. 104–111; 3, s. 173–189.

ČORNEJ, Petr, Lipanské ozvěny, Praha: H & H 1995.

HLAVÁČKA, Milan, Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913, Praha: Libri 2006.

JANOUŠEK, Emanuel, Z dějin podřipské vesnice na sklonku feudalismu, Sborník Severočeského muzea – Historia, 1964, 4, s. 17–63.

KIRYU, Yuko, Kodym's Newspaper and the Creation of a Rural Public Sphere in Bohemia, Český časopis historický, 2017, 115, č. 2, s. 407–439.

KRATOCHVÍL, Miloš V., Čechy krásné, Čechy mé. O dvou podřipských rodech, Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství 1984.

KŘIVKA, Josef, Vývoj chmelařství na polepských Blatech, Litoměřice 1969, s. 17–35.

KŘIVKA, Josef, Hospodaření rolníka Jana Piherta z Domoušic v letech 1839–1876, Vědecké práce Československého zemědělského muzea, 1965, s. 139–165.

- KUTNAR, František, Problematika hnojiv a hnojení v době Bachova absolutismu, Vědecké práce Zemědělského muzea, 1977, 16, s. 219–242.
- LEHKÝ, Ivan – SÝKORA, Milan (eds.), Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky, Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech 2016.
- LOM, František, Vývoj a význam zemědělského tisku v procesu zavádění racionální zemědělské výroby v českých zemích do roku 1914, Vědecké práce Zemědělského muzea, 1985, 25, s. 7–33.
- LŮŽEK, Bořivoj, České chmelařství v 19. století, Praha: Horizont 1971.
- MACEK, Jaroslav, Říp a jeho pokrokové tradice, Litoměřice: Kulturní správa ONV 1968.
- MICHÁLEK, Mořic (red.), Zemědělství buditelé. Sběrka životopisů mužů o zemědělství zasloužilých, Praha: Československá akademie zemědělská 1937.
- MILOTOVÁ, Nina, Kulturně-politické aktivity českého národního hnutí na Podřipsku v letech 1860–1914, Moderní dějiny, 2011, 19, č. 1, s. 1–46.
- MILOTOVÁ, Nina, Kulturní dějiny Podřipska 1860–1914 v kontextu českého národního hnutí, nepublikovaná disertační práce. Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2015.
- MILOTOVÁ, Nina, V krajině skřivanů. Říp a Podřipsko ve světle formování moderního českého národa 1860–1914, Praha: Národní muzeum – Matice česká – Lika klub 2022.
- MILOTOVÁ, Nina, Vzhůru na Říp! Různé podoby putování na posvátnou horu Čech ve 2. polovině 19. století, Východočeský sborník historický, 2013, 23, s. 277–306.
- MOHL, Antonín, Chmelařství, díl I, Praha: vlastním nákladem 1906.
- NOŽIČKA, Josef, Naše první okresní záložna hospodářská, Roudnice nad Labem: Okresní záložna hospodářská 1940.
- OKURKA, Tomáš, „Vynikající hospodářský a národní čin.“ Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891–1914. Aktéři a jejich motivace, Ústí nad Labem – Praha: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem – Scriptorium 2016.
- Ottův slovník naučný, díl 15, Praha 1900.
- Památník Jednoty „Řípu“ v Roudnici nad Labem 1872–1897, Roudnice nad Labem 1897.
- POKORNÁ, Magdaléna, Kodymovy Hospodářské noviny. Publikáční možnosti a limity v polovině 19. století, in: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (eds.), Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Dokořán 2008, s. 44–74.
- PURŠ, Jaroslav, Tábory v českých zemích 1868–1871. Příspěvek k problematice národního hnutí, Československý časopis historický, 1958, 6, s. 234–266, 446–470, 661–690.
- ROUBÍK, František, Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895, Praha: Česká akademie věd a umění 1936.
- STRÁDAL, Ferdinand, Podřipský chmelař. Krátký nástin o pěstování chmele, Roudnice nad Labem: vlastním nákladem 1875.
- TEMPÍR, Zdeněk, Výzkum historického vývoje techniky pěstování chmele, Vědecké práce Zemědělského muzea, 1963, s. 143–169.
- TOMEŠ, Jan, Chmel, jeho význam, vypěstování a ošetřování, Praha: A. Reinwart 1891.
- UHLÍŘ, Jan B., Popis vzorného hospodářství jednoho českého rolníka v okresu Roudnickém, in: KOMERS, Antonín Emanuel (red.), Pokrok v rolnictví. Ročník pro vlastenské hospodáře 4, Praha: vlastním nákladem 1868, s. 160–169.
- ZÁZVORKA, Václav, Rozvoj techniky pěstování chmele u nás od nejstarších dob po současnost, 1975, nevydaný rukopis.

Resumé:

Václav Kratochvíl z Lounek (1820–1893) byl významným a progresivním hospodářem a veřejně činnou osobou. Podílel se na hospodářském i kulturním rozvoji Podřipska, angažoval se v obecní i okresní samosprávě, stal se prvním roudnickým okresním starostou. Proslul zejména svou rolí při řípském táboře lidu a vyzvednutím základního kamene pro Národní divadlo na Řípu. Názorově politicky patřil do mladočeského tábora. Stál u počátků Okresní hospodářské záložny v Roudnici, hospodářské školy v Hracholuskách, akciové sladovny, lihovaru či cukrovaru.

Vlastní hospodaření uskutečňoval jak na vyžehněném majetku v Lounkách, tak na statku v Chodounech, přikoupeném v roce 1854. Věnoval se zemědělské i živočišné výrobě, a to především chovu hovězího dobytka. Proslul jako hospodářský inovátor, který sbíral zkušenosti nejen v tuzemském, ale též v zahraničním prostředí, novinky pak aplikoval na vlastním hospodářství a současně o jejich výsledcích referoval v tisku.

Vzhledem k vhodné poloze svých statků na Podřipsku se zaměřil na chmelařství, které tehdy představovalo ziskový segment zemědělské výroby. Na tzv. Polepských blatech pěstoval úštěcký červený chmel (tzv. červeňák) a postupně rozšiřoval chmelnice na meliorovaných pozemcích.

I v této oblasti zaváděl řadu novinek, a to v pěstování i zpracování chmele, uvádělo se dokonce, že měl jako první v Čechách postavit sušárny chmele. Byl zastáncem hnojení kompostem a kostní moučkou, které aplikoval i na chmelnicích. Co se drátkování týče, zde byl spíše zastáncem konzervativního přístupu a pěstoval chmel tradičně na tyčích. Nicméně ve chmelařství dosáhl Václav Kratochvíl značných úspěchů na výstavách a pomáhal v tomto ohledu i hospodářské škole v Hracholuskách.

„Sběry páně Schwarzenbergovy obsahovaly spoustu přenádherných motýlů.“ Příspěvek ke sběratelským výpravám Adolfa Schwarzenberga a Bedřicha Machulky do Afriky ve třicátých letech 20. století

‘The collections of Mater Schwarzenberg included huge numbers of wonderful butterflies.’:
A contribution on the hunting expeditions of Adolf Schwarzenberg and Bedřich Machulka to Africa in the 1930s

Markéta Slabová

Abstrakt: Do seznamu štědrých mecenášů Národního muzea a lucemburského Národního přírodovědného muzea (Musée national d’histoire naturelle) se v třicátých letech minulého století zapsal i JUDr. Adolf Schwarzenberg. Zdejší zoologické sbírky obohatil zejména o unikátní exempláře hmyzu a ptáků ze střední a východní Afriky, které na jeho pokyn nasbíral cestovatel a organizátor afrických safari Bedřich Machulka. Trofeje velkých savců Schwarzenberg uložil v Lovčím a lesnickém muzeu na zámku Ohrada nedaleko Hluboké nad Vltavou, kde bylo v roce 1938 veřejnosti zpřístupněno „Africké oddělení“. Předložený článek si klade za cíl zmapovat z kulturně-historického pohledu průběh a výsledky jednotlivých sběratelských expedic, další osudy sbírek i jejich současný stav v daných pamětových institucích.

Abstract: JUDr. Adolf Schwarzenberg was in the 1930s one of the notable supporters of both the Czech National Museum and the National Museum of Natural History (Musée national d’histoire naturelle) of Luxembourg. He enriched the zoological collections of the Luxembourg museum mainly by unique specimens of insects and birds from central and eastern Africa, which were at his direction collected by Bedřich Machulka, a collector and organiser of African safaris. Schwarzenberg kept the trophies of large mammals in the Museum of Hunting and Forestry in the Ohrada Chateau near Hluboká nad Vltavou, where the ‘African department’ opened to the public in 1938. The aim of this contribution is to map, from the perspective of cultural history, the course and results of individual collecting exhibitions, further fortunes of the collections, and their current state in the abovementioned memory institutions.

Klíčová slova: Afrika, Adolf Schwarzenberg, Bedřich Machulka, safari, sbírky, Národní muzeum, Lucemburk

Keywords: Africa, Adolf Schwarzenberg, Bedřich Machulka, collections, safari, National Museum, Luxembourg

Příspěvek ke sběratelským výpravám Adolfa Schwarzenberga a Bedřicha Machulky do Afriky ve třicátých letech 20. století vznikl na základě institucionální podpory Dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní památkový ústav poskytované Ministerstvem kultury České republiky.

Úvodem

Potomek významného aristokratického rodu Adolf Schwarzenberg (1890–1950)¹ podnikl mezi lety 1929 až 1939 šest loveckých výprav do Afriky,² kam jej pětkrát doprovodila manželka Hilda, rozená princezna z Lucemburku a Nassau (1897–1979).³ Organizátorem a vůdcem pěti výprav se stal ve své době známý cestovatel a lovec Bedřich Machulka (1875–1954).⁴ Jejich cílem byla loviště na území dnešního Súdánu, Ugandy, Konga, Keni a Tanzanie. Vlastenecky smýšlející Schwarzenberg se rozhodl využít svých afrických cest k obohacení zoologických sbírek Národního muzea. K tomuto kroku jej inspiroval Bedřich Machulka, který se již dříve pokoušel o navázání spolupráce s tamními odborníky. Schwarzenbergovo zvučné jméno, jeho dostatečné finanční prostředky i nový přístup odborných zaměstnanců Národního muzea ke koncepci sbírkotvorné činnosti otevřely cestu ke splnění Machulkova životního snu – uskutečnit sběratelské safari pro významnou vědeckou instituci. Manželé Schwarzenbergovi Machulkovi nakonec financovali dvě samostatné sběratelské expedice v letech 1931 a 1933, z nichž profitovala muzea v Praze a v Lucemburku, odkud pocházela Schwarzenbergova manželka Hilda.

Předložený příspěvek chce nastínit příběhy jednotlivých předmětů, které dodnes obohacují přírodovědné sbírky výše zmíněných institucí. Pokusí se odkrýt pozadí jejich nabytí i jejich další osudy v průběhu 2. poloviny 20. a na počátku 21. století s cílem zdůraznit jejich kulturně-historickou hodnotu. Z tohoto důvodu bylo ke zpra-

-
- 1 JUDr. Adolf Schwarzenberg (1890–1950) byl členem hlubocko-krumlovské větve rodu Schwarzenbergů, vlastencem a odpůrcem nacismu. Byl posledním právoplatným majitelem zámků Český Krumlov, Hluboká a ostatních majetků hlubocko-krumlovské větve v českých zemích. Majetek mu byl roku 1947 vyvlastněn tzv. zákonem Lex Schwarzenberg.
 - 2 K africkým cestám manželů Schwarzenbergových blíže SLABOVÁ, Markéta – SLABA, Martin, *Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga*, Praha 2014.
 - 3 Hilda Schwarzenbergová, rozená princezna z Lucemburku a Nassau (1897–1979), byla moderní a pokrokovou ženou, cestovatelkou a lovkyní. Podporovala spolkový život a vědecké instituce. V roce 1930 se provdala za Adolfa Schwarzenberga. Manželství zůstalo bezdětné.
 - 4 Bedřich Machulka (1875–1954) byl český cestovatel, fotograf, organizátor safari, lovec a obchodník s exotickými přírodninami. K tématu viz MACHULKA, Bedřich, *V Africe na stezkách zvěře. Vzpomínky afrického cestovatele a lovce*, Praha 1955. K osobnosti Bedřicha Machulky a jeho fotografickému odkazu TODOROVÁ, Jiřina, *Fotografická pozůstalost cestovatele Bedřicha Machulky. Katalog negativů*, Praha 2009; TÁŽ, *Život jako safari. Fotografie Bedřicha Machulky ve sbírkách Náprstkova muzea, Starožitnosti a užité umění*, 1997, 2, s. 20–21; TÁŽ, *Bedřich Machulka v Tripolisu 1898–1902*, *Nový Orient*, 2000, 10, s. 389–391; TÁŽ, „Není pro mne více návratu do Afriky...“ *Korespondence Bedřicha Machulky a Adolfa Schwarzenberga*, *Český lid*, 2009, 96, 1, str. 71–86.; TÁŽ, *Ve službách Schwarzenbergů. Životní osudy cestovatele Bedřicha Machulky*, *Dějiny a současnost*, 2008, 20, 1, s. 24–27. K jednotlivým výpravám B. Machulky viz TODOROVÁ, Jiřina a kol., *Zase na stopě... Edice cestovních a loveckých deníků Bedřicha Machulky*, Praha 2018; CRHÁK, Ondřej – STAHL, Matěj – ŠEJBL, Jan – TODOROVÁ, Jiřina – ONDERKA, Pavel, *Naposledy v Africe. Edice cestovních a loveckých deníků Bedřicha Machulky*, Praha 2022. Problematikou reprezentace lovu zvířat v Africe v českých cestopisech z posledních desetiletí 19. století, se zabývá studie Josefa Řičára. Ta rovněž reflektuje lovecké aktivity Bedřicha Machulky, viz ŘIČÁŘ, Josef, *Lovci a sběratelé. Čeští cestovatelé a praxe reprezentování lovu afrických zvířat v pozdním 19. století perspektivou animal studies*, *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, 1, s. 97–126.

Obr. 1 Machulka s příslušníky kmene Bambuti v pralese Ituri. Kongo, 1931–1933. Zdroj: Archiv Náprstkova muzea, inv. č. AfI 1551.

cování informací získaných archivním průzkumem i studiem daných sbírek použito neopozitivistického a deskriptivního přístupu. Následující text se okrajově dotkne i problematiky strategie nabývání sbírkových předmětů, které byly ve své době vnímány jako „vědecká kořist“. Ambicí článku však není popsat myšlenkový svět Adolfa Schwarzenberga a Bedřicha Machulky ve světle koloniálního diskurzu v období první republiky⁵ či zasáhnout do současné debaty o postkolonialismu, kdy se postupně rozkrývá vztah české společnosti ke koloniální problematice, ani do diskuze o původu exponátů v evropských muzeích.⁶

5 K problematice reprezentace kolonialismu v československém denním tisku v období první republiky více HOŘÁNEK, Vojtěch, *Koloniální diskurz meziválečného Československa*, nepublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy 2023.

6 K problematice dějin koloniálního myšlení v českých zemích a dekolonizaci muzeí více např. CRHÁK, Ondřej, *Postkoloniální obrat v muzejnictví*, *Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce*, 2023, 61, 2, 2023, s. 3–12; KŘÍŽOVÁ, Markéta, *Koloniální sny českých vlastenců*, *Vesmír*, 2020, 99, 10, s. 592–595. K problematice zrodu a proměn teoretických východisek koloniálních a postkoloniálních studií souhrnně např. LOOMBA, Ania, *Colonialism/Postcolonialism*. Second edition, London – New York 2014.

Počátky spolupráce Adolfa Schwarzenberga s Bedřichem Machulkou

Za seznámením Adolfa Schwarzenberga s Bedřichem Machulkou stál pravděpodobně český šlechtic Alexander Thurn-Taxis. V roce 1924 oslovil Schwarzenberga, aby se s ním vypravil na lov do Keni. Schwarzenberg lákavou nabídkou odmítnul, protože jej zaměstnávalo zdlouhavé a po právní stránce náročné majetkové vypořádání s československým státem v souvislosti s pozemkovou reformou. Nezúčastnil se ani druhého safari, které Thurn-Taxis podnikl v roce 1926 do povodí řeky Dinder v Súdánu pod vedením Bedřicha Machulky. Schwarzenberg se s „*bílým lovcem*“⁷ setkal později v Čechách a byl uchváten líčením jeho afrických dobrodružství. O safari projevil živý zájem, čehož Machulka využil k nabídce svých služeb: „*Opírajíce se o zájem Vaší Jasnosti, který jsem za rozmluv s Vaší jasností vycítil, jsem jist, že tentokráte Vaše Jasnost rozhodne se pro jednu z mnou proponovaných cest. Mluví pro to i dle všech známek příznivá příští cestovní a lovecká súdánská sezóna v měsících březnu a dubnu.*“⁸ Schwarzenberg s ním poprvé vyrazil na parníkové safari do Súdánu na počátku roku 1930.⁹ Další výprava na sebe nenechala dlouho čekat. Schwarzenberg se do Afriky vypravil hned následujícího roku, tentokrát v doprovodu své novomanželky Hildy. Cílem jejich nevšední svatební cesty se stala loviště jižního Súdánu, Konga, Ugandy a Keni. Po ukončení lovecké části Machulka pokračoval na území Konga ve sběratelské činnosti pro pražské muzeum.

Zrod myšlenky na sběratelskou expedici

O navázání spolupráce s Národním muzeem, tehdejším Museem Království českého v Praze,¹⁰ Machulka usiloval již během svého pobytu v Tripolsku v letech 1898 až 1902, kde se věnoval spolu se svým přítelem Richardem Štorchem obchodování s přírodninami. Na zakázku pro „*přírodnické podniky a závody*“ obstarával od obchodníků

7 Termínem „bílý lovec“ A. Schwarzenberg charakterizoval ve své korespondenci a člancích B. Machulku. Obecně rozšířený literární termín převzatý z anglického jazyka označoval profesionální lovce evropského původu, kteří se ve 2. polovině 19. a 1. polovině 20. století živilí organizováním a vedením safari zejména v Africe, nebo prodejem slonoviny. K tématu více např. HERNE, Brian, *White hunters. Golden age od African safari*, New York 2001.

8 Národní archiv, fond: Různé osobní archivy, Adolf Schwarzenberg (nezpracovaný), inv. č. 550-71-3, dopis Bedřicha Machulky Adolfo Schwarzenbergovi z 15. 11. 1928.

9 K první společné cestě A. Schwarzenberga a B. Machulky do Afriky více SLABOVÁ, M. – SLABA, M., *Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga*, c. d., s. 37nn.

10 Po dobu své existence muzeum několikrát změnilo svůj název. V textu bude užíváno současného označení instituce, tzn. Národní muzeum. K historii Národního muzea více Kol. autorů, *Velká kniha o Národním muzeu*, Praha 2016; WOITSCHOVÁ, Klára – JÜN, Libor, *Národní muzeum v éře Československa*, Praha 2019.

Obr. 2 Manželé Schwarzenbergovi, Mohamed Kombo a John Alexander Hunter s ulovenými lvy. Maktau, Keňa, 1935. Zdroj: Archiv Náprstkova muzea, inv. č. Af III 1397.

z dálkových karavan exotické zboží a rozmanité přírodniny.¹¹ Po přesunu do súdánského Chartúmu se sám pustil do sběru minerálů a rostlin, lovil hmyz, plazy, ryby nebo drobné savce.¹² Naučil se preparovat a konzervovat, aby mohl dodávat i zoologické preparáty, lebky, souroží a kůže velkých savců. Věnoval se také exportu živých zvířat, především žiraf pro zoologické zahrady. Ačkoliv lov na objednávku Machulkovi sloužil jako zdroj obživy, hlavní smysl své práce spatřoval ve spolupráci s vědeckými institucemi, jimž chtěl pomáhat s rozšiřováním a doplňováním sbírek africké fauny a flory. Po vzoru amerických muzeí a univerzit snil o organizaci velké vědecké výpravy na černý kontinent, která by sestávala z odborných pracovníků pražského Národního

11 „Moje sbírání přírodnin nebylo – jak bych si byl přál – čistě pro vědecké účely a z těch vůbec ne pro musea. Nenašel jsem žádné takové musejní spojení, které by za to platilo. Sběry byly pro přírodnické ústavy a závody, které mě naznačovaly, co bylo ve světě hledáno a nasbíraný materiál zpracovaný prodáván pak dále i hromadné sběry. Myslím, že byly tehdy nejlepšími odběrateli Amerika a Rusko.“ Archiv Náprstkova muzea (dále jen Archiv NpM), fond: Bedřich Machulka (dále jen B. Machulka), k. č. 9, inv. č. N2A 166 / AC 17–CE 1, 1. Životopisné črty, B. Machulka: Autobiografie, nadepsaná „Ku soukromé informaci“.

12 Mezi jeho pravidelné odběratele patří majitel pražského obchodu s přírodninami a učebními pomůckami Václav Frič. Například v roce 1907 si u Machulky objednal dodávku 25 kusů bichira nilského. „Pan Machulka se zavazuje dodávati Polyptery i jejich vývoje výhradně jenom mě a nikomu jinému je nepřenechat.“ Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 2, inv. č. N2A 126/ AC 17–BB 1, Korespondence zasláná B. Machulkovi firmami, 2. V. Frič, obchodník přírodninami v Praze (1907–1909), dopis V. Friče B. Machulkovi z 1. 2. 1907.

Obr. 3 Machulkovi pomocníci při chytání motýlů na okraji pralesa Ituri. Kongo, 1931–1933. Zdroj: Archiv Náprstkovy muzea, inv. č. Af I 1603.

muzea. Stávající vědecké kapacity neměly o Machulkovu nabídku zájem. Svoji roli sehrála nejenom finanční stránka takového podniku, ale zejména způsob nazírání na budování zoologických sbírek, které se soustředily převážně na tuzemskou zvířenu.¹³ Machulka, obeznámený se stavem jednotlivých sbírek, chtěl Národnímu muzeu věnovat alespoň úplnou kolekci severoafrické fauny, „*mezi tím rodinu hřivnatých ovcí a saharské zákoutí s pravým pískem, horninami, vegetací osázené celou drobnou saharskou faunou*“.¹⁴ I tentokrát byla jeho nabídka oslyšena. O několik let později muzeum odmítlo i jeho exempláře velké africké zvěře, což Machulka vnímal jako osobní krivdu. Příčinou však mohl být pouhý nedostatek depozitárních i výstavních prostor, s nimiž se odborní pracovníci dlouhodobě potýkali. Zklamaný Machulka se napříště zaměřil na organizaci loveckých výprav do Anglo-egyptského Súdánu a Britské východní Afriky pro movité klienty z řad evropské aristokracie a průmyslníků a svou sběratelskou činnost pro výdělek utlumil. Do roku 1929 uspořádal patnáct parníkových a karavanových loveckých výprav a jedno filmové safari s rakouským antropologem a fotografem Hugo Adolfem Bernatzikem.

13 Představu o nabývání sbírek ve sledovaném období poskytují přírůstkové knihy Národního muzea, viz Starý inventární katalog. Zoologické oddělení Národního muzea (dále jen NM) II. (1880–1894), Starý inventární katalog. Zoologické oddělení NM III. (1894–1931), Katalog přírůstků IV. (1932–1940) a Starý inventární katalog. Zoologické oddělení NM V. (1940–1958). Za poskytnutí digitalizovaných katalogů děkuji doc. RNDr. Petru Bendovi, Ph.D., kurátorovi sbírky savců Zoologického oddělení Přírodovědeckého muzea Národního muzea.

14 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 9, inv. č. N2A 166/ AC 17–CE 1, 1. Životopisné črty, B. Machulka: Autobiografie, nadepsaná „Ku soukromé informaci“.

Vznik samostatného Československa a nástup nové generace mladých nadšených vědců do Národního muzea ve dvacátých a třicátých letech významně ovlivnily proměny sbírkotvorné činnosti.¹⁵ Machulkovy vize sdílel Jan Obenberger, který v lednu 1920 nastoupil do muzea a o jedenáct let později stanul v čele zoologického oddělení.¹⁶ Sám často vyrážel do terénu a své kolegy i příznivce muzea nabádal k pořádání studijních a sběratelských expedic.¹⁷ Prostřednictvím denního tisku pravidelně informoval o poměrech v Národním muzeu a vybízel cestovatele a krajany v zahraničí, aby svými dary obohatili především entomologické sbírky.¹⁸ Jeho výzvu vyslyšel mezi jinými i Bedřich Machulka, který našel štědrého mecenáše svých sběratelských expedic v Adolfu Schwarzenbergovi.

První sběratelská výprava v roce 1931

Necelé dva měsíce po svatbě, na sklonku roku 1930, vyrazili manželé Schwarzenbergovi na líbánky do Afriky. Machulka odjel už v listopadu přes Káhiru do Chartúmu, aby s předstihem připravil vše potřebné pro několikaměsíční loveckou, sběratelskou a poznávací výpravu na území Belgického Konga¹⁹, Ugandy a Keni. Schwarzenberg na ni vyhradil ze svého soukromého konta půl milionu korun československých, s nimiž mohl Machulka volně disponovat.²⁰ Výprava sestávala z šestičlenného personálu, dvou nákladních vozů značky Ford speciálně upravených pro náročný terén o nosnosti 1,5 tuny. Po vánočních svátcích zamířil s celou expedicí na palubě poštovního parníku z Chartúmu do šestnáct set kilometrů vzdálené Juby, poslední stanice paroplavby na Horním Nilu. Manželé Schwarzenbergovi dorazili dalším spojem o několik dní později. První tři týdny strávila výprava lovem v oblasti mezi Bílým

15 WOITSCHOVÁ, K. – JŮN, L., Národní muzeum, c. d., s. 42nn., s. 75–88.

16 Prof. Dr. Jan Obenberger, Dr.Sc. (1892–1964), významný český entomolog, vedoucí zoologického oddělení pražského Národního muzea, profesor entomologie na Karlově univerzitě v Praze. K jeho osobnosti více JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla – JŮN, Libor, Jan Obenberger, první profesor entomologie v Československu, *Živa*, 2014, 62, 5, s. CVII–CVIII; WOITSCHOVÁ, K. – JŮN, L., Národní muzeum, c. d., s. 141–142.

17 K vědeckým expedicím československých přírodovědců více JŮN, Libor, Jiří Baum a Expeditio Obenberger na severu Afriky, in: JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla – NAVRÁTILOVÁ, Hana – STORCHOVÁ, Lucie – HAVLŮJOVÁ, Hana – JŮN, Libor, Českoslovenští vědci v Orientu. I. díl, Praha 2012, s. 239–282; TÝŽ, „Nečekaná“ setkání. Národní muzeum a Orient, in: JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla – NAVRÁTILOVÁ, Hana – JŮN, Libor – HAVLŮJOVÁ, Hana – STORCHOVÁ, Lucie – WOLF, B. Oerter, Českoslovenští vědci v Orientu. II. díl, Praha 2013, s. 85–119; JŮN, L. – JŮNOVÁ MACKOVÁ, A., Cesty přírodovědců a cesty s přírodovědci, in: Českoslovenští vědci v Orientu. II. díl, c. d., s. 371–385.

18 Více k tématu OBENBERGER, Jan, Jak pro nás sbírali a sbírají, *Časopis Národního muzea*, 1938, 112, s. 25–29; TÝŽ, Zoologické oddělení, in: Národní muzeum 1818–1948, Praha 1949, s. 177–193.

19 K problematice belgického kolonialismu více ZÁHOŘÍK, Jan, *Belgický kolonialismus v Africe*, Plzeň 2016.

20 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 2, inv. č. N2A 128/ AC 17–BB 3, Korespondence zasláná B. Machulkovi různými úřady a institucemi, 6. Knížete ze Schwarzenbergu ústřední účtárna, České Budějovice.

a Modrým Nilem na jihovýchodě Súdánu.²¹ Hranice Konga překročila 29. ledna 1931 ve stanici Aba,²² odkud pokračovala do okresu Horní Uele.²³ „Zde v kraji travnatých rovin, galeriových lesů, malebných pohoří, obývaném povětšinou kmeny Azandé /Ňam Ňam/“²⁴ pobyla delší dobu, aby se věnovala lovu a pozorování zvěře. Podle licence, kterou manželé Schwarzenbergovi získali od guvernéra kolonie, mohli každý ulovit dva slony africké a všechna zvířata kromě žiraf, goril, nosorožců, okapi, slona pralesního nebo kudu velkého. Spadeno měli na největší lesní antilopu bongo a hrochy. Skupina se zdržela také na území tehdy ještě téměř neprobádaného konžského pralesa Ituri a následně se přesunula do severovýchodní části Horní Uele na území kmene Mangbetu, jehož příslušníci vyznávali jako ideál krásy podlouhle deformované lebky.²⁵ Výprava rozbila hlavní stan ve vládní stanici Dingba.²⁶ Machulka stížený záchvatem malárie se programu neúčastnil. Po překonání ataky se od výpravy oddělil a spolu se čtyřmi pomocníky a jedním vozem podnikl menší sběratelskou expedici ve stopách „Stenleyových“²⁷ do pralesů mezi městečky Avakubi a Penge, která od sebe dělila vzdálenost zhruba 170 km.²⁸ Schwarzenbergovi pokračovali v poznávání Konga podle předem připraveného itineráře za doprovodu místních vládních úředníků a zbytku Machulkova personálu. Když se výprava opět spojila, nabyla čistě turistického rázu a směřovala k břehům Albertova jezera. Po cestě navštívila zlaté doly v Moto²⁹ a farmy evropských osadníků v hornaté krajině na západ od jezera. Cílem se stalo i úpatí pohoří Ruwenzori na ugandsko-konžské hranici, kde výprava pátrala po stopách goril a studovala exotické rostliny a dřeviny. Zatímco Schwarzenbergovi doprovázeni sluhou Hassanem pokračovali ve své svatební cestě

21 Tamtéž, k. č. 4, inv. č. N2A 135/ AC17–BD 1, Korespondence s jednotlivci, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 24. 12. 1930.

22 Město na severovýchodě provincie Haut-Uélé v Demokratické republice Kongo, ležící blízko hranic s Jižním Súdánem.

23 Okres Horní Uele (francouzsky District du Haut-Uele) byl okres v Belgickém Kongu. Vznikl z části distriktu Uele v roce 1912. Svou rozlohou zhruba odpovídá dnešní provincii Haut-Uélé.

24 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 9, inv. č. N2A 166/ AC17–CE 1, Životopisné črty, 6. Machulka, B.: Africká cesta r. 1930–31, strojopis.

25 Mangbetuové jsou středosúdánská etnická skupina v dnešní Demokratické republice Kongo, která žije v severovýchodní provincii Haut-Uélé.

26 Vesnice v současné provincii Demokratické republiky Kongo Tanganyika.

27 Henry Morton Stanley (1841–1904) podnikl v letech 1886–1889 výpravu na záchranu guvernéra Equatorie Emina Pašy. Trasa dlouhá 800 km vedla tropickým pralesem v oblasti řeky Ituri k Albertovu jezeru. Machulka přirovnal svou cestu ke Stanleyho putování v dopise sestře Bertě: „Dělal jsem doposud velice zajímavou cestu. Byl jsem v pralese na stopách Stenley-ových [!] a nyní se tam zase vrátím a sice do pralesů na Ituri. Po případě se podívám na území vulkánů – podívat se na gorily – šimpance [!] jsem na této cestě už zastihnul a pozoroval. Střílet oba druhy jest zakázáno.“ Archiv NpM, fond B. Machulka, k. č. 4, inv. č. N2A 139/ AG 17–BD 5, Korespondence na pohlednicích zaslaných B. Machulkou sestře Bertě Netíkové, pohlednice B. Machulky B. Netíkové ze 4. 3. 1931.

28 CRHÁK, O. – STAHL, M. – ŠEJBL, J. – TODOROVÁ, J. – ONDERKA, P., Naposledy v Africe, c. d., s. 44nn.

29 Ložiska zlata v Moto byla objevena v roce 1903. Těžbu zde o dva roky později zahájila státní koloniální společnost Kilo-Moto. V roce 1919 se společnost transformovala v nezávislou státní organizaci se správou v Bruselu, jmenovanou ministrem kolonií. Tato společnost fungovala od roku 1926 jako soukromá korporace a v roce 1967 ji převzal zairský stát.

do Keni,³⁰ Machulka na pokyn Adolfa Schwarzenberga zůstal v Belgickém Kongu. Na počátku března 1931 o tom dopisem informoval svoji sestru Bertu Netíkovou: „*Vlastní expedice jest zakončena. Účastníci odjeli včera ode mne k návštěvě Ugandy a Kenya Colony a pak se vrátí do Evropy. Jsme totiž blízko jezera Albert Nyanza, přes které je parníkové spojení do Ugandy. Tam již účastníci jedou jako turisté. Zůstanu v Kongu. Jak dlouho, bude se řídit podle povětrnostních poměrů. Budu zde sbírat pro museum.*“³¹ Než se ponořil do nekonečné zeleně konžských pralesů na řece Ituri, přesunul se do poštovní stanice Nioka, kde doplnil zásoby, zkontroloval výstroj a sestavil nový tým pomocníků. Súdánský personál zredukoval a nahradil ho třemi místními lovci. S pěti muži vyrazil na jih do Irumu,³² kde vyřídil potřebná povolení pro lov, a odtud zamířil do pralesa. Svůj tříměsíční pobyt v Ituri shrnul následovně: „[...] *v hlubinách tohoto šera pralesního sbíral jsem hmyz, lovil, sledoval rozšíření a život zejména velké pralesní zvířeny, skamarádil jsem se s lesními trpaslíky Bambute, prolézal s nimi hlubiny pralesa v údolích, na svazích pahorků, brodil se lesními říčkami a obdivoval němý, a přece tak hojně oživený majestát pralesa [...]*“³³

Se souhlasem belgické koloniální správy a místních náčelníků se vždy na čas usadil v „*rest-hausu*“ v některé z bývalých vládních stanic, často obývaných domorodci, nebo v původní domorodé vesnici. Náčelníci požadovali za poskytnutý azyl cukr, sůl a zvířinu. Machulka si naopak vyžádal pomoc místních při výpravách do deštěného pralesa.

Při sběrech se nejprve zaměřil na bezprostřední okolí vesnic. Do nitra neprobádaných končin se sám nepouštěl. K ruce měl místní průvodce a „*sekáče*“, kteří měli klesit cestu neschůdnými partiemi zeleně. Usedlí domorodci živící se obděláváním půdy se však neosvědčili. Skupinku vodili jen po vyšlapaných, starých stezkách v obavách, aby sami nezabloudili. Nenahraditelné pomocníky Machulka našel mezi lovci z pygmejského kmene Bambuti, kteří byli s pralesem bytostně spjatí. Do vzdálenějších míst vyráželi autem. Hmyz chytali podél silnic nebo v okrajových, vymýcených partiích pralesa.³⁴ Brouky hledali na kmenech či pod kůrou stromů, při chytání motýlů či váček se osvědčilo smýkání do sítěk. Machulka vyzoroval, že se velcí motýli vyskytují na volných prostranstvích – na lesních mýtinách a nad cestami, kdy „*mnoho motýlů – velký bílý otakárek a jiní volí cesty a volnější místa v lese ku procházkovým letům*“.³⁵ Proto na tato místa kladli návnady. Velkým lákadlem pro ně byly shnilé

30 Manželé Schwarzenbergovi směřovali do oblasti keňské vysočiny, do okolí městečka Nanyuki. Vedením dubnového safari byl pověřen profesionální lovec Roy Home, zaměstnanec nairobské firmy Safariland. Schwarzenbergovi svoje líbánky ukončili v súdánské Jubě, kam dojeli autem. Odtud se letecky přesunuli do Chartúmu. Do Evropy dorazili přes Egypt začátkem května 1931. Více k průběhu keňské části safari SLABOVÁ, M. – SLABA, M., *Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga*, c. d., s. 85–89.

31 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 4, inv. č. N2A 139/ AG 17–BD 5, Korespondence na pohlednicích zaslaných B. Machulkou sestře Bertě Netíkové, pohlednice B. Machulky B. Netíkové ze 4. 3. 1931.

32 Irumu je správním centrem stejnojmenného území, které je součástí provincie Ituri. Leží v severovýchodní části země.

33 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 9, inv. č. N2A 166/ AC17–CE 1, Životopisné črty, 6. Machulka, B.: *Africká cesta r. 1930–31*, strojepis.

34 CRHÁK, O. – STAHL, M. – ŠEJBL, J. – TODOROVÁ, J. – ONDERKA, P., *Naposledy v Africe*, c. d., s. 62.

35 *Tamtéž*, s. 64.

banány nebo jahody s whisky,³⁶ řadu z nich pochytili i na zvířecích výkalech, zejména šelem. Když se zadařilo, v sítkách během jedné vycházky postupně uvízlo i na dvě stě kusů. Noční motýly lovili na světlo v blízkosti svého příbytku. Někteří přistávali přímo na rozsvícené reflektory automobilů. Po měsíci sběrů si Machulka do deníku k datu 13. dubna 1931 mohl s radostí poznamenat, že nasbíral 628 kusů motýlů.³⁷ Horlivými pomocníky se stali i místní chlápci, kteří Machulkovi denně přinášeli výměnou za malou úplatu své úlovky. Nejčastěji to byli roháči, tesařící, zlatohlávci i goliáši. Mnohdy se v jeden den sešlo takové množství hmyzu, že Machulka do terénu vůbec nevyrazil a věnoval se pouze „úpravě přinesené kořisti“. K usmrcení velkých brouků používal vařící vody, následně je sušil na sítěch nebo na lehačí ploše angerebu, tradiční súdánské postele s dřevěným rámem a výpletem. Lahev s uzávěrem a ethanolovou náplní sloužila jako smrtička, hmyz preparoval injekcemi formalinu. Hotové preparáty ukládal do plechovek a dřevěných bedýnek. Při každé výpravě měl vždy po ruce i pušku, aby mohl ornitologické sbírky obohatit také o kůže ptáků. Spadeno měl i na opice, hlodavce a malé šelmy, na něž líčil pasti a železa. Pro soukromé účely nakupoval od domorodců drobné savce, zejména guarézy, jejichž preparované kůže vozil přátelům jako suvenýry z Afriky.³⁸

Úspěch celého podniku závisel z velké míry na počasí. Každý den Machulka sledoval a pečlivě zapisoval nejnižší a nejvyšší teploty, které se ve vlhkém a dusném prostředí pohybovaly od 19,5 do 37 °C. Vysoká vlhkost a časté deště negativně ovlivňovaly průběh sušení hmyzu a kůže. Rozmary počasí předurčovaly i denní rozvrh prací. Dopoledne probíhaly sběry, po jídle a poledním spánku se věnoval sušení, preparování, popisu a rovnání sbírek. Pozdní odpoledne a večery trávil psaním deníku, vyřizováním korespondence a účetnictvím nebo četbou.

Do nových lokalit se výprava přesunula vždy, když byl „revír vyčerpán“. V polovině května 1931 Machulka seznal, že pobyt v pralese Ituri nepřinese již žádnou novou kořist, a expedici ukončil. Přes úpatí pohoří Ruwenzori a vysočinu nad Eduardovým jezerem se v červnu vrátil do Súdánu. Na základně v Chartúmu sběry nahrubo roztrídil, předběžně popsal, pečlivě zabalil a zaslal do Evropy. Šest beden obsahovalo ponejvíce plechovky se sbírkou brouků a hmyzu. O křehký obsah zásilek se úzkostlivě bál, proto osobně dohlížel na jejich proclení v italském Terstu.³⁹ Do svého rodného města dorazil 23. července 1931.

V Praze se na obsah beden již těšili entomologové z Národního muzea. Pro sbírku obsahující „rozmanitý hmyzí materiál, kusově i druhově velice četný, pozůstávající z velikého počtu krásných afrických motýlů v sáčcích a dále z velmi bohaté kolekce

36 „Naše kvasící banány jsou stále atrakcí pro motýly ve dne i v noci – a to hlavně. Kolem domu nyní plno motýlů, když jsme sem přišli, nebyli skoro ku spatření.“ Tamtéž.

37 Tamtéž.

38 Tamtéž, s. 68.

39 Státní oblastní archiv v Třeboni (dále jen SOA Třeboň), oddělení Český Krumlov (dále jen odd. Č. Krumlov), fond: Rodinný archiv Schwarzenbergů (dále jen RA Schwarzenbergů), Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Afrikareise, Zásilka z Afriky, 30. 6. 1931.

Obr. 4 Jan Obenberger při úpravě brouků z rodu „Goliathus“, Zdroj: Pražský ilustrovaný zpravodaj, č. 15 (437), 1929.

rozmanitých nádherných brouků a jiných hmyzů⁴⁰ vyhradili zvláštní místnost. Třídění a klasifikace několika tisíc kusů, při nichž pomáhal i Machulka, zabraly přes dva týdny. Již po zběžné prohlídce materiálu entomologové nadšeně hlásili objev zcela nových druhů, „a to nejen mezi drobnými druhy, ale kupř[íkladu] u goliášů, u velkých nosatých zlatohlávků. U motýlů jest a bude celá řada novinek.“⁴¹ Machulka Schwarzenbergovi s hrdotí oznamoval, že „sbírky způsobily v muzeu rozruch. Dlouho již muzeum neobdrželo takový materiál. Byl jsem šťastným, když i sami odborníci prohlásili materiál i preparaci za prima. Těší mě, že všechna ta námaha a náklad s tím spojený byly účelnými [...]“⁴² Ve finále byla sbírka rozdělena na tři části: první díl připadl Národnímu muzeu, duplicity směřovaly do Národního muzea Velkovévodství lucemburského (Grand-Duche de Luxembourg Musée National, dnes Musée national d'histoire naturelle) a méně vzácné druhy obohatily entomologické sbírky schwarzenberského Lovčího a lesnického muzea na zámku Ohrada,⁴³ jež dosud sestávaly ze zástupců středoevropského hmyzu.

40 Tamtéž, novinový výstřižek, Obenberger, J., Africká expedice dra Adolfa Schwarzenberga, Národní listy, 15. 1. 1931.

41 Tamtéž., B. Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 6. 8. 1931.

42 Tamtéž, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 16. 9. 1931.

43 Lovčí a lesnické muzeum bylo založeno v prostorách barokního zámku Ohrada v roce 1842 Janem Adolfem II. ze Schwarzenbergu. Expozice zpočátku tvořily lovecké trofeje a preparáty ze schwarzenberských panství.

Spokojený Schwarzenberg si přál, aby se novinky pokřtily v Národním muzeu a dostaly druhové označení ‚schwarzenbergii‘ a ‚luxemburgií‘ a část nesla Machulkovo jméno. Do přírůstkového katalogu Národního muzea byla kolekce zapsána pod číslem 4142 a na počest mecenáše Adolfa Schwarzenberga dostala označení *Collectio Schwarzenberg*. „*Různý hmyz z Belgického Konga*“ podle pozdějšího přípisu tužkou čítal kolem dvou a půl tisíce kusů.⁴⁴ Přednosta zoologického oddělení Jan Obenberger zhodnotil štědrý dar následovně: „*Přinesená kořist byla opravdu skvělá a Národnímu muzeu dostalo se daru nezvykle cenného. Sběry páně Schwarzenbergovy obsahovaly spoustu přenádherných motýlů, z nichž většina jest pro naše sbírky novinkou, třebaž že naše sbírky motýlů jsou neobyčejně bohaté: sběr kobylek a strašilek je velmi zajímavý, neobyčejně bohatě jsou rovněž zastoupeni i brouci. Mezi těmito imponují série nádherných zlatohlávků a zvláště i obrovských goliášů. Ohromní tito brouci létají z večera prudce na světla reflektorů. Mezi přinesenými druhy jedním z nejcenějších je Goliathid Fornasinius russus Kolbe. Jistě i řada nových a neznámých forem jest v tomto materiálu, přivezeném v obrovské bedně.*“⁴⁵ Na systematickém roztrídění odborníci pracovali i v průběhu následujícího roku, jak o tom informovaly Národní listy v listopadu 1932: „*V entomologickém oddělení pracuje se na jedinečných sběrech velkého příznivce Národního muzea v Praze, velkostatkáře dr. Schwarzenberga, který věnoval muzeu výsledky afrických expedic z posledních let. K těmto africkým vzácným sběrům patří i ptačí kožky, dar vynikajícího českého lovce v Africe pana Machulky, který doprovází na afrických výpravách jak dr. Schwarzenberga, tak i Thurn-Taxise.*“⁴⁶ Zoologickému oddělení Machulka osobně daroval 29 exemplářů od 23 rozličných druhů. Ty zastřelil v předchozím roce na území Súdánů v povodí Bílého a Modrého Nilu a řek Rahad a Dinder. Byli mezi nimi například zástupci čeledi vlhovitých (Meropidae), kukačkovitých (Cuculidae) nebo ledňáčkovitých (Alcedinidae).⁴⁷

Exempláře do lucemburského muzea Machulka dopravil osobně v listopadu 1931. Cestu, kterou velkoryse uhradil Adolf Schwarzenberg, spojil s přednáškou pro veřejnost o zvěři a lovech v Belgickém Kongu.⁴⁸ Podnětné pro něj bylo setkání s Victorem Ferrantem,⁴⁹ jenž v muzeu zastával mezi lety 1894 až 1940 post kurátora a později vedoucího přírodovědného oddělení. Machulkovi se dostalo významného ocenění, když mu lucemburská velkovévodkyně Charlotta udělila 14. listopadu 1931 Důstojnický kříž s korunou Řádu Adolfa z Nassau za civilní a vojenské zásluhy.⁵⁰

44 Přírodovědné muzeum NM, Katalog III., 1894–1931, s. 518–519.

45 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Afrikaseise, novinový výstřížek, Obenberger, J., Africká expedice dra Adolfa Schwarzenberga, Národní listy, 15. 1. 1931.

46 Archiv Národního muzea (dále Archiv NM), fond: Zoologické oddělení, k. č. 7, Výstřížky, Novinky z Národního muzea v Praze, Národní listy z 10. 11. 1932.

47 Přírodovědné muzeum NM Praha, Katalog III., 1894–1931, s. 57–58.

48 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Afrikaseise, dopis L. Plischka B. Machulkovi z 14. 10. 1931.

49 Victor Ferrant (1856–1942) byl lucemburský entomolog, malíř a přírodovědec. Od roku 1864 byl kurátorem, Přírodovědného muzea (dnes Musée National d’Histoire Naturelle). Na jeho počest byla vědecká řada publikací vydávaných touto institucí pojmenována Ferrantina.

50 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 1, inv. č. N2A 120/ AC 17–AB 1, Písemné doklady o vyznamenáních, udělených Bedřichu Machulkovi, 2. Dekret o udělení důstojnického kříže s korunou velkovévodství lucemburského ze dne 14. listopadu 1931.

Druhá sběratelská výprava v roce 1933

Nezapomenutelné zážitky, bohatá lovecká kořist i vynikající výsledky sběratelské výpravy podnítily manžele Schwarzenbergovi k další cestě do Afriky pod vedením osvědčeného Bedřicha Machulky.⁵¹ I tentokrát chtěl Schwarzenberg po ukončení lovecké části Machulkovi financovat sběry, jejichž výtěžek měl obohatit stávající *Collectio Schwarzenberg* v pražském muzeu. Machulka se na nadcházející cestu pečlivě připravoval, studoval tamní zoologické sbírky a s jednotlivými odborníky konzultoval, na jaké druhy hmyzu a obratlovců má zaměřit svoji pozornost. Schwarzenberg odhadl náklady sběratelského podniku stejně jako u první výpravy na půl milionu korun. Ačkoliv měl potřebné finanční prostředky na svém kontě, Národní banka v souvislosti s hospodářskou krizí razantně omezila vývoz valut do zahraničí. Schwarzenberg požádal o pomoc Jana Obenbergra.⁵² Nepomohla však ani intervence vedení pražského muzea u Národní banky, jež nakonec zamítla uvolnění peněz v plné výši. Loveckou část výpravy musela ze svého soukromého zahraničního konta zaplatit Hilda, chybějící část rozpočtu týkající se sběrů v Belgickém Kongu nakonec uhradilo lucemburské muzeum. Machulka se musel zavázat, že bude lovit pouze pro vědecké účely a že se veškeré přírodniny stanou výhradním majetkem lucemburského muzea. Šéf tamního přírodovědného oddělení Victor Ferrant si přál, aby Machulka „*shromáždil v Africe, zejména v Belgickém Kongu, pokud možno všechny druhy savců, ptáků, plazů, hmyzu atd., připravil je podle technických možností a nechal je dopravit do Lucemburku*“.⁵³

Manželé Schwarzenbergovi se do Afriky vydali na konci roku 1932.⁵⁴ Samotnému safari v Súdánu předcházela poznávací cesta přes Blízký východ a po významných archeologických lokalitách v Egyptě. Cílem lovecké části výpravy se stala souroží „*ibexe*“ a antilopy kudu. Za trofejemi kozorožce núbijského se proto vypravili do pohoří Karora v oblasti Read Sea State, na lov kudu se přesunuli jižněji směrem k eritrejským hranicím.

Kromě kýžených trofejí si manželé Schwarzenbergovi po měsíčním safari odváželi z Afriky i podepsanou smlouvu na pronájem pozemku v Keni.⁵⁵ Farma, později

51 K průběhu cesty a safari manželů Schwarzenbergových do Afriky na přelomu let 1932/1933 více SLABOVÁ, M. – SLABA, M., Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga, c. d., s. 98–118.

52 V dopise prezidiu Národního muzea v Praze J. Obenberger uvedl: „Letošního roku hodlá podniknouti známý osvědčený příznivec Národního muzea v Praze pan JUDr. Adolf Schwarzenberg velikou loveckou výpravu do Afriky, jejímž zorganizováním, vedením a osobním vůdcovstvím pověřil našeho známého příznivce a mnohaletého vůdce loveckých a vědeckých expedicí po Africe pana Bedřicha Machulku. [...] Výprava tato navštíví opět nejzajímavější a na lovnou zvěř všeho druhu nejbohatší končinu střední Afriky, kde pan B. Machulka hodlá se zdržeti minimálně jeden rok.“ SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, F. P. b., dr. Adolf 4a–c, dopis J. Obenbergera prezidiu Národního muzea v Praze z 30. 9. 1932.

53 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 2, inv. č. N2A L 27/ AC 17–BB 2, 2. Musée national Luxembourg – Section d'Histoire Naturelle dopis V. Ferranta B. Machulkovi ze 14. 11. 1932.

54 K průběhu safari v roce 1932/1933 více SLABOVÁ, M. – SLABA, M., Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga, c. d., s. 98–110.

55 O osudech schwarzenberské farmy M'pala více viz Tamtéž, s. 166–225.

pojmenovaná M'pala, jim měla sloužit jako základna pro safari na území tehdejší Britské východní Afriky. Úlovky upravené londýnskou firmou Rowland Ward byly uloženy na loveckém zámku Ohrada, kde si do muzejních sbírek zaevidovali „1 rohy Kudu-antilopy, 2 rohy sajky a 3 rohy kozorožce“.⁵⁶ Victor Ferrant doufal, že by i tyto vzácné druhy mohly obohatit sbírky lucemburského muzea, proto Machulkovi napsal: „Velmi mě potěšilo, když jsem se dozvěděl, že J.[ejich] J.[asnosti] princezna a princ Schwarzenbergovi měli tak dobrý lov v horách Rudého moře. Doufejme, že jeden nebo dva kusy kořisti poputují do muzea, což by mě velmi potěšilo. V oblasti Rudého moře se vyskytuje zejména mnoho druhů mravenců a velmi vzácní, mravenčí hosté'. Škoda, že v tomto ohledu neproběhla sbírka.“⁵⁷

Po rozloučení se schwarzenberským párem Machulka pokračoval na druhou sběratelskou expedici. Podle původního záměru měl během devíti měsíců postupně navštívit Ugandu, Belgické Kongo a Súdán. Neutuchající deště v Ugandě zmařily hned zkraje jeho cestovní plány. Začátkem dubna tedy odplul z Port Súdánu do keňské Mombasy. Aby ušetřil peníze, omezil sběry přírodního materiálu na oblasti v dosahu železnice.⁵⁸ Přesunul se do Laikipie, na náhorní plošinu pod horou Mount Kenya, kde se na několik dní utábořil na břehu řeky Ewaso Nyiro na nové Schwarzenbergově farmě. Tamní rázovitá krajina bohatá na rozmanité druhy zvěře slibovala úspěšné sběry. Při lovech v okolí farmy mu ochotně pomáhal profesionální lovec Roy Home, jehož Schwarzenberg ustanovil správcem nemovitosti. Machulkovi byl zprvu sympatický, zejména mu lichořil Homeův živý zájem o jeho sběratelskou činnost. Zatímco s lovem měl Home bohaté zkušenosti, odchyt a preparace pro něj byly novinkou. Rád pozoroval staršího kolegu při práci, ochotně mu pomáhal a hltal jeho dobrodružné historky i odborné výklady. S povděkem uvítal Machulkovu nabídku, aby mu dělal společnost během sedmítýdenního pobytu v Ugandě a Kongu.⁵⁹ Zlákala ho i vidina odchytu goril v konžských horských oblastech. Aby Machulka snížil náklady expedice, spojili se s „bílým lovcem“ Johnem Alexandrem Hunterem, který měl v dané oblasti lovit pro pařížské muzeum. Od spolupráce s profesionály si sliboval, že bude „moci sebrati i velké věci, které střelí moji společníci – mají oba velké licence – a které já bych nikdy nemohl sebrati, protože těchto povolení nemám. Bude-li krajina jen trochu příznivá, doufám za červen a červenec v první etapě docílit slušné kolekce – ze všech druhů zvířeny – ne jenom hmyz.“⁶⁰ Během sběratelské výpravy měli úkoly přesně rozdělené. Zatímco Machulka vybíral vhodné destinace, zajišťoval konzervaci a preparaci a staral se o zázemí tábora, Home řídil nákladní automobil, najímal domorodý personál a lovil s Hunterem. Ačkoliv je zastihly „bouře, lijáky, mlhy – vlhka – moskiti

56 Tradice. Věstník svazu českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenbergu, 1935, 4 (8), s. 109 (229).

57 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 2, inv. č. N2A L 27/ AC 17-BB 2, 2. Musée National Luxembourg – Section d'Histoire Naturelle, dopis V. Ferranta B. Machulkovi z 24. 4. 1933.

58 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 27. 3. 1933.

59 Tamtéž, fond: Schwarzenberská ústřední kancelář, Nové oddělení, sign. Gü 7 Wr/1, Farma v Africe, Roy Home (1931–1937), dopis R. Homea A. Schwarzenbergovi z 20. 7. 1933.

60 Tamtéž, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 13. 5. 1933.

– *mouchy ce ce – a ostatní příjemnosti cesty po Africe v deštivé době*“,⁶¹ shromáždili v pralesích, savanách a křovinatých porostech na březích Viktoriina jezera a jezera Turkana kolem tři sta kusů rozličných kůží a lebek savců i ptáků. Po vypreparování měkkých částí se kůže sušily, drobní savci se rovnou nakládali do lihu.⁶² Průběh Machulka zhodnotil lakonicky: „*Zuřivě se preparuje – to sprostě se zahodí.*“⁶³ Machulka nasbíral i několik desítek kusů hmyzu. Zásilka připravená na odeslání z Ugandy do Prahy obsahovala podle Machulkova seznamu z 12. června 1933 78 kůží malých ptáků. Byli to: „*medosavky 13 ks, vrabci, pěnkva(vy), atd. 10 ks, špačků, mandelíků 11 ks, tuhýci 1, lednáček 7 ks, snovači 8 ks, dravec 1 ks, banano šedý 1 ks, vodní vlaštovka 1 ks, pobřežní běžec žlutý 1 ks, vdovy 2 ks, vlhy 1 ks, kukačky 1 ks, colins 1 ks, černobílý zoborožec 3 ks, bananožrout modrý červená křídla 2 ks, bananožrout modrý 1 ks, bažant 7 ks, zoborožák zobák žlutý 3 ks, zoborožák zobák červ. 2 ks, zelený holub 1 ks*“.⁶⁴ Přesto nebyl Machulka s výsledky spokojen a rozhodl se expedici po ugandské části přerušit. Jeho rozhodnutí uspíšily vzrůstající neshody s Royem Homeem, špatné počasí i nedostatek potravin.⁶⁵ V polovině července 1933 se tedy Machulka vrátil do Keni, aby se mohl pečlivě připravit na konžskou etapu. V nairobském muzeu si pronajal prostory pro zpracování dosavadních sběrů. S rozříděním, identifikací a latinskými názvy 326 ptačích kožek⁶⁶ mu pomohl uznávaný znalec afrických ptáků Victor van Someren.⁶⁷ Jako srovnávací materiál posloužily Somerenova soukromá ornitologická sbírka čítající na 25 000 kusů, jež obsahovala všech dva tisíce tehdy známých druhů vyskytujících se v Keni a Ugandě,⁶⁸ a kniha *Systema avium aethiopicaru* Williama Sclatera.⁶⁹ Po předběžném uspořádání si Machulka pochvaloval, že „*některé tyto kožky hýří zrovna barvami – a viděti na první pohled, že něco takového může vyrůstí jenom pod paprsky*

61 Tamtéž, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 22. 7. 1933.

62 Tamtéž, fond: Schwarzenberská ústřední kancelář, Nové oddělení, sign. Gü 7 Wr/1, Farma v Africe, Roy Home (1931–1937), dopis R. Homea A. Schwarzenbergovi z 20. 7. 1933.

63 CRHÁK, O. – STAHL, M. – ŠEJBL, J. – TODOROVÁ, J. – ONDERKA, P., Naposledy v Africe, c. d., s. 153.

64 Archiv NpM, fond: B Machulka, k. č. 9, in. č. N2A 160/ AC 17-CC 6, Konvoluty seznamů B. Machulky z cest po Africe, 2. Seznamy výstroje, výzbroje a zásob z loveckých výprav B. Machulky, obsah zásilky z 12. 6. 1933.

65 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: Schwarzenberská ústřední kancelář, Nové oddělení, sign. Gü 7 Wr/1, Farma v Africe, Roy Home (1931–1937), dopis R. Homea A. Schwarzenbergovi ze 4. 8. 1933.

66 Tamtéž, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 22. 7. 1933.

67 Victor Gurney Logan van Someren (1886–1974) byl zoolog a entomolog, žijící od r. 1912 v Nairobi v Keni. Od r. 1930 byl kurátorem Coryndon muzea, které se v roce 1964 stalo součástí The National Museums of Kenya.

68 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: Schwarzenberská ústřední kancelář, Nové oddělení, sign. Gü 7 Wr/1, Farma v Africe, Roy Home (1931–1937), dopis R. Homea A. Schwarzenbergovi ze 4. 8. 1933.

69 „V tyto dny poslal jsem do musea v Luxembourg první zásilku [...]. Hmyz a ostatní nemám doposud srovnán a popsání potřebovalo by delšího času – proto pošlu tuto sbírku až příští zásilkou. Rovněž některé duplikáty zůstaly zpět. Všechny ptáky po Luxembourg jsem si zde v museu pomocí ‚Systema avium aethiopicarum‘ určil – museum v Luxembourg bude mítí usnadněnou práci.“ Tamtéž, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 28. 7. 1933.

tropického slunce“.⁷⁰ Hmyzu přivezl nad očekávání málo. Sběry musel obstarat sám, neboť „*domorodci v Ugandě jsou bohatí – a nedají se proto pohnouti, aby pro nějakou peněžitou odplatu namáhali se při sbírání směšného jim hmyzu*“.⁷¹ Po týdnu usilovné práce a balení odeslal na konci června 1933 do Lucemburska objemnou zásilku, která na místo určení dorazila o měsíc později. Muzeum potvrdilo příjem pěti balíků v perfektním stavu, z nichž čtyři obsahovaly ptačí kůže a jeden kůže menších savců. Sbírká exotických ptáků se tak rozrostla o 113 druhů ve 253 exemplářích, sbírka savců pak o 7 nových druhů v 11 exemplářích. Victor Ferrant v děkovném dopise Machulkovi napsal: „*Bylo pro mě opravdovým potěšením vybalit všechna tato nádherná zvířata a uvědomit si, že mezi nimi byl pouze jeden druh, který již byl v naší sbírce zastoupen. Avifauna Ugandy se tedy musí zásadně lišit od té v Dolním Kongu, odkud máme nezanedbatelné množství ptačích druhů, což by mohl být i případ hmyzí fauny. Těším se proto na další zásilky vaší ugandské „sklizně“, které by mimo jiné měly obsahovat i hmyz. [...] Identifikace ptačích kůží pro mě byla poměrně cenná, protože se ve většině případů jednalo o místní druhy, které bez srovnávacího materiálu nelze tak snadno určit. [...] Jsem napjatý, jaký zajímavý a hodnotný materiál nám přinese vaše výzkumná cesta do oblasti Mount Kenya. Možná kůži a kostru gorily v tamních pralesích, což by bylo splněním mého největšího přání.*“⁷²

Když si Machulka v Nairobi dostatečně odpočinul, rozjel se ve druhé polovině července na sever k masivu hory Mount Kenya, aby zde u menších říček „*dosáhl co možno největší kořisti*“.⁷³ Společníka mu dělal arabský řidič, který uměl skvěle střílet. Na doporučení nairobských muzejníků se zaměřil i na pohoří Nyambeni severovýchodně od masivu Mt. Kenya, kde jsou „*opuštěná místa – kam mimo vládních úředníků nepřejde jiný Evropan – tím méně turista – zajímavé místo ethnograficky a krajinářsky – překrásné partie palem – banánů a stromovitých kapradin*“.⁷⁴ Po sběratelské stránce ho oblast ovšem zklamala. V nadmořské výšce okolo tří tisíc metrů odchytával povětšinou drobné savce a u města Isiolo ptáky, jejichž počet se vyšplhal ke dvěma stovkám. „*Na hmyz – kterého je zde v tuto roční dobu velice málo – nemám čas. Jsem na všechno sám – a tak jenom s ptactvem jsem od časného rána do pozdní noci plně zaměstnán.*“⁷⁵ Ve vyšších nadmořských výškách musel věnovat zvýšenou péči ošetřování preparátů, aby se nočními vlhky nezapařily, a tak nepřišly na zmar.⁷⁶ Jako improvizovanou sušárnu používal interiér automobilu. Při zpáteční cestě navštívil schwarzenberskou farmu, aby se zde zotavil a dosušil stávající úlovky. Poté zavítal do oblastí kolem měst Voi a Meru na jihu Keni. Přes počáteční skepsi se ukázalo, „*že sběry poskytují dobrý obraz stepní fauny – hlavně avis – východní Afriky. Pralesní fauna jest v nich méně*

70 Tamtéž, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 22. 7. 1933.

71 Tamtéž.

72 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 2, inv. č. N2A L 27/ AC 17–BB 2, 2. Musée national Luxembourg – Section d'Histoire Naturelle, dopis V. Ferranta B. Machulkovi z 3. 8. 1933.

73 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 22. 7. 1933.

74 Tamtéž, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 22. 8. 1933.

75 Tamtéž.

76 Tamtéž.

zastoupena. *Avis z Vých[odní] Afriky je totožný – na nepatrné výjimky s Avis Konga. Zde ale lépe k dosažení.*⁷⁷ Současná ornitologická sbírka pražského Národního muzea eviduje k roku 1933 110 kusů, z nichž 72 bylo uloveno na území Keni.⁷⁸

V říjnu se Machulka vrátil do konžského pralesa na řece Ituri. Pomocný tým si opět sestavil ze dvou osvědčených Súdanců a tří místních lovců. K dispozici měl dva nákladní automobily značky Ford. Jeden se proměnil ve skladiště a v pojízdnou čerpací stanici, druhý převážel nejnutenější vybavení.⁷⁹ Machulka i tentokrát spolupracoval s lovci z pygmejského kmene Bambuti.⁸⁰ Na konci října 1933 putovala do lucemburského muzea další zásilka, která obsahovala šest bedniček s kůžemi ptáků. Machulka nabýval při preparování ptačích kůže zručnosti, což ocenil i Victor Ferrant: „*Ptáci jsou v průměru lépe preparováni než v první zásilce. Jsou mezi nimi i mimořádně vzácné a krásné druhy. Zvláště jsem měl radost z nádherného bukače, jakož i z velkého dravce. Jsou to skutečně ohromní krasavci.*“⁸¹ Ferrant, který byl sám vášnivým entomologem, podněcoval Machulku zejména ke sběrům hmyzu. Zatímco brouky pro Machulku sbírala místní mládež, choulostivé motýly raději chytal sám.⁸² Kvůli odstřelu větší zvěře si na březích řeky a v hlubinách pralesa zbudoval několik úkrytů a posedů z větví a listů. Přes veškerou snahu se ovšem uspokojivějších výsledků nedočkal: „*Doposud jsem zde neviděl žádnou zvěř – vše jest jako očarováno – ukryto někde v zákoutích. To jsou ty stinné stránky pralesa a lovu v něm – kde většinou všechno závisí na náhodě.*“⁸³ Přesunul se jižněji do hor, kde na úpatí Ruwenzori sbíral pro Státní výzkumnou stanici v Průhoncích u Prahy semena „*alpských rostlin*“.⁸⁴ Na sklonku roku 1933 konžské sběry předčasně ukončil, protože výsledky neodpovídaly vynaloženému úsilí. Na náladě mu nepřidaly ani zprávy o zrušení safari, které měl se Schwarzenbergovými podniknout na začátku roku 1934. Přes jižní Ugandu se vrátil do Nairobi a následně se přesunul do Laikipie, aby se v okolí schwarzenberské farmy věnoval lovu větších savců pro lucemburské muzeum. Schwarzenberg ho od úmyslu odradil, protože muzeum nemělo pro větší exponáty dostatečně velké depozitáře ani výstavní prostory. Vyzval ho, aby se vrátil do Evropy. Machulka, unavený věčnými přesuny a vrtochy počasí, rád souhlasil. Na farmě uskladnil zbraně, vůz i výstroj a koncem února 1934 se vypravil na cestu domů.

77 Tamtéž, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 16. 9. 1933.

78 Za poskytnutý soupis exponátů děkuji RNDr. Janu Huškovi, Ph.D., kurátorovi ornitologických sbírek Přírodovědného muzea Národního muzea.

79 MACHULKA, B., V Africe, c. d., s. 230.

80 Machulka informoval A. Schwarzenberga: „*Jsem nyní již delší dobu v pralesu Ituri – prolézám les – sbírám s tlupou Pygmies Bambuti – a i oni loví v vlastní pěst pro mne – ale výsledky jsou poměrně slabé.*“ SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 15. 11. 1933.

81 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 2, inv. č. N2A L 27 – AC 17–BB 2, 2. Musée national Luxembourg – Section d’Histoire Naturelle dopis V. Ferranta B. Machulkovi z 26. 10. 1933.

82 MACHULKA, B., V Africe, c. d., s. 241.

83 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 15. 11. 1933.

84 Tamtéž, dopis L. Plischka B. Machulkovi z 23. 11. 1933.

V Národním muzeu předal Janu Obenbergerovi duplikáty brouků z konžských pralesů a několik kusů ptačích kůží. Zpracováním brouků byl pověřen externí spolupracovník muzea, mladý entomolog Zdeněk Tesař, jenž záhy určil osmnáct exemplářů zlatohlávků rodu *Mecynorrhina*, „*kteří tvoří nový druh tohoto Goliathina. Liší se tvarem štítu, penisem a velkou schopností tvořiti barevné odchylky.*“⁸⁵ Na Machulkovu počest ho pojmenoval *Mecynorrhina machulkai*. Exempláře ptačích kůžek byly zapísány do přírůstkové knihy pod čísly 4607 až 4611. Identifikovány byly jako *Lophaetus occipitalis* (orel chocholatý), *Kaupifalco monogrammicus auct.* (jestřábec pestrý), *Chrysococcyx cupreus cupreus auct.* (kukačka žlutobřichá), *Lampromorpha caprius auct.* (kukačka lesklá) a *Tauraco Schuettii Eminii* (turako černozobý).⁸⁶

Poslední společná výprava do Afriky

Poslední společnou cestu do Afriky uskutečnili manželé Schwarzenbergovi s Machulkou na přelomu let 1934 až 1935. Lov a sběry však nebyly hlavními cíli expedice plánované do provincií Kivu a Ituri na východě Belgického Konga. Schwarzenberg chtěl využít Machulkových filmařských zkušeností⁸⁷ i jeho znalostí zdejší krajiny k natočení zvukového dokumentárního filmu o africké zvěři a životě domorodců. Vrcholem afrického opusu měly být záběry horských goril a scény ze života pygmejského kmene Bambuti v pralese Ituri. Přestože byl tehdejší filmový trh nasycen velmi kvalitními, dokonce barevnými snímky, Schwarzenberg sázel na novou technologii, kterou chtěl použít při ozvučení snímku. K tomu zakoupil přístroj na nahrávání zvuků od německé firmy Telefunken.⁸⁸ Podle žádosti o udělení víza měla expedice setrvat na území Belgického Konga téměř tři měsíce. V oblasti jezera Kivu chtěli procestovat Národní park Albert, na řece Rutsuru lovit hrochy, v bambusových lesích pozorovat gorily nebo pobýt v pralese Ituri, aby tu mohli filmovat pygmeje.⁸⁹ Nepříznivé klimatické podmínky i epidemie spavé nemoci, jež v oblasti vypukla, zhatily veškeré plány. Výprava zůstala v Keni a v lednu lovila v povodí řek Tiva a Tana, kde chtěl Schwarzenberg skolit vytouženého slona se stolibrovými kly. Vedením safari byl pověřen Roy Home, Machulka měl na starosti logistiku, sběry a preparátorské práce. Průběh safari měly zvětšit filmové záběry, proto se členem týmu stal filmař Albert M. Holm z Dánska, který obsluhoval zvukový přístroj. Za kamerou se měli střídát Schwarzenberg, Machulka a Home. Součástí expedice bylo šest vozů, proto

85 TESAŘ, Zdeněk, *Mecynorrhina machulkai spec. n.* (Col. Ceton.), Sborník Entomologického oddělení Národního Muzea v Praze, 1935, 13, s. 101.

86 Přírodovědné muzeum NM, Katalog přírůstků IV., 1932–1940, s. 119–120.

87 Bedřich Machulka se v roce 1927 podílel jako spolurežisér a kameraman na vzniku filmu Gari-Gari (Volání africké pustiny) Hugo A. Bernatzika, který šel do kin o rok později.

88 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: Schwarzenberská ústřední kancelář, Nové oddělení, sign. Gü 7 Wr/1, Roy Home (1931–1937), dopis A. Schwarzenberga R. Homeovi z 27. 10. 1934.

89 Archiv NpM, fond: Bedřich Machulka, k. č. AC 17, Varia, 18, 10. Konvolut úředních dokladů a písemností z loveckých výprav Dr. Adolfa Schwarzenberga a jeho manželky Hildy do střední Afriky v letech 1930–1934.

byl poprvé najat i automechanik, Angličan Edward Black z Nairobi.⁹⁰ V únoru 1935 se kvůli natáčení lvů výprava vydala do rezervací Arusha a Serengeti v Tanzanii. Jelikož zde panoval přísný zákaz jejich lovu, přesunuli se do okolí keňského města Voi. Se zajímavými záběry a četnými úlovky, mimo jiné slona a dvou lvů, se počátkem března vrátili na farmu. Po několika dnech vyplněných lovy na svých pozemcích se Schwarzenbergovi vydali na zpáteční cestu do Evropy. Machulka pověřený vedením tříčlenného filmového štábu se měl přesunout do Súdánu. Když však zjistil, že finanční rezerva na filmování byla utracena ještě během safari, zůstal na farmě. Tady se opět pustil do sběrů. Zoology v Praze potěšila zejména zásilka, která obsahovala kůži a lebku samce východoafrické kočky plavé (*Felis maniculata*), „starého záletníka, brousíciho do blízkosti farmy za domácími kočkami“.⁹¹

Po Schwarzenbergově finanční injekci se Machulka v polovině dubna 1935 vydal na další filmařskou cestu, aby se pokusil „o snímky zvěře na Uaso Nyiro v Isiolo District a o zvuk a film domorodců v Meru a pohoří Nyambeni“.⁹² Ani tento podnik se nezdařil a celé filmové safari skončilo krachem s obrovskou finanční ztrátou. Za hlavního viníka nezdaru Schwarzenberg označil Machulku a odmítl nadále sponzorovat jeho pobyt v Africe. Nešťastnému Machulkovi se nepodařilo získat jiného mecenáše, a tak musel milovaný temný kontinent opustit.

Částečného zadostiučnění se Machulka dočkal po odevzdání hmyzu pražskému Národnímu muzeu, o čemž vzápětí informoval Schwarzenberga: „Mnohými díky jsem povinován vaší Jasnosti i za umožnění mé účasti na poslední cestě v Africe a za částečnou moji sběratelskou činnost na této cestě. Nemohl jsem sebrat sice za stávajících poměrů velký materiál přírodopisný, ale i z toho, co jsem sebral, ukazují se při prvním prostudování nové a zajímavé věci. Jest to pro mne ve smutné a tísnivé době nynější malý paprsek útěchy.“⁹³ Do přírůstkové knihy byla kolekce obsahující na tisíc kusů zapsána pod jednotným číslem 5133 jako *Coleoptera diversa*.⁹⁴ Přednosta zoologického oddělení Jan Obenberger o nových přírůstcích nadšeně informoval odbornou veřejnost:

90 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: Schwarzenberská ústřední kancelář, Nové oddělení, sign. Gü 7 Wr/1, Roy Home (1931–1937), dopis R. Homea A. Schwarzenbergovi z 29. 11. 1934.

91 „Při jedné Machulkově návštěvě v zoologickém oddělení Národního muzea v Praze hovořili [B. Machulka se zoologem O. Štěpánkem] o problému původu domácí kočky a při tom si dr. Štěpánek postěžoval, že v našich muzejních sbírkách jsou jen velmi chatrně zastoupeny rasy divoké kočky plavé, pramáti našich koček domácích. Cestovatel Machulka, který se tehdy chystal na svoji poslední africkou výpravu, hned ochotně slíbil, že východoafrickou kočku plavou pro naše Národní museum obstará, a to dokonce exemplář žijící v blízkosti farmy, kde měl Machulka v poslední době svůj „hlavní stan“. A skutečně; za několik měsíců přinesla letecká pošta nevelký balík z Afriky a dopis od Machulky. V zásilce byla čerstvá, vzorně preparovaná kůže velikého kocoura východoafrické kočky plavé, označované vědeckým jménem jako *Felis ocreata temminckii*, s očištěnou lebkou, a v dopise milá slova Machulkova se všemi odbornými podrobnostmi o darovaném kuse a s humorným dodatkem, že tedy posílá slíbeného kocoura pro naše sbírky, kocoura, kterého znal z dřívějších pobytů na dotyčné farmě jako starého záletníka, brousíciho do blízkosti farmy za domácími kočkami.“ MACHULKA, B., V Africe, c. d., s. 301.

92 SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 15. 4. 1935.

93 Tamtéž, dopis A. Schwarzenberga B. Machulkovi z 2. 9. 1935.

94 Přírodovědné muzeum NM, Starý inventární katalog. Zoologické oddělení NM III. (1894–1931), s. 243–245.

„Přinesl nám velký počet nádherných druhů, z nichž velmi mnoho vůbec dříve jsme neměli, a přinesl tentokrát velmi zajímavé krasce.“⁹⁵ Mezi preparáty se objevil i senzační nález *Sternocera castanea* subsp. *Rothschildi* Théry, který byl ve sbírkách světových vědeckých institucí zastoupen jen v několika málo exemplářích.⁹⁶ Machulka byl sám překvapený raritou nálezu. Podle svých slov krasce našel v počtu několika set kusů na bližší neurčeném druhu akácie. Usmrtil je vhozením do vařící vody hned na místě, „což je nejlepší způsob smrcení těchto velkých zvířat v tropech“.⁹⁷ Jan Obenberger ocenil, že „brouci došli skvěle zachování, s původním tomentem a několik samiček vypustilo dokonce i vajíčka“.⁹⁸ Mezi preparáty Obenberger našel i nové variety výše zmíněné formy krasce, „která se vyznačuje hnědým zabarvením celé zadní poloviny krovek“ a již pojmenoval po Machulkovi – *Sternocera castanea* sp. *Rothschildi* var. *machulkai* n. var.⁹⁹ Nález pocházel z povodí řeky Uaso Nyiro v Laikipii. V okolí Nairobi Machulka našel několik dosud neznámých aberací krasce *Damarsila lethalis* J. Thomson, jehož nejhezčí formu Obenberger pojmenoval *Damarsila lethalis* ab *machulkai* n. ab.¹⁰⁰ V třídění entomologických sbírek pokračovali odborníci ještě v roce 1936. Machulka se snažil zůstat s Adolfem Schwarzenbergem v kontaktu. Ubezpečoval ho, že se jeho investice do sběratelských výprav vyplatila. Informoval ho o odborné studii entomologa Zdeňka Tesaře, v níž poprvé popsal nález nové variety zlatohlávka druhu *Mecynorrhina torquata*, kterého pojmenoval *Mecynorrhina machulkai* *schwarzenbergi*.¹⁰¹ Separát článku se stal součástí sbírky tisků knihovny státního zámku Hluboká nad Vltavou.¹⁰²

95 OBENBERGER, Jan, Krasci, nalezení r. 1934 a 1935 cestovatelem B. Machulkou ve střední Africe, Sborník Entomologického oddělení Národního Muzea v Praze, 1935, 13, s. 98.

96 Nález vzácného brouka Obenberger kvitoval následovně: „Dlouhá léta sháněl jsem tuto formu a nepodařilo se mi ji nikdy sehnati – ba ani viděti, ačkoliv mýma rukama prošly veliké tisíce těchto velikých a krásných krasců. Letos v červnu v Paříži po prvé jsem tuto formu spatřil ve sbírkách pařížského Národního Přírodovědeckého Musea, kde mi byla ukázána jako největší vzácnost. Jaké bylo moje překvapení, když za měsíc nato došla skvěle zachovalá zásilka od p. B. Machulky, která obsahovala neméně než několik set kusů tohoto převzácného brouka!“ Tamtéž.

97 Tamtéž.

98 Tamtéž

99 Tamtéž.

100 Tamtéž, s. 99.

101 „V našem muzeu při zpracování *Collectio Schwarzenbergii*, materiálu přírodopisného nasbíraného mnou v Africe, našly se nové a zajímavé věci. Mezi mnoha jiným mladý nadšenec, externí pracovník muzea, pan Z. Tesař, který se zabývá hmyzem oné sbírky třídy *Cetoniidae*, pořídil separát popisu jednoho nového druhu brouka z té třídy a žádal mne před časem, abych tento separát odevzdal Vaší Jasnosti. Nejkrásnější odrůdu tohoto brouka pojmenoval *Schwarzenbergi*.“ SOA Třeboň, odd. Č. Krumlov, fond: RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, F. P. b., dr. Adolf 3c/1, Bedřich Machulka, dopis B. Machulky A. Schwarzenbergovi z 6. 9. 1936.

102 Separát je uložen pod inventárním číslem 11 101.

Africké oddělení Lesního a lovího muzea na zámku Ohrada

Z každé africké výpravy si manželé Schwarzenbergovi přivezli lovecké trofeje, které deponovali v prostorách schwarzenberského Lovčího a lesního muzea na zámku Ohrada, a suvenýry etnografické povahy. Na koci roku 1937 se správce muzea František Janovský po poradě se Schwarzenbergem pustil do přípravy nové expozice, která měla veřejnosti představit exotickou faunu černého kontinentu i lovecké úspěchy šlechtického páru. Na začátku roku 1938 bylo do jedné z chodeb prvního patra zámku instalováno Africké oddělení s „*nádhernými africkými trofejemi, ulovenými velkostatkářem Dr. Adolfem Schwarzenbergem a jeho chotí v Africe*“.¹⁰³ Nová sbírka obsahovala preparáty lvích, leopardích a gepardích kůží, hlavy buvolů a nejrůznějších antilop, kly slona afrického, hlavu prasete bradavičnatého a různé etnografické předměty, které manželé Schwarzenbergovi nakoupili nebo dostali od domorodců darem. Všechny vystavené zoologické exponáty byly označeny českým, německým a latinským názvem. Na podložce, na níž byla trofej namontována, bylo vyznačeno počáteční písmeno křestního jména legátora – A jako Adolf, H jako Hilda, rok a lokalita. Expozici doplnilo na třicet černobílých fotografických snímků zachycujících manžele Schwarzenbergovi s ulovenou zvěří, rázovitost africké krajiny nebo farmu M'pala.¹⁰⁴

Když na počátku druhé světové války Bedřich Machulka vstoupil zpět do schwarzenberských služeb jako preparátor, konzervátor a správce afrických sbírek ohradského muzea, z vlastní iniciativy upravil a zvětšil Africké oddělení.¹⁰⁵ Počet trofejí značně rozšířil a do expozice přidal například osm sloních klů, které vždy po dvou stály z každé strany dveří na obou koncích chodby. Pozornost návštěvníků poutala i sloní noha upravená jako odpadkový koš. Do dvou prosklených vitrín Machulka nainstaloval vzácné africké motýly a brouky, kteří doplnili stávající vystavený hmyz. Jeho přičiněním se rozšířila i etnografická část expozice. Nechyběly rozličné košíky, ošatky, podložky, dřevěné i hliněné nádoby, souprava na kávu, dřevěné zoomorfí a antropomorfí figurky, šperky, hračky, hudební nástroje, zbraně, růžence, fezy nebo textilie. Machulka chtěl expozici uvést do geografického kontextu, proto na zeď mezi kůže a preparované hlavy zavěsil mapy Keni a Súdánu a dodal několik fotografií. Podle smlouvy úpravy dokončil do konce září 1940. Manželé Schwarzenbergovi si jeho práci kvůli politickým událostem ve čtyřicátých letech nikdy prohlédnout nemohli. Zda viděli alespoň fotografie, není z dostupných archivních pramenů zřejmé.

103 Tradice. Věstník svazu českých úředníků a zřizenců knížete ze Schwarzenbergu, 1938, 1 (17), s. 9 (101).

104 Podle časopisu Tradice expozice čítala „5 kusů kůží lvích, 3 leopardí a 2 gepardí, po 1 hlavě buvola kaferského a habešského, 1 lebka buvola habešského, 1 rohy nosorožce na štítu, 1 hlava kance bradavičnatého, dvoje kly slona afrického, 1 hlava kozorožce, 16 hlav a 13 lebek různých antilop, 2 lebky hyen, 3 lebky šakalí, 1 lebka div[okého] afrického psa a 4 ocasy různých antilop, konečně 1 pár klů kance bradavičnatého. Všecky tyto africké trofeje jsou dokonale preparované a budí pochopitelně značnou pozornost všech návštěvníků.“ Tamtéž, s. 25 (117).

105 Soupis předmětů v africkém oddělení je uveden v inventárním seznamu ohradského muzea, viz Archiv Národního zemědělského muzea, spisovna Národního zemědělského muzea Ohrada, opis inventáře kníž. schw. ohradského muzea Hluboká n. Vlt. z let 1935–1946, s. 33–36, a v mladším seznamu z 50. let, viz Tamtéž., Inventář loveckého muzea, s. 35, 36 a 48.

Osudy sbírek

Zatímco manželé Schwarzenbergovi museli kvůli svým otevřeným protinacistickým postojům po roce 1939 emigrovat, Bedřich Machulka zůstal ve spojení s kurátory zoologického oddělení až do konce svého života. V Národním muzeu byl častým hostem a pokaždé s sebou přinesl nějaký dárek ze svých soukromých sbírek, který se stal vítaným přínosem pro zdejší zoologické sbírky. „Co vše nám už za svých předeshlých výprav daroval. Vždy něco ještě doma objeví, ať to jsou nějaké starší, uschované sudanské kožky, nebo madagaskarští ptáci, vždy na nás rád a mile pamatuje. Když přijde mezi nás, je to pro nás svátkem,“ popisoval jeho návštěvy Jan Obenberger.¹⁰⁶ V přírůstkové knize se v kolonce „dárce“ – Machulkovo jméno objevuje naposledy v roce 1952, kdy byly zaevidovány „lebky, 15 kusů, 5 souroží, 6 různých ssav. koží, 1 lebka krokodila; 1 lebka prasete brad.; ptačí kožky 25 kusů“ pocházející z východní Afriky.¹⁰⁷

Bedřich Machulka se snažil zoologické sbírky Národního muzea systematicky doplňovat tak, aby zkompletoval kolekci africké fauny, o kterou se podle něj instituce ochudila, když v minulosti odmítla dary Emila Holuba.¹⁰⁸ Před každou sběratelskou expedicí u příslušných kurátorů zoologického oddělení zjišťoval, o jaké druhy mají největší zájem. Z praktického i finančního hlediska se zaměřil na hmyz, menší savce a ptáky, které lovil a preparoval „ve vzorných vybraných sériích pro základní sbírky studijní“.¹⁰⁹ Machulkovy zásilky obsahovaly desítky profesionálně preparovaných ptačích kůží a upravených balků, které byly pečlivě označeny datem a lokalitou včetně ornitologicky cenných údajů.¹¹⁰ V současnosti je v ornitologické sbírce evidováno 151 různých druhů v počtu 227 kusů. Nejvíce zástupců patří do čeledi snovačovitých (Ploceidae, 15 druhů), strdimilovitých (Nectariniidae, 13 druhů), čagrovitých (Malaconotidae, 10 druhů), zoborožcovitých (Bucerotidae, 8 druhů) nebo astrildovitých (Estrididae, 8 druhů). Více druhy jsou taktéž zastoupeny čeledi zoborožcovitých (Bucerotidae), vlhovitých (Meropidae), špačkovitých (Sturnidae), drozdovitých (Turdidae) nebo turakovitých (Mhusopagidae). Zdejší entomologické sbírky obohatil o zcela nové druhy i vzácné exempláře. Světového významu nabyly sběry z konžského pralesa Itury a Keni, které přinesly nové druhy z rodu zlatohlávků (*Mecynorhina*) a druhy z čeledi krascovitých (Buprestidae). Jednotlivé exponáty hmyzu zahrnuté do Collectio Schwarzenberg byly podle aktuálních informací kurátorů entomologického oddělení již tehdy systematicky zařazeny do entomologické sbírky dle řádů a v současné době neexistuje samostatná sbírka materiálu nasbíraného Bedřichem Machulkou. Ze zpráv šéfa zoologického oddělení Jana Obenbergra vyplývá, že Machulka lovil i větší savce

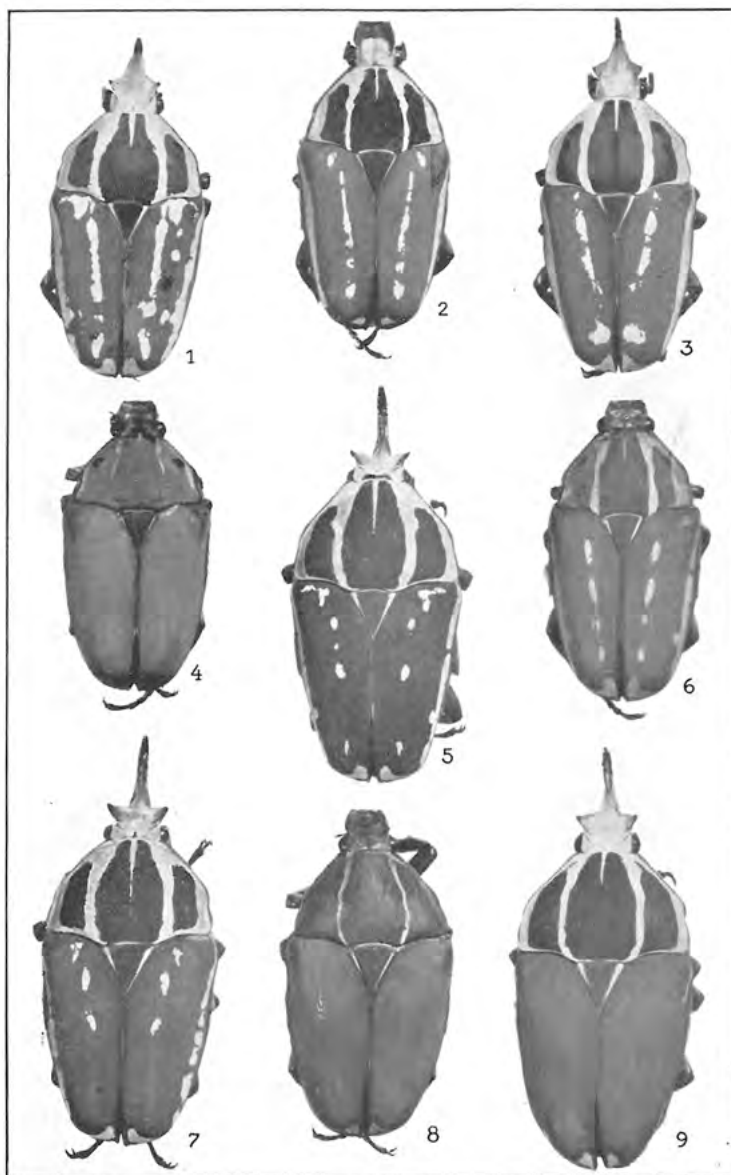
106 Archiv NpM, fond: B. Machulka, k. č. 18, inv. č. AC 17, Varia, 14. Doc. Dr. Jan Obenberger: B. Machulka, cestovatel, přírodopisec a lovec – Mecenáš Národního Muzea, strojepis článku.

107 Přírodovědné muzeum NM, Starý inventární katalog. Zoologické oddělení NM V. (1940–1958), s. 146.

108 MACHULKA, B., V Africe, c. d., s. 302. K osobnosti Emila Holuba ŠÁMAL, Martin, Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel, Praha 2023. K současnému vnímání Holubova odkazu nejnověji WINTER, Tomáš (ed.) – ŠÁMAL, Martin – CRHÁK, Ondřej – VALENTA, Petr, Emil Holub, Praha 2023.

109 Tamtéž.

110 Tamtéž.

Fotografováno ve fotografické laboratoři Národního Muzea v Praze

Obr. 5 Obrazová příloha článku Zdeňka Tesaře o nálezu nových zlatohlávků rodu *Mecynorrhina*. ve Sborníku Entomologického oddělení Národního Muzea v Praze, 1935.

pro výstavní expozice. Mělo se jednat o antilopku pižmovou (*Nesotragus moschatus*) nebo „*temně zbarvenou cibetku africkou*“ (*Civettictis civetta*).¹¹¹ Dobové přírůstkové knihy zaznamenávají k roku 1935 šest kůží blíže nespécifikovaných drobných savců, hlodavce z čeledi šupinatkovitých (*Anomaluridae*), který byl vystaven v expozici, kůži kočky zlaté (*Profelis aurata*) a kůži a lebku kočky plavé (*Felis maniculata*). Záznam z roku 1952 uvádí šest různých savčích kůží bez bližšího určení. V průběhu šedesátých až osmdesátých let čekalo zoologickou sbírku opakované stěhování do mimopražských depozitářů, například do Chřibské na Děčínsku nebo do Peruce na Lounsku. Častou manipulací se u řady exponátů poztrácela původní evidence, takže je není možné stoprocentně identifikovat.

Podobně neradostný osud stihl i exponáty z Afrického oddělení schwarzenberského muzea na zámku Ohrada. V roce 1961 barokní budovu i se sbírkami převzalo Národní zemědělské muzeum, které v kontextu budování nových expozic oddělení zrušilo. Exotické trofeje a etnografický materiál byly v rámci nově definované specializace muzea na historii lesnictví, myslivosti a rybářství na území Československa ze sbírek vyřazeny. Exponáty zoologické povahy byly v roce 1963 delimitovány do Přírodovědeckého muzea při Národním muzeu,¹¹² etnografickou kolekci převzalo Náprstkovo muzeum 14. ledna 1963. Tři zasklené vitríny s hmyzem byly z expozice vyřazeny již 28. září 1959. Některé předměty z organických materiálů podlely času a byly zlikvidovány, jiné byly označeny za bezcenné a prodány do podniku Klenoty Praha.¹¹³ Do Přírodovědeckého oddělení Národního muzea bylo převedeno 63 položek. V důsledku nevyhovujícího uložení lovecké trofeje utrpěly škody, zvláště preparované hlavy a kůže. Ze sbírek proto byly vyřazeny hlavy gazely Thomsonovy a Grantovy, antilopy konžské, prasete bradavičnatého či impaly, vlčí kůže a po dvou kůžích lva a geparda. Zbývající exponáty jsou v současnosti uloženy v depozitářích Přírodovědeckého muzea Národního muzea v Horních Počernicích.

Historické zoologické sbírky Národního přírodovědného muzea v Lucemburku jsou v současné době zpracovány podobně jako v Praze pouze zčásti. Sbírká exotických ptáků nasbíraných Bedřichem Machulkou čítá 201 kusů.¹¹⁴ V rámci entomologické sbírky byla prozatím odborně zpracována pouze sekce exotických brouků z čeledi vrubounovitých (*Scarabaeidae*). Manželé Schwarzenbergovi do ní věnovali téměř 400 brouků, kteří dnes tvoří 3,6 procent sbírky. Jako dárcé je uvedena Hilda. Všechny identifikační štítky kromě označení druhu, místa nálezu a datace nesou nápis „*Princesse Hilda von Schwarzenberg, Hluboka*“.¹¹⁵ Podle sdělení kurátora Francesca

111 Tamtéž, s. 302–303.

112 Soupis předmětů převedených do sbírek zoologického oddělení Přírodovědného muzea NM zaznamenává přírůstkový katalog inv. č. P6p-13, 14, 15, 16/1963.

113 Ze sbírek byly vyřazeny například dřevěný model člunu, dřevěné černé pouzdro s víkem nebo dřevěné plastiky krokodýla či bojovníka třímajícího oštěp.

114 HEIDT, Claude, Les collections ornithologiques du Musée national d'histoire naturelle de Luxembourg, Ferrantina 89, Luxembourg 2023.

115 VITALI, Francesco, Catalogue of the types of the Scarabaeidae in the National Museum of Natural History of Luxembourg (Coleoptera) ZooKeys 814: 95–114, dostupné online: <<https://doi.org/10.3897/zookeys.814.32059>> [10. 7. 2024].

Vitaliho není Machulkovo jméno s exponáty spojováno a současným kurátorům lucemburského muzea je neznámé.

Resumé

V období první republiky, kdy Národní muzeum nově definovalo svůj status a potýkalo se s finančními problémy na provoz a podporu vědecké činnosti odborných zaměstnanců, se manželé Schwarzenbergovi stali jedněmi z nevýznamnějších mecenášů této instituce. Financováním sběratelských expedic cestovateli a lovcí Bedřichu Machulkovi do střední a východní Afriky se podíleli na vzniku jedné z nevýznamnějších a nejrozsáhlejších entomologických sbírek v Evropě. Ornitologickou sbírku pomohli doplnit a rozšířit o nové druhy, stejně tak i sbírku savců. Přestože se primárním cílem jejich cest do Afriky stal lov, uvědomovali si důležitost podpory vědeckých institucí, která se pro ně stala otázkou osobní prestiže a reprezentace. Schwarzenberg, jenž choval sympatie k mladému československému státu, tak podpořil i jeho nově se rozvíjející vědu. Významnou roli při vzniku *Collectio Schwarzenberg* sehrála i osobnost Bedřicha Machulky, který při sběratelských expedicích zúročil svých bohatých zkušeností s vedením loveckých výprav a z komerčního sběru přírodnin, jakkoliv se ve světle současného postkoloniálního diskurzu mohou jevit problematické. Přestože se Machulkovi nedostávalo akademického vzdělání, znalosti si doplňoval samostudiem, četbou odborných knih a konzultacemi s vědeckými pracovníky obou muzejních institucí. Prvotní sběry probíhaly dosti nahodile, kdy se v dané lokalitě snažil získat co nejvíce rozličných druhů. Při druhé výpravě pracoval již systematicky, aby do sbírek obou vědeckých institucí získal reprezentativní vzorky. Ty měly zdokumentovat faunu daného území a doplnit „slepá místa“ v muzejních sbírkách. Věřil, že Národnímu muzeu pomůže vybudovat zoologické sbírky světové úrovně. Ačkoliv výsledky svých sběratelských aktivit zpětně hodnotil poněkud skepticky, protože „z mých sběrů dostaly se k nám jenom kusé trosky do Národního musea“, čeští entomologové si díky Machulkovi několikrát připsali světové prvenství a mnohé exempláře dodnes nesou jméno svého nálezce i jméno osvětleného mecenáše Adolfa Schwarzenberga.

Z původní rozsáhlé Schwarzenbergovy sbírky se kvůli sporé dobové dokumentaci podařilo identifikovat pouze několik málo předmětů. Na fyzickém stavu přírodnin, zejména trofejí, které do sbírek přibýly až v šedesátých letech minulého století ze zrušeného Afrického oddělení zámku Ohrada, se negativně podepsaly problémy Národního muzea s chronickým nedostatkem místa pro deponaci sbírek. Ty se uspokojivě vyřešily až na počátku milénia. I přesto mají zachované exponáty značnou přírodovědnou i kulturně-historickou hodnotu. Vypovídají o dobovém rozšíření některých dnes již vzácných druhů a o biodiverzitě daných oblastí. Řada živočichů je v současné době chráněna Úmluvou o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES), takže je není možné získat sběry ve volné přírodě. Historické exponáty mají význam i pro současné vědce, kteří je využívají při identifikaci a popisu poddruhů. Zároveň lze vysledovat strategii do-

plňování sbírek výše zmiňovaných vědeckých institucí ve sledovaném období i roli soukromých osob podílejících se na jejich vzniku.

Prameny a literatura

Archiv Náprstkova muzea

- fond Bedřich Machulka

Archiv Národního muzea

- fond Zoologické oddělení

Archiv Národního zemědělského muzea Praha

- spisovna Národního zemědělského muzea Ohrada

Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov

- fond Rodinný archiv Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou
- fond Schwarzenberská ústřední kancelář

Národní archiv

- fond: Různé osobní archivy, Adolf Schwarzenberg (nezpracovaný)

Literatura

CRHÁK, Ondřej, Postkoloniální obrat v muzejnictví, Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce, 2023, 61, č. 2, s. 3–12.

CRHÁK, Ondřej – STAHL, Matěj – ŠEJBL, Jan – TODOROVÁ, Jiřina – ONDERKA, Pavel, Naposledy v Africe. Edice cestovních a loveckých deníků Bedřicha Machulky, Praha: Národní muzeum 2022.

HEIDT, Claude, Les collections ornithologiques du Musée national d'histoire naturelle de Luxembourg, Ferrantina 89, Luxembourg: Musée national d'histoire naturelle 2023.

HOŘÁNEK, Vojtěch, Koloniální diskurz meziválečného Československa, nepublikovaná diplomová práce. Praha: Katedra mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy 2023.

JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla – JŮN, Libor, Jan Obenberger, první profesor entomologie v Československu, Živa, 2014, 62, č. 5, s. CVII–CVIII.

Kol. autorů, Velká kniha o Národním muzeu, Praha: Národní muzeum 2016.

KŘÍŽOVÁ, Markéta, Koloniální sny českých vlastenců, Vesmír, 2020, 99, č. 10, s. 592–595.

JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla – NAVRÁTILOVÁ, Hana – STORCHOVÁ, Lucie – HAVLŮJOVÁ, Hana – JŮN, Libor, Českoslovenští vědci v Orientu. I. díl, Praha: Scriptorium 2012

JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla – NAVRÁTILOVÁ, Hana – JŮN, Libor – HAVLŮJOVÁ, Hana – STORCHOVÁ, Lucie – WOLF, B. Oerter, Českoslovenští vědci v Orientu. II. díl, Praha: Scriptorium 2013.

LOOMBA, Ania, Colonialism/Postcolonialism. Second edition, London – New York: Routledge 2014.

MACHULKA, Bedřich, V Africe na stezkách zvěře. Vzpomínky afrického cestovatele a lovce, Praha: Orbis 1958.

OBERBERGER, Jan, Jak pro nás sbírali a sbírají, Časopis Národního muzea, 1938, 112, s. 25–29.

- OBENBERGER, Jan, Krasci, nalezení r. 1934 a 1935 cestovatelem B. Machulkou ve střední Africe, Sborník Entomologického oddělení Národního Muzea v Praze, 1935, 13, s. 98–100.
- OBENBERGER, Jan, Zoologické oddělení, in: Národní muzeum 1818–1948, Praha: Národní muzeum 1949, s. 177–193.
- ŘIČÁŘ, Josef, Lovci a sběratelé. Čeští cestovatelé a praxe reprezentování lovu afrických zvířat v pozdním 19. století perspektivou animal studies, Dějiny – Teorie – Kritika, 2023, č. 1, s. 97–126.
- SLABOVÁ, Markéta – SLABA, Martin, Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga, Praha: Národní zemědělské muzeum 2014.
- ŠÁMAL, Martin, Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel, Praha: Vyšehrad a Národní muzeum 2023.
- TESAŘ, Zdeněk, *Mecynorrhina machulkai* spec. n. (Col. Ceton.), Sborník Entomologického oddělení Národního Muzea v Praze, 1935, 13, s. 101–107.
- TODOROVÁ, Jiřina, Ve službách Schwarzenbergů. Životní osudy cestovatele Bedřicha Machulky, Dějiny a současnost, 2008, 20, č. 1, s. 24–27.
- TODOROVÁ, Jiřina a kol., Zase na stopě... Edice cestovních a loveckých deníků Bedřicha Machulky, Praha: Národní muzeum 2018.
- TODOROVÁ, Jiřina, „Není pro mne více návratu do Afriky...“ Korespondence Bedřicha Machulky a Adolfa Schwarzenberga, Český lid, 2009, 96, č. 1, s. 71–86.
- TODOROVÁ, Jiřina, Bedřich Machulka v Tripolisu 1898–1902, Nový Orient, 2000, 55, č. 10, s. 389–391.
- TODOROVÁ, Jiřina, Fotografická pozůstalost cestovatele Bedřicha Machulky. Katalog negativů, Praha: Národní muzeum 2009.
- TODOROVÁ, Jiřina, Život jako safari. Fotografie Bedřicha Machulky ve sbírkách Náprstkova muzea, Starožitnosti a užité umění, 1997, 5, č. 2, s. 20–21.
- WINTER, Tomáš (ed.) – ŠÁMAL, Martin – CRHÁK, Ondřej – VALENTA, Petr, Emil Holub, Praha: Artefactum a Národní muzeum 2023.
- WOITSCHOVÁ, Klára – JŮN, Libor, Národní muzeum v éře Československa, Praha: Národní muzeum 2019.
- ZÁHORÍK, Jan, Belgický kolonialismus v Africe, Západočeská univerzita v Plzni 2016.

Internetové zdroje:

- VITALI, Francesco, Catalogue of the types of the Scarabaeidae in the National Museum of Natural History of Luxembourg (Coleoptera) ZooKeys 814: 95–114, dostupné online: <<https://doi.org/10.3897/zookeys.814.32059>> [10. 7. 2024].

MATERIÁLY A ZPRÁVY

Jindřich Nusek: Budování knížecího snu. Krajinářský park ve Vlašimi v 18. a 19. století

Ing. Zdeněk Novák

Hodnocená kniha se nesmírně podrobně zabývá dějinami významné památky zahradního umění, zámeckého parku ve Vlašimi, od jeho založení v 19. století až po stagnaci až chátrání ve století 20. je téměř každá strana publikace doslova nabitá informacemi a ilustracemi, většinou publikovanými poprvé. Je tak výjimečným zdrojem informací, umožňujících zařadit vlašimský park do kontextu obecných dějin zahradního umění. Tak jako jiní historici umění i autor se věnuje zejména popisu drobné architektury, popř. sochařských děl, jež dekorovaly jednotlivé části parku a podílely se na jeho programu. Vegetační složka, jež je pro evropskou naturalistickou zahradu významnější, zůstává poněkud v pozadí jeho zájmu.

Orientaci čtenáře znesnadňuje přítomnost poznámkového aparátu až na konci rozsáhlého textu a absence rejstříků, stejně jako absence sumáře zdrojů a použité literatury. Poněkud rušivě působí autorův zvyk začínat věty spojkou „a“, což je spíše výtka redakční práci. Rovněž časté používání příslovcí „zřejmě“, „jistě“, „nepochybně“ zbytečně relativizuje informace v knize obsažené.

Přes výše uvedené drobné výhrady je hodnocená kniha výjimečným počinem a pramenem umožňujícím dále zkoumat a doložit význam vlašimského parku v evropském zahradním umění.

NUSEK, Jindřich:

Budování knížecího snu: krajinářský park ve Vlašimi v 18. a 19. století.

Vlašim: Muzeum Podblanicka Vlašim 2023. 336 stran,

ISBN 978-80-87964-38-5,

Obr. 1 Obrázek z knihy zachycující lázně ve vlášimském parku na kolorovaném leptu V. Bergera (fotoarchiv Muzea Podblanicka).

Ukryto v muzeu – V2023011

25. 1. – 15. 8. 2024

Kateřina Závodová, Michaela Zeinerová Brachtlová

Koncem ledna roku 2024 otevřelo Národní zemědělské muzeum výstavu s neobvyklým názvem Ukryto v muzeu – V2023011. Skupina písmene V a několika čísel představuje kód, se kterým se pracuje v interním systému muzea. Název naznačuje, že tématem výstavy je muzeum samo o sobě. Výstavu připravily kurátorky Kateřina Závodová a Michaela Zeinerová Brachtlová.

Před více než dvěma lety jsme představily záměr výstavy orientované na prezentaci méně známých nebo zcela neznámých předmětů ze Sbírký NZM, v instalační podobě inspirované kabinetem kuriozit. Myšlenka kabinetu kuriozit nabízí spojení předmětů z různých oblastí – přírodních věd, umění, etnografie atd. a zvláště v posledních letech se jeví jako velmi aktuální. Současná interpretace poukazuje na multidisciplinární přístup a může vytvářet prostor pro kreativitu, zvědavost i estetické třibení. Realizace však musela být dlouho odkládána, což byla na jednu stranu škoda. Ukázalo se totiž, že s podobnou ideou si pohrávají i další muzea, která nás bohužel v realizaci předběhla. Na druhou stranu jsme získaly čas prvotní nápad přehodnotit, zamyslet se nad naším muzeem a jeho sbírkou komplexněji, takže s odstupem času se zpoždění projevilo jako výhoda. Praktický rámec našich úvah byl vytyčen nižším rozpočtem a podmínkou mobility výstavních exponátů a vitrín.

Ústřední myšlenkou se tedy stalo muzeum jako instituce, jejímž úkolem je shromažďování sbírkových předmětů, jejich uchovávání, třídění a zkoumání a pochopitelně prezentace veřejnosti. „Sbírání je jeden ze základních předpokladů nejvyšší úrovně vzdělání, protože probouzí a vyvíjí síly ducha a mysli, které jinak leží ladem ...“¹ Muzeum se stává jedinečným svojí sbírkou. Aby se mohly stát součástí sbírky, jsou předměty vyjmuty ze svého přirozeného prostředí, ze svého kontextu. „Muzea dekontextualizují své sbírky. Musí je také rekontextualizovat. Úkolem je shromáždit s předmětem dostatek starého kontextu, aby neztratil příběhy, které vypráví o svém dřívějším životě; ale také navázat na nové myšlenky a taxonomie, najít nové souvislosti, které umožní nové využití. Muzea nesbírají pro sbírání; sbírají proto, aby s předměty, které uchovávají, mohla něco dělat. Musíme je znovu spojit a nově propojit. Předměty spojují svět mimo muzeum se světem uvnitř.“²

1 Alfred Lichtwark (1852–1914), německý historik, kurátor, muzejní edukátor, který ovlivnil způsoby zprostředkování uměleckých děl veřejnosti.

2 LUBAR, Steven, Museums need collections and connections, dostupné online: <<https://lubar.museum.com/museums-need-collections-and-connections-375543f9d331>> [11. 10. 2024].

Obr 1 záběr z výstavy Ukryto v muzeu

Obr 2 záběr z výstavy Ukryto v muzeu

Rozhodly jsme se výstavu koncipovat jako hravý přístup k prezentaci jednotlivých artefaktů a práce s muzejní sbírkou. Cílem výstavy proto nebylo poskytnutí množství faktických informací. Výstava nezkoumá konkrétní specificky zemědělské téma či fenomén ani jeho historický vývoj. Soustředily jsme se naopak na vizuální zážitek, vytvoření podnětů k zamyšlení a inspiraci pro diváka, aby se s námi do této hry zapojil a přemýšlel o jednotlivých exponátech zcela volně. Naší snahou bylo podnítit úvahy nad fenoménem muzea a sběratelství, sdílet okouzlení nejrůznějšími sbírkovými předměty a jejich interakcí, která může být kontextuální, ale třeba i asociativní. Odhalovaly jsme mezi předměty nové souvislosti, vizuální nebo obsahové vztahy a podobnosti a snažily jsme se zapojit i běžně nepoužívané způsoby, pohledy, cesty, jak se na uchovávané dědictví dívat a uchopit ho. Inspiraci jsme našly v již zmíněné koncepci kabinetu kuriozit, ale také ve fascinaci výčty a seznamy, jak ji zprostředkovává Umberto Eco,³ v projektu nového pojetí Jenksova muzea,⁴ stejně tak jako v dílech současných výtvarných umělců a v neposlední řadě i v současné podobě muzea – jeho organizaci, katalogizaci, řazení, seznamech... předmětů, dokumentů a principů.

3 ECO, Umberto, Bludiště seznamů, Praha 2009.

4 The Jenks Museum at Brown – Jenksova společnost pro ztracená muzea a skupina studentů pod vedením umělce Marka Diona rekonstruovala muzeum. Vyhledali a shromáždili dávno rozptýlené předměty, pověřili umělce, aby vytvořili náhrady některých zmizelých předmětů, a znovu zařídili kancelář J. W. P. Jenkse, zakladatele přírodovědného muzea, které existovalo několik desítek let na přelomu 19. a 20. století při Brown University v Providence (USA).

Obr 3 záběr z výstavy Ukryto v muzeu

Tvorba sbírek je cílevědomá činnost celého muzea, ale výrazně závisí na osobnostech jednotlivých kurátorů, kteří je budují. Ne vždy jsou zřejmé záměry nebo pohnutky našich předchůdců. Proto se ve sbírkách mohou nacházet předměty, jejichž přítomnost není zcela jasná, včetně okolností, za jakých se tam vůbec dostaly. Právě proto, že by pravděpodobně nikdy vystaveny nebyly, přitahovaly takové artefakty naši pozornost. I pouhá radost z věcí, tajemství, které je obestírá, nás motivovalo, abychom se o ně zajímaly. Při přípravě výstavy jsme v rámci možností s pomocí kolegů kurátorů prozkoumaly většinu depozitářů. Hledaly jsme předměty podle vytipovaných témat, ale nechaly jsme se oslovit také prohlídkou depozitářů – předměty, které jsme tam nečekaně objevily.

Výchozí bod výstavy symbolicky reprezentuje model usedlosti s roubenými staveními čp. 1 z Radějova u Manetína na Plzeňsku s inventárním číslem 1. Jeho protipólem je pracovní model výstavy. Tvorba této výstavy byl proces, který v sobě nesl velkou dávku neznámých, skutečná realizace se v mnoha ohledech od původní představy liší. Fyzický model (mohl být teoreticky i virtuální) však funguje jako zjednodušený popis reality, který sice nepracuje vždy se správným měřítkem předmětů, zato ale vzniklo malé výtvarné dílo. Osvědčil se navíc v komunikaci a diskusi o celém konceptu. Pracovaly jsme s evidenčním systémem a vizualizovaly rozličné výstupy z něj. Katalog (databáze) není jen statickým seznamem předmětů, ale je také

Obr 4 záběr z výstavy Ukryto v muzeu

interaktivním a organizovaným zdrojem informací. Výčet věcí nebo seznam, který nám katalog poskytuje, se může zdát být jen jednoduchou formou prezentace. Informace v něm obsažené ale mohou být zajímavé i užitečné v různých kontextech. Z hlediska jejich organizace má seznam řadu výhod – může být strukturovaný, vizuálně přehledný a snadno čitelný, čímž usnadňuje orientaci v obsahu. Použitím grafických prvků – kreativním ztvárněním se zdánlivě obyčejný seznam stane zajímavou a neobvyklou formou prezentace informací. Využily jsme i QR kódy pro detailnější informace objektu (obrazové i zvukové), video z depozitáře modelů zemědělských staveb nebo autorskou hračku ve formě loutkového filmu s názvem „Blecha si prohlíží sbírkové předměty“, která představila kolekci sádrových modelů psů. „Prach muzea“ jsme předvedly na zaprášeném nápisu Národní zemědělské muzeum z měděných písmen, který byl nalezen navršený ve skladu nábytku a roky prach maloval na jednotlivá písmena kontury ostatních liter. Čtyři ze souboru ztracených obrazů ze Šrobárovy sbírky namalovali studenti výtvarné školy na základě názvu díla. Pokud budou pozorní, v jedné z vitrín najdou účastníci loňského příměstského tábora pořádaného v muzeu objekt, který hledali v rámci programu. Některé vybrané artefakty nebylo možné z různých příčin vystavit. V případě raritní koule z jehličí, u níž by mohl při manipulaci hrozit rozpad, se nám například podařilo najít alternativní způsob prezentace v podobě dálkového přenosu obrazu v reálném čase.

Na tomto místě bychom rády poděkovaly vedení muzea, že nám dalo důvěru takový projekt uskutečnit. Využily jsme sbírkové předměty z většiny podsbírek Sbírkou NZM. Děkujeme kurátorům za spolupráci, stejně tak jako všem dalším

Obr 5 záběr z výstavy Ukryto v muzeu

kolegům, kteří nám pomáhali s realizací výstavy a přispěli svojí iniciativou. Sbírká NZM obsahuje tolik zajímavých předmětů, že se nám všechny zamýšlené exponáty do výstavní síně nevešly. Další koncepty se nabízejí, pokračování Ukryto v muzeu 2 tak časem může následovat.

REDAKČNÍ RADA

prof. Ing. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSc.
Provozně ekonomická fakulta
České zemědělské univerzity v Praze
Kamýčká 129
165 00 Praha – Suchdol
ivana1bohackova@seznam.cz

prof. PhDr. JANA BUREŠOVÁ, CSc.
Katedra historie FF UP
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
jana.buresova@upol.cz

PhDr. PAVEL DOUŠA, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Zámek Kačina
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.dousa@nzm.cz

PhDr. EUDOVÍT HALLON, DrSc.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
ludovit.hallon@savba.sk

PhDr. MILOŠ HOŘEJŠ, Ph.D.
Národní technické muzeum
Kostelní 42
170 00 Praha 7
milos.horejs@ntm.cz

prof. PhDr. IRENA KORBELÁŘOVÁ, Dr.
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Ústav historických věd
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

Mgr. LUCIE KUBÁSKOVÁ
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
lucie.kubaskova@nzm.cz

prof. PhDr. EDUARD KUBŮ, CSc.
Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
eduard.kubu@ff.cuni.cz

doc. Ing. MICHAL PLAČEK, Ph.D., M.Sc.
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo
Studijní středisko Znojmo
Loucká 656/21
669 02 Znojmo
placek@svse.cz

doc. Ing. MILAN JAN PŮČEK, MBA, Ph.D.
AMBIS vysoká škola
Lindnerova 1
180 00 Praha 8
milan.pucek@seznam.cz

PhDr. MIROSLAV SABOL, Ph.D.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Miroslav.Sabol@savba.sk

Ing. HELENA SMOLOVÁ, Ph.D.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
smolova.helena@gmail.com

doc. PhDr. JIŘÍ ŠOUŠA, CSc.
Katedra pomocných věd historických
a archivního studia FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
doc.sousa@seznam.cz

Ing. HANA URBANCOVÁ, Ph.D., DBA.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
hana.urbanцова@cazv.cz

doc. PhDr. MIROSLAV VÁLKA, Ph.D.
Ústav evropské etnologie
FF Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1/1
602 00 Brno
valka@phil.muni.cz

PhDr. JIŘÍ WOITSCH, Ph.D.
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Na Florenci 3
110 00 Praha 1
woitsch@eu.cas.cz

doc. Ing. PAVLA VRABCOVÁ, Ph.D.
Technická univerzita v Liberci,
Ekonomická fakulta
Voroněžská 13
460 01 Liberec
vrabcovapavla@gmail.com

AUTOŘI TEXTŮ

RNDr. Jan Altman, PhD.

Botanický ústav AV ČR
Vědecké pracoviště Třeboň
Dukelská 135
379 01 Třeboň
altman.jan@gmail.com

Miroslav Čeněk

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství na loveckém zámku Ohrada
Ohrada 17
373 41 Hluboká nad Vltavou
cenek9@seznam.cz

Ing. et Bc. Jana Melcrová

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství na loveckém zámku Ohrada
Ohrada 17
373 41 Hluboká nad Vltavou
jana.melcrova@nzm.cz

Mgr. Markéta Slabová

Národní památkový ústav,
územní památková správa v Českých Budějovicích
n. Přemysla Otakara II. 34
370 21 České Budějovice
slabova.marketa@npu.cz

Mgr. Marie Voldřichová

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství na loveckém zámku Ohrada
Ohrada 17
373 41 Hluboká nad Vltavou
marie.voldrichova@nzm.cz

PhDr. Václav Zeman, Ph.D.

Katedra archivnictví a pomocných věd historických
Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
Pasteurova 3571/13
400 96 Ústí nad Labem
vaclav.zeman@ujep.cz

prameny & studie 75

Prameny a studie / Sources and studies

Založeno 1966 pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví.

Rok vydání 2024, číslo 75

Prameny a studie jsou odborným recenzovaným časopisem vydávaným Národním zemědělským muzeem, který je zaměřen na problematiku muzeologie a agrární dějin. Speciálně se soustředí na témata: venkov, zemědělství, krajina, etnografie a tradice; rozvoj venkova a regionální rozvoj; lesnictví, lesní hospodářství a myslivost; vodní ekosystém, rybníkářství a rybářství; zahradnictví (ovocnářství, zelinářství, květinářství, zahradní a krajinářská architektura), vinařství a včelařství; mechanizace zemědělství a lesnictví; zemědělské, lesnické a další oborové provozní stavby; potravinářský a na zemědělství navazující průmysl a živočišná výroba; kulinární dědictví, venkov a zemědělství v umění; osobnosti zemědělství, lesnictví, rybářství; a další příbuzné obory. Časopis je vydáván od roku 1966, původně pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví. Ke změně názvu došlo v roce 1978. Redakce přijímá texty psané v češtině, slovenštině, polštině, němčině a angličtině.

Sources and studies are a professional peer-reviewed journal published by the National Museum of Agriculture which is focused on issues of museology and agrarian history. It specially focuses on topics: countryside, agriculture, landscape, ethnography and traditions; rural development and regional development; forestry and hunting; aquatic ecosystem, fish farming and fisheries; horticulture (fruit growing, vegetable growing, floriculture, garden and landscape architecture), viticulture and beekeeping; mechanization of agriculture and forestry; agricultural, forestry and other sectoral operational buildings; food and agriculture-related industries and animal production; the culinary heritage, countryside and agriculture in art; personalities of agriculture, forestry, fishing, and other related fields. The journal has been published since 1966, originally under the title Sources of the History of Agriculture and Forestry. The name was changed in 1978. The editors accept texts written in Czech, Slovak, Polish, German and English.

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief:

prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Výkonný redaktor / Executive Editor:

PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Redakční rada / Editorial Board:

prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc., prof. PhDr. Jana Burešová, CSc., PhDr. Pavel Douša, Ph.D., PhDr. Ludovit Hallon, SrSc., PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr., Mgr. Lucie Kubásková, prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc., doc. Ing. Milan Jan Půček, MBA, Ph.D., PhDr. Miloslav Sabol, Ing. Helena Smolová, Ph.D., doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Ing. Hana Urbancová, Ph.D., DBA, doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D., doc. Ing. Pavla Vrabcová, Ph.D., PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Adresa redakce / Editorial address:

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 78 Praha 7

E-mail: redakce@nzm.cz

Web: www.nzm.cz/prameny-a-studie/

Recenzovali / Reviewers:

Mgr. Jan Koumar Ph.D.

Mgr. Jiří Křížek

Mgr. Adéla Jůnová Macková, Ph.D.

RNDr. Jaroslav Michálek

Mgr. Nina Milotová, Ph.D.

prof. Ing. Miloš Pejchal, CSc.

Mgr. Lucie Radová

Vladimír Valeš

Prof. PhDr. Jan Zupanič Ph.D

Jazykové korektury / Proofreading: Mgr. Josef Vlasák

Návrh obálky / Cover design: Pavel Cápál

Sazba a grafická úprava / Typesetting and graphic design: Pavel Cápál

Překlady / Translations: Anna Pilátová, Ph.D.

OBSAH

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÍ

- Voldřichová Marie, Čeněk Miroslav, Melcrová Jana, Jan Altman: Zámecká alej muzea Ohrada – historie, současnost, biota

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

- Miloš Hořejš: Lovecký zámek Kinských v Žehuňské oboře v kontextu vývoje obory a komponované krajiny Chlumecka v průběhu 18. až 20. století
- Václav Zeman: Václav Kratochvíl a chmelařství na Podřipsku
- Markéta Slabová: „Sběry páně Schwarzenbergovy obsahovaly spoustu přenádherných motýlů.“ Příspěvek ke sběratelským výpravám Adolfa Schwarzenberga a Bedřicha Machulky do Afriky ve třicátých letech 20. století

ZPRÁVY

- Zdeněk Novák: Jindřich Nusek: Budování knížecího sru: krajinářský park ve Vlašimi v 18. a 19. století
- Kateřina Závodová, Michaela Zeinerová Brachtlová: Ukryto v muzeu – V2023011, 25. 1. – 15. 8. 2024

www.nzm.cz

ISSN 0862–8483

08628483